

ANGUS ROXBURGH

VLADIMIR
PUTIN

UN ŢAR ÎN CĂUTAREA
UNUI NOU IMPERIU

bestseller

Angus Roxburgh

Vladimir Putin

Un țar în căutarea unui nou
imperiu

Traducere din limba engleză
Alina Ștefănescu

LITERA
2014

The Strongman. Vladimir Putin and the Struggle for Russia

Angus Roxburgh

Copyright c 2012, 2013 Angus Roxburgh

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România

tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777

e-mail: comenzi@lira.ro

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Vladimir Putin. Un țar în căutarea unui nou imperiu

Angus Roxburgh

Copyright © 2014 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Olimpia Novicov, Ovidiu Șerban

Copertă: Andreea Apostol

Tehnoredactare și prepress: Anca Suci

ISBN ePUB: 978-606-741-103-4

ISBN PDF: 978-606-741-104-1

ISBN Print: 978-606-741-001-3

Lectura digitală protejează mediul
Versiune digitală realizată de elefant.ro

INTRODUCERE

Atunci când dai mâna cu Vladimir Putin aproape că nici nu mai bagi de seamă dacă strângerea este fermă sau lejeră. Ceea ce te tulbură este privirea lui. Își apleacă capul, îndreptându-și privirea în sus, către tine, și te fixează câteva secunde bune, ca și cum ar încerca să rețină fiecare detaliu sau poate doar să îți potrivească chipul cu vreo fotografie memorată înainte... Este o privire aspră, pătrunzătoare, care te subjugă cu totul.

„Liderul național“ al Rusiei nu se aseamănă cu nici un alt președinte sau premier din lume. La început, fostul spion KGB era oarecum reținut și stângaci, până când, în 1999, a fost propulsat pe neașteptate pe culmile politicii. Cu timpul, a devenit o persoană fără inhibiții, un om autoritar și un narcisist care nu ratează nici o ocazie de a-și etala forța fizică în tot mai multe ședințe fotografice. Putin, campionul de judo, Putin la comanda unui avion de luptă, pentru ca după 2008, când a trecut din scaunul de președinte în cel de prim-ministru, să înceapă să invite echipele de filmare în expediții al căror unic scop era crearea unei imagini de star de cinema. A fost filmat în timp ce atașa dispozitive de urmărire prin satelit urșilor polari, tigrilor, balenelor albe și leoparzilor zăpezilor. Camerele de televiziune l-au surprins în timp ce înota în stil „fluture“ într-un râu siberian rece ca gheața sau în timp ce călărea un cal pe culmile munților, la bustul gol și cu

ochelari de soare cu lentile negre. A stins personal incendii devastatoare, a condus snowmobile, motociclete și mașini de Formula 1, a mers la schi și scufundări, a jucat hochei pe gheață și chiar a fredonat *Blueberry Hill* în engleză și a cântat la pian în public – fără să pară stânjenit de lipsa de talent pentru ambele activități. În august 2011, a avut grijă să aibă un cameraman în preajmă când a trebuit să se dezbrace la bustul gol în timpul unui control medical.

Ce alt lider din lume mai face așa ceva? Una este să își încordeze mușchii în politică, însă, în privința vanității, nimeni nu-l întrece pe Vladimir Putin.

În conversații este atent, combativ și uneori agresiv, mai ales când atinge subiecte delicate. Este extrem de bine informat, dar și surprinzător de lipsit de cunoștințe în privința anumitor aspecte ale vieții occidentale. Este curtenitor, dar poate fi și grosolan. În calitatea sa de președinte și mai apoi de prim-ministru, a condus Rusia cu o mână fermă și aspră. În ultimii ani, a început să-și admonesteze miniștrii în public, creând o atmosferă apăsătoare printre subordonați, care se feresc să-l contrazică sau chiar să-și exprime vreo opinie, de teamă că *ar fi posibil* ca părerea lor să difere de a sa. În plus, a creat un sistem ierarhizat de tip piramidal – „verticala puterii” – care inspiră teamă și înăbușă orice spirit de inițiativă.

Rusia a devenit un stat care nu ține seama de drepturile poporului său: un stat în care șeful comisiei electorale susține că se ghidează după principiul conform căruia orice ar spune Putin trebuie să fie corect, și pe care președintele Parlamentului îl descrie ca nefiind un loc „pentru dezbateri”. Este vorba despre un stat în care cea mai importantă decizie, precum aceea legată de cine va fi președinte, este luată în

particular de către doi oameni, fără ca poporul să fie consultat în vreun fel. Așa s-a petrecut în septembrie 2011, atunci când protejatul și succesorul lui Putin la președinție, Dmitri Medvedev, a consimțit să se retragă din funcție după doar un singur mandat, permițându-i lui Putin să revină, în 2012, în scaunul de președinte pentru o perioadă potențială de încă 12 ani. Cei doi au recunoscut cu destul cinism ceea ce oamenii bănuiau deja, dar nu erau siguri, și anume că acest plan fusese pus la cale încă de la retragerea lui Putin din funcție, în 2008. Singurul rol al lui Medvedev la Kremlin a fost de a-i păstra locul cald lui Putin, pentru a putea rămâne la putere atâta timp cât dorește, respectând de formă (sau, mai bine zis, luând în derâdere) interdicția constituțională prin care un președinte nu are dreptul la mai mult de două mandate consecutive.

Însă Putin nu a fost așa de la început. În 2000, mulți lideri occidentali au întâmpinat cu bucurie abordarea lui inedită, dorința de a coopera și de a încerca să ajungă la un consens. Scopul acestei cărți este tocmai acela de a încerca să alcătuiască o cronică și să explice modul în care s-a schimbat totul: de ce a devenit Putin din ce în ce mai autoritar, cum a sfidat Occidentul și cum Occidentul l-a sfidat la rândul lui, cum nici una dintre tabere nu a reușit să observe preocupările celeilalte, fapt ce a dus la escaladarea neîncrederii reciproce și a șanselor ratate. De o parte, se situează evenimentele la care au asistat americanii și Occidentul, și anume măsurile politice drastice luate în Rusia, războiul aprig din Cecenia și asasinarea anumitor jurnaliști, existența unui stat corupt condus de mafie și o stare tot mai mare de beligeranță, culminând cu invadarea Georgiei și cu războiul gazelor naturale împotriva Ucrainei. De cealaltă parte, se află punctul de vedere al Rusiei: rolul

dominator al Americii asupra lumii, planurile de apărare antirachetă, invadarea Irakului, expansiunea NATO, gesturile de prietenie ale Rusiei rămase neîmpărtășite, senzația tot mai mare de amenințare cu o serie de revoluții pornite din Georgia și Ucraina, îndreptate împotriva Rusiei. Pe lângă toate acestea, mai există și lipsa totală de înțelegere a motivelor celuilalt: incapacitatea lui Putin de a vedea vreo legătură între măsurile represive din țară și reacția ostilă venită din afară, incapacitatea lui George W. Bush de a înțelege teama străveche a Rusiei de a fi încolțită sau revolta stârnită de acțiunile lui arogante în politica externă.

În momentul scrierii acestui volum, Putin rămâne cel mai popular om politic din Rusia, poate datorită gradului de stabilitate și respect de sine pe care le-a readus în viețile oamenilor, îmbunătățirii nivelului de trai din timpul guvernării sale și, în mare măsură, mulțumită prețului mare al petrolului, care aduce nenumărate foloase Rusiei. Totuși, Putin nu a reușit să-și atingă multe dintre obiectivele declarate. Astfel, deși a venit la putere promițând să anihileze terorismul, numărul atacurilor a crescut; nivelul de corupție a atins culmi nebănuite, fapt ce a dus la subminarea economiei. Sub conducerea sa, populația a scăzut drastic cu 2,2 milioane de persoane, iar investițiile străine directe au fost cu mult mai reduse, afectând astfel producția economică, prin comparație cu piețele rivale care se bucură de o dezvoltare rapidă, cum ar fi Brazilia sau China. În ciuda încasărilor masive din energie înregistrate în ultimul deceniu, Rusia nu a reușit totuși să-și formeze o economie modernă și dinamică. Această carte înfățișează lupta pentru reformă din interiorul Rusiei, încercând să lămurească dacă Dmitri Medvedev a fost (așa

cum părea adesea), în calitatea sa de președinte, un liberal frustrat sau doar un manechin bun de etalat în vitrină.

De obicei, politicienii tind să simplifice prea tare chestiuni complicate, mai ales dacă este în avantajul lor, iar acest lucru a fost valabil în ultimii ani, în ceea ce privește poate una dintre cele mai spinoase probleme politice internaționale – dreptul la autodeterminare al națiunilor mici. Kosovo, Cecenia, Osetia de Sud, Abhazia, Transnistria... S-au scris multe articole, din păcate adesea goale de conținut în graba de a explica, de regulă cu o convingere categorică, dacă independența dobândită de un stat mai mic constituie sau nu un precedent pentru celelalte. De obicei, „țara-mamă“ este cea care insistă că fiecare caz este unic (Rusia referitor la Cecenia, Georgia referitor la Osetia de Sud și Abhazia), în timp ce micile națiuni cer să fie tratate la fel ca acelea care și-au dobândit libertatea. Aceasta este o chestiune de importanță majoră pentru Rusia, un stat multinațional fără seamăn, în care coexistă zeci de naționalități, fiecare cu un grad mai mic sau mai mare de autonomie și în care Kremlinul are o teamă patologică de posibilitatea ca statul să se dezintegreze dacă oricare dintre aceste națiuni își dobândește independența.

Lucrarea de față este o incursiune în ceea ce s-a întâmplat în ultimul deceniu, de la războiul din Cecenia și haosul produs de incidentele teroriste petrecute în Rusia la scurtul război dintre Rusia și Georgia din 2008. De regulă, nici una dintre tabere nu are „dreptate“ în oricare dintre aceste conflicte și ar fi simplist să pretindem contrariul – la fel cum simplist ar fi să pretindem că decizia Occidentului de a recunoaște Kosovo și aceea a NATO de a include pe viitor Georgia și Ucraina nu au influențat în nici un fel relațiile dintre Rusia și statele vecine.

Impresiile corecte sau greșite ale fiecărei tabere în parte legate de intențiile celeilalte joacă adesea un rol mult mai mare – și uneori chiar mai dăunător – decât realitatea efectivă.

Aceasta este a treia carte a mea despre Rusia și sunt conștient de aroganța de care aș putea da dovadă pretinzând că înțeleg, în calitatea mea de străin, acest stat extrem de complicat. Serghei Karaganov, expert de origine rusă pe probleme politice, scria despre „sentimentele de indignare și respingere pe care le simțim noi, rușii, când citim afirmații neplăcute despre țara noastră scrise de niște străini“. Există multe chestiuni neplăcute în lumea politică rusească din zilele noastre și merită să se scrie despre ele. Rusia este uneori cel mai mare dușman al său, văzând intenții rele acolo unde nu există și temându-se, mai degrabă, de răspândirea democrației, în loc să o întâmpine cu bucurie. Dar nici Occidentul nu reușește să înțeleagă mecanismele existente în Rusia sau să o trateze cu respectul cuvenit unui stat ce își dorește să facă parte din comunitatea internațională și nu să fie ostracizat.

Ideea de a scrie această carte a pornit, în parte, de la munca desfășurată în calitate de consultant-șef pentru un documentar BBC în patru părți, intitulat „Putin, Rusia și Occidentul“ și realizat de compania de producție Brook Lapping. Am adunat, așadar, pentru aceste episoade, sute de ore de interviuri luate unor oficiali de rang înalt nu numai în Rusia, ci și în SUA, Marea Britanie, Franța, Germania, Ucraina și Georgia. Aceste interviuri inedite aruncă o lumină nouă asupra multora dintre evenimentele la care se face referire și stau la baza prezentei

lucrări.

M-am mai inspirat, de asemenea, în special pentru capitolul 9, și din experiențele personale rezultate în urma celor trei ani în care am fost consilier pe lângă purtătorul de cuvânt al președintelui Putin, Dmitri Peskov. În 2006, atunci când Kremlinul a hotărât să angajeze o companie de relații publice, Ketchum, din New York, și partenerul său, GPlus, cu sediul la Bruxelles, m-am văzut pus în situația de a face un ocol neașteptat de la cariera mea de jurnalist. Nici Ketchum și nici GPlus nu aveau nici un angajat care să aibă prea multe cunoștințe despre Rusia, așa că s-au trezit brusc că au nevoie de un om și mi-au oferit mie postul. După ce mă ocupasem timp de opt ani de Uniunea Europeană, ideea de a mă arunca din nou în chestiunile legate de Rusia mi s-a părut o provocare. La urma urmei, cea mai mare parte a carierei mele s-a desfășurat în jurul acestui stat: am studiat și predat limba rusă, am lucrat ca translator la Moscova și pentru Serviciul de Monitorizare al BBC, am fost corespondent la Moscova al publicației *Sunday Times* și ulterior al BBC.

A existat și un moment picant din biografia mea care a făcut ca oferta să pară cu atât mai tentantă. În 1989, pe când Putin era spion KGB la Dresda, șefii săi m-au expulzat din Moscova ca răspuns la acțiunea expulzării spionilor sovietici de către Margaret Thatcher. Eram, pe atunci, corespondent al *Sunday Times* și am fost unul dintre cei trei jurnaliști și opt diplomați dați afară în ultimul mare scandal de spionaj al Războiului Rece. Ce ironie, așadar, să mă întorc la Moscova în calitate de consilier al lui Putin! Am acceptat propunerea și am devenit consultant în relații publice la Kremlin, cu sediul la Bruxelles, având sarcina să mă deplasez periodic la Moscova.

Făceam parte dintr-o echipă internațională de circa 20–30 de oameni, dar eram singurul consultant cu normă întreagă. Am ajuns să-l cunosc foarte bine pe Peskov și echipa sa și, deși au ținut mereu garda sus, ajunseseam să fiu atât de apropiat de culoarele puterii, cât ar fi putut fi un străin în acei ani. Observațiile mele constituie baza multora dintre relatările despre perioada anilor 2006–2009.

Principalul nostru obiectiv în calitate de consilieri de relații publice la Kremlin era să-i convingem să se deschidă în fața presei, bazându-ne pe premisa relativ evidentă conform căreia, cu cât vorbești mai mult, cu atât opiniile tale vor fi auzite. Clasa politică rusă s-a dovedit a fi deosebit de reticentă la această idee și a rămas așa mult timp după ce am părăsit domeniul relațiilor publice, întorcându-mă la jurnalism, fapt pe care l-am descoperit în timp ce lucram la seria de documentare pentru BBC. Era extraordinar de greu să-i conving pe politicienii ruși de rang înalt să acorde interviuri și câteva personaje-cheie chiar au refuzat cu desăvârșire. Alții au fost de acord, dar doar după ce ne-am lovit luni bune de subordonații lor extrem de refractari și cărora părea să le fie teamă până și să ne trimită cererea mai departe. Purtătoarea de cuvânt a președintelui Medvedev, Natalia Timakova, a refuzat din start chiar să discute cu noi. În mod ironic, fusese mai ușor să obțin acces la rangurile superioare ale Kremlinului în ultimii ani ai comunismului, pe când lucram la seria *The Second Russian Revolution* pentru BBC, decât acum. Sarcina noastră a devenit și mai grea pe măsură ce incertitudinile politice își făceau simțită prezența, în anul premergător alegerilor prezidențiale din 2012. Întreaga administrație era în așteptare, întrucât Putin și președintele

său, Dmitri Medvedev, refuzau să dezvăluie care dintre ei va candida din nou la postul de președinte. Brusc, ne-am trezit că ne erau refuzate interviurile promise anterior. Devenise clar că politicienii și funcționarii erau precauți și nu îndrăzneau să-și riște pozițiile într-un climat atât de schimbător.

Cu toate acestea, am reușit să interviewăm mai bine de o sută de persoane, printre care șefi de guvern, miniștri de Externe și consilieri importanți din opt țări diferite. În Rusia am stat de vorbă cu Liudmila Alekseeva, Anatoli Antonov, Stanislav Belkovski, Vladimir Cijov, Boris Cociev, Arkadi Dvorkovici, Viktor Gerașcenko, Gherman Gref, Aleksei Gromov, Serghei Guriev, Andrei Illarionov, Igor Ivanov, Serghei Ivanov, Grigori Karasin, Mihail Kasianov, Viktor Hristenko, Evgheni Kiseliov, Eduard Kokoiti, Andrei Kolesnikov, Konstantin Kosacev, Aleksandr Kramarenko, Aleksei Kudrin, generalul Marat Kulahmetov, Serghei Kuprianov, Serghei Lavrov, Fiodor Lukianov, Mihail Marghelov, Serghei Markov, Vladimir Milov, Oleg Mitvol, Dmitri Muratov, Glev Pavlovski, Dmitri Peskov, Serghei Prihodko, Evgheni Primakov, Dmitri Rogozin, Serghei Riabkov, Vladimir Rîjkov, Viktor Șenderovici, Dmitri Trenin, Iuri Ușakov, Aleksandr Voloșin și Igor Iurgens.

În Statele Unite i-am interviewat pe Matthew Bryza, Bill Burns, Nicholas Burns, Eric Edelman, Daniel Fata, Daniel Fried, Philip Gordon, Rose Gottemoeller, Thomas Graham, Stephen Hadley, locotenent-colonelul Robert Hamilton, John Herbst, Fiona Hill, generalul James Jones, David Kramer, Michael McFaul, generalul Trey Obering, Stephen Pifer, Colin Powell, Condoleezza Rice, Stephen Sestanovici, Dean Wilkening și pe Damon Wilson.

În Georgia am stat de vorbă cu Irakli Alasania, David Bakradze, Giga Bokeria, Nino Burjanadze, Vladimir Ciacibaia, Raphael Gluckmann, Natalia Kincela, Erosi Kițmarișvili, Daniel Kunin, Batu Kutelia, Aleksandr Lomaia, Vano Merabișvili, Mihail Saakașvili, Eka Tkeșelașvili, Grigol Vașadze, Temur Iakobașvili și Eka Zguladze.

În Marea Britanie am discutat cu Tony Brenton, John Browne, Nick Butler, Jonathan Cohen, Michael Davenport, Martha Freeman, David Miliband, Craig Oliphant, Jonathan Powell, George Robertson și Aleksandr Temerko.

În Ucraina i-am intervievat pe Leonid Kucima, Grigori Nemiria, Oleh Ribaciuk și Viktor Iușcenko, iar în Polonia pe Aleksander Kwaśniewski și Radoslaw Sikorski.

În Germania am vorbit cu Rolf Nickel, Alexander Rahr, Gerhard Schröder și cu Frank-Walter Steinmeier, iar sursele noastre din Franța au fost Jean-David Levitte și Maurice Gourdault-Montagne.

Aș dori să-i mulțumesc Normei Percy, producătoarea serialului pentru Brook Lapping, și lui Brian Lapping, producătorul executiv, pentru șansa oferită de a lucra la acest proiect lung, dar plin de satisfacții. Adresez mulțumirile mele Wandei Koscia și lui David Alter, pentru că au citit unele dintre capitole, de asemenea asistentului de producție Tim Stirzaker, pentru munca sa inepuizabilă de cercetare și ajutorul oferit în organizare. Îi rămân înainte de toate îndatorat regizorului serialului, Paul Mitchell și producătorului moscovit, Mașa Slonim, pentru numeroasele sfaturi și observații. Neil Buckley și Fiona Hill au citit manuscrisul sau părți din el și mi-au oferit multe sugestii pertinente, motiv pentru care le sunt foarte recunoscător. John Crowfoot și Geoff Bentley au depistat

câteva erori factice pe care le-am corectat în această a doua ediție. Și, în final, îi mulțumesc călduros agentului meu Bill Hamilton și Joannei Godfrey, un redactor extraordinar de la I.B. Tauris.

CAPITOLUL 1

BALUL SECRET AL POLITIȘTILO

Un nou mileniu

Era lui Putin a început la prânz, în ultima zi a anului 1999. Luând pe toată lumea prin surprindere, președintele Boris Elțin și-a anunțat șovăielnic și cu respirația întretăiată demisia la televizor, cu doar șase luni înainte de încheierea mandatului. Cu o voce încărcată de emoție, el a rugat poporul rus să-i ierte greșelile și nereușitele, declarându-le conaționalilor săi că Rusia ar trebui să intre în noul mileniu cu „politicieni noi, fețe noi, oameni noi, inteligenți, puternici și energici“.

Elțin înregistrase discursul la Kremlin chiar în dimineața aceea. Primii care au aflat despre el, în afară de fiica sa, Tatiana, și consilierii apropiați, au fost tehnicienii de la televiziune care i-au încărcat textul pe prompter. După terminarea discursului, Boris Nikolaevici s-a întors și și-a șters lacrimile de la ochi, apoi a deschis o sticlă de șampanie, a turnat în pahare cameramanilor și celor câțiva membri prezenți din stafful prezidențial, au ciocnit paharele, iar pe al său l-a dat pe gât dintr-o singură înghițitură. Chiar în timp ce făcea acest lucru, Vladimir Putin, succesorul său desemnat, se pregătea în spatele unui paravan din aceeași încăpere să

înregistreze propriul discurs de Anul Nou către popor.

Acesta urma să fie transmis cu puțin timp înainte de miezul nopții. Dar, mai întâi, Putin trebuia să se ocupe de câteva formalități. La ora două a primit „valiza nucleară“ care conține codurile necesare pentru lansarea unui atac nuclear. Apoi a ținut o ședință de cinci minute cu oamenii din cabinetul său, urmată de o sesiune mai lungă cu cei din Consiliul de Securitate. La șase a semnat primul decret prezidențial, prin care le garanta lui Elțin și membrilor familiei sale imunitate în fața justiției. Apoi a avut o serie de întrevederi private rapide cu miniștrii-cheie. Și, în final, după ce și-a anulat o călătorie stabilită din vreme la Sankt-Petersburg, a plecat în goană de la Kremlin însoțit de coloana prezidențială, îndreptându-se către aeroportul Vnukovo. Plănuise să întâmpine Anul Nou într-un loc deosebit.

În timp ce miliarde de oameni din lumea întreagă sărbătoreau noul mileniu cu petreceri și artificii, noul președinte al Rusiei se afla la bordul unui elicopter militar, încercând să ajungă în republica rebelă cecenă, în ciuda condițiilor meteo extrem de nefavorabile. Echipajul a fost constrâns în cele din urmă să aterizeze în Republica Daghestan, aflată în vecinătate. Aceasta era imaginea lui Putin pe care lumea avea să o cunoască și de care avea să se teamă: cea a unui tip dur, a omului de acțiune obsedat de lupta împotriva teroriștilor și a separatiștilor, hotărât să readucă mândria unei țări care sub Elțin ajunsese să pară haotică și suferindă.

În timp ce elicopterul se lupta cu forțele dezlănțuite ale naturii deasupra Ceceniei, televiziunea rusă transmitea către națiune discursul lui înregistrat, scurt și la obiect, prin care

declara că nu va fi exista un vid de putere și în care îi aducea un omagiu predecesorului său. Discursul conținea doar un singur angajament politic, care, privit retrospectiv, pare chiar uluitor. Spunea, așadar: „Statul va fi de neclintit în protejarea libertății de exprimare, a libertății de gândire, a libertății presei și a dreptului de proprietate, elementele fundamentale ale unei societăți civilizate“.

Drepturile și libertățile pe care le preamărea erau tocmai acelea care fuseseră anihilate în perioada sovietică și restabilite apoi sub conducerea lui Elțin. Și totuși, în numai câțiva ani, Putin avea să fie acuzat la rândul său de încălcarea lor, creând un nou model de guvernare autoritaristă postcomunistă, călcând în picioare libertatea presei și persecutând marii industriași, sau mai bine zis, pe oricine îndrăznește să i se opună.

De ce a acționat oare Putin așa? Cheia, sau cel puțin una dintre cheile care să ne facă să înțelegem traseul urmat de Putin, este de a ne uita la Rusia pe care a moștenit-o de la Elțin – o Rusie care nu numai că era slabă din punct de vedere economic și militar, ci mai era și tratată cu superioritate de către Occident.

Elțin și Clinton

Ultima vizită întreprinsă de Bill Clinton în Rusia, în calitate de președinte al SUA, a fost în iunie 2000, la două luni după investirea lui Putin în funcție. Clinton se întâlnește cu Boris Elțin de circa 20 de ori și stabilizează o relație apropiată, de tachinare, care ajunsese să fie descrisă drept „Bill’n’ Boris Show“^{*1}. Clinton se mai întâlnește și cu Putin de câteva ori, dar,

la fel ca majoritatea liderilor occidentali, încă nu ştia foarte multe lucruri despre el, în afară de talentul la judo şi de fosta carieră de agent KGB, lucru suficient ca să-l facă să fie circumspect în privinţa lui. De data aceasta, însă, a găsit în Putin un negociator dur care, în mod iritant, deja îl vedea pe Clinton drept un preşedinte pe picior de plecare, deşi mai avea puţin peste jumătate de an din mandat.

Fiind cu mai bine de 15 centimetri mai scund decât impunătorul preşedinte american, Putin a compensat acest dezavantaj, ca orice judoka experimentat, prin agilitate şi îndemânare. A reuşit să pareze planurile Statelor Unite de a abandona (sau chiar de a rectifica) Tratatul privind Rachetele Antibalistice (ABM) din 1972, fapt care le-ar fi permis Statelor Unite să dezvolte un program naţional de apărare antirachetă – sistemul „Războiul Stelelor“ – susţinut pentru prima dată de către Ronald Reagan. Tratatul ABM le interzicea atât Rusiei, cât şi Statelor Unite să desfăşoare măsuri defensive privind rachetele nucleare, iar pentru Putin acesta era un punct care stătea la baza descurajării nucleare: dacă uneia dintre tabere i se permitea dezvoltarea unor sisteme care ar fi putut să doboare rachetele cu rază lungă de acţiune ale celeilalte, atunci echilibrul de putere, şi aşa fragil, ar fi fost distrus, iar tabăra care ar fi deţinut scutul ar fi putut fi tentată să lanseze un atac preventiv.

Putin a respins criticile lui Clinton legate de noua campanie violentă pe care o purta în Cecenia şi de restricţiile impuse asupra NTV, cel mai important post de televiziune independent din Rusia. A mai vorbit, de asemenea, şi despre resentimentele sale mai vechi, provocate de bombardarea Serbiei în 1999 de către NATO – un eveniment care avea să-i

influențeze major gândirea în materie de politică externă pentru următorii zece ani.

Campania împotriva Serbiei, menită să pună capăt epurării etnice realizate de președintele Miloșevici în Kosovo, reprezenta un punct crucial în relațiile Rusiei cu Occidentul. Moscova l-a sprijinit, în parte, cel puțin, pe Miloșevici în timpul războaielor din Iugoslavia din anii '90, datorită afinităților tradiționale ale rușilor cu sârbii, care, la fel ca și primii, sunt slavi de religie creștin-ortodoxă.

Este posibil să se fi exagerat legăturile „frățești“ dintre ruși și sârbi, dar Kremlinul cu siguranță vedea o asemănare între încercările lui Miloșevici de a anihila „terorismul“ și separatismul din Kosovo și lupta dusă de Elțin în Cecenia împotriva aceluiași probleme. Elțin îi numise pe rebelii ceceni „bandiți“, la fel cum și Miloșevici (și, la un moment dat, chiar și guvernul american) considera Armata de Eliberare din Kosovo drept un grup terorist. Așa că, începerea unui război sângeros în Cecenia, care a dus la zeci de mii de morți și la un exod în masă al refugiaților, era perfect în concordanță cu sprijinul acordat lui Miloșevici în eforturile sale de a menține integritatea teritorială a ceea ce mai rămăsese din Iugoslavia.

Însă apelul lui Elțin de a nu ataca Serbia nu a fost luat în considerare, creând guvernului de la Moscova impresia că toată bonomia din „spectacolul“ cu Bill și Boris și vorbăria despre primirea Rusiei postcomuniste în comunitatea națiunilor civilizate erau de fațadă, iar cuvântul acesteia nu avea prea mare însemnătate. În preajma atacurilor aeriene ale NATO asupra Belgradului, Elțin avea să explodeze de furie în timpul convorbirilor telefonice cu Clinton și uneori chiar să-i trântescă telefonul în nas².

Evgheni Primakov, prim-ministru pe vremea lui Elțin, trebuia să ajungă în ziua de 3 martie 1999 la Washington, unde avea planificate o serie de discuții cu președintele Clinton, vicepreședintele Al Gore și Fondul Monetar Internațional. Misiunea sa consta în a obține un împrumut de mai multe miliarde de dolari ce urma să ajute la stabilizarea economică a Rusiei, care încă se mai clătina după colapsul financiar din august 1998. Potrivit spuselor lui Konstantin Kosacev, asistentul lui Primakov, premierul l-a sunat pe Gore în timpul unei escale la Shannon, în Irlanda, pentru alimentarea cu combustibil și l-a întrebat: „Intenționați să bombardați Iugoslavia?“, la care Gore a răspuns: „Nu pot să vă spun nimic, nu a fost luată nici o decizie“.³

Astfel, avionul guvernamental și-a reluat zborul peste Atlantic, având la bordul său mai mulți magnați ruși și funcționari de stat care beau vodcă și jucau domino. Apoi, brusc, după patru sau cinci ore de zbor, Primakov a primit un telefon pe o linie securizată, dar prin care totuși se auzeau hârâituri. La celălalt capăt era Gore, care îl informa că NATO urma într-adevăr să lanseze un atac aerian. Primakov l-a sunat imediat pe Elțin, a întrebat pilotul dacă aveau suficient combustibil pentru a se întoarce la Shannon, și apoi a revenit în cabină anunțându-i pe pasageri că a fost întreruptă călătoria: nu mai era indicat să se facă afaceri cu americanii la acel moment.

Reacția a fost una cât se poate de grăitoare: magnații, care s-au lăsat conduși de patriotism în detrimentul intereselor lor financiare, au izbucnit în aplauze. „A fost foarte emoționant“, relatează Kosacev. Se dorea ca decizia de a întoarce avionul din zbor la jumătatea drumului să transmită un semnal de

nemulțumire profundă din partea Rusiei. În zilele ce au urmat, aceleași sentimente s-au revărsat și în stradă, mii de ruși protestând în fața Ambasadei SUA de la Moscova.

Un an mai târziu, în ultima lui vizită prezidențială, Clinton a descoperit că această rană încă mai supura. Putin s-a înfățișat drept un om care nu avea să mai permită ca Rusia să fie ignorată sau desconsiderată. Timp de două zile, el și-a manifestat fățiș dezaprobarea față de planurile Statelor Unite pentru crearea unui scut unilateral de apărare antirachetă. Apoi, în dimineața de dinaintea plecării, în timpul unei ședințe de rămas-bun la Kremlin, Putin a emis o amenințare sumbră conform căreia, dacă America urma să-și continue planurile, reacția Rusiei avea să fie una „corespunzătoare” și „poate chiar neașteptată, probabil asimetrică”; altfel spus, rușii nu aveau să încerce egalarea sistemului sofisticat și costisitor al americanilor, dar aveau să ia măsuri pentru a-i zădărnici eficiența. Iar acest lucru putea însemna orice, de la producerea unui număr imens de rachete nucleare pentru a sufoca acest scut la distrugerea instalațiilor americane imediat după ridicarea lor.

Clinton a ascultat prelegerea lui Putin, după care s-a întors către asistentul său, Strobe Talbott, și i-a șoptit: „Presupun că tipul ăsta crede că nu am înțeles mesajul din prima. Ori e greu de cap, ori crede că eu sunt. Oricum ar fi, hai să terminăm mai repede aici, ca să mergem să-l vedem pe bătrânul Boris”.⁴

Destinși, americanii au părăsit Kremlinul pentru a-și lua rămas-bun de la prietenul lui Clinton, fostul președinte Elțin, care locuia acum în dacea sa de la țară. Însă, odată ajuns acolo, Clinton avea să aibă parte de o surpriză. Până să ajungă la el, Putin îl sunase deja pe Elțin și îi spusese să-i transmită și mai

ferm mesajul lui Clinton, accentuând că Rusia nu avea să tolereze nici un fel de politică americană care ar fi putut să-i pună în pericol siguranța. După terminarea tiradei, Clinton a îndreptat conversația către preocuparea sa legată de viitorul Rusiei. Conform consilierului său, Strobe Talbott, cuvintele de rămas-bun au fost destul de semnificative și elocvente față de impresia pe care America o avea în privința Rusiei, după căderea comunismului:

„Boris, tu ai democrația în suflet, încrederea poporului în oase, focul unui adevărat democrat și reformator în vintre. Nu sunt sigur că și Putin e la fel. Va trebui să fii cu ochii pe el și să-ți folosești influența ca să te asiguri că rămâne pe calea cea bună. Putin are nevoie de tine, Boris. Rusia are nevoie de tine... Tu ai schimbat Rusia. Rusia a fost norocoasă să te aibă. Lumea a fost norocoasă că tu te-ai aflat unde te-ai aflat. *Eu* am fost norocos să te am. Am făcut multe împreună, noi doi... Am făcut niște lucruri bune, care vor dăinui. Ai dat dovadă de curaj. Multe dintre lucrurile acelea au fost mai greu de făcut pentru tine decât pentru mine. Știu asta“.

În timp ce părăsea dacea lui Elțin, Clinton s-a întors către Talbott și i-a spus: „Poate că asta e ultima dată când îl mai văd pe bătrânul Boris. Cred că o să-i simțim lipsa“.

Cuvintele sentimentale ale lui Clinton sugerau clar că era de părere că lucrurile au mers bine în Rusia sub conducerea lui Elțin și că Rusia era în punctul în care își dorea America. În realitate, lucrurile nu mergeau așa de bine, iar Rusia nu voia să ajungă chiar în orice punct și-ar fi dorit America. Ceea ce avea să-i lipsească Americii era un lider rus maleabil până la granița supunerii, iar Putin avea să fie orice, numai asta nu.

Rusia lui Elțin

Occidentul a tratat Rusia postsovietică cu destul de multă indiferență. Corporațiile occidentale salivau gândindu-se la perspectiva deschiderii unei imense piețe noi, așa că economiștii de la Harvard angajați de guvernul rus au insistat în favoarea implementării extrem de rapide a unui capitalism fără restricții, neluând prea mult în seamă nevoile poporului rus și efectele pe care această măsură urma să o aibă. Ideile lor au fost preluate cu mult entuziasm de către apropiații lui Elțin, conduși de economistul Igor Gaidar, un adept al „terapii de șoc” a cărei aplicare transformase radical, cu doar câțiva ani în urmă, unele state cum ar fi Polonia. Elțin l-a desemnat pe Gaidar pentru „a oferi libertate economică poporului și a îndepărta toate barierele din calea libertății întreprinderilor și a antreprenorilor”. Astfel, în numai câțiva ani, milioane de ruși au ajuns la sapă de lemn, în timp ce o mână de oameni întreprinzători, foști oficiali comuniști, s-au transformat în oligarhi miliardari, punând mâna pe resursele țării la un preț insignifiant față de valoarea reală.

Cu siguranță, Rusia s-a bucurat, sub conducerea lui Elțin, de Libertate, cu un L mare și atractiv, așa cum nu mai cunoscuse în toată istoria ei străveche. Anii '90 au fost plini de entuziasm, iar lumea a asistat la un aflus de energie reprimată în cei 70 de ani de comunism. Orice rus cu ceva bani și spirit de inițiativă își putea deschide o mică afacere, chiar dacă era vorba de o simplă gheretă în care se comercializau batoane Snickers și vodcă. Rușii erau liberi să călătorească în străinătate, să citească ce doreau, să spună ce le trecea prin minte și să protesteze împotriva conducătorilor. Existau

alegeri competitive și partide politice. Televiziunea națională transmitea emisiuni de satiră și critici acide la adresa politicienilor de la Kremlin. Nou-înființatele bănci private sponsorizau spectacole de balet și concerte. Magazinele s-au umplut rapid cu bunuri de consum și alimente pe care cetățenii sovietici le văzuseră doar în filme. După deceniile sumbre cu o conducere totalitară, oamenii nu se mai temeau. Există optimism și speranță. Acesta era cu siguranță felul în care Rusia era privită de către observatorii occidentali și evident că și Bill Clinton vedea lucrurile la fel.

Și totuși, când mă uit peste notițele și rapoartele mele de la acea vreme, îmi aduc aminte că majoritatea rușilor erau de altă părere. Relatările mele către BBC au înregistrat un deceniu de rușine și umilință.

Rusia lui Elțin era o țară care părea condusă de niște bătauși pe care îi vedeai gonind pe autostradă în limuzinele lor cu geamuri fumurii, comandând sticle de vin de mii de dolari în cele mai bune restaurante și răstindu-se disprețuitor la ospătari, sau făcând cumpărături în magazine cu produse la prețuri exorbitante și împușcându-se, ocazional, unii pe ceilalți în plină zi. Asasinatele comandate erau la ordinea zilei în disputa bandelor rusești de tip mafiot pentru teritorii controlate și afaceri.

Sediul BBC se afla într-un hotel și centru de afaceri al cărui coproprietar era americanul Paul Tatum. După o dispută cu partenerul său de afaceri cecen, el a fost ciuruit de gloanțele trase dintr-o mitralieră Kalașnikov, la ora cinci după-amiaza, pe când intra în stația de metrou de lângă hotel. Ucigașul lui nu a fost găsit niciodată. Cu altă ocazie, mă aflam în trafic când am văzut că pe marginea străzii se desfășura un jaf armat, din

nou în plină zi. Mai mulți bărbați amenințau cu arma un amărât care stătea întins pe pământ. Într-o altă zi, aparent obișnuită, am asistat la o razie într-un restaurant din Moscova, și am fost nevoiți să ne aruncăm cu toții la pământ în timp ce aveau loc arestări. Ca să intri în supermarketul din cartier, trebuia să treci pe lângă jandarmi în salopete militare și cu mitraliere AK-47 pe umăr. Toate manifestările inițiale ale capitalismului au fost însoțite de violență și amenințări: fie că administrai un hotel de cinci stele, fie vindeai suvenire la o tarabă pe Arbat, trebuia să plătești taxă de protecție unei bande mafiote sau alteia.

În apropierea orașelor mari, și mai ales lângă Moscova, așa-ziii „ruși noi“ își construiau vile cu piscină, crame și foișoare elegante, toate ascunse în spatele gardurilor înalte de patru metri și jumătate. Aceștia reprezentau o mică parte din populație, în timp ce milioane de oameni sărăciseră în urma reformelor economice inițiate în 1992. Liberalizarea bruscă a prețurilor condusese la creșterea amețitoare a inflației. Oamenii obișnuiți își vindeau bunurile pe trotuar, iar centrul Moscovei devenise o adevărată piață de vechituri. Îmi amintesc foarte bine un bărbat între două vârste, doctor în științe, care vindea lacăte vechi și ruginite, alături de alte mărunțișuri.

Numeroși oameni de știință emigrau în căutarea unui loc de muncă care să le ofere un trai decent, mulți dintre aceștia luând cu ei informații strategice și secrete ale Rusiei, privând astfel țara de cele mai bune creiere, tocmai atunci când avea mai mare nevoie de ele.

Gările se umpluseră de cerșetori și oameni fără adăpost. *Kurski vokzal*, principala gară moscovită pentru destinațiile

din sudul țării, devenise un azil de noapte dickensian, plin de hoți de buzunare și bolnavi. Oameni cu membrele amputate în primul război din Cecenia (1994–1996) șchiopătau prin vagoanele de metrou, cerând de pomană.

Afaceri de tot felul se răspândeau peste tot – cele mai populare fiind micile chioșcuri care vindeau băuturi alcoolice de origine incertă și produse alimentare. Carnea era vândută în condiții insalubre prin piețele apărute ca ciupercile după ploaie pe terenurile virane – adevărate focare de infecție.

Oamenii sperați își îngropau economiile în scheme piramidale care se prăbușeau invariabil, lăsându-i falți. În 1992, guvernul a emis cupoane de privatizare pentru fiecare cetățean. Ideea de bază era ca acestea să fie schimbate pe acțiuni la întreprinderile privatizate. Dar, în realitate, milioane de oameni le-au vândut sau pur și simplu le-au dat mai departe, cele mai multe sfârșind în mâinile unor antreprenori vicleni sau ale administratorilor de întreprinderi de stat, care au devenit astfel noii proprietari capitaliști ai Rusiei.

Industria s-a prăbușit. Muncitorii nu erau plătiți sau erau plătiți după multe luni restante, adesea în bunuri de consum – prosoape, săpunuri sau tampoane –, mai degrabă decât în bani. Până și întreprinderile făceau între ele plăți în natură. Astfel, un stat mândru cândva primea acum ajutoare alimentare – zahăr și margarină din surplusul de la Uniunea Europeană sau din rațiile rămase armatei americane din Războiul din Golf. O superputere întindea acum mâna pentru a primi de pomană.

În întrevvedere avută în 1993 cu președintele Clinton la Vancouver, Elțin a precizat următoarele: „Amintește-ți că Germania de Est a avut nevoie de 100 de miliarde de dolari

pentru a scăpa de monstrul comunist“. Dar s-a întors doar cu promisiunea a 1,6 miliarde de dolari, mare parte sub formă de credite sau ajutoare alimentare. Unii s-au întrebau dacă nu cumva Occidentului îi lipsea imaginația. Oare nu avea și Rusia nevoie de un „Plan Marshall“ pentru a-și reconstrui infrastructura învechită din perioada sovietică, care nu era într-o stare cu mult mai bună față de aceea a Germaniei de după cel de-al Doilea Război Mondial?

Probabil că firmele de consultanță occidentale profitau mai mult decât poporul rus de pe urma pachetelor de ajutoare occidentale. Îmi amintesc că atunci când i-am luat un interviu administratoarei unei mici brutării din Moscova, care urmasese timp de o lună un curs de management pe lângă o firmă de consultanță din Anglia, ea mi-a spus: „Sincer, aveam nevoie doar de bani ca să cumpăr echipamente de brutărie de ultimă generație. Știu deja cum să-mi administrez firma!“

Societatea rusă a fost dărâmată pur și simplu de trecerea bruscă de la comunism la capitalism. Poporul își pierduse țara la propriu: Uniunea Sovietică, un teritoriu uriaș cu o populație de 250 de milioane de oameni proveniți din 15 republici naționale s-a făcut țandări. 25 de milioane de ruși s-au trezit dintr-odată că sunt rezidenți ai unor țări străine, izolați în ceea ce a devenit cunoscută drept „străinătatea învecinată“. Locuitorii Siberiei nu mai puteau să evadeze în vacanțe în Crimeea (acum în Ucraina) și nici măcar la Moscova, deoarece prețurile biletelor de avion le depășeau posibilitățile. Am rămas uimit să aud, pe când mă aflam într-o vizită în Siberia, cum oamenii numeau Rusia europeană „continent“, de parcă ei ar fi fost niște naufragiați pe o insulă pustie în mijlocul oceanului.

Consilierii occidentali de la Kremlin nu dădeau prea multe semne că ar fi înțeleș cum să se descurce cu această societate dislocată. Guvernele occidentale nu păreau să observe haosul și sărăcia, sau nu le păsa, fiind atât de obsedate de ideea instalării capitalismului, încât nu țineau cont de impactul imediat. Corporațiile occidentale nu au văzut altceva decât o nouă piață de desfacere pentru marfa lor. O formulare ciudată pentru Rusia, „Produkt kompanii *Prokter end Ghembl*“ (produs al companiei *Procter and Gamble*), răsuna la finalul mai tuturor reclamelor de televiziune asemenea unui nou slogan politic. Cred că rușii erau scoși din minți de cuvintele acelea, care înlocuiau, parcă, perfect, lozinca „Trăiască Partidul Comunist!“, dar care, în loc să promită un viitor strălucit, promiteau produse de genul *Head & Shoulders* și *Pampers*, pe care puțini ruși și le puteau permite.

Consultanții americani în costume spilcuite mișunau peste tot, gângurind despre proiectul de privatizare a orașului Nijnii Novgorod și despre tinerii lui pionieri reformatori. Orașul de pe Volga, cunoscut înainte sub numele de Gorki, a fost primul care și-a vândut mare parte din activele de stat oamenilor obișnuiți. În multe privințe, această acțiune a fost promițătoare. Îmi amintesc că vedeam întreprinzători ruși dornici să-și deschidă propria afacere cum inspectau camioane și furgonete deținute de stat, multe dintre ele aflate într-o stare deplorabilă, înaintând apoi oferte de cumpărare la licitație. De fapt, pentru mine, și bănuiesc că și pentru mulți dintre ruși, problema era să constatăm cât de mulți erau străinii care supravegheau acest proces. Toate acțiunile lăsau să se vadă că America scosese Rusia la vânzare.

Pentru cei care au făcut marele pas, organizându-se în

„colective“ de vânzători care și-au unit forțele pentru a cumpăra și administra propriile magazine, acest lucru chiar a dat roade. Odată ce au devenit proprietari disperați să-și atragă clientela, ei au început să-și transforme afacerile cu un zel care avea să șteargă în curând gustul searbăd lăsat de „comerțul“ sovietic. Însă, pentru cei care se aflau de cealaltă parte a tejghelei, și ale căror economii și pensii fuseseră spulberate de hiperinflație, situația a fost una complet diferită. Speranța de viață a scăzut vertiginos, rata alcoolismului a crescut și mii de șarlatani, clarvăzători și vrăjitoare, practicanți ai „magiei albe“ au intervenit pentru a profita de starea generală de degradare.

După care a mai venit și războiul din Cecenia. Elțin încurajase regiunile rusești să-și afirme propria putere, dar Cecenia, o mică republică musulmană din nordul Caucazului, a mers până acolo încât să-și declare independența – a cărei recunoaștere ar fi putut crea un precedent pentru destrămarea Federației Ruse. Așa că, în decembrie 1994, Elțin a ordonat invadarea republicii. Rezultatul a fost unul dezastruos din toate punctele de vedere: mii de militari ruși slab pregătiți au murit, iar sute de mii de ceceni fie au fost uciși, fie au fost nevoiți să se refugieze în republicile învecinate. Capitala, Groznîi, s-a transformat într-o grămadă de dărâmături, cecenii au devenit radicaliști, redobândindu-și credința islamică rămasă latentă în perioada sovietică și mii de bărbați s-au alăturat milițiilor separatiste, care au reușit până la urmă să alunge armata rusă din țara lor. A fost o înfrângere foarte rușinoasă pentru ruși, care a determinat, până la sfârșitul lui 1996, ca Cecenia să obțină independența *de facto*. În plus, rebelii au început să orchestreze atacuri teroriste chiar și în

interiorul Rusiei: în vara lui 1995 au luat ostateci mai bine de 1 000 de oameni dintr-un spital din orașul Budionovsk, situat în sudul Rusiei. Autoritățile au încercat să ia cu asalt spitalul (fapt ce a dus la moartea a cel puțin 130 de oameni), dar le-au permis apoi teroriștilor să scape.

Până la începutul lui 1996, popularitatea lui Boris Elțin scăzuse enorm, nu numai din cauza reformelor nepopulare și a rezultatului dezastruos al războiului din Cecenia, ci și din cauza faptului că președintele însuși devenise un subiect stânjenitor, prin aparițiile sale tot mai dese în stare de ebrietate. Nu există prea multe dubii legate de faptul că liderul comunist Ghennadi Ziuganov ar fi putut fi ales președinte în acea vară, dacă alegerile ar fi fost corecte. În realitate, însă, noii oligarhi ai țării, oameni de afaceri miliardari, care se temeau să nu-și piardă nou-dobândita avere odată cu posibila reîntoarcere a comuniștilor la putere, s-au unit pentru a asigura înlăptuirea miracolului realegerii lui Elțin. Erau niște tipi unși cu toate alifiile care, într-o schemă de tip „împrumut contra acțiuni“ inițiată în 1995, cumpăraseră cele mai mari fabrici de stat ale Rusiei, inclusiv cea mai mare parte a rezervelor de petrol și gaze, la prețuri foarte mici față de valoarea reală, în schimbul salvării guvernului ajuns la faliment. Au finanțat, așadar, campania lui Elțin și s-au folosit de posturile naționale de televiziune pe care le dețineau pentru a manipula transmisiunea alegerilor în favoarea acestuia. Elțin a ajuns, așadar, din nou la putere, iar Occidentul a putut să răsufle ușurat, deoarece, în viziunea lui Clinton și a celorlalți lideri occidentali, „democrația“ și „economia de piață liberă“ din Rusia se salvaseră, și asta era tot ce conta.

Ceea ce mulți dintre liderii occidentali nu au reușit să

observe, însă, era trauma psihologică prin care treceau rușii ca indivizi, dar și ca națiune, situație pe care Vladimir Putin a reușit, însă, să o priceapă.

Stephen F. Cohen, specialist al spațiului ex-sovietic, scria că părerea generală în Statele Unite era că „de la căderea în 1991 a Uniunii Sovietice, Rusia a fost o națiune pregătită, dornică și capabilă să se transforme într-un fel de replică a Americii”.⁵ Lăsând la o parte diferențele culturale și istorice uriașe, din cauza cărora este puțin probabil ca Rusia să devină vreodată o „replică” a Americii, fapt este că poporul rus s-a trezit aruncat direct în mijlocul acțiunii, fără să aibă nici un fel de timp de pregătire.

Vladimir Vîsoțki, poet și cantautor din „epoca de aur” sovietică, anticipase parcă această stare de nesiguranță încă din 1965, într-o vreme în care ar fi putut doar să viseze la o eliberare de sub jugul comunist:

„Ieri mi-au dat înapoi libertatea,
Ce-o să fac cu ea acum?”

Occidentul a presupus că rușii aveau să știe cum să-și folosească proaspăt redobândita libertate, de parcă ar fi fost ceva absolut normal, iar rușii ar fi fost doar niște americani încetiniți de comunism pentru câțiva ani și, odată îndepărtate constrângerile, puși în fața unei economii de piață libere, totul ar fi fost bine. Toby Gati, consilierul lui Clinton pe probleme rusești, care a pregătit pachetul de prim ajutor pentru Rusia, recunoaște: „Poate că noi, cei din SUA, am avut o viziune foarte îngustă asupra societății sovietice și am supraestimat dorința rușilor de a trăi după regulile noastre. Am plecat de la premisa că va fi o transformare rapidă și că haosul care, întâmplător,

nu a fost considerat haos, ci o perioadă de tranziție, va fi înlocuit repede de viața normală”.⁶

În anii '90, însă, mulți ruși s-au trezit mai degrabă înecându-se în valul capitalismului decât plutind pe el. În plus, în aer se simțea o stare generală de indignare față de instrucțiunile primite de la niște străini despre cum să fie „civilizați”. E drept că ideologia comunistă nu prinsese deloc rădăcini în mentalitatea poporului rus și că majoritatea s-au descotorosit repede de ea, însă rușii nu și-au pierdut anumite trăsături ale felului de a gândi de dinaintea epocii comuniste, intrinsece psihologiei rusești. Auzeai des pe atunci – și auzi chiar și acum – ruși care regretau pierderea „apropierii” pe care o simțeau în comunism. „Colectivitatea” nu fusese o invenție sovietică, ci își avea rădăcinile în istoria rusă, contravenind obiceiurilor occidentale individualiste care le erau impuse acum.

V-am prezentat mai sus o imagine sumbră, poate puțin prea sumbră față de cum era de fapt situația generală, dat fiind că au fost, fără îndoială, și multe bucurii și avantaje sub conducerea lui Elțin. Dar tocmai această latură întunecată a anilor '90, trecută atât derepede cu vederea de către Occident, este cea care a pregătit terenul fertil în care să-și sădească Putin ideile.

De la *kommunalka* la Kremlin

Aceasta este o carte despre Putin la putere, și nu o biografie a acestuia, însă este foarte util să aruncăm o privire și asupra primei părți a vieții sale. Mediul în care a trăit și drumul pe care l-a urmat în ascensiunea la cea mai înaltă funcție a

statului ne pot oferi indicii pentru deslușirea comportamentului plin de contradicții pe care îl afișează ca președinte: acela de democrat care nu are încredere în democrație, de simpatizant al Occidentului a cărui înțelegere despre Occident este incompletă și limitată; un om care crede în economia de piață, dar a cărui viziune asupra lumii s-a format în trecutul comunist; un apărător înverșunat al statului rus, cu acea atitudine fără scrupule, glacială, a unui fost agent KGB față de „adversarii” săi.

Vladimir Vladimirovici Putin s-a născut în 1952 la Leningrad, un oraș care încă își mai lungea rănilile după cel de-al Doilea Război Mondial, când a stat sub asediu și a fost bombardat de nemți timp de 900 de zile. Și-a petrecut copilăria într-o *kommunalka*, un apartament la comun, în care familia lui ocupa o cameră și împărțea bucătăria și toaleta cu alte familii, experiență ce trezește amintiri dulci-amărui în rândul multor familii rusești. Pe de o parte, condițiile erau îngrozitoare: nu aveau baie și apă caldă, iar șobolanii mișunau pe casa scării; pe de altă parte, traiul la comun și împărtășirea experienței create de reconstrucția postbelică au contribuit mult la consolidarea ideologiei comuniste optimiste din acele vremuri. Gândirea tânărului Putin a fost cel mai probabil formată în totalitate de propaganda sovietică brută, întrucât familia sa nu era compusă din disidenți sau intelectuali care să fi ascultat transmisiuni străine de radio sau să fi îndrăznit să poarte discuții pe teme subversive. În plus, la școală învăța că Occidentul este o lume malefică, în care capitaliștii exploatează muncitorii și care se pregătește de război împotriva URSS. I se spunea că viața în țara lui era incomparabil mai fericită, datorită guvernării înțelepte a

Partidului Comunist. Până și scurtul „dezgheț“ din vremea lui Nikita Hrușciiov, de după moartea lui Stalin, a luat sfârșit pe când Putin avea 12 ani, așa că anii de gimnaziu și i-a petrecut sub auspiciile lui Leonid Brejnev, o perioadă marcată de un militarism în creștere, de confruntări cu Occidentul, de represiune politică și rigiditate ideologică. Aceștia au fost anii în care tânărul Putin și-a manifestat interesul de a se înrola în aparatul de represiune al partidului, KGB-ul, o ambiție pe care și-a realizat-o doar după absolvirea, în 1975, a Facultății de Drept din Leningrad.

Putin susține că nici nu s-a gândit la teroarea generală provocată sub conducerea lui Stalin de predecesorul KGB-ului, NKVD. Într-adevăr, e foarte probabil să nu fi știut aproape nimic despre acest lucru. Astfel, susține: „Ideile mele despre KGB se bazau pe poveștile romanțate referitoare la munca desfășurată de agenții secreți. S-ar putea spune, fără nici o exagerare, că am fost produsul reușit al unei educații patriotice sovietice“.⁷

Ar fi putut totuși să afle exact cu ce se ocupa KGB-ul în primii zece ani petrecuți în funcția de ofițer la Leningrad – sfârșitul anilor '70, începutul anilor '80. În acea perioadă, KGB-ul a trimis numeroși disidenți în lagărele de muncă sau la ospiciu, a confiscat cărți de literatură străină, a blocat transmisiunile străine, a controlat toate contactele cu vizitatorii străini, a supravegheat puținii cetățeni sovietici cărora li se permitea să călătorească în străinătate și a ajutat Partidul Comunist în toate modurile posibile să își exercite controlul total asupra societății. Misiunea sa în afara granițelor era să submineze democrațiile occidentale, să fure secrete militare și industriale, să răspândească comunismul în

țările în curs de dezvoltare și să ajute serviciile secrete ale „statelor socialiste înfrățite“ din Europa de Est să înăbușe avântul disidenților. Nu știm cu precizie care au fost acțiunile lui Putin din acei ani, dar putem deduce din munca depusă la Departamentul de contraspionaj și monitorizare a străinilor din Leningrad că era dedicat în totalitate cauzei sovietice, fiind atent la pericolele subversiunii occidentale. Și în ziua de azi, Putin este necruțător cu cei care își „trădează patria“ și (așa cum am putut vedea în 2010, când i-a primit cu brațele deschise pe cei zece spioni ruși care au fost deconspirați în SUA) plin de admirație față de cei care îi urmează traseul de agent secret.

Serghei Roldughin, un prieten de familie, își amintește că atunci când l-a întrebat pe tânărul Putin cu ce se ocupa mai exact la KGB în Leningrad, acesta i-a răspuns enigmatic: „Sunt specializat în socializarea cu oamenii“.

În 1985, a fost promovat la rangul de maior și trimis să socializeze cu oamenii din Germania de Est comunistă. A fost detașat la Dresda, după cum el însuși susține, cu misiunea de a oferi „informații politice“: trebuia să recruteze informatori și să adune informații despre personalitățile politice și despre planurile „dușmanului numărul unu“, NATO. Este foarte probabil ca în acest stadiu să mai fi fost foarte dedicat ideologiei și să nu fi avut încă vreo experiență directă cu Occidentul. În plus, nici nu apucase să trăiască în mod direct deșteptarea incredibilă a Uniunii Sovietice, datorată politicilor lui Mihail Gorbaciov de *perestroika* (restructurare) și *glasnost* (deschidere). În timp ce ziarele și teatrele moscovite rupeau imaginile falsificate ale trecutului sovietic, renunțând treptat la clișeele despre mârșăvia Occidentului, Putin era detașat într-

unul dintre cele mai represive state din blocul comunist. Liderul Germaniei de Est, Erich Honecker, a rezistat până în ultima clipă vântului de schimbare ce bătea dinspre Moscova. Putin avea să asiste la starea tot mai mare de neliniște acumulată în Germania de Est, care a culminat, la sfârșitul lui 1989, cu căderea Zidului Berlinului. În săptămânile care au precedat căderea regimului comunist, revoluția pașnică a început tocmai la Dresda, unde manifestanții au ieșit în stradă să protesteze, așadar chiar sub nasul lui Putin.

Viitorul lider al Rusiei a putut, astfel, să observe căderea comunismului dintr-o poziție neobișnuită. Deși ratase revoluția lui Gorbaciov în patrie, a putut vedea de aproape felul în care est-europenii și-au luat în mâini frâiele propriului destin și s-au smuls de pe orbita sovietică. Rolul său în KGB presupunea și monitorizarea reacției NATO, și era probabil perfect conștient de promisiunea verbală pe care se presupune că secretarul de stat american, James Baker, i-ar fi făcut-o lui Gorbaciov, în timpul procesului de reunificare a Germaniei, cum că alianța nu avea să profite de căderea comunismului pentru a se extinde în fostul bloc sovietic.

După ce comuniștii din Germania de Est au pierdut lupta și a luat sfârșit, implicit, și hegemonia Uniunii Sovietice asupra țării, Putin a ars cu mare zel cele mai periculoase dosare din biroul de la Dresda și a fost nevoit să-și fluture pistolul pentru a ține la distanță mulțimea agitată, care intenționa să ia cu asalt locul, după ce năvălise deja în birourile Poliției secrete est-germane, Stasi. Ulterior, Putin a declarat că înțelegea reacția mulțimii față de Stasi: „Erau sătui de controlul absolut exercitat de către Stasi. Societatea se simțea complet intimidată. Vedeau în Stasi un monstru“ (nu există nici un

indiciu cum că ar recunoaște că și rușii ar fi avut aceeași părere despre KGB).

În toată această situație, pentru Putin cel mai supărător a fost că, atunci când mulțimea înfuriată amenința să dea năvală în biroul lui și l-a sunat pe șeful militar rus din regiunea Dresda pentru a-i cere ajutor, acesta i-a spus că nu se putea face nimic fără a avea înainte undă verde de la Moscova. „Însă“, povestește Putin, „Moscova nu putea fi contactată. Am avut senzația că țara parcă nu mai exista. Era evident că Uniunea Sovietică era măcinată de boală, iar boala era una letală, incurabilă, numită paralizie, paralizia puterii“.

Putin mai povestește că își dăduse seama că dominația sovietică asupra a jumătate din Europa, bazată pe represiune și îngrădiri, nu putea să continue la nesfârșit. Dar mai recunoaște și că nu era deloc încântat de această pierdere a influenței, pe care o privea drept o umilință națională. „Am abandonat pur și simplu totul și am plecat.“

Acesta a fost momentul în care Vladimir Putin a făcut o schimbare radicală în viața sa, cunoscând pentru prima dată perspective și influențe ce aveau să pună în discuție toate lucrurile în care crezuse ca elev, student și agent KGB. În ianuarie 1990, s-a întors din Germania în orașul său natal, care la puțină vreme avea să își reia vechea denumire de Sankt-Petersburg. În timp ce încă mai era pe statul de plată al KGB-ului, și-a găsit de lucru la Departamentul de Relații Internaționale al Universității din Leningrad, angajându-se apoi ca asistent al președintelui Consiliului Local al Primăriei din Leningrad, un fost profesor de economie, pe nume Anatoli Sobceak. Fiind unul dintre liber-cugetătorii de seamă din perioada perestroikăi, Sobceak a fost ales la puțină vreme

primar al Sankt-Petersburgului, desemnându-l, în iunie 1991, pe Vladimir Putin să se ocupe de relațiile externe ale primăriei, într-o vreme în care orașul avea pretenții să devină un centru financiar și de investiții important. Ulterior, Sobceak l-a numit pe Putin adjunctul său.

Fostul „produs reușit al unei educații patriotice sovietice“ a fost, așadar, nu numai expus părerilor democratice ale lui Sobceak, dar a mai și fost aruncat în lumea nefamiliară a comerțului și a finanțelor occidentale. Când, în august 1991, liderii comuniști mai radicali (inclusiv șeful lui Putin din KGB, generalul Kriucikov) au pus la cale o lovitură de stat împotriva lui Gorbaciov, Putin povestește că s-a aflat alături de Sobceak, adunând susținători care să sară în ajutorul democrației. Ulterior, a afirmat că intenția conspiratorilor de a preveni dezintegrarea URSS-ului i s-a părut a fi una „nobilă“, dar că aceștia au reușit să obțină exact opusul a ceea ce urmăreau. Până la sfârșitul anului, Partidul Comunist a fost îndepărtat de la putere, iar Uniunea Sovietică s-a destrămat. Acesta a fost un moment hotărâtor pentru Putin: „Toate idealurile și țelurile pe care le aveam când m-am înrolat în KGB s-au năruit“.

Mandatul de viceprimar al lui Putin nu a fost unul lipsit de controverse. Consilierii locali au încercat să-l demită pe motive de corupție, în urma unui scandal legat de importurile de alimente. A supraviețuit atacului, însă după ce Sobceak a pierdut alegerile din 1996, Putin s-a trezit și el fără loc de muncă.

Printr-o combinație de noroc și cunoștințe, a ajuns, însă, în curând, la Moscova.⁸ Protectorii săi erau un grup de oameni cunoscuți sub numele de Familia, adică cercul de consilieri apropiați ai președintelui Elțin. Printre aceștia se numărau

fiica lui Elțin, Tatiana, trei șefi consecutivi de cabinet, Anatoli Ciubais, Valentin Iumașev (devenit ulterior soțul Tatianei) și Aleksandr Voloșin, împreună cu influentul magnat Boris Berezovski, care deținea 49% din acțiunile principalului post de televiziune rus, ORT, precum și controlul efectiv asupra acestuia.

Ciubais era un personaj foarte important: lucrând în anii '90 la Sankt-Petersburg, ajunsese să-i cunoască pe doi dintre consilierii lui Sobceak, unul dintre ei fiind Putin, iar celălalt Aleksei Kudrin, devenit ulterior ministru de Finanțe în guvernul Putin. Ciubais s-a mutat apoi la Moscova unde a ajuns un membru important al echipei de guvernare care a făcut posibile privatizările controversate ale activelor statului în primul mandat al lui Elțin. Ciubais s-a ocupat și de campania reușită pentru realegerea lui Elțin, devenind șeful acestuia de cabinet. El a fost cel care i-a invitat pe Kudrin și pe Putin, rămași fără loc de muncă, să vină să lucreze la Kremlin – Kudrin în calitate de adjunct al său, iar Putin ca vicepreședinte al Departamentului pentru gestionarea proprietății la Kremlin.

Putin a urcat repede scara ierarhică la Kremlin: a devenit, așadar, adjunctul șefului de cabinet al președintelui Elțin, în martie 1997, director al FSB, organizație ce a înlocuit KGB-ul, în iulie 1998 și (simultan) directorul Consiliului Național de Securitate, în martie 1999.

Așa cum Familia a reușit să aranjeze realegerea lui Elțin din 1996, la fel avea să orchestreze numirea lui Putin în funcția de prim-ministru, cu intenția ulterioară de a-l muta în scaunul de președinte, ca succesor al lui Elțin. Membrii Familiei rămăseseră impresionați de loialitatea lui Putin, care, în

calitate de director al FSB, a împiedicat în mod eficient investigațiile pe scară largă pentru corupție și spălare de bani în care se presupunea că sunt implicați membri ai familiei lui Elțin și oficiali importanți ai Kremlinului (unul dintre oficiali, Pavel Borodin, fusese acuzat de delapidarea unor sume fabuloase în timpul renovării clădirilor Kremlinului, însă acesta s-a nimerit a fi primul șef al lui Putin din administrația de la Kremlin). Putin l-a mai ajutat și pe mentorul său, Sobceak, să scape de urmărirea penală pentru niște acuzații de corupție. Loialitatea avea să devină ulterior o trăsătură marcantă a personalității lui Putin. La fel cum Familia i-a răsplătit loialitatea, odată ajuns președinte, și el avea să-i răsplătească pe cei loiali lui, dar și să-i pedepsească pe cei care aveau să i se împotrivescă. Familia nu avea să fie dezamăgită: prima mișcare a lui Putin, după ce a preluat funcția de președinte în 2000, a fost să semneze decretul prin care îi garanta lui Elțin și familiei acestuia imunitate în fața justiției.

În vara lui 1999, acoliții lui Elțin l-au însărcinat pe Berezovski să stea de vorbă cu Putin, aflat în vacanță cu familia în stațiunea franceză Biarritz, pentru a-i propune postul de prim-ministru. Putin a ezitat, fiind aparent nesigur de propriile forțe, dar, la întoarcerea la Moscova, președintele Elțin nu a vrut să accepte un refuz.⁹

Putin avea să se confrunte în acest an năucitor al carierei sale cu o serie de evenimente care urmau să-i influențeze profund gândirea. În martie 1999, trei foști membri ai blocului sovietic, Ungaria, Polonia și Republica Cehă au aderat la NATO. Oricare ar fi fost adevărul despre presupusele garanții oferite lui Gorbaciov de către NATO, cum că nu intenționa să se extindă la est (oficialii americani neagă cu vehemență că ar fi

fost făcută o asemenea promisiune), aceasta a fost prima etapă a ceea ce Rusia considera a fi drept o înaintare inutilă și amenințătoare de forțe militare aliate către propriile granițe. Această chestiune avea să bântuie următorul deceniu din guvernarea lui Putin.

La doar 11 zile după extinderea NATO, organizația a lansat un atac aerian împotriva Serbiei, ce a dus la toate repercusiunile descrise la începutul acestui capitol. Iar în august, problemele din Cecenia, mocnite în ultimii doi ani și jumătate, au izbucnit dintr-odată în flăcări, aprinzând o furie interioară în Putin, care avea să-i influențeze acțiunile în țară și în afara ei, mulți ani de atunci încolo. Lupta împotriva terorismului devenise o obsesie.

De la retragerea trupelor rusești din Cecenia, la sfârșitul lui 1996, republica s-a putut bucura de o autonomie *de facto* și a devenit tot mai greu de controlat. Guvernul ales, relativ moderat, a fost subminat de militariști precum Salman Raduev și Șamil Basaev, cel care s-a aflat în spatele sechestrărilor de persoane de la Budionovsk. Răpirile deveniseră ceva obișnuit. După uciderea a șase voluntari ai Crucii Roșii și răpirea a patru muncitori din telecomunicații, tot mai puțini străini îndrăzneau să se aventureze pe teritoriul cecen. Fundamentalistii islamiști au preluat puterea, iar unii dintre militariști au început stabilirea unor legături cu grupările extremiste din Orientul Mijlociu, inclusiv cu al-Qaeda.

În 7 august 1999, Basaev, împreună cu un islamist originar din Arabia Saudită, Ibn Al-Khattab, au orchestrat și lansat o invazie de 1 500 de oameni în republica vecină Ceceniei, Daghestan. Scopul lor era de a crea acolo un stat islamic, acesta fiind un prim pas către realizarea unui superstat islamic în

toată regiunea nord-caucaziană a Rusiei. Atacul a fost cel care l-a catapultat pe Putin în cea mai înaltă funcție a statului. În ziua următoare, Elțin l-a desemnat pe șeful său responsabil cu securitatea, bine pregătit în funcția de prim-ministru, să se ocupe de această problemă.

Apariția din neant a lui Putin ca viitor conducător al țării a fost una surprinzătoare, acesta fiind practic încă necunoscut în țară, chiar și elitei politice. Dar, în lunile următoare, el a devenit noul chip al Rusiei: dur, energic și necruțător în reacțiile sale împotriva tot mai îndrăznețelor atacuri teroriste cecene.

În septembrie, patru bombe au explodat în decursul a două săptămâni și au distrus numeroase blocuri de locuințe în Buinaksk, Moscova (de două ori) și Volgodonsk, omorând aproape 300 de oameni. Atacurile, atribuite cecenilor, împreună cu invadarea Daghestanului, au constituit pentru Putin pretextul, în caz că ar fi avut nevoie de unul, ca să pornească cel de-al doilea război cecen. Într-o întâlnire cu Bill Clinton desfășurată în 12 septembrie, Putin, aflat într-o stare vădită de agitație, i-a desenat o hartă a Ceceniei și i-a explicat planul său de anihilare a separatiștilor, declarând ulterior furios pentru presă: „Indivizii ăștia nu sunt oameni, nici măcar nu poți să-i numești animale, sau dacă sunt animale, sunt niște animale turbate...”

Atacurile cu bombă au picat într-un moment numai bun pentru a-i oferi lui Putin pretextul de a porni un război, și deci, de a-i crește popularitatea, astfel că unii ruși cred că acestea au fost instrumentate de către FSB. Teoriile conspirației sunt atât de răspândite, și atât de nebunești în Rusia încât, dacă toate ar fi date crezării, atunci istoria ar trebui rescrisă. Un al cincilea

incident, din Riazan, a trezit însă suspiciuni reale când poliția, acționând la un pont, a reușit să împiedice un presupus complot, după descoperirea a trei saci de praf alb pe care l-au identificat ca fiind explozibil, împreună cu niște detonatoare, în subsolul unei clădiri de locuințe. Mii de locatari din cartier au fost evacuați, în timp ce sacii erau îndepărtați și duși la adăpost. Putin i-a felicitat personal pentru vigilența lor pe cetățenii care observaseră sacii transportați în clădire. Dar, după arestarea câtorva suspecti pentru plasarea bombelor, aceștia s-au dovedit a fi agenți FSB. Directorul FSB a pretins apoi că totul a fost doar un „exercițiu“ pentru a testa reacțiile în urma exploziilor anterioare și că sacii nu conțineau altceva decât zahăr. Filiala din Riazan a FSB nu avea cunoștință de acest exercițiu, așa că a emis o declarație prin care își exprima uimirea.

Numeroase alte circumstanțe misterioase au înconjurat atacurile din blocul de locuințe, cum ar fi, de exemplu, faptul că purtătorul de cuvânt al Dumei de Stat anunțase în Parlament că tocmai a primit o comunicare despre atentatele din Volgodonsk în ziua de 13 septembrie, data unuia dintre atentatele din Moscova, dar cu trei zile *înainte* de explozia din Volgodonsk. Este posibil oare ca cineva care să fi știut dinainte de atacuri să fi încurcat datele? Toate încercările de a investiga cu atenție aceste incidente din Rusia au fost însă zădărnicate, iar Kremlinul reacționează agresiv de fiecare dată când apar întrebări în legătură cu acest subiect. În plus, doi dintre membrii unei comisii independente care a încercat să stabilească succesiunea faptelor au fost asasinați, iar un al treilea a murit într-un accident de mașină, în timp ce avocatul comisiei a fost arestat și încarcerat pentru acuzația de posesie

ilegală de armă. Jurnalista Anna Politkovskaia și fostul agent KGB Aleksandr Litvinenko, ambii investigând atentatele, au fost asasinați în 2006.

Cel de-al doilea război cecen era menit să răzbune umilința suferită de Rusia în primul război și să împiedice ceea ce se pare că Putin privea drept o amenințare islamistă asupra întregii țări. Unul dintre consilierii săi apropiați mi-a mărturisit, sub protecția anonimatului, că Putin se temea că mandatul său de prim-ministru ar putea să dureze doar câteva luni (așa cum se întâmplase cu predecesorii săi) și că își dorea să se folosească de acest timp pentru a preveni destrămarea Rusiei. „Invadarea cecenă a Daghestanului era un semnal trimis de bandiți cum că intenționau să înainteze de-a lungul Volgăi în unele dintre republicile noastre musulmane, Bașkortostan și Tatarstan.“

Nu l-am auzit niciodată pe Putin (sau pe vreun alt lider rus) să vorbească despre suferințele efective ale poporului cecen, deportările în masă din țara natală în Asia Centrală din timpul lui Stalin, sau suprimarea culturii și limbii de către ruși în perioada sovietică, la fel cum nu multă lume este conștientă de faptul că invazia brutală a Rusiei în 1994 a dus la radicalizarea luptătorilor ceceni și a încurajat fundamentalismul islamist, practic inexistent când am vizitat republica înainte de război. Războiul, cu atrocitățile comise de forțele rusești, a fost cel care a transformat niște simpli separatiști în teroriști înverșunați ideologic și fără această conștientizare, noul război al lui Putin avea să înrăutățească și mai tare lucrurile.

La scurtă vreme, Putin a început să-și arate limba ascuțită și limbajul foarte direct ce aveau să devină o caracteristică a sa. Întrebat despre ferocitatea campaniei conduse de Rusia,

Putin a replicat, în 24 septembrie, următoarele: „Îi vom urmări pe teroriști oriunde ar fi. Dacă intră în vreun aeroport, o să-i prindem acolo. Dacă-i prindem, scuzăți-mi expresia, la toaletă... o să ștergem cu ei pe jos chiar acolo, la budă. Și cu asta, basta“. Campania condusă de Putin l-a scos repede din anonimat, însă nu devenise încă cel mai popular politician din țară. Unul dintre predecesorii săi în funcția de prim-ministru, Evgheni Primakov, a criticat public anturajul corupt al lui Elțin, declarându-și intenția de a candida la președinție. Astfel, a creat împreună cu primarul Moscovei, Iuri Lujkov, un bloc politic numit Patria – Rusia Unită, care părea hotărât să obțină rezultate pozitive în alegerile prezidențiale programate pentru luna iunie.

Acesta a fost momentul în care Boris Berezovski a intervenit pentru a asigura victoria candidatului susținut de Familie, adică Vladimir Putin. Berezovski s-a prevalat de toată influența pe care i-o conferea ORT-ul, orchestrând în același timp o campanie susținută de defăimare a lui Primakov și a lui Lujkov. A angajat, așadar, un prezentator foarte cunoscut de televiziune, pe Serghei Dorenko, specializat în subiecte de scandal, de senzație și în comentarii nerușinat de părtinitoare. Berezovski a fost încântat să-l vadă cum îl atacă pe Primakov, care, pe vremea când era prim-ministru, comandase numeroase controale ale companiilor lui și amenințase cu închisoarea oamenii de afaceri ca el pentru infracțiuni economice. Noapte de noapte, principalul post de televiziune rus vorbea întruna despre vârsta înaintată a lui Primakov, despre infirmitatea și presupusa corupție a lui Lujkov, glorificând în același timp faptele mărețe ale lui Putin în Cecenia.

În timp, cercul restrâns compus din Berezovski, Iumașev și Tatiana Diacenko se întrunea în secret la vila lui Aleksandr Voloșin, șeful de cabinet al lui Elțin, pentru a crea o forță politică de susținere a lui Putin. În septembrie, cu trei luni înainte de alegerile din Duma, s-a născut un nou partid politic, numit Edinstvo (Unitate), care nu avea rădăcini, ideologie și practic nici o altă politică decât sprijinul pentru Putin, beneficiind, în schimb, de susținerea ostentativă a postului lui Berezovski și a mai multora dintre ziarele acestuia. Partidul a câștigat alegerile din 19 decembrie cu un număr de voturi aproape dublu față de cel obținut de Patria – Rusia Unită. Se pregătise așadar scena pentru retragerea lui Elțin în ajunul Anului Nou și predarea puterii premierului și succesorului său.

Ziua care a urmat alegerilor din Duma era „Ziua Cekăi“, tradiție păstrată în Rusia încă din perioada sovietică, în care majoritatea profesiilor aveau dedicată o zi din calendar, iar aceasta era ziua în care se omagia actuala și fosta poliție secretă (cunoscută inițial sub denumirea de Ceka). În acea dimineață, Putin a reînălțat o placă comemorativă pe zidul sediului FSB, Lubianka, în memoria lui Iuri Andropov, directorul KGB la momentul înrolării lui Putin. Placa fusese înlăturată în anii de desovietizare ai lui Elțin. La gala din acea seară, premierul a ținut un discurs în fața foștilor săi colegi și a glumit spunând: „Vreau să raportez că un grup de agenți FSB, trimiși sub acoperire în guvern, și-a îndeplinit cu succes primul stadiu al misiunii“.

Cel de-al doilea stadiu era pe cale să înceapă. Zece zile mai târziu, Elțin s-a retras din funcție, iar Putin a preluat puterea supremă în Rusia.

- [1](#)* Spectacol cu Bill și Boris (n.tr.)
- [2](#) Strobe Talbott, *The Russia Hand* (New York: Random House, 2002), p. 416
- [3](#) Interviu cu Konstantin Kosacev, 16 decembrie 2009
- [4](#) Talbott, p. 397
- [5](#) Stephen F. Cohen, *Failed Crusade: America and the Tragedy of Post-Communist Russia* (New York: W.W. Norton & Co, 2000), p. xii
- [6](#) Interviu cu Toby Gati, RIA Novosti, 22 martie 2011
- [7](#) Vladimir Putin, *Ot pervogo litsa*
<http://archive.kremlin.ru/articles/bookchapter3.shtml> (ultima accesare 7 septembrie 2011)
- [8](#) Pentru o descriere amănunțită a acestei părți din cariera lui Putin, vezi Peter Baker și Susan Glasser, *Kremlin Rising: Vladimir Putin's Russia and the End of Revolution* (New York: Lisa Drew, 2005), pp. 47 și urm.
- [9](#) *Ibid.*, p. 53

CAPITOLUL 2

CURTAREA OCCIDENTULUI

„Vreau ca Rusia să facă parte din Europa“

Relațiile Rusiei cu NATO erau reci ca gheața încă de când aliații bombardaseră Iugoslavia, în martie 1999. „Reprezentantului NATO la Moscova i s-a spus să-și facă bagajul“, anunța ministrul de Externe al Rusiei, Igor Ivanov. „Nu va mai exista nici un fel de contact cu NATO, inclusiv cu secretarul său general, până când nu încetează atacurile împotriva Iugoslaviei.“

Dar, la începutul lui 2000, la scurt timp după ce Vladimir Putin a devenit președinte interimar, secretarul general al NATO a primit un telefon. Nu era nimeni altul decât Igor Ivanov, iar George Robertson, noul șef NATO, a fost luat prin surprindere. Ajunsese la Bruxelles în octombrie și hotărâse ca una dintre primele sale misiuni să fie aducerea Rusiei „înapoi în sfera siguranței“, dar, până în acel moment, nu se întâmplase nimic în acest sens.

Ivanov a încercat, cu reticență la început, să-și expună ideea: „Dacă intenționați să veniți la Moscova, vreau să știți că gestul va fi apreciat“.¹⁰

Și astfel s-a întâmplat ca Robertson să fie primul politician occidental important care să-l întâlnească pe noul președinte

al Rusiei, călătorind în februarie la Moscova într-un avion oferit de forțele aeriene germane.

Putin părea intrigat de idee, iar apariția la Moscova a unui avion aparținând Luftwaffe a ajutat la spargerea gheții.

„De ce ați venit cu un avion german?“ a întrebat.

Robertson și-a dat brusc seama că inscripția „Luftwaffe“, strălucind pe toată latura avionului, stârnea o anumită sensibilitate în Rusia, căci amintea de teroarea pe care o pricinuiseră bombardamentele nemțești în cel de-al Doilea Război Mondial. El i-a explicat că NATO nu are avioane proprii, așa că a fost nevoit să împrumute unul de la statele membre.

Putin a replicat, exersându-și engleza: „Hmm, domnule secretar general, data viitoare poate că ar fi bine să folosiți un avion britanic“.

Robertson adusese și un cadou pentru Putin, o carte în engleză pe care o găsisese într-un anticariat, despre Curtea țaristă. Liderul rus a fost încântat. Se pare că el chiar se străduia să învețe engleza, acum că profesia de a „socializa cu oamenii“ avea să includă și o mulțime de lideri străini.

„Mi-aș dori să citesc cu voce tare cărțile astea, ca să exersez“, i-a spus lui Robertson, după care a adăugat: „ca să învețe și câinele meu engleza“.

Atacurile lui învăluite în farmec nu duceau lipsă de substanță, la fel ca și glumele. Robertson povestește că Putin era oarecum tăios și direct: „Nu era atât de sigur pe sine, cum avea să ajungă ulterior. Încă era nou în funcție. De fapt, nici măcar nu era încă instalat în funcție, încă mai era președinte interimar“.

„Vreau să clarificăm relația dintre noi“, a spus Putin. „În clipa de față ea nu este constructivă și mi-aș dori să reiau

relațiile cu NATO. Pas cu pas. Nu este ceva ce se poate întâmpla peste noapte, și multă lume nu este de acord cu mine în această privință.“ Putin a făcut semn către ministrul Apărării, mareșalul Sergheev, și către ministrul de Externe, Igor Ivanov. „Dar eu știu ce vreau, și anume ca Rusia să facă parte din Europa. Acolo este destinul ei. Așa că haideți să găsim cea mai bună cale prin care să reușim acest lucru.“

Ambasadorul britanic i-a spus lui Roberston că a rămas impresionat de o asemenea decizie legată de politica externă, luată atât de repede. Relația fusese atât de fragilă, încât faptul de a fi declarat că intenționa „să o reia“ era un lucru important. Lui Robertson i s-a părut că Putin voia să aibă „o relație nestingherită“, să pună deoparte toate obstacolele moștenite de la guvernele anterioare și să vorbească despre probleme importante. „Voia să fie luat în serios, drept o figură importantă pe scena comunității internaționale.“

Un alt lider era dornic să-i îndeplinească dorința. Premierul Tony Blair a văzut în asta o șansă de a transforma Marea Britanie într-un „partener pe gustul Rusiei“ în Europa și a hotărât să „intre devreme în joc“ printr-o vizită făcută în Rusia, în prima jumătate a lui martie, chiar înainte ca Putin să fi fost ales președinte (alegerile erau programate pentru 26 martie). Era, în acest punct, mai dornic chiar decât cancelarul Germaniei, Gerhard Schröder, sau decât președintele Franței, Jacques Chirac, să închidă ochii în fața campaniei agresive duse de Putin împotriva Ceceniei. Ministerul Britanic al Afacerilor Externe era însă precaut în ceea ce îl privea pe acest fost agent KGB, care dirija aparent toate evenimentele din Cecenia, considerate de mulți a fi atrocități oribile. Dar consilierii lui Blair din Downing Street susțineau că Putin este

un nou tip de conducător, unul în care merita să se investească încă de la început. Șeful de cabinet al lui Blair, Jonathan Powell, mărturisește: „Din experiența mea pot spune că ofițerii KGB erau membrii cei mai deschiși către exterior din vechea *nomenklatura* rusă. Ne-am decis să luăm legătura cu el în timpul campaniei electorale, mai degrabă decât să așteptăm până când s-ar fi format o coadă lungă de persoane dornice să-l întâlnească. A fost riscant, dar ne-am gândit că așa trebuia să procedăm, și chiar a funcționat“.¹¹

Powell povestește că Blair se ocupase foarte puțin de situația din Cecenia, până când s-a urcat în avion și a început să citească rapoartele. „Raportul întocmit de Ministerul Afacerilor Externe l-a neliniștit tot mai tare, întrucât chiar și atunci Tony era preocupat de terorismul islamist, fiind conștient de pericolul pe care îl reprezenta și considerând că noi ne comportam puțin cam «discriminatoriu» prin felul în care tratam abordarea Rusiei față de această problemă. Așa că s-a hotărât în avion să-i acorde o șansă lui Putin în privința Ceceniei, la conferința de presă“.

Putin a fost încântat de vizită și a pregătit un tur complet al orașului natal, Sankt-Petersburg, pentru premier și soția acestuia, Cherie, care a inclus Muzeul Ermitaj, discuții la strălucitorul Palat de Vară, Peterhof, construit de țarul Petru și o seară la Teatrul Mariinski, unde au urmărit opera *Război și pace* a lui Prokofiev după romanul lui Tolstoi. Singurul moment mai neplăcut a apărut în timpul discuțiilor de la Peterhof, când ambasadorul britanic, Sir Roderic Lyne, s-a așezat cu greutate pe un scaun vechi și valoros cu picioare subțiri, sfărâmându-l.

Un martor povestește că Putin ar fi replicat zeflemitor:

„Sper că îmi veți plăti despăgubire pentru asta, și nu e chiar o glumă“.

Rezultatul vizitei a fost întocmai cel dorit de Blair. Powell recunoaște că Marea Britanie se simțea exclusă din relația amicală pe care Eltîn o avusese cu francezii și cu germanii (ca să nu mai vorbim de Bill Clinton), iar acum Blair reușise să se „infiltreze“ și el. La scurtă vreme după ce s-au încheiat alegerile prezidențiale – o simplă formalitate, Putin câștigând cu 53% din voturi –, Blair și-a continuat planul, invitându-l la Londra. Presa s-a isterizat de vizita pe care „Măcelarul din Groznî“ i-a făcut-o reginei la castelul Windsor.¹²

Blair a părut, pentru o vreme, să devină principalul contact al lui Putin cu Occidentul. În noiembrie, însă, când rezultatul alegerilor prezidențiale americane era incert și încă se renumărau voturile din statul Florida, Putin l-a sunat pe Blair ca să-i ceară sfatul dacă să-l felicite deja pe George W. Bush. Powell povestește: „Tony i-a sugerat să mai aștepte pentru moment până la clarificarea situației, iar el i-a fost recunoscător și nu a sunat. Se petrecuse ceva interesant. Aceasta era dovada unei relații pe care nu ai fi avut-o în mod normal cu președintele rus, și am simțit că investiția noastră meritase osteneala“.

O parte din plan însemna, desigur, ca afacerile britanice să beneficieze de pe urma acestor legături politice, așa că, în timpul vizitei sale din aprilie la Londra, Putin a participat la întâlnirea cu un grup de industriași importanți. Lordul John Browne, director general al BP, a rămas impresionat: „Era o schimbare reconfortantă“. Omul de afaceri l-a ascultat pe Putin cum promitea legi pe care le-ar fi susținut cu tărie, precum și măsuri drastice împotriva corupției, iar purtarea sa rece și

impasibilă i-a făcut să creadă că vorbea serios. Trei ani mai târziu, sub patronajul lui Putin și al lui Blair, la o ceremonie din Londra, BP și o companie petrolieră importantă din Rusia, TNK, semnau un acord pentru un parteneriat cu drepturi egale. La vremea aceea, suma de 6,75 miliarde de dolari reprezenta cea mai mare investiție străină făcută vreodată în Rusia. Ambele părți erau mulțumite, deși aveau de parcurs un drum anevoios, întrucât Putin începuse să aibă îndoieli legate de vânzarea bunurilor strategice ale națiunii către niște străini.

O privire în sufletul lui Putin

În ceea ce privește America, Putin se hotărâse deja să nu se implice cât avea să mai dureze mandatul lui Clinton, încercând chiar să obțină informații de la echipa lui George W. Bush. Rușii așteptau de mult victoria lui Bush. Au trimis chiar și o echipă la Convenția Partidului Republican, în Philadelphia, la sfârșitul lui iulie 2000. Unul dintre membrii echipei, Mihail Marghelov, un senator rus și expert în relații publice, care lucrase în echipa electorală a lui Putin, a spus că această acțiune făcea parte din noua încercare a Rusiei Unite de a lua legătura cu „partidele conservatoare din lumea întreagă”, menită să creeze un „brand” de centru-dreapta pentru partidul lui Putin. Ei s-au întâlnit cu Condoleezza Rice și cu alți membri din echipa lui Bush, nu pentru multă vreme, dar suficient încât să fie invitați, din nou, la ceremonia de investiție din ianuarie.¹³

În ziua investiției, Rice a luat legătura cu un diplomat rus pentru a-i transmite lui Putin un mesaj pozitiv din partea noii administrații. Rice vorbea limba rusă și era expertă în

probleme sovietice, având să devină ulterior un personaj-cheie pentru politica lui Bush legată de Rusia. Mesajul ei promitea perspectiva unor relații bune, amicale, dar în mod sigur nu reluarea „Spectacolului cu Bill și Boris“. Rice era de părere că relațiile prietenoase ale lui Clinton cu Elțin deveniseră mult prea personale și cu atât mai permissive când a venit vorba să îi facă pe ruși să dea socoteală pentru comportamentul lor în Cecenia. Astfel, într-un articol apărut în 31 decembrie 2000 în *The Chicago Tribune*, Rice a condamnat aspru politica dusă de Clinton:

Problema politicii americane este că susținerea continuă a lui Elțin și a celor din jurul său, despre care administrația Clinton credea că sunt niște reformatori, a fost pur și simplu un eșec. Desigur, Statele Unite au fost obligate să aibă legături cu conducătorul statului, iar Elțin era președintele Rusiei.

Sprijinul acordat de SUA democrației și reformei economice s-a transformat însă în sprijin acordat lui Elțin. Planul acestuia a devenit planul american.

America a garantat faptul că în Rusia era în desfășurare o reformă acolo unde nu era nimic de fapt, continuând să fie cheltuiți bani de la Fondul Monetar Internațional și lipsind orice dovezi de schimbări serioase.

Astfel, unele metode dubioase de privatizare au fost salutate ca liberalizare economică; devalizarea bunurilor statului de către niște oameni influenți fie nu a fost observată, fie a fost trecută cu vederea. Realitatea din Rusia pur și simplu nu se potrivea cu scenariul administrației despre reforma economică rusească.

În plus, Rice știa că urmau vremuri grele, întrucât Bush plănuia să insiste mult mai mult decât o făcuse Clinton pentru construirea scutului de apărare antirachetă. Povestește, așadar, într-un interviu, că: „Bush fusese foarte clar când afirmase că pentru el avea să fie extrem de importantă o reorientare în relațiile de ofensivă-defensivă legate de

controlul armelor și că Tratatul privind Rachetele Antibalistice era un impediment pentru apărarea antirachetă”.¹⁴

Cu toate acestea, schimbarea ocupantului de la Casa Albă era de bun augur pentru Putin, iar rușii erau nerăbdători să stabilească o nouă relație cu George W. Bush, după învestirea acestuia în funcție, în ianuarie 2001.

Însă rușii aveau să primească o lovitură urâtă. În martie, americanii au anunțat expulzarea a 50 de diplomați ruși care lucrau ca spioni sub acoperire în Washington și New York. Ceea ce nu și-au dat seama rușii atunci, și nu o fac nici în ziua de azi, este că această expulzare a fost o surpriză urâtă și pentru proaspăt sosita administrație Bush! Rușii au presupus că Bush hotărâse să trimită un semnal dur chiar de la începutul mandatului. Dar, de fapt, acesta nu făcuse decât să scape de o problemă moștenită de la predecesorul său.

Directorul FBI, Louis Freeh, îi depistase pe cei 50 de diplomați cu ceva timp în urmă, dar administrația Clinton refuzase să-i expulzeze, de teamă să nu strice relațiile speciale pe care le avea cu Elțîn, tocmai la finalul mandatului. Așa că acum, cu un om nou la Casa Albă, și știind că și el avea să-și părăsească în curând postul, Freeh a hotărât să ducă la capăt această ultimă problemă.

Stephen Hadley, consilier adjunct pe probleme de securitate națională al noului președinte, povestește într-un interviu: „Freeh era foarte ferm cu privire la nevoia de a acționa împotriva acestei rețele rusești de pe teritoriul Statelor Unite. Impresia mea este că era vorba de ceva ce își dorise să facă de multă vreme, dar, dintr-o serie de motive și ținând cont că era vorba de ultimul an de mandat, administrația Clinton a considerat că nu era momentul potrivit, ceea ce însemna că

devenise o chestiune de care trebuia să se ocupe noul președinte. Părerea noastră era că așa ceva nu putea fi trecut cu vederea. Aveam de-a face cu niște spioni adevărați, nicidecum simpli diplomați. Nu făceam asta din motive politice sau pentru a trimite vreun semnal, iar hotărârea fusese deja luată și nu avea să devină mai ușoară prin amânarea soluționării problemei“. ¹⁵

Sarcina de a anunța oficialii ruși a căzut pe umerii secretarului de stat al lui Bush, Colin Powell. Acesta l-a chemat la el pe ambasadorul rus, Iuri Ușakov, într-o vizită de protocol, sub pretextul de a-l întâlni pe noul secretar de stat. Powell a deschis discuția cu o replică amuzantă: „Vreți să auziți mai întâi veștile bune sau pe cele rele?“

„Să lăsăm lucrurile bune pentru desert“, a replicat Ușakov.

Powell i-a servit așadar aperitivul. I-a explicat politicos că, deși era o înțelegere tacită cum că fiecărei tabere îi era permis un anumit număr de spioni în ambasadele sale, rușii depășiseră cu mult măsura. „Am identificat circa 50 de spioni. Și mâine veți fi înștiințat despre identitatea lor, după care aceștia vor fi rugați să părăsească țara în următoarele zile. Așa că vă rog să vă întoarceți la ambasadă, să puneți faxul în funcțiune și să anunțați imediat Moscova despre asta“. ¹⁶

Ușakov și-a înștiințat urgent ministrul de Externe, pe Igor Ivanov, care și-a ieșit din fire. „Se întâmplase ceva complet nemaiauzit“, își amintește el. „Era o acțiune motivată politic. Acesta a fost verdictul nostru. Și am fost de părere că se acționase așa pentru a ne arăta cine conduce lumea“. ¹⁷

Veștile sosite la Kremlin nu puteau să atingă un punct mai sensibil. Aceasta era meseria pe care Putin însuși o făcuse timp de 16 ani – era vorba despre colegii săi cekiști. A convocat

așadar o întâlnire cu Consiliul de Securitate, cu miniștrii responsabili pentru armată, relațiile externe și securitate, care au hotărât să imite întocmai gestul americanilor, dar numai că într-un mod cu totul defavorabil acestora. Șeful Consiliului de Securitate, Serghei Ivanov (și el fost spion sovietic) l-a sunat pe consilierul american pe probleme de securitate națională, Condoleezza Rice, și i-a spus: „Reacția noastră este una foarte cinică. Vom expulza 50 de diplomați americani, dar numai că nu o vom face imediat, ci pe o perioadă mai mare de timp, și vom fi foarte atenți să alegem nu numai spioni adevărați, ci și diplomați «curați». Vom crea haos în ambasada voastră“.¹⁸

Așa că au început expulzările după legea talionului. Echipa lui Bush era, însă, nerăbdătoare să depășească situația. Aceasta nu fusese inițiativa lor. Powell și-a sunat, deci, omologul, pe ministrul de Externe Igor Ivanov, pentru a-i sugera că era timpul să încheie chestiunea.

„Nu este ceva ce putem să încheiem pur și simplu“, i-a replicat Ivanov. „Vom expulza 50 de diplomați. Și dacă voi expulzați mai mulți, așa vom face și noi, până când nu va mai rămâne nici un diplomat și vom fi doar noi doi să ne ocupăm de relațiile bilaterale.“

În cele din urmă au căzut de acord să pună capăt problemei. În 18 mai, Ivanov a plecat la Washington, ducând cu el o scrisoare de la Putin. Liderul rus privea dincolo de altercația în curs, punând accent pe aceleași chestiuni despre care vorbise cu Robertson: își dorea să restabilească relațiile, cu un nou tip de parteneriat. Powell și Ivanov au căzut de acord să stabilească o întâlnire între cei doi președinți, alegând în acest scop o locație neutră, Slovenia, și o zi, 16 iunie 2001.

Acolo, în castelul Brdo, datând din secolul al XVI-lea, nu

departe de capitala Ljubljana, s-a desfășurat prima întâlnire dintre Bush și Putin. Putin are un talent nemaipomenit de a-și imita interlocutorul și de a-i câștiga încrederea, abilitate care l-a făcut să fie un bun „socializator“ pentru KGB. O jurnalistă influentă de la Kremlin, Elena Tregubova, pentru care Putin avea o slăbiciune, povestește cum a fost scoasă de către acesta la un restaurant japonez, pe când era directorul FSB: „Este un vorbitor strălucit... un virtuoz... capabil să imite ca într-o oglindă persoana cu care vorbește, determinând-o să creadă că este aiudoma ei, și o face într-un mod atât de priceput, încât se pare că interlocutorul nu observă asta, ci pur și simplu se simte minunat“.¹⁹

Putin și-a folosit, așadar, farmecele asupra lui Bush la castelul Brdo. Americanul a adus în discuție un incident din viața lui Putin despre care fusese pus la curent, în legătură cu o cruce creștină pe care i-o dăruise mama lui și pe care o sfințise în Israel. Putin a înțeles repede că asta era ceva ce Bush putea înțelege. „Așa e“, a replicat, conform relatării făcute chiar de către Bush jurnalistului american Bob Woodward.²⁰

Bush susține că i-ar fi zis lui Putin că era uimit că un comunist, un fost agent KGB, era dispus să poarte o cruce (Putin nu purta crucea la acea întâlnire, deși a adus-o la Genova, o lună mai târziu, ca să i-o arate lui Bush). „Asta spune multe despre dumneavoastră, domnule președinte“, a mai adăugat Bush. „Pot să vă spun Vladimir?“

Putin a povestit atunci cum fusese mistuită de flăcări casa familiei sale și singurul lucru pe care dorise să-l recupereze din cenușă era acea cruce. „Îmi amintesc că mâna pompierului s-a deschis și înăuntru era crucea pe care mi-o dăruise mama

mea, de parcă soarta făcuse să se întâmple așa“. Bush înghițise deja momeala.

Consilierii celor doi președinți, care așteptau afară, deveneau tot mai neliniștiți pe măsură ce discuția particulară se prelungea. Colin Powell, secretarul de stat al lui Bush, își amintește mai târziu: „Igor și cu mine, la fel ca și restul delegației, ne făceam de lucru prin preajmă, prefăcându-ne că ținem o ședință și că discutăm chestiuni importante, dar nu făceam altceva decât să stăm acolo, bătând darabana și întrebându-ne ce tot fac oamenii ăștia acolo înăuntru“.²¹

Într-un final, cei doi președinți au ieșit ca să țină o conferință de presă. O jurnalistă i-a pus lui Bush o întrebare vitală: „Este acesta un om în care americanii pot să aibă încredere?“ Aflat încă sub vraja lui Putin, Bush i-a răspuns poetic: „L-am privit în ochi și mi s-a părut a fi o persoană foarte sinceră și demnă de încredere. Am purtat o discuție foarte interesantă. Am reușit să văd o părticică din sufletul său“.

Lui Putin nu-i venea să creadă. S-a întors către Bush și i-a spus cu o voce timidă, copilărească, în engleză: „Vă mulțumesc, domnule...“ Consilierii lui Bush au rămas cu gura căscată. Condi Rice i-a șoptit unui coleg: „Dumnezeule, vom avea de dat multe explicații după asta“.

Colin Powell l-a luat deoparte pe consilierul președintelui și i-a spus: „Știi, poate că tu vezi toate astea, dar eu tot K-G-B văd când mă uit în ochii lui. Ține minte că un motiv există dacă vorbește germana cursiv, căci a fost *rezident* [agent] în Germania și este sută la sută un om al KGB-ului.“

Declarația lui Bush de a fi privit „în sufletul lui Putin“ avea să-l bântuie pe tot parcursul mandatului său de președinte.

Luptăm împreună împotriva talibanilor

În mai puțin de trei luni, prietenia dintre cei doi avea să fie pusă însă la încercare. Când, în ziua de 11 septembrie 2001, teroriștii au pus în aplicare cel mai devastator atac asupra Statelor Unite, Putin a fost primul conducător de stat care l-a sunat pe Bush, prezentând condoleanțe și oferindu-și ajutorul.

Imaginea avioanelor care se izbeau de World Trade Center și Pentagon a fost un șoc pentru Putin, fără ca să-l ia totuși complet prin surprindere. Tocmai ce îl sunase pe Bush cu o zi în urmă pentru a-i mărturisi bănuiala că „ceva serios“ era pe cale să se întâmple. Acest lucru a venit ca urmare a asasinării în ziua de 9 septembrie a lui Ahmed Shah Massoud, liderul Alianței Nordice Antitalibane din Afghanistan, pe care serviciile secrete rusești au interpretat-o drept un semnal că ceva mult mai rău avea să urmeze. Rusia sprijinise Alianța cu armament și bani vreme de mai mulți ani, în efortul de a opri răspândirea fundamentalismului islamist.

Putin și-a chemat de îndată șefii de securitate la Kremlin și i-a întrebat ce pot să facă pentru a fi de ajutor. Primul lucru care le-a trecut prin minte a fost să amâne exercițiul naval major ce urma să înceapă în Pacific, întrucât aceasta ar fi putut să reprezinte pentru armata americană o distragere inutilă a atenției. Putin a sunat la Casa Albă, dar nu a putut să dea de președintele Bush, deoarece acesta era încă la bordul Air Force One, fiind transportat către o locație sigură. I-a răspuns însă Condoleezza Rice. Se afla în buncărul de la Casa Albă, unde tocmai fusese luată hotărârea de a pune forțele americane în starea cea mai înaltă de alertă, DEFCON 3.

Rice a povestit mai târziu într-un interviu: „I-am spus

președintelui Putin că forțele noastre armate erau în stare de alertă maximă. Îmi amintesc că mi-a răspuns: «Știu», și mi-a trecut prin minte că era normal să știe, doar ne vedeau armata cum intră în alertă! Mi-a spus: «Noi le retragem pe ale noastre, anulăm toate exercițiile». Și, în acel moment, mi-am dat seama, știi, Războiul Rece chiar a luat sfârșit“.²²

Americanii au luat repede o decizie în privința reacției pe care trebuiau să o aibă față de aceste atacuri sponsorizate de către organizația lui Osama bin Laden, al-Qaeda, care opera din Afghanistan cu sprijinul guvernului taliban fundamentalist de acolo. Atunci când Putin a întrebat ce altceva ar fi putut face pentru a ajuta, răspunsul a fost unul clar: singurele locuri potrivite pentru a lansa un atac asupra Afghanistanului, în afară de portavioanele americane din zonă, erau fostele republici sovietice din Asia Centrală. Iar acele republici, Uzbekistan, Tadjikistan, Kîrgîzstan, deși independente oficial, erau totuși niște state asupra cărora Moscova avea foarte multă influență. Instinctul lui Putin a fost de a cere cooperarea Asiei Centrale și le-a comunicat acest lucru și americanilor. Dar apoi a întâmpinat o opoziție neașteptată, chiar în interiorul propriului său guvern. Radicalul Serghei Ivanov, acum ministru al Apărării, era unul dintre cei mai apropiați aliați ai lui Putin. Ivanov era, ca și el, fost spion KGB, doar că unul mai rafinat și mai versat în obiceiurile occidentale. În plus, era și principalul canal de comunicare al Condoleezei Rice cu Moscova. Când aceasta a preluat funcția de consilier pe probleme de securitate națională al administrației Bush, Ivanov a devenit omologul său și deși în martie 2001 a fost numit ministru al Apărării, lui Rice îi era simpatic (în ciuda protocolului diplomatic, care ar fi vrut să o lege de noul

consilier rus în probleme de securitate națională, Vladimir Rușailo), păstrând legătura cu el. La summitul de la Ljubljana, conform spuselor lui Rice, Bush l-a întrebat pe Putin: „Pe cine să contactăm dacă nu reușim să dăm de dumneavoastră și avem nevoie de un agent de încredere?“, la care Putin i-a răspuns: „Pe Serghei Ivanov“, iar Bush i-a spus, la rândul lui: „Pe Condi“.

La doar trei zile de la atacurile teroriste, Ivanov, „agentul de încredere“, s-a detașat de dorința oficială a Rusiei de a ajuta. Astfel, în timpul unei vizite în Armenia, a declarat: „Nu văd absolut nici un motiv, chiar și ipotetic, ca NATO să desfășoare operațiuni militare pe teritoriul statelor din Asia Centrală“.

Americanii au fost derutați de aceste mesaje diferite trimise de ruși. Brusc, președinții statelor din Asia Centrală, care nu se numărau printre cei mai democrați ai lumii, au devenit favoriții tuturor. Putin și-a trimis consilierul în probleme de securitate națională, Vladimir Rușailo, să sondeze terenul. La rândul lui, Bush și-a trimis subsecretarul de stat, pe John Bolton, în capitala uzbekă, Tașkent, să încerce să-l câștige de partea sa pe președintele Islam Karimov, un individ acuzat de unele dintre cele mai atroce violări ale drepturilor omului. Dar, în acel moment, americanii nu aveau dispoziția să își bată capul cu asemenea mărunțișuri. Rice povestește ulterior: „Cu Uzbekistanul totul devenise o chestiune de preț. Karimov avea nevoie de bani și știa că avem cuțitul la gât“. Și într-adevăr, Bolton se pare că l-ar fi găsit făcându-se luntre și punte pentru a le face favoarea: „Eu mă pregătisem temeinic pentru dificultatea pe care credeam că am s-o întâmpin, iar el m-a întrebat: «De ce nu cereți o bază permanentă?»“²³

Acesta era exact lucrul de care se temeau rușii, nu doar Serghei Ivanov: perspectiva unei „prezențe“ americane, a unui acces limitat la bazele din Asia Centrală, cu ocazia campaniei lor în Afghanistan, care să se transforme în ceva permanent, motivat politic.

Ivanov povestește: „Ne temeam că odată ce americanii vor fi prezenți în regiune, vor începe, astfel, și «promovarea democrației». Cunoaștem foarte bine țările alea, am făcut parte din aceeași țară [Uniunea Sovietică], și noi, în Rusia, avem o zicală: «Orientul e un loc foarte încurcat». Ne era teamă că ar putea declanșa niște procese politice care *nu erau foarte avantajoase pentru noi*. Și acest lucru s-a dovedit ulterior a fi adevărat. Conducătorii acelor țări, Kîrgîzstan, Uzbekistan, Tadjikistan, au început să ni se plângă, deoarece le dăduseră americanilor tot ce își doriseră, doar că apoi aceștia au început să lucreze cu facțiunile din opoziție pentru construirea democrației“.²⁴

Acesta era unul dintre primele indicii că sub conducerea lui Putin, Rusia lua ca pe o amenințare perspectiva democrației la granițele sale.

În 22 septembrie, într-o sâmbătă, Putin a convocat șefii de securitate și apărare, și au petrecut șase ore în care au discutat doar despre criză, la vila sa de la Soci, situată într-o pădure deasă de munte cu vedere la Marea Neagră. Putin a susținut că era în interesul Rusiei să ajute America. În primul rând, Moscova fusese deranjată de multă vreme de ascensiunea forțelor islamiste în republicile din Asia Centrală, încurajate în parte de către Afghanistan. După catastrofalul război din anii '80, Rusia nu ar mai fi putut niciodată să intre de una singură cu forțele armate pe teritoriul Afghanistanului, dar dacă

americaniii aveau de gând să o facă pentru ei, de ce să le fi stat în cale? Serghei Ivanov povestește: „Ne bazam pe obținerea unui ajutor în schimb. Știam unde erau localizate taberele de antrenament din Afghanistan. Adică știam coordonatele exacte de pe hartă. Taberele acelea antrenau teroriști, inclusiv pe cei din Cecenia și Daghestan, dar și din Tadjikistan și Uzbekistan... Contam pe americani să lichideze acele tabere. Sau să captureze teroriștii și să ni-i trimită nouă“.

În al doilea rând, Putin a pus în legătură atacurile din 11 septembrie cu aceeași amenințare mondială a terorismului cu care se confruntase în Cecenia. Sprijinul dat americanilor nu putea decât să ajute la obținerea unui sprijin (sau măcar a unor critici reținute) pentru campania sa împotriva terorismului.

Liderul rus discutase deja cu americanii despre legăturile dintre al-Qaeda și islamiiștii ceceni. Astfel, el susținea că însuși Osama bin Laden fusese de două ori în Cecenia. Rușii aveau acum ocazia să-i ajute pe americani să elimine unele dintre cauzele problemei, chiar în interiorul Rusiei. Putin le-a declarat membrilor echipei sale: „Trebuie să înțelegem cu toții că situația internațională s-a schimbat“.

Radicaliștii au fost convinși. Putin a mărturisit într-un interviu: „Până și cei care aveau dubii au fost de acord. Noile circumstanțe ne constrâneau să-i ajutăm pe americani“.

După patru ore, Putin a părăsit ședința ca să-l sune pe președintele american și să-l informeze cu privire la decizia luată. „A fost o conversație plină de substanță“, își amintește Putin. „Am căzut de acord asupra faptului că trebuia să facem niște pași concreți atunci pe moment, dar și pe termen lung.“ Putin i-a oferit ajutor logistic, informații, misiuni de căutare și

salvare, dacă piloții americani aveau să fie doborâți în nordul Afghanistanului, și chiar și dreptul la zboruri militare deasupra teritoriului Rusiei, în scopuri umanitare. Și, mai presus de toate, i-a declarat lui Bush: „Sunt pregătit să le spun capilor de guvern din statele central-asiatice că suntem în relații bune și că nu avem nici o obiecție împotriva unei prezențe americane în Asia Centrală, atâta timp cât aceasta are scopul de a lupta împotriva terorismului și câtă vreme e temporară și nu permanentă.”²⁵ Ultimele cuvinte erau de o importanță vitală. Zece ani mai târziu (în ciuda unei încercări din partea rușilor de a le îndepărta în 2009), forțele americane încă mai operau de la Baza Aeriană Manas din Kîrgîzstan.²⁶ În 2005 li s-a cerut să părăsească baza din Uzbekistan.

Campania americană avea să presupună în principal atacuri aeriene, în timp ce afghanii, la rândul lor (Alianța Nordică Antitalibană), aveau să ducă lupta la sol. Rice arată că ea și Serghei Ivanov aveau responsabilitatea de a trimite provizii către Alianța Nordică și a le pregăti membrii pentru luptă. Chiar în momentul în care Putin vorbea cu Bush de la Soci, șeful de stat-major al Rusiei, generalul Anatoli Kvașnin, purta discuții cu un lider al Alianței Nordice din Tadjikistan.

Rusia, se pare, era acum în acord total cu SUA, în privința războiului împotriva terorismului. Serghei Ivanov susține că la câteva zile după începerea războiului, polițiștii de frontieră ruși de la granița Tadjikistanului cu Afghanistanul au fost abordați de câțiva reprezentanți ai talibanilor. „Au spus că fuseseră autorizați de către Mullah Omar ca să propună unirea forțelor rusești cu cele talibane în lupta împotriva americanilor“. Putin a făcut referire la același incident, atunci când ministrul american al Apărării, Donald Rumsfeld, a venit

în vizită la Moscova. „Răspunsul meu a fost unul singur“, a povestit Putin în engleză, făcând un gest rusesc grosolan cu mâna, și anume și-a strâns pumnul, băgând degetul mare între arătător și mijlociu. „Noi avem alt gest pentru asta, dar am înțeles ideea“, a răspuns râzând Rumsfeld.²⁷

Atacurile americane au început în 7 octombrie, de ziua lui Putin, care a privit la televizor știrile despre primele atacuri aeriene împreună cu oaspeții invitați la petrecerea organizată în cinstea sa. Ministrul Apărării Serghei Ivanov s-a întors către el, închinând un pahar cu vodcă, și i-a spus: „Vladimir Vladimirovici, acesta este un cadou pentru dumneavoastră“.

Spectacol cu George și Vladimir

Părea că Putin a dat, așadar, un răspuns întrebării puse de jurnalista din Ljubljana: putea America să aibă încredere în el? Încântat să fie văzut jucând pe aceeași scenă cu Occidentul, mai degrabă decât împotriva lui, Putin și-a continuat ofensiva fermecătoare, făcând mai întâi o vizită în Germania, unde și-a impresionat gazdele ținând, în Bundestag, un discurs în întregime în limba germană.

A vorbit despre implicarea țării sale în războiul împotriva terorismului și a pus-o în antiteză cu palma peste față primită de Rusia prin bombardarea Serbiei, un eveniment mai vechi de doi ani, dar încă dureros.

„Deciziile sunt luate uneori fără participarea noastră, și de abia mai târziu suntem chemați să le sprijinim. După asta, se vorbește din nou despre loialitatea față de NATO și chiar se declară că asemenea decizii nu pot fi implementate fără Rusia. Să ne punem însă întrebarea, e normal așa ceva? E oare vorba

despre un parteneriat real?“

„Nu putem avea o Europă mare, unită, fără sinceritate“, a mai declarat, exprimând viziunea măreață de a pune în sfârșit capăt Războiului Rece. „Astăzi ne simțim obligați să spunem că renunțăm la stereotipiile și ambițiile noastre, și că de acum înainte vom garanta împreună siguranța populației Europei și a lumii ca un întreg.“

Cancelarul Gerhard Schröder a sprijinit în totalitate ideea lui Putin de a garanta „împreună“ siguranța Europei. Chiar și înainte de această vizită, cei doi începuseră să-și imagineze inimaginabilul: ca Rusia să devină membru NATO. Schröder a povestit ulterior într-un interviu că discutaseră despre ceea ce el a numit „o abordare cu totul vizionară“ a politicii externe. „Am discutat cu Putin dacă ar fi util ca Rusia să se alăture NATO și m-am gândit că ar fi foarte util, fiind o perspectivă bună atât pentru Rusia, cât și pentru NATO.“²⁸

O săptămână mai târziu, Putin era la Bruxelles pentru o întâlnire cu secretarul general NATO, George Robertson, pregătit să își încerce norocul. Robertson a rămas șocat când Putin a deschis ședința cu întrebarea: „Când intenționați să invitați Rusia să facă parte din NATO?“²⁹

Consilierul lui Putin, Serghei Prihodko, insistă că a fost vorba doar de o „întrebare retorică“, dar Robertson a luat-o în serios.³⁰ Acesta a explicat cu răbdare că nu așa se fac lucrurile: „I-am spus: «Ei bine, domnule președinte, nu noi invităm țările să se alăture NATO, ci dumneavoastră trebuie să depuneți cerere de aderare. Apoi trebuie să treceți printr-un proces prin care să demonstrați că puteți fi integrați în cadrul NATO, și abia la sfârșit se emite o invitație de aderare». La care Putin a ridicat oarecum din umeri și a spus ceva de genul: «Rusia nu

are de gând să stea la coadă alături de o mulțime de state fără importanță». Iar eu i-am răspuns: «Ei bine, în acest caz, ar trebui să încetăm acest dans diplomatic cu săbii, legat de aderare, și să ne apucăm serios de construirea unei relații efective, ca să vedem unde duc lucrurile».³¹

Fără să fie descurajat, Putin a continuat să curteze Occidentul cu gesturi conciliante. La revenirea de la Bruxelles, a aprobat închiderea a două facilități militare din afara țării, care datau din perioada sovietică: o bază navală situată în golful Cam Ranh din Vietnam și un post de interceptare de la Lourdes, Cuba. În particular, oficialii ruși recunosc că acestea deveniseră niște relicve obosite, de care erau bucuroși să scape. Dar sperau totuși ca acest gest să fie privit drept un semn de bunăvoință, bun de a fi împărtășit. Moscova căuta o soluție în privința unor chestiuni care o preocupau de multă vreme. Printre acestea se număra o lege americană din perioada sovietică, cunoscută sub numele de Amendamentul Jackson-Vanik și introdusă în 1974, prin care se limita comerțul cu URSS până când aceasta nu ar fi ridicat restricțiile impuse emigrării evreilor. Problema dispăruse de mult timp, însă legea exista încă, în ciuda stăruințelor rușilor (și a promisiunilor americanilor de a o abroga). În plus, Rusia își mai dorea să se alăture Organizației Mondiale a Comerțului pentru a facilita creșterea propriei economii, însă SUA îi blocaseră aderarea, mărinț tarifele asupra importului de oțel rusec. Și, mai presus de toate, Putin încă mai spera că purtarea sa exemplară ar fi putut să atragă o amânare pentru Tratatul ABM și chiar să-i convingă pe americani să nu meargă mai departe cu scutul antirachetă.

Însă toate aceste speranțe aveau să fie spulberate în

curând. George W. Bush promisese în campania pentru președinție construirea unui sistem național de apărare antirachetă, iar Tratatul ABM îi stătea în cale.

Această chestiune era pe primul loc în agenda lui Putin în noiembrie 2001, când a făcut o vizită de stat în SUA. Americanii au încercat să-i convingă pe ruși că nu aveau de ce să se teamă din cauza scutului antirachetă, întrucât scopul acestuia era de a proteja Statele Unite de rachetele care ar fi putut fi construite în viitor de către „state rebele“ precum Iranul, Irakul și Coreea de Nord (țări pe care aveau să le numească în curând drept „axa răului“). Sistemul de apărare nu avea, așadar, de ce să destabilizeze echilibrul strategic dintre SUA și Rusia. Colin Powell povestește: „Președintele își dorea să-i transmită președintelui Putin mesajul că el, Bush, înțelegea că Războiul Rece se încheiase și că trebuia să evităm să mai privim Federația Rusă prin prisma Războiului Rece“.³²

Conform spuselor lui Stephen Hadley, consilier adjunct pe probleme de securitate națională, Bush ar fi afirmat: „Aș prefera să cădem amândoi de acord în privința Tratatului ABM și să ne declarăm cooperarea privind apărarea împotriva rachetelor balistice. Dacă îți convine, Vladimir, eu mă ocup pur și simplu singur de treaba asta, astfel încât tu să nu ai nici o implicare, și chiar îți poți arăta dezaprobarea, nu am nimic împotriva.“³³

Era rândul americanilor să încerce să-l farmece pe Putin cu puțină muzică ambientală bună. Astfel, a fost invitat la ferma familiei Bush din Crawford, Texas, unde s-a simțit oarecum privilegiat, întrucât, povestește chiar el, nu mai fusese niciodată acasă la vreun alt lider de stat. Atmosfera era una primitoare, furtuna vuia afară, dar înăuntru focul ardea

în șemineu. Van Cliburn, un erou în Uniunea Sovietică, unde câștigase Concursul de Pian Ceaikovski în 1958, cânta pentru oaspeți. Condoleezza Rice dansa, iar ministrul de Externe rus, Igor Ivanov, conversa în spaniolă cu președintele Bush. El povestește: „Vorbesc spaniola pentru că am lucrat în Spania și după ce Bush a aflat asta, a vorbit numai în spaniolă cu mine. Îmi spunea «Iggy». Mă întreba: «Hei, Iggy, como estas?»“³⁴

Dar nimic nu putea înlătura impasul creat de Tratatul ABM, și Putin nu avea desigur de gând să ofere o soluție de compromis, prin a fi de acord să renunțe la chestiune împreună cu americanii. În cel mai bun caz, se putea cădea de acord ca Bush să nu-l pună pe Putin într-o poziție stânjenitoare anunțând retragerea, când acesta era încă în Statele Unite.

Secretarul de stat Colin Powell a mers în decembrie la Moscova pentru a încerca să îngroape tratatul. L-a înștiințat pe Putin că în trei zile președintele Bush avea să anunțe public retragerea unilaterală a Americii din Tratatul ABM. A descris astfel reacția neobișnuită pe care a avut-o din partea lui Putin: „Putin mi-a aruncat o privire glacială și a început să se lamenteze: «Este groaznic, ați lovit la baza stabilității strategice și vă vom critica pentru asta». Iar eu i-am răspuns: «Vă înțeleg în totalitate punctul de vedere, domnule președinte». Și atunci mi-a zâmbit și s-a aplecat să-mi spună: «Bine! Acum nu mai trebuie să mai aducem acest subiect în discuție. Dumneavoastră și cu Igor [Ivanov] trebuie să vă apucați să creați un nou cadru strategic». Iar eu i-am răspuns: «Da, domnule»“³⁵

În decursul a cinci luni a fost încropit un nou tratat strategic de limitare a armelor, cumva nu la fel de impunător ca predecesoarele sale, Tratatul SALT din timpul Războiului

Rece și Tratatul START semnat de Gorbaciov și de Elțin împreună cu George Bush Senior. Întinzându-se doar pe câteva pagini A4, era destul de scurt și deși prevedea reducerea arsenalelor nucleare de fiecare parte, nu conținea nici o prevedere de control și nici măcar vreo obligație de a distruge permanent arsenalele. Dar atât Bush, cât și Putin aveau nevoie de el pentru ceea ce reprezenta: cei doi lideri se înțelegeau de minune și aveau nevoie de un tratat care să dovedească asta.

După semnarea tratatului, Putin și cu soția sa le-au prezentat lui George și Laurei Bush interiorul Kremlinului, invitându-i apoi la vila lor, unde au pescuit într-un iaz din apropiere. Putin voia să-i răsplătească pentru experiența de la Crawford. În ziua următoare, au mers la Sankt-Petersburg, orașul natal al lui Putin, unde au vizitat imensul monument ridicat în memoria eroilor de război al orașului, Muzeul Ermitaj și Universitatea. Putin s-a furișat apoi ca să urmărească o competiție de judo. Seara, cuplurile prezidențiale, împreună cu miniștrii și consilierii lor, au asistat la o reprezentație a spectacolului de balet *Spărgătorul de nuci*, la celebrul Teatru Mariinski.

Aici s-a petrecut ceva neobișnuit. Condoleezza Rice și Serghei Ivanov legaseră deja o foarte frumoasă prietenie, și, deși amândoi erau iubitori de balet, nici unul dintre ei nu dorea să asiste la trei ore de *Spărgătorul de nuci*. După ce s-au stins luminile, Ivanov s-a aplecat către Rice și i-a spus: „Condi, chiar vrei să vezi *Spărgătorul de nuci*?“

„Ce propui?“

„Am o alternativă. Ai auzit de Compania de balet Eifman?“

Rice auzise de ea. Boris Eifman era un coreograf avangardist mult mai pe gustul ei. „Hai să mergem“, i-a

răspuns.

Ivanov și Rice au ieșit pe furiș din Teatrul Mariinski și s-au îndreptat spre studioul lui Eifman. Au stat încremeniți unul lângă celălalt în studioul de repetiții, fiind singurii spectatori ai unei interpretări emoționante (în afară de Vladimir Rușailo, consilierul pe probleme de securitate națională, care fusese trimis să supravegheze ieșirea și care ația un aer oarecum nemulțumit).

„Vedeam că îi place la nebunie“, a povestit Ivanov ulterior. „Nu poți să simulezi așa ceva.“³⁶

S-au întors înapoi la Teatrul Mariinski, chiar înainte de aprinderea luminilor, la timp ca să se alătore delegațiilor oficiale pentru o plimbare la miezul nopții de-a lungul Nevei.

„Relațiile personale chiar contează“, a mărturisit Rice într-un interviu. „Am ajuns să cred că Serghei Ivanov era o persoană de cuvânt și mă gândesc că și el credea același lucru despre mine“.³⁷

Chiar părea să fie începutul unei noi epoci. Cine și-ar fi imaginat că în curând totul avea să se destrame?

¹⁰ [Interviu cu George Robertson, 9 martie 2011](#)

¹¹ [Interviu cu Jonathan Powell, 9 martie 2011](#)

¹² [Guardian, 18 aprilie 2000](#)

¹³ [Interviu cu Mihail Marghelov, 29 aprilie 2010](#)

¹⁴ [Interviu cu Condoleezza Rice, 14 aprilie 2011](#)

¹⁵ [Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011](#)

¹⁶ [Interviu cu Colin Powell, 3 martie 2011](#)

¹⁷ [Interviu cu Igor Ivanov, 11 decembrie 2010](#)

¹⁸ [Interviu cu Sergei Ivanov, 29 octombrie 2010](#)

- [19](#) Elena Tregubova, *Bayki kremlevskogo diggera* (Moscovia: Ad Marginem, 2003), pp. 160 și urm.
- [20](#) Bob Woodward, *Bush at War* (New York: Simon & Schuster, 2002), p. 119
- [21](#) Interviu cu Colin Powell, 3 martie 2011
- [22](#) Interviu cu Condoleezza Rice, 20 iunie 2011
- [23](#) Interviu al lui Bolton cu Peter Baker și Susan Glasser, citat în *Kremlin Rising*, p. 131
- [24](#) Interviu cu Serghei Ivanov, 29 octombrie 2010
- [25](#) Traducere a Casei Albe, citată în Woodward, *Bush at War*, p. 118
- [26](#) În 2009, rușii au încercat într-un final să forțeze guvernul kîrgîz să-i alunge pe americani din Manas, oferindu-i împrumuturi în valoare de 2 miliarde de dolari. Prețul plătit de Statele Unite pentru a primi permisiunea de a rămâne presupunea creșterea de patru ori a chiriei și redenumirea bazei aeriene „Transit Center“ [Centru de tranzit] pentru a crea impresia de nepermanență.
- [27](#) John Bolton, *Surrender is not an Option* (New York: Threshold Editions, 2007), p. 71
- [28](#) Interviu cu Gerhard Schröder, 8 iunie 2011
- [29](#) Interviu cu George Robertson, 9 martie 2011
- [30](#) Interviu cu Serghei Prihodko, 30 iunie 2011
- [31](#) Interviu cu George Robertson, 9 martie 2011
- [32](#) Interviu cu Colin Powell, 17 mai 2011
- [33](#) Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011
- [34](#) Interviu cu Igor Ivanov, 11 decembrie 2010
- [35](#) Interviu cu Colin Powell, 17 mai 2011
- [36](#) Interviu cu Serghei Ivanov, 29 octombrie 2010
- [37](#) Interviu cu Condoleezza Rice, 20 iunie 2011

CAPITOLUL 3

BĂTĂLIA PENTRU REFORMA ECONOMICĂ

Alcătuirea unei noi echipe

Occidentul nu a rămas impresionat doar de politica externă dusă de Putin. Acesta a lansat și în țară o sumedenie de reforme economice, care i-au adus laude peste hotare, întrucât păreau direcționate către stimularea economiei, consolidarea pieței libere și aruncarea ultimelor vestigii ale comunismului la coșul de gunoi.

Încă de când era prim-ministru, chiar și înainte de a deveni președinte interimar, Putin începuse să recruteze o nouă echipă de reformatori cu vederi occidentale pentru a întocmi un program de reformă. Pe unii dintre aceștia, precum Gherman Gref și Aleksei Kudrin, îi cunoștea încă de pe vremea când era la Sankt-Petersburg. Andrei Illarionov era un economist liberal receptiv, iar Arkadi Dvorkovici, un tânăr foarte inteligent, proaspăt întors de la studii la Universitatea Duke. Putin însuși era încă un novice în ale economiei, dornic să asculte și să învețe, convins că lucrurile trebuiau să se schimbe. Kudrin l-a descris într-un interviu drept „un om al noii generații, care înțelegea cerințele moderne”.³⁸

În perioada mandatului lui Elțin deja fuseseră implementate proiecte majore care transformaseră economia,

în special privatizarea în masă și liberalizarea prețurilor. Dar țara nu s-a bucurat de o creștere economică de durată, inflația era ridicată și noul sector privat funcționa în mod ineficient. Pe lângă toate acestea, baza industrială a țării rămăsese concentrată aproape în totalitate pe extracția și vânzarea de materii prime: petrol, gaze, aluminiu, cherestea, în timp ce orice fel de prelucrare modernă era aproape inexistentă.

La sfârșitul lui 1999, Putin l-a pus pe Gref, un avocat de 35 de ani devenit om de afaceri, la conducerea noului Centru de Cercetare Strategică, care s-a transformat în motorul tuturor reformelor. Gref, un om agitat cu barbă ascuțită à la Troțki, nu era economist de profesie, dar puțini se îndoiau că ar fi omul potrivit pentru această sarcină. Ministrul adjunct de Finanțe Kudrin l-a descris drept „inteligent și curajos... Era ca un tanc, un motor și era dedicat în totalitate reformelor“.

Centrul lui Gref era un fel de trust al creierelor. Povestește ulterior într-un interviu: „Știți, ceea ce încercam să facem era să găsim un consens în societate. Ne doream să conturăm un program cu un aflux maxim de intelectuali, oameni de știință, cercetători, manageri, economiști. O parte din motivul pentru care ne doream să consultăm publicul era ca nimeni să nu creadă că programul apărea din neant, astfel încât toată lumea să contribuie la implementarea lui. Așa că prima sarcină era să implicăm cât mai mulți oameni posibil“.³⁹

Nu toate ideile prezentate au însemnat ceea ce avea el de fapt în minte. Gref a zâmbit ironic când și-a amintit de una dintre contribuții: „Am primit tot felul de idei, și unele dintre ele erau destul de exotice, ca să fiu sincer. Unul dintre institutele Academiei de Științe ne-a oferit o serie de măsuri care practic ar fi adus înapoi socialismul. Îmi aduc aminte că

ideea lor era de a crea un fond național pentru plata tuturor salariilor și standardizarea lor“.

În următoarele șase luni, echipa sa a ținut zeci de ședințe informative și de brainstorming, prin care s-au cernut treptat toate propunerile și s-a încercat crearea unui plan. Putin a participat ocazional la aceste întâlniri, în cea mai mare parte a timpului ascultând și punând întrebări, ridicând adesea problema impactului pe care aceste reforme l-ar fi avut asupra bunăstării populației. Îl ținea lângă el și pe Andrei Illarionov, propriul guru în economie, pe care îl folosea drept voce a rațiunii, și într-o anumită măsură drept contragreutate pentru echipa lui Gref.

Gref îl invitase pe Illarionov, directorul Institutului de Analiză Economică, să se alăture Centrului, dar, conform spuselor lui Illarionov, acesta era „prea keynesian“ pentru gustul lui, așa că a refuzat oferta. Illarionov era, și continuă să fie, un excentric, un nonconformist căruia îi place să sfideze gândirea convențională. În zilele noastre, el este unul dintre principalii contestatari ai teoriei schimbărilor climatice. La sfârșitul anilor '90, criticase în mod aprig politicile care au dus la criza financiară a țării și neîndeplinirea obligațiilor financiare din august 1998. Poate că dorința sa de a vorbi a fost cea care i-a atras atenția lui Putin (deși câțiva ani mai târziu avea să-l coste slujba). În ziua de 28 februarie 2000, președintele interimar l-a convocat și l-a rugat să vină la vila lui din Novo-Ogarovo, din apropierea Moscovei, ca să „stea de vorbă“.

Cei doi bărbați și-au petrecut toată seara discutând despre economie sau, mai bine-zis, despre știința economiei. „Nu voia să cunoască doar despre ratele dobânzii și chestiuni de genul

acesta“, a mărturisit Illarionov într-un interviu. „Voia să dobândească o cunoaștere generală despre reformele economice, despre felul de economie de care aveam nevoie, despre ce trebuia făcut, și cum ar fi trebuit să se implementeze acest lucru. Era evident că încerca să acumuleze o mulțime de informații dintr-un domeniu foarte restrâns, fără legătură cu specializarea sa“.⁴⁰

La un moment dat, au fost întrerupți de către un ofițer care i-a înmânat lui Putin o foaie de hârtie. Președintele interimar părea încântat: sosiseră vești că orașul Șatoi din Cecenia, care se aflase până atunci în mâinile rebelilor, tocmai trecuse sub controlul forțelor rusești. Illarionov i-a tăiat repede elanul lui Putin. Fiind un oponent vechi al intervenției rusești în Cecenia, i-a spus fără menajamente părerea sa: ceea ce se petrecea acolo era o „crimă“. Illarionov povestește cum și-a exprimat opinia că ar fi trebuit să i se permită Ceceniei să fie independentă, că nu putea niciodată să fie nimicită din punct de vedere militar și că reacția acesteia avea să ducă la o creștere a acțiunilor teroriste care s-ar fi răsfrânt asupra poporului rus.

Cei doi au avut o discuție foarte aprinsă, Putin insistând că rebelii trebuiau să fie lichidați. „I s-a schimbat și vocea“, povestește Illarionov, „de la cea normală pe care o avea când discutam despre economie. Brusuc s-a creat o atmosferă glacială. Era un fel de schimbare de personalitate care se petrecea chiar sub ochii mei, de parcă ar fi fost o persoană complet diferită. Părea că suntem pe cale să ne certăm definitiv, fără nici o posibilitate de reconciliere“.

După aproximativ o jumătate de oră, când devenise evident că nu puteau să ajungă la nici un fel de consens, Putin

a declarat brusc: „OK, de ajuns. Să nu mai vorbim despre Cecenia“. Illarionov relatează: „A încetat pur și simplu dezbateră, iar în întâlnirile și discuțiile din cei șase ani care au urmat, nu a mai menționat niciodată Cecenia în prezența mea și nici nu a mai vorbit despre acest subiect cu mine. Mai târziu ne-am limitat discuțiile la subiectele economice“.

La 10.30 era deja timpul ca Illarionov să plece și, după cearta lor cu privire la Cecenia, a presupus că asta avea să fie ultima lor întâlnire. Dar Putin l-a chemat înapoi în ziua următoare, lecțiile lor de economie devenind un eveniment regulat, iar în 12 aprilie, Putin l-a desemnat oficial pe Illarionov consilier economic șef și, ulterior, reprezentant personal în grupul G8 al celor mai importante națiuni industrializate.

În mai, planul de reformă al Centrului era aproape gata, și s-a dovedit a fi, după spusele lui Gref, „ultraliberal“. „Dacă liberalizăm sectorul privat, putem asista la o creștere semnificativă“, a declarat Kudrin. Pe măsură ce munca lor se apropia de scopul final, reformatorii au ajuns să producă un volum foarte gros, mult prea dens ca să fie prezentat președintelui interimar. Întrucât nu aveau nici o experiență în crearea prezentărilor cu slide-uri, au cerut ajutorul unei firme de consultanță de top, McKinsey. „Am petrecut o săptămână la biroul lor din Moscova“, povestește Gref, „ca să creăm o versiune mai scurtă pentru a o arăta în public și o versiune profesională pe care să le-o prezentăm ministerelor și departamentelor, în care le explicam sarcinile pe care trebuiau să le îndeplinească“.

În 5 mai, la două zile înainte de investirea lui Putin în funcție, echipa a mers la reședința lui de la Soci ca să-i prezinte

o „imagine completă“ a proiectului. Tinerii reformatori erau plini de entuziasm: „Eram într-o stare de euforie“, mărturisește Kudrin, „deoarece totul mergea conform planului“. Au ținut ședințe de dimineața până noaptea târziu, făcând pauze de masă și de plimbări sub cerul însorit. Economiiștii i-au explicat lui Putin fiecare punct în parte, iar el a cerut să se lucreze mai mult pe alocuri, aprobând însă ideea generală. Proiectul a ajuns să fie cunoscut drept „Planul lui Gref“, dar implementarea lui s-a dovedit a fi chiar mai grea decât elaborarea.

Privatizarea pământului poporului

În anii care au urmat, Planul lui Gref a transformat multe aspecte ale vieții economice din Rusia. Taxa pe venitul privat a fost redusă de la 30% la un impozit forfetar de doar 13%. Impozitul pe profit al companiilor a scăzut de la 35% la 24%. Un nou cod privind regimul juridic al terenurilor a făcut posibilă cumpărarea și vânzarea terenurilor comerciale și rezidențiale, pentru prima dată de la revoluția comunistă din 1917. Exista un nou cod legislativ, noi măsuri de limitare a spălării de bani și o încercare de a fragmenta unele dintre marile monopoluri de stat – producția de electricitate a fost, de exemplu, separată de rețeaua de furnizare.

Reforma impozitului pe venit era necesară, întrucât milioane de ruși, ale căror venituri erau și așa mizere, evitau pur și simplu să-l mai plătească, dat fiind că taxele erau covârșitoare. Același lucru era valabil și pentru impozitul pe profit al companiilor: aproximativ 80% dintre oamenii de afaceri evitau să plătească taxele. Propunerea lui Gref ca toată

lumea să plătească aceeași taxă, mai scăzută, pe venit, și o taxă pe profit mult mai redusă pentru companii, a fost una foarte îndrăzneată. Ideea era de a coborî rata taxelor, dar de a crește gradul de colectare a acestora. Dacă oamenii ar fi continuat să nu plătească, statul ar fi putut să ajungă să aibă o gaură și mai mare la buget. Acest aspect nu îi era indiferent lui Putin. Gref își amintește în mod special de o întâlnire pe care Kudrin și cu el au avut-o cu Putin.

„Președintele ne-a întrebat: «Sunteți siguri că venitul total din impozite nu va scădea dacă micșorăm taxele?» Noi i-am răspuns: «Da». El ne-a întrebat: «Și dacă vă înșelați?» Eu am spus: «Atunci îmi voi da demisia». «Îmi pare rău», a răspuns Putin, «dar nu am de gând să-ți aprob planul doar în baza asta! Nu te-ai gândit prea bine. Ce te face să crezi că demisia ta va anula efectul banilor pe care îi vom pierde de la buget? Din punct de vedere politic, nu se compensează una pe cealaltă»“.⁴¹

Fondul Monetar Internațional a fost și mai nemulțumit. „La vremea aceea încă mai colaboram strâns cu reprezentanții FMI-ului în țară, și aceștia au refuzat să ne aprobe planul“, relatează Gref. „Am avut o serie de întâlniri foarte solicitante la reședința de lângă Moscova. Apoi le-am spus celor de la FMI: «Vă mulțumim foarte mult pentru sfatul dumneavoastră, dar tot vom micșora taxele»“. FMI-ul a părăsit ulterior țara. Dar Gref descrie această reformă drept „o decizie esențială, corectă, care permitea lansarea creșterii economice a țării“.

Planul de reformă a terenurilor era și mai problematic, deoarece sfida milioane de comuniști și alte persoane care erau de părere că pământul ar trebui să aparțină „poporului“. Eltîn nu îndrăznise niciodată să-i contrazică. În timp ce Gref se pregătea să prezinte Legea Terenurilor în Duma de Stat, mii de

protestatari au ieșit în stradă cu pancarte roșii și sloganuri anticapitaliste.

Guvernul a făcut câteva concesii în ultimul minut, înăsprind prevederile privitoare la vânzarea terenurilor agricole, dar acest lucru nu a produs nici o schimbare. Duma a intrat într-o stare generală de agitație când președintele Camerei i-a cerut lui Gref să ia cuvântul pentru a-și prezenta legea. Deputații din Partidul Comunist (care dețineau un sfert din locuri) s-au învâlmășit pe lângă el pentru a-l împiedica să-și părăsească locul și să ajungă pe podium. Unii dintre ei chiar au dat să-l apuce de haine. Era o gălăgie atât de mare, încât președintele Camerei nu mai reușea să se facă auzit, așa că l-a sunat pe Gref la telefon și i-a spus să-și prezinte legea de acolo de unde era. „Oricum nu vă poate auzi nimeni“, a spus acesta, „dar trebuie să o faceți, altfel nu o putem supune la vot“.

Gref și-a ținut așadar discursul cât de repede a putut, în timp ce comuniștii băteau cu pumnii în mese, acoperindu-l cu lozincile lor scandate. Votul a fost validat, legea a trecut... și Camera s-a transformat instantaneu într-un câmp de luptă. Deputații au început să-și împartă pumni, picioare și capete unul altuia.

„A fost un moment istoric“, își amintește Gref ulterior cu un zâmbet pe față. „Așa ne-am câștigat dreptul de a deține pământ în Rusia.“

Jos mâinile de pe Gazprom!

Efectul inițial al pachetului de reforme a fost unul impresionant. Poporul rus a început să-și plătească taxele. Inflația a scăzut de la 20% în 2000 la 9% în 2006. Economia a

crescut constant cu aproximativ 6–7% pe an. Cu ajutorul creșterii la nivel mondial a prețurilor petrolului și gazelor (principalele produse de export ale Rusiei) guvernul nu numai că și-a echilibrat balanța comercială, dar chiar a ieșit pe plus. A început să-și plătească uriașa datorie externă care ajungea la 130% din PIB în 1998, reducând-o la doar 18% în 2006.

Pe măsură ce petrodolarii curgeau în vistieria statului, guvernul a fost pus în fața unei dileme – trebuiau să aleagă între două tabere. Pe de o parte erau aceia, inclusiv Gref, ministrul Economiei, care își doreau să cheltuiască aceste venituri neașteptate, pe infrastructură: străzi, căi ferate, educație și sistemul de sănătate. Pe de altă parte, Kudrin, ministrul de Finanțe, se temea că acest lucru ar putea determina creșterea inflației. A propus în schimb crearea unui Fond de Stabilizare, care să absoarbă excedentul de lichidități și să creeze un tampon substanțial pentru a proteja țara, în cazul în care prețul petrolului ar fi scăzut brusc în viitor. Majoritatea miniștrilor doreau să primească imediat bani pentru departamentele lor. Guvernatorii regionali i se plâneau lui Putin că Kudrin priva economia de bani lichizi. „Am avut multe discuții aprinse pe acest subiect“, povestește Gref. Până la urmă, au fost mulțumite ambele tabere. A fost creat un Fond de Investiții care avea să verse până la 3 miliarde de dolari pe an în infrastructură. „Era un parteneriat public–privat“, relatează Gref. „Dacă erau fonduri private, statul era finanțatorul, permițând astfel construirea de fabrici mari, centrale electrice și așa mai departe, cu fonduri private.“

Marele câștigător a fost însă Kudrin, cu al său Fond de Stabilizare, care atinsese 522 de miliarde de ruble (18,5 miliarde de dolari) până la începutul lui 2005, permițând ca

datoriile Rusiei către FMI (3,3 miliarde de dolari) să fie achitate în întregime. Veniturile din petrol continuau să curgă. Până în august 2006, Rusia reușise să-și achite și toată datoria acumulată în perioada sovietică, de aproape 40 de miliarde de dolari către Clubul de la Paris al creditorilor guvernelor străine, economisind 7,7 miliarde de dolari în costuri de întreținere. Chiar și cu aceste cheltuieli masive, pe măsură ce prețul petrolului continua să crească, Fondul de Stabilizare a continuat să acumuleze venituri, oferind Rusiei un pat moale pe care să cadă, odată cu prăbușirea prețurilor din timpul crizei economice mondiale din 2008.

Premierul desemnat de Putin în cea mai mare parte a primului său mandat prezidențial a fost Mihail Kasianov, un om șarmant, vorbitor de engleză, ce apăra piața liberă cu o voce răsunătoare, și care a supravegheat implementarea Planului lui Gref. Acesta a devenit, însă, între timp unul dintre cei mai aprigi critici ai lui Putin și un lider al opoziției. În 2008, a încercat să candideze la președinție, dar aparatul de la Kremlin a pus capăt planului său, descoperind niște presupuse falsuri printre cele două milioane de semnături care îi sprijineau candidatura. Pe vremea „primăverii lui Putin“, totuși, el și președintele erau de acord aproape în orice privință. Chiar și în ziua de azi, recunoaște că Putin era, la vremea aceea, dedicat în totalitate reformelor liberale: „Aveam impresia că eu și cu Vladimir Putin eram aliați în construirea – poate nu fără greșeli – a unui stat democrat, cu o economie de piață“.⁴²

Reformatorii au dat greș doar în ceea ce privea o singură inițiativă majoră, care s-a dovedit totuși a fi extrem de importantă. Întrebat dacă Putin intervenea adesea în sarcinile

de zi cu zi ale guvernului, Kasianov a replicat: „În 90% din cazuri, nu intervinea. Dar celelalte zece la sută priveau Gazprom și aproape orice avea legătură cu el“.⁴³

Gazprom era cea mai mare companie a țării și cel mai mare producător de gaze naturale din lume. Creat de fostul Minister Sovietic al Gazului, a fost privatizat sub Elțin, statul păstrând totuși 40% din acțiuni. Gazprom se afla într-o stare foarte periculoasă, era un focar de corupție, de devalizare a activelor și evaziune fiscală.⁴⁴ Putin a venit la putere promițând să pună lucrurile în ordine și a desemnat doi prieteni foarte apropiați din Sankt-Petersburg, pe Dmitri Medvedev și pe Aleksei Miller, drept noul președinte al Consiliului de Administrație și, respectiv, director general. Miller nu știa aproape nimic despre industria gazelor: conform spuselor lui Kasianov, și-a petrecut tot primul an în funcție, învățând. Dar asta era doar jumătate din problemă. Pentru echipa lui Gref, principala problemă era că Gazprom era un monstru din epoca sovietică a cărui influență asupra întregului proces de explorare, extracție, distribuție și vânzare înăbușea competiția. Industria petrolului, pe de altă parte, fusese împărțită într-un număr mare de companii în anii '90.

Vladimir Milov era cel mai tânăr ministru adjunct al Energiei care fusese însărcinat cu reformarea sectorului gazelor. „Ideea“, povestește Milov într-un interviu, „era de a fragmenta monopolul, separând companiile de distribuție de cele de producție, transformându-le în niște afaceri mai mici, care trebuiau să fie privatizate și să concureze una cu cealaltă“.⁴⁵ Putin sprijinise și alte planuri asemănătoare de demonopolizare a industriei electrice, în ciuda protestelor propriului consilier, Illarionov. Dar cu Gazprom, situația era

diferită.

În toamna lui 2002, Milov a elaborat un plan de reformă pentru Gazprom, care a obținut aprobarea lui Gref, precum și pe cea a lui Kasianov. „Mulți oameni erau de părere“, relatează Kasianov, „că împărțirea producției și a transportului de gaze ar fi putut duce la dezintegrarea întregului sector, o parte atât de importantă din sistemul de supraviețuire a țării. Încercau să sperie poporul, spunând că fără Gazprom în forma actuală, toată Rusia avea să se prăbușească. Asta nu era decât o tactică de a crea panică în rândul populației. Toți economiștii și industriașii competenți știau că se putea realiza în practică, în siguranță și fără neplăceri, o reformă a gazelor naturale. Totul era pus deja la punct“.

Conform spuselor lui Milov, planul a fost înaintat directorului general al Gazprom, Aleksei Miller, care i-a expus imediat problema direct lui Putin: „I-a trimis un memorandum mânios în care îi explica că rezultatul ar fi fost unul dezastruos și că puneau în pericol securitatea națională. Putin a scris apoi pe scrisoare: «Sunt de acord în mare parte cu dl. Miller. D-le Kasianov, vă rog să țineți cont de acest lucru»“.

Milov povestește că nici nu se aștepta la altceva. „Putin arătase un interes foarte precis în problema Gazprom încă din primele zile ale mandatului. Era cât se poate de clar că vedea în această companie unul dintre atributele și sursele supreme ale puterii.“

Kasianov a încercat să prezinte planul de trei ori cabinetului său, dar Putin a insistat că mai avea nevoie de modificări și că premierul ar trebui să mai discute problema cu Miller. „Ascultă-l pe Miller, ascultă-l pe el personal“, i-a spus lui Kasianov. „Nu-i asculta pe toți oamenii ăștia care încearcă

să te ațâțe.“

Într-un final, în 2003, Putin i-a ordonat pur și simplu lui Kasianov să abandoneze subiectul. „Cu fix cinci minute înainte de începerea ședinței de cabinet, m-a sunat și mi-a spus să scot subiectul de pe agendă.“ Gazprom, așa cum vom vedea ceva mai încolo, avea să devină cel mai eficient instrument al puterii, în presă, economie și politică externă.

Viața bună

În primul mandat al lui Putin au început să devină vizibile, în mare parte datorită pachetului de reforme economice, semne de creștere a încrederii investitorilor străini. În privința consumatorilor, multinaționalele gigant, cum ar fi lanțul francez de supermarketuri Auchan și lanțul suedez de mobilă IKEA, au lansat moda centrelor comerciale uriașe din suburbiile Moscovei. Fiecare nou magazin IKEA deschis costa 50 de milioane de dolari, investiție pe care patronii sperau să o recupereze repede, deoarece, în mod surprinzător, se pare că moscoviții aveau bani de cheltuit în ele. Singurul lucru care împiedica o investiție și mai mare era imensa birocrație și corupție cu care încă mai erau nevoiți să se confrunte toți antreprenorii din Rusia și puțini erau străinii care aveau energia sau informațiile necesare să treacă peste aceste aspecte (Capitolul 12 va trata efectul devastator al corupției în Rusia). Cu toate acestea, imensele sigle cu albastru și galben de pe frontispiciile magazinelor IKEA erau ca niște stindarde ale vieții moderne, fluturând peste tot în suburbiile moscovite, și nu peste multă vreme și în alte orașe.

Din punctul de vedere al psihologiei rusești, atât cât poate

fi ea măsurată, șocul din anii '90 părea să se estompeze. Aveam senzația (complet subiectivă, recunosc) că oamenii nu mai simțeau că Occidentul îi tratează cu un aer de superioritate, așa cum simțiseră pe vremea lui Elțin. Consilierii străini părăsiseră țara, și mare parte din creștere lăsa impresia de a fi realizată în țară. Supermarketurile se umpleau cu produse alimentare rusești, dar nu cu produsele alimentare rusești de proastă calitate care se vindeau înainte, împachetate în pungi maronii identice; nu, acum veneau în ambalaje strălucitoare, încercând să se ridice la standardele produselor occidentale. Rușii se întorceau la vechile lor preferințe, la untul *Vologda*, în locul celui de la *Lurpak*, la *molocinaia kolbasa* (un fel de crenvurști) în locul *wurst*-ilor nemțești. Începuseră să se plătească din nou salariile. Zecile de mii de oameni care își împrăștiau avuțiile pe străzi la începutul anilor '90 dispăruseră. Moscova era agresivă și vulgară, dar avea totodată și o oarecare vitalitate, cu noi clădiri care se ridicau la fiecare pas și cu afaceri care luau naștere în fiecare zi.

Existau motive de optimism, cauza pentru care oamenii cumpărau de la IKEA, la urma urmei, fiind că își remobilau apartamentele, aruncând în sfârșit faianța spartă și mobilierul învechit din epoca sovietică. Doar că acum erau mai mulți (cel puțin în marile orașe) aceia care percepeau adevărata ruptură de comunism, după un deceniu de nesiguranță și sărăcie.

Până în vara lui 2002, lucrurile au stat relativ bine. Vladimir Putin și George W. Bush erau cei mai buni prieteni, iar echipa lui Putin transforma Rusia într-o economie de piață înfloritoare.

Dar existau și forțe obscure în acțiune care amenințau atât Rusia, cât și relațiile acesteia cu Occidentul.

[38](#) Interviu cu Aleksei Kudrin, 14 decembrie 2010

[39](#) Interviu cu Gherman Gref, 7 decembrie 2010

[40](#) Interviu cu Andrei Illarionov, 27 ianuarie 2011

[41](#) Interviu cu Gherman Gref, 7 decembrie 2010.

[42](#) Mihail Kasianov, *Bez Putina* (Moscova: Novaia Gazeta, 2009), p. 216

[43](#) Interviu cu Mihail Kasianov, 16 februarie 2011.

[44](#) Vezi Marshall Goldman, *Petrostate* (New York: OUP, 2008), capitolul 5

[45](#) Interviu cu Vladimir Milov, 16 februarie 2011

CAPITOLUL 4

LATURA ÎNTUNECATĂ

Reducerea la tăcere a presei

Boris Elțin îl leagănă pe bebelușul Vladimir Putin în pătuț. Bebelușul scâncește. Elțin încearcă să-l adoarmă cu un cântec de leagăn.

„Of, of“, oftează Elțin. „Ești atât de urât. Și, să mă ierte Dumnezeu, originile tale sunt atât de obscure... iar înfățișarea ta, atât de... întunecată... Of, Doamne, de ce-am dat naștere eu, un democrat până în măduva oaselor, *chestiei ășteia?*“

O zână se ivește deasupra lui. Este Boris Berezovski, oligarhul care l-a ajutat să-l aducă pe Putin la putere la sfârșitul anilor '90 și care spune: „Da, primul tău născut era mai frumos“.

Elțin cascadează și își înclină capul, văicărindu-se: „Of, sunt atât de obosit! Cred că o să iau o bine-meritată pauză de odihnă“. Și adoarme.

„Sărmanul om“, spune Berezovski, „s-a ostenit până la epuizare“.

Brusc, copilul începe să urle în gura mare: „Să ștergem cu ei pe jos!“, țipă. „Să ștergem cu ei toți pe jos la budă!“

„Șșșș!“, încearcă să îl calmeze Berezovski. „Nu cu toți... Liniștește-te, băiete. O să facem noi om din tine!“.

Sceneta are la bază un basm, *Piticuț, zis și Cinabru*, scris de către autorul german E.T.A. Hoffman, care prezintă povestea unui pitic urât asupra căruia zâna a aruncat o vrajă pentru ca toată lumea să-l vadă frumos. Acesta a fost doar un episod din programul satiric cu păpuși, *Kukli* (Păpuși), care era difuzat cândva pe postul independent de televiziune NTV.

La începutul mandatului său de președinte, Putin a trebuit să îndure astfel de parodii aproape în fiecare săptămână, fapt pe care îl detesta. Replica „să ștergem cu ei pe jos la budă!“ făcea, desigur, referire la celebra amenințare de anihilare a teroriștilor ceceni. Berezovski era oligarhul care își folosea postul de televiziune pentru a-l „înfrumuseța“ pe Putin și pentru a-i acoperi trecutul în KGB, ca să-l facă bun de candidat la președinție. Dar cum rămâne atunci cu piticul? Ei bine, nu era telespectator rus care să nu înțeleagă aluzia la înălțimea lui Putin.

Scenaristul spectacolului *Kukli* era Viktor Șenderovici, un scriitor bărbos, plin de nerv, cu un nestăvilat simț al umorului și care disprețuia autoritatea. Este convins că Putin nu l-a iertat niciodată pentru *Piticuț*: „Mai multă lume mi-a spus că Putin era negru de furie după ce a văzut emisiunea“.⁴⁶

Dar *Kukli* nu era singura emisiune transmisă pe NTV care îl batjocorea pe Putin. La începuturile lui, pe vremea lui Elțin, postul își câștigase reputația de supapă a gândirii libere, care transmitea știri neperiate despre războiul din Cecenia (inclusiv adevărul șocant despre atrocitățile comise acolo de ruși și starea de deprimare în care se aflau recruții). Talk-show-ul politic *Itogi*, transmis în fiecare duminică și găzduit de cel mai important jurnalist al postului, Evgheni Kiseliiov, nu era ratat de nici un cetățean rus care gândea.

Emisiunile de televiziune rusești erau încă la începuturi. Tradițiile occidentale de echilibru și independență încă nu prinseseră rădăcini. NTV era folosit cu destul de multă libertate de către proprietarul său, Vladimir Gusinski, pentru a-și promova interesele, tot așa cum proceda și Boris Berezovski, principalul acționar al celui mai important post de televiziune rus, ORT, cu postul său. Ambele posturi îl ajutaseră pe Elțin să fie ales în 1996, când interesele lor de afaceri ar fi putut fi amenințate de o eventuală întoarcere a comuniștilor. Dar în alegerile pentru Duma de Stat din decembrie 1999, în timp ce ORT-ul lui Berezovski își pusese influența la dispoziția partidului Unitatea al lui Putin, NTV-ul îi sprijinise pe rivalii acestuia.

Acum, cu numai două zile înainte de alegerile prezidențiale din martie 2000, NTV a transmis un program care i-a adus pe oficialii de la Kremlin în pragul apoplexiei: o anchetă despre circumstanțele obscure în care avusese loc la Riazan, cu o vară în urmă, atacul din apartamente, și discuția despre o posibilă implicare a FSB-ului (vezi capitolul 1). Adjunctul lui Gusinski, Igor Malașenko, a fost informat de către ministrul Informațiilor, Mihail Lesin, că NTV-ul „depășise orice limită și că, din punctul lor de vedere, era în afara legii“.

Se pare că, din acel moment, NTV-ul a fost sortit pieirii. Imperiul mediatic al lui Gusinski, Media-Most, care deținea și NTV-ul, avea mari probleme financiare. În anii '90, luase împrumuturi de sute de milioane de dolari pentru a-și implementa planurile extravagante de extindere. Lansase chiar și un satelit propriu, cu niște costuri uriașe, în speranța că proaspăt apăruta clasă de mijloc avea să cumpere în curând transmițătoare și pachete de programe NTV. Gusinski se

pregătea să-și mențină compania pe linia de plutire, cotând-o la bursa de valori din New York, ca să adune capitalul necesar achitării datoriilor. Dar, după criza din august 1998, acele planuri s-au spulberat, la fel cum s-a întâmplat și cu piața de publicitate TV din Rusia, așa că Media-Most s-a trezit îngropată într-o serie de datorii pe care nu putea să le achite. Principalul creditor era grupul Gazprom, iar acest lucru a constituit un mare avantaj pentru Kremlin, când s-a hotărât să-i astupe gura lui Gusinski. Conform spuselor lui Kiseliiov, Gusinski fusese în tratative cu Gazprom pentru reeșalonarea datoriei, dar, după preluarea mandatului de președinte, Putin a cerut companiei de gaze să ceară achitarea imediată a întregii datorii, iar în cazul în care Media-Most avea să refuze, să pună sechestru pe bunurile NTV-ului. În ziua de 11 mai, la patru zile după instalarea lui Putin, zeci de polițiști ai Gărzii Financiare și trupe FSB au năvălit mascați și înarmați în sediul Media-Most. Până la finalul zilei, căraseră afară sute de cutii cu documente, casete și echipament. Malașenko a descris această descindere ca având „un caracter pur politic, [fiind] un act de răzbunare și de intimidare“.

Dar poate că mai exista totuși o șansă slabă de supraviețuire. Cam în același timp, Malașenko primise o ofertă directă de la Kremlin: să îndeplinească anumite condiții și represaliile aveau să înceteze. Condițiile, conform lui Șenderovici, erau următoarele: să fie oprită ancheta despre corupția de la Kremlin, să-și schimbe abordarea în reportajele din Cecenia și, mai presus de toate, să „înlătore «personajul principal» din *Kukli*, cu alte cuvinte, figura din latex a lui Putin trebuia să dispară din emisiune.

Aceste cereri l-au enervat cumplit pe Șenderovici, și în

consecință a reacționat scriind un episod hilar din *Kukli* care parodia însuși edictul. Și cum nu puteau să-l arate pe Putin, au arătat în schimb un boschet în flăcări. Moise, cu figura șefului de cabinet al lui Putin, Aleksandr Voloșin, primește de la liderul său invizibil tablele cu cele Zece Porunci ale Kremlinului. La final, liderul este numit „Gospod Bog” (Domnul Dumnezeu), pe scurt GB, (care pentru orice cetățean rus înseamnă KGB). Sună mai alambicat în alte limbi, însă în rusă nu putea fi mai clar sau mai provocator de atât.

Două săptămâni mai târziu, în 13 iunie, Gusinski a fost arestat. Putin s-a prefăcut a nu avea nici o legătură cu această acțiune, iar când un reporter de televiziune l-a întrebat despre eveniment, a răspuns: „A fost ceva neașteptat pentru mine”, reușind cu greu să-și ascundă zâmbetul ironic. „Sper că autoritățile care au luat această hotărâre – presupun că cei de la procuratură, nu? – au motive întemeiate pentru acțiunea lor.”

Gusinski avea de ales, așadar, între a-și vinde imperiul mediatic către Gazprom sau a înfrunța acuzațiile pentru fraudă la scară largă. Era șantaj, dar, până la urmă, a acceptat propunerea și mai târziu a fugit din țară. Cel mai liber grup mediatic al Rusiei se găsea acum sub controlul Kremlinului.

Nici celălalt mare magnat media, Boris Berezovski, nu a dus-o mai bine. Sub guvernul Primakov, el fusese pus sub acuzare pentru fraudă, dar odată cu instalarea lui Putin în funcția de prim-ministru, s-a renunțat la acuzații. Berezovski era considerat de departe drept cel mai influent oligarh din Rusia, deținând un imperiu mediatic, precum și active industriale și comerciale, inclusiv compania petrolieră Sibneft și cea aeriană, Aeroflot. Pe măsură ce a fost îndepărtat tot mai

mult din cercul de apropiați ai lui Putin, și trustul său a devenit tot mai critic față de politicile acestuia. A criticat, așadar, în iunie, planurile anunțate de Putin pentru recentralizarea puterii, astfel că, în ziua următoare arestării lui Gusinski, procurorul public a anunțat că avea să extindă ancheta asupra veniturilor Aeroflot. Berezovski a fost bănuit de fraudă și spălare de bani la o scară foarte mare.

Chiar înainte de alegerile din martie, Putin a declarat război împotriva oligarhilor, a „...acelor oameni care contopesc puterea și capitalul. Pe viitor, nu vor mai exista oligarhi de genul ăstora în calitate de clasă“. Această declarație a dat mulți fiori persoanelor vizate, întrucât reamintea de politica lui Stalin de lichidare a chiaburilor, a țăranilor înstăriți, „în calitate de clasă“. Putin nu era de acord cu ideea ca averea (mai ales averea fabuloasă, obținută prin mijloace ilicite) să producă influență politică. Deși Berezovski se număra printre cei care îl ajutaseră să ajungă la putere, lui Putin nu îi convenea influența pe care o exercita acesta prin intermediul imperiului său mediatic (care includea pe lângă ORT încă un post de televiziune, TV-6, precum și numeroase ziare).

La fel ca și în cazul lui Gusinski, căderea lui Berezovski este posibil să fi fost declanșată sau grăbită de o emisiune televizată. Când submarinul nuclear *Kursk* s-a scufundat în Marea Barents, în ziua de 12 august 2000, accident care a dus la moartea a 188 de membri ai echipajului, ORT l-a criticat pe Putin pentru reacția lui tardivă. Principalul prezentator al postului, Serghei Dorenko, instrumentul de atac care a ajutat partidul lui Putin să câștige alegerile de la sfârșitul anului 1999, își revărsa acum furia asupra președintelui. Putin rămăsese în vacanță la Soci timp de cinci zile după accident, și

au mai trecut alte patru până a mers în orașul garnizoană din nordul țării pentru a se întâlni cu familiile membrilor decedați ai echipajului. În plus, refuzase și ofertele de ajutor din partea Marii Britanii și Norvegiei. Dorenko a disecat așadar un interviu acordat de Putin în care își justifica reacția, și a râs disprețuitor la fiecare frază rostită de acesta, ca și cum nu ar fi avut nimic decât dispreț pentru președintele țării. De exemplu, Putin era prezentat declarând că ajutorul străin nu fusese oferit decât în ziua de 16, la care Dorenko a oftat adânc și a replicat: „Îmi pare rău, dar de fapt ei ne-au oferit ajutorul în 15, și probabil că l-ar fi oferit chiar și mai devreme dacă nu am fi mințit lumea întreagă că totul este în regulă și că nu avem nevoie de sprijin“. Dorenko a mai transmis și o înregistrare secretă a unei ședințe ținute de Putin cu ușile închise, în care erau prezente rudele victimelor și în care a fost auzit cum dădea vina pe *presă* pentru dezastru: „Sunt niște mincinoși. Sunt niște mincinoși“, declarase. „În ultimii zece ani televiziunea ne-a distrus armata și flota, sunt oameni care mor în ziua de azi...“

Emisiunea lui Dorenko a fost eliminată din program. Și, curând după aceea, a venit rândul lui Berezovski să-l urmeze pe Gusinski în exil. La sfârșitul lui august, Berezovski a mers la Kremlin ca să se întâlnească cu șeful de cabinet al lui Putin, Aleksandr Voloșin, care i-a acordat un ultimatum: ori transfera acțiunile ORT-ului către stat, ori „îl urma pe Gusinski“, adică avea să fie pus sub acuzare. În ziua următoare, Berezovski a fost primit chiar de către Putin în persoană, iar acesta l-a acuzat pe omul de afaceri că încerca să-l distrugă cu bunăștiință. Între cei doi a avut loc o ceartă aprinsă. Berezovski susține că Putin i-ar fi spus: „Ar trebui să-ți

transferi acțiunile sub controlul meu personal... Voi conduce eu ORT-ul, de unul singur“. Berezovski s-a jurat că nu va face niciodată așa ceva și a părăsit nervos ședința.

Până la urmă, el chiar a cedat controlul postului de televiziune, vânzându-și acțiunile colegului său oligarh, Roman Abramovici, care și-a transferat supus drepturile de vot către stat, finalizând astfel preluarea postului de către guvern. Dar asta nu a dus la încetarea atacurilor împotriva lui Berezovski. La 1 noiembrie, procurorul general l-a pus sub acuzare pentru fraudarea companiei Aeroflot cu sute de milioane de dolari. Berezovski nu era în țară în momentul acuzării și a hotărât să rămână pe loc, susținând, sub siguranța conferită de exil, că banii pe care se presupune că i-ar fi delapidat au fost folosiți la finanțarea campaniilor electorale ale lui Putin.

De atunci, Berezovski locuiește la Londra, în ciuda încercărilor repetate ale oficialilor ruși de a-i obține extrădarea, iar în septembrie 2003 a primit azil politic. Putin a intervenit personal în încercarea de a convinge Marea Britanie să-l extrădeze, dar procedând astfel a dat dovadă de lipsă de înțelegere a sistemelor occidentale. Putin i-a cerut, astfel, premierului Tony Blair să pună presiune asupra curților judecătorești pentru a-l extrăda pe Berezovski. Conform unei surse bine informate, Blair i-ar fi explicat că acest lucru nu era posibil în Marea Britanie: hotărârea aparținea magistraților, nu guvernului. Incapabil să-și imagineze libertatea instanțelor de judecată, Putin s-a simțit ofensat.^{*47} Era însă vorba despre un agent KGB, un produs al educației sovietice, care aplica neștiutor propriile standarde nedemocratice asupra unui stat occidental.

Nu există nici un motiv să credem că Putin se prefăcea; pare evident, mai degrabă, că el chiar considera a fi normal ca politicienii occidentali să influențeze curțile de judecată, în același fel în care o făceau și liderii ruși. Același lucru îl credea și despre controlul guvernului asupra presei. În 2005, l-a acuzat în față pe președintele Bush că ar fi ordonat personal asasinarea vechiului prezentator de știri de la CBS, Dan Rather. Cu altă ocazie, i-a spus unui jurnalist, care l-a întrebat de ce bătuse poliția rusă niște protestatari pașnici, că în Occident era „normal“ ca demonstrații care se trezeau în locul nepotrivit să fie „bătuți în cap cu bastonul“.

Verticala puterii

Înăbușirea presei libere nu a fost singurul motiv pentru care admirația Occidentului pentru primii pași ai președintelui Putin în politica externă și reforma economică, descriși în primele două capitole ale acestei cărți, a fost domolită încă de la început de lipsa lui de înțelegere a democrației.

Una dintre primele hotărâri luate de Putin, în calitate de președinte, a fost să înceapă crearea a ceea ce el a numit „verticala puterii“, centralizarea întregii puteri politice și, practic, controlul personal. Putin era de părere că lipsa unui control centralizat stătea la baza suferințelor Rusiei și că felul molatec de a conduce al lui Elțin dusesse la înflorirea infracționalității și a corupției, permițând oligarhilor să acumuleze putere, dar și regiunilor țării să o ia pe traiectorii diferite. Elțin încurajase regiunile să „își ia atâta suveranitate câtă puteau duce“, lucru care i-a determinat pe guvernatori să ignore încetul cu încetul, sau chiar să saboteze edictele venite

de la centru, amenințând cu dezintegrarea federației. Multe regiuni au promulgat legi ce contraziceau Constituția Rusiei, au reținut taxe de la centru și au stabilit acorduri bilaterale cu țări străine. Unele dintre ele ar fi putut să supraviețuiască fără probleme în calitate de state independente: Republica Iakuția, de exemplu, produce un sfert din diamantele de pe piața mondială (și are o populație de mai puțin de jumătate de milion de oameni); Kanti-Mansisk (cu o populație de 1,5 milioane de locuitori) este pe locul doi în lume la producția de petrol.

În ziua de 13 mai, la doar șase zile de la investirea sa în funcție, Putin a anunțat că cele 89 de regiuni ale țării vor fi trecute sub controlul a șapte „super-guvernatori” desemnați personal de către președinte. Cinci dintre cei șapte împuterniciți ai lui Putin s-au dovedit a fi *siloviki*⁴⁸, bărbați care făcuseră carieră în serviciile de securitate și în forțele armate. Printre aceștia se număra și Viktor Cerkesov, primul director-adjunct al FSB, ale cărui acțiuni din trecut includ persecutarea disidenților sovietici.

Șase zile mai târziu, Putin a inițiat o reformă a Camerei Superioare a Parlamentului (Consiliul Federal sau „senat”). Înainte, guvernatorii generali aleși și capii consiliilor legislative regionale erau senatori *ex officio*; acum, șefii regionali erau înlocuiți de reprezentanți *numiți*, fapt ce permitea Kremlinului să umple Consiliul Federal cu senatori „prietenosi”.

Putin a trecut apoi la centralizarea colectării și distribuirii taxelor, care se împărțeau înainte pe jumătate între centru și regiuni, și care ajunseseră acum să fie distribuite într-o proporție de 70–30 în favoarea guvernului central.

Totuși, în vârful noii verticale a puterii nu se afla guvernul federal, ci Putin în persoană, realizare pe care o obținuse plasându-și colegii de încredere de la serviciile de securitate sau din orașul său natal, Sankt-Petersburg, în poziții-cheie. În plus, multora dintre ei li s-au oferit și posturi de conducere în companiile de stat, structurile politice și comerciale ale statului fiind prinse astfel într-o imensă pânză de păianjen, în centrul căreia stătea chiar el, Putin.

Igor Secin avea trecutul perfect. Lucrase cu Putin la Sankt-Petersburg și, după unele relatări, există și posibilitatea să fi fost spion când lucrase sub acoperire ca traducător în statele africane vorbitoare de limbă portugheză. Secin a devenit consilierul cel mai de încredere al lui Putin și, în 1996, și-a urmat stăpânul de la Sankt-Petersburg la Moscova. Când Putin a devenit președinte interimar, l-a păstrat pe șeful de cabinet al lui Elțin, Aleksandr Voloșin, dar l-a desemnat imediat pe Secin drept șef-adjunct de cabinet, având controlul asupra documentelor care treceau pe la biroul său și conducând, practic, industria energetică. În 2004, Secin a devenit și președinte al Consiliului de Administrație al Rosneft, compania petrolieră de stat.

Viktor Ivanov, de la filiala din Leningrad a KGB-ului, a devenit șeful-adjunct de cabinet al lui Putin însărcinat cu chestiunile legate de personal, dar și președinte atât al corporației de apărare aeriană, Almaz, cât și al companiei Aeroflot. Secin și Ivanov erau considerați cei mai influenți *siloviki* din cercul lui Putin.

Dmitri Medvedev, un alt fost coleg de-al lui Putin din Sankt-Petersburg, a venit la Moscova în 1999 pentru a deveni cel de-al treilea șef-adjunct de cabinet, dar și președintele

gigantului Gazprom.

Putin l-a adus pe colegul său Aleksei Miller, de la Sankt-Petersburg la Moscova, ca să devină ministru-adjunct al Energiei și apoi director general al Gazprom.

Cei doi principali reformatori economici, Gherman Gref și Aleksei Kudrin, veneau și ei tot de la Sankt-Petersburg. Gref a intrat în Consiliul de Administrație al Gazprom, iar Kudrin a devenit președinte atât al Băncii VTB, cât și al companiei producătoare de diamante, Alrosa.

Serghei Narîșkin, venit și el de la Leningrad și fost coleg la școala KGB-ului, a fost promovat în timpul celui de-al doilea mandat al lui Putin la funcția de șef de cabinet în guvern, precum și de președinte al Consiliului de Administrație al postului de televiziune Kanal 1 și vicepreședinte al Rosneft.

Un alt coleg venit de la filiala din Leningrad a KGB-ului era Nikolai Patrușev, care a fost desemnat președintele FSB, urmându-l chiar pe Putin în funcție.

Rașid Nurgaliev a lucrat ca subordonat al lui Putin în FSB și apoi a devenit ministru de Interne. Cerkesov, menționat mai sus, era un alt subordonat de-al lui Putin din FSB.

Serghei Cemezov, un spion coleg cu Putin la Dresda, a fost adus să conducă Rosoboronexport, principalul exportator de arme al țării. Un alt „cekist“, Vladimir Iakunin, a fost adus la Ministerul Transporturilor, ca să devină până la urmă directorul Căilor Ferate Ruse.

Iakunin avea și altă legătură cu Putin: amândoi erau membri fondatori ai așa-zisei „cooperative a vilelor“, cunoscută sub numele de *Ozero*, care se ocupă de ansamblurile rezidențiale de pe lacul Komsomolskoe, de lângă Sankt-Petersburg. Toți prietenii lui Putin din grupul *Ozero* (așa cum

vom vedea în capitolul 12) dețin acum funcții de vârf în guvern, în mediul bancar sau în presă.

Războiul din Cecenia și repercusiunile sale

În timpul primilor ani de președinție ai lui Putin, evenimentele din Cecenia au avut o influență semnificativă asupra promisiunilor sale de a aduce Rusia în „familia europeană”. Am petrecut mai multe luni în Cecenia în timpul primului război (1994–1996) și am avut ocazia să văd cu ochii mei modul în care a fost devastată această republică de către forțele rusești. Mi se părea că existau dovezi mai mult decât suficiente ale crimelor de război și încălcărilor drepturilor omului petrecute acolo, pe care eu, împreună cu zeci de alți jurnaliști, am reușit să le înregistrez, dar în privința cărora comunitatea internațională, poate și pentru că era prea ocupată cu războaiele ce se purtau în același timp în Balcani, nu a făcut nimic. Distrugerea completă a capitalei, Groznîi, și moartea a zeci de mii de civili, ale căror blocuri de locuințe au fost pulverizate, la propriu, de forțele aeriene rusești și de artilerie, nu puteau fi justificate sub pretextul anihilării „bandiților”, așa cum erau cunoscute forțele rebele. Am luat câteva interviuri supraviețuitorilor din „lagărele de filtrare” rusești, niște închisori celebre în care erau torturați cecenii pentru a le obține mărturiile cu forța, sau doar din amuzament. Am văzut gropi comune imense, pline cu sute de cadavre, unele cu mâinile legate la spate. Am întâlnit zeci de familii îndurerate, am văzut femei și copii asasinați, sute de case distruse peste tot prin satele din Cecenia, râuri de refugiați care fugeau de trupele rusești, oameni care se

adăposteau în subsoluri de atacurile aeriene. Am întâlnit bătrâni țintuiți la pat și lipsiți de apărare, aproape să moară printre dărămăturile caselor lor, din cauza gerului și a foamei. Dar toate acestea se petreceau în timpul mandatului lui Elțin, iar Occidentul, vrăjit de o pretinsă devoțiune pentru democrație, abia dacă a condamnat aceste evenimente, considerând conflictul a fi o „chestiune internă“.

Cel de-al doilea război, lansat de Putin în 1999, a fost și mai brutal, din toate punctele de vedere. Doar că au fost și mai puțini jurnaliștii occidentali care s-au ocupat de eveniment, întrucât era pur și simplu o misiune mult prea periculoasă. Cel puțin în primul război, cecenii erau în general receptivi față de jurnaliști; însă, de atunci, republica se transformase într-o zonă primejdioasă lipsită de legi, unde riscul de a fi răpit și ucis era mult prea mare. Până și luptătorii rebeli se comportau acum la fel de barbar precum o făcuseră rușii înainte. Toată sarcina de a arăta lumii adevărul cădea acum pe umerii unor jurnaliști curajoși, cum ar fi Anna Politkovskaia de la *Novaia Gazeta* (și chiar și așa, nici un lider occidental nu a cerut ca vreun comandant sau politician rus să fie judecat pentru crimele de război comise).

În timpul primului război jurnaliștilor le fusese relativ ușor să se deplaseze prin Cecenia. Acest lucru a dus la realizarea unor reportaje extrem de critice, nu numai în Occident, ci și în Rusia, în special pe postul de televiziune NTV. Autoritățile și-au învățat lecția și a doua oară au încercat să restricționeze accesul în zona de război. Un jurnalist rus, Andrei Babițki, care lucra pentru Radio Libertatea, a fost chiar răpit de către forțele federale, la începutul anului 2000, din cauza reportajelor sale critice. L-au dat apoi pe mâna

luptătorilor ceceni, în schimbul unor prizonieri de război ruși, ca și cum el însuși ar fi fost un combatant – aberație sprijinită aparent de Putin, care a dat de înțeles că nu vede nimic în neregulă cu acest schimb, întrucât Babițki, un *jurnalist*, să nu uităm, era un trădător: „Aceasta a fost decizia lui“, a declarat Putin pentru ziarul *Komsomolskaia Pravda*. „S-a dus la poporul ale cărui interese le servea de fapt.“⁴⁹

Dacă Putin era de părere că reportajele critice erau echivalente cu servirea dușmanului, atunci nu există nici un dubiu asupra părerii sale despre Politkovskaia. După îmblânzirea NTV-ului, Politkovskaia era jurnalista care relata cel mai fidel barbariile comise de ruși în Cecenia, fiind o ascultătoare perseverentă a strigătelor de durere pe care Kremlinul dorea să le înăbușe.

Autoritățile au continuat să susțină că această campanie în Cecenia era o „operațiune de securitate“, menită doar să elimine teroriștii. Politkovskaia a vorbit cu martori oculari ai „epurărilor de securitate“ întreprinse de ruși împotriva unor oameni precum Sultan Șuaipov, de 45 de ani, un refugiat dintr-o suburbie din Groznîi, Novaia Kataiama. Acesta i-a povestit Annei Politkovskaia cum a adunat personal 51 de cadavre de pe strada sa și le-a îngropat. Fragmentul care urmează este doar o parte din povestea lui:

Când Said Zubaev, în vârstă de 74 de ani, a ieșit de la numărul 36 de pe [strada] Liniei 5, a dat peste federali, iar soldații l-au obligat să danseze, trăgând cu puștile la picioarele lui ca să-l facă să sară în sus. Când bătrânul a obosit, l-au împușcat. Slavă lui Allah că Said nu a aflat niciodată ce i-au făcut familiei sale!

La aproximativ nouă seara, un vehicul de luptă al infanteriei a năvălit în curtea familiei Zubaev, smulgând porțile din balamale. Extrem de eficienți și fără să irosească prea multe cuvinte, soldații i-au scos din casă

și i-au aliniat lângă trepte pe Zainab, soția de 64 de ani a bătrânului; pe fiica lor de 45 de ani, Malika (soția unui colonel din miliția rusă); pe fetița de opt ani a Malikăi, Amina; pe Mariet, o altă fiică de-a lui Said și Zainab, de 40 de ani; pe nepotul lor, de 44 de ani, Said Saidakhmed Zubaev; pe fiul de 35 de ani al lui Said și Zainab, Ruslan; pe soția lui însărcinată, Luiza, și pe fetița lor de opt ani, Eliza. După mai multe focuri de mitralieră, au fost omorâți toți în fața casei familiei. Nici un membru al familiei Zubaev nu a supraviețuit, cu excepția Inesei, fata de 14 ani a lui Ruslan, care era foarte drăguță, așa că soldații au pus-o cu grijă deoparte înainte de masacru, ca mai apoi să o târască după ei.

Am tot căutat-o în disperare pe Inessa, dar era ca și cum ar fi înghițit-o pământul [relatează Sultan]. Credem că probabil au violat-o și au îngropat-o apoi pe undeva. De nu, s-ar fi întors, ca să-și îngroape morții. În aceeași seară a fost ucis și Idris, directorul Școlii numărul 55. Mai întâi l-au izbit de un zid de mai multe ori și i-au rupt toate oasele, după care l-au împușcat în cap. Într-o altă casă, am găsit, una lângă cealaltă, o rusoaică de 84 de ani lângă fiica sa, Larisa, de 35 de ani, o avocată renumită din Groznîi. Ambele fuseseră violate și apoi împușcate. Cadavrul lui Adlan Akaiev, de 42 de ani, un profesor de fizică de la Universitatea de Stat din Cecenia, zăcea întins în curtea casei sale. Fusese torturat. Cadavrului decapitat al lui Demilkhan Akhamadov, de 47 de ani, i se tăiaseră și brațele. Aceasta era una din trăsăturile operațiunii din Novaia Kataiama, să le taie capetele oamenilor. Am văzut mai mulți bușteni mânjiți cu sânge. Pe strada Șevskaia era un buștean cu un topor înfipt în el, și cu capul unei femei acoperit cu o eșarfă roșie deasupra. Lângă el, pe pământ, era și cadavrul unui bărbat, și acesta decapitat. Am găsit cadavrul unei femei care fusese decapitată și cu vintrele sfârtecate. Îndesaseră un cap acolo înăuntru. O fi fost al ei? O fi fost al altcuiva?⁵⁰

În ciuda tuturor acestor brutalități comise și dovedite, doar un singur ofițer superior a fost dus în fața justiției. Colonelul Iuri Budanov a fost acuzat de răpirea, violarea și uciderea unei fete cecene de 18 ani, Kheda Kungaieva, în timpul unui acces de furie la beție. Fata a fost târâtă de către soldați din casa ei și luată cu un vehicul armat pentru transportul personalului, deoarece se pare că s-ar fi crezut că e un lunetist. Acuzația de viol a fost retrasă până la urmă, iar Budanov a recunoscut în

fața magistraților că ar fi strangulat-o pe fată, deși a pretins că nu era în deplinătatea facultăților mintale la momentul respectiv, înfuriindu-se pe ea în timpul interogatoriului. Inițial a fost găsit nevinovat, dar, ulterior, după o rejudecare a faptei, a fost condamnat la zece ani de închisoare. A fost eliberat în ianuarie 2009, cu 15 luni mai devreme, și ucis apoi pe o stradă din Moscova, în iunie 2011.

Răsplata pentru campania dusă de forțele rusești a însemnat un deceniu de atacuri teroriste lansate de către ceceni pe tot teritoriul Rusiei – în avioane, metrouri, școli și pe străzi. La data de 18 aprilie 2002, în discursul său anual despre starea națiunii, președintele Putin a declarat că războiul luase sfârșit. Dar șase luni mai târziu, teroarea a lovit chiar în inima capitalei ruse. În octombrie 2002, 50 de ceceni înarmați, mulți dintre ei femei, au năvălit în Teatrul Dubrovka, în timpul unui spectacol muzical numit *Nord-Ost*, și i-au luat ostateci pe actori și pe cei 850 de spectatori. Teroriștii erau înarmați cu arme de foc și explozibil, iar femeile purtau centuri sinucigașe. Aceștia cereau retragerea imediată și necondiționată a trupelor rusești din Cecenia, într-o singură săptămână, în caz contrar, aveau să înceapă să tragă în ostateci.

În cele trei zile care au urmat, Putin a stat țintuit în ședințe de criză aproape constante cu șefii săi responsabili cu securitatea. În prima ședință, *siloviki*-i au propus atacul prin surprindere asupra clădirii, la care premierul Mihail Kasianov s-a opus ferm, cerând să se inițieze o serie de tratative cu teroriștii, pentru a se evita pierderile umane. Conform spuselor lui Kasianov, șefii responsabili de securitate au susținut că nu avea nici un sens să le facă vreo concesie, deoarece pierderile umane erau oricum inevitabile. Putin avea

în program să ajungă în Mexic pentru un summit între liderii din Asia și Pacific, dar l-a trimis pe Kasianov în locul său. Unii au sugerat că această hotărâre a fost luată pentru a-l înlătura pe singurul om care era împotriva folosirii forței pentru eliberarea ostaticilor, dar chiar și Kasianov recunoaște faptul că Putin nu ar fi putut în nici un caz să părăsească țara în acele clipe (mai ales în lumina criticilor pe care și le atrăsese după dezastrul submarinului *Kursk*).⁵¹ În 1995, președintele Elțin plecase la o întâlnire G7 în Halifax, Canada, chiar în mijlocul crizei cu ostatici din Budionovsk, lăsându-și prim-ministrul, pe Viktor Cernomîrdin, să negocieze cu teroriștii și să le permită să scape. Putin nu avea de gând sub nici o formă să repete această greșeală.

O serie de politicieni și jurnaliști (inclusiv Anna Politkovskaia) au încercat să se înțeleagă cu teroriștii, fără nici un rezultat, însă. Până la urmă, *siloviki*-i au făcut după capul lor. Forțele speciale au pompat un gaz anestezie în clădire pentru a-i seda pe teroriști (și pe ostateci), după care trupele de comando au năvălit în interior. A fost un schimb de focuri în care au fost uciși toți teroriștii, inclusiv cei care fuseseră doborâți deja de gaz. Însă au murit și 130 de ostateci, majoritatea din cauza efectelor substanței toxice și a lipsei îngrijirii medicale imediat după ce au fost scoși din clădire. Acțiunea a fost criticată îndelung, inclusiv pentru faptul că acea compoziție chimică a gazului utilizat era atât de secretă, încât nu le-a fost dezvăluită nici măcar medicilor care ofereau îngrijiri la fața locului. Acestora nu li s-a spus nici măcar ce fel de antidot să folosească, ceea ce a mărit, cel mai probabil, bilanțul morților.

Putin și-a justificat ulterior acțiunile, susținând că au fost

salvate sute de vieți. Ce-i drept, nici un guvern din lume nu a reușit să elaboreze până acum vreo metodă perfectă pentru a gestiona o astfel de situație. Dar au avut oare acești tirani suficientă grijă să nu pună în pericol viețile ostategilor? Sau erau mai degrabă prea preocupați să ucidă teroriștii? Atunci când s-a scufundat submarinul *Kursk*, s-a presupus că Putin a refuzat ofertele de ajutor de la statele străine, în special pentru că nu își dorea ca salvatorii NATO să-și bage nasul într-un submarin nuclear rusesc secret. Agentul chimic folosit pentru a pune capăt asediului de la teatrul era și el un secret militar, iar formula exactă a acestuia nu a fost dezvăluită niciodată.

Marea problemă pentru care autoritățile rusești refuză să-și asume responsabilitatea este motivul din spatele acestor atacuri teroriste. Să își aibă oare rădăcinile, așa cum a susținut dintotdeauna Putin, într-o mișcare islamistă internațională, cu origini în Pakistan și Afghanistan, sau este vorba mai degrabă de o reacție de răzbunare pentru tentativele violente ale Rusiei de a supune Cecenia, din 1994 încolo? Răspunsul poate fi găsit printre cele oferite chiar de către atentatori Annei Politkovskaia, în timpul asediului. Aceasta i-a cerut unuia dintre teroriști să elibereze copiii mai mari din clădire (copiii mai mici fuseseră deja eliberați). „Copii?” a părut acesta mirat. „Nu e nici un copil aici. În raidurile de securitate îi luați pe ai noștri încă de la 12 ani. Așa că și noi o să-i ținem pe ai voștri”.

„Ca o formă de răzbunare?” a întrebat Politkovskaia.

„Ca să știți și voi cum este.”

Politkovskaia a întrebat dacă poate măcar să aducă niște mâncare pentru copii.

„Voi îi lăsați pe ai noștri să mănânce în timpul raidurilor de securitate? Așa că și ai voștri pot să stea fără.”

Îmblânzirea oligarhilor

În primul său discurs adresat națiunii, la 12 ore după ce a devenit președinte interimar, Putin a jurat să respecte libertatea cuvântului, libertatea presei și dreptul de proprietate. În ziua de 28 iulie 2000, a avut o întrevedere înflăcărată cu cei mai importanți 20 de oameni de afaceri și bancheri din Rusia, cărora le-a explicat exact la ce se referea, stabilind totodată noile reguli ale jocului.

Invitații săi acumulasera averi spectaculoase pe vremea lui Elțin, exploatând fiecare ambiguitate legislativă, încălcând sau ajustând legile după bunul plac, prin mită, recurgând la forță, șantaj sau pur și simplu înfruptându-se din companiile și resursele care le fuseseră oferite în schimbul garantării supraviețuirii politice a lui Elțin. Ei dețineau cele mai importante companii petroliere și de gaze ale țării, conducte, cupatoare de topit aluminiul, rețele de telecomunicații și de publicitate, fabrici de automobile, fabrici de fier și oțel, o berărie și cele mai importante bănci. Cei care socializau cu ei în holul impozant și plin de coloane al Kremlinului, în timp ce se aștepta sosirea președintelui, erau tinerii membri ai echipei de reformatori a guvernului: Kasianov, Kudrin și Gref, care aveau nevoie mai presus de toate ca magnații să-și plătească taxele pentru a putea pune în ordine finanțele statului. Și oligarhii aveau temerile lor, auzind amenințarea lui Putin împotriva existenței lor „în calitate de clasă“. Tocmai îl văzuseră pe colegul lor Gusinski fiind efectiv deposedat de avere și forțat să plece în exil, iar colegul acestuia, magnatul media Boris Berezovski era de negăsit.

Oligarhii au fost așezați democratic în jurul unei mese

rotunde. Dar după ce li s-a alăturat și președintele, nu a mai încăput nici o îndoială despre cine se afla la comandă. Întâlnirea a durat două ore și jumătate, însă oferta lui Putin era una simplă – nu avea să se petreacă nici o schimbare a procesului de privatizare, cu două condiții: ca oligarhii să înceapă să-și plătească taxele și să stea departe de lumea politică. Putin a avut grijă să nu prezinte cererile sub forma unui ultimatum, dar despre asta era vorba de fapt.

Gherman Gref a rezumat într-un interviu ceea ce s-a petrecut acolo: „Putin a trimis un mesaj puternic cum că nu exista nici o naționalizare sau expropriere în plan. Le-a prezentat faptele în felul următor: «Noi vă facem o favoare, scădem drastic taxele, creăm un mediu favorabil pentru investiții și apărăm dreptul de proprietate. Dar, vă rog, dat fiind că tot micșorăm taxele, să le și plătiți. Și, în al doilea rând, dacă tot ați ales să vă ocupați de afaceri, păi atunci ocupați-vă de afaceri.»“⁵²

Afaceriștii au plecat de la întâlnire răsufând aproape ușurați. Cea mai mare parte dintre ei nu își doreau oricum să intre în politică, iar plata taxelor era un preț mic pe care trebuiau să-l achite pentru averile lor. Vladimir Potanin, președintele conglomeratului minier și metalurgic Interros, era plin de remușcări: „Oligarhii s-au constituit singuri ca o elită, dar societatea nu acceptă această elită. Trebuie să ne comportăm mai exemplar.“ Inițiativa acestei întâlniri pornise de la Boris Nemțov, fostul guvernator al regiunii Nijnii Novgorod, care ajutase la demararea procesului de privatizare de la jumătatea anilor '90 și care acum se afla în fruntea unui partid politic numit Uniunea Forțelor de Dreapta, apărător al intereselor nou-înființatei clase de mijloc. Acesta a descris

evenimentul drept un moment de cotitură, un punct în care (așa cum a spus el, ironic, în termeni marxiști) „povestea veche de un deceniu a acumulării primitive de capital“ a ajuns la sfârșit. Cu alte cuvinte, acesta era momentul în care „baronilor tâlhari“ ai Rusiei li se oferea șansa de a deveni niște oameni de afaceri respectabili.

Oligarhii au respectat această hotărâre în cea mai mare măsură. Gusinski și Berezovski au plecat în exil, primul fără scandal, cel de-al doilea continuând încă să se războiască, de peste hotare, cu Putin. Roman Abramovici, patronul gigantului petrolier Sibneft, a devenit într-adevăr un membru al Dumei și guvernator al îndepărtatei regiuni Ciukotka, dar nu s-a folosit de influența sa politică ca să-l sfideze pe Putin. Era mult prea preocupat de clubul său britanic de fotbal, Chelsea, pe care l-a cumpărat în 2003.

Doar un singur oligarh a refuzat să se conformeze regulilor, și anume Mihail Hodorkovski. Intransigența sa avea să-l trimită, însă, pentru mulți ani într-un lagăr de prizonieri din Siberia și să-l transforme într-una dintre cele mai mari surse de tensiune dintre Rusia și Occident.

Afacerea Hodorkovski

Hodorkovski a făcut primii pași în afaceri aproape imediat ce a fost posibil, pe vremea încercărilor de reformă *perestroika* ale lui Mihail Gorbaciov. Pe când era un tânăr funcționar comunist, s-a folosit de relațiile pe care le avea pentru a deschide o cafenea, o afacere de import și, într-un final, una dintre primele bănci comerciale ale Rusiei, Menatep. Din acel moment, ascensiunea lui a fost una vertiginoasă. În 1995, în

schema „împrumuturilor contra acțiuni“ menită să salveze de la faliment guvernul Elțin, a obținut un pachet de acțiuni foarte important la cea de-a doua companie petrolieră a Rusiei ca importanță, Iukos. În anul următor, a cumpărat aceste acțiuni practic de la el însuși și a sfârșit prin a deține un pachet majoritar de acțiuni Iukos, pentru doar 309 milioane de dolari, o fracțiune din valoarea reală. La numai câteva luni distanță, compania avea să valoreze 6 miliarde de dolari. Nici una dintre aceste fapte nu încălca legea: schema fusese concepută chiar de către guvern.

Nu există nici un dubiu că, pe măsură ce își clădea imperiul, Hodorkovski se comporta ca un manipulator viclean. Jurnalistul american David Hoffman mărturisește în extraordinarul său studiu, *The Oligarchs* (Oligarhii), că, deși a întreprins o cercetare amănunțită, nu a putut să înțeleagă unele dintre manevrele și schemele lui Hodorkovski care implicau tranzacții în paradisuri fiscale, companii de fațadă și „prestidigitație“.⁵³

Dar, odată ce a obținut controlul total asupra Iukos, Hodorkovski a suferit un fel de convertire și s-a hotărât (în mare măsură pentru că își dorea să atragă investitori străini) să adopte standarde contabile occidentale curate ca lacrima și o transparență financiară. Hodorkovski a devenit favoritul Occidentului deoarece, mai mult decât oricare alt oligarh, el părea să simbolizeze o nouă specie de capitaliști ruși, formată nu doar din rechini lacomi după bani, ci și din filantropi. Hodorkovski a adoptat un nou statut de management corporatist la Iukos și a fost primul om de afaceri care a introdus practici contabile după standardele americane. În plus, și-a folosit o parte din avere pentru înființarea unui liceu

într-o clădire de secol XVII din afara Moscovei, oferind astfel o șansă la educație pentru 130 de copii defavorizați. Fundația sa, Rusia Deschisă, a alocat mai bine de 15 milioane de dolari pe an proiectelor civice și organizațiilor filantropice implicate în educație, sănătate publică sau în programe de leadership și dezvoltare culturală.

Și totuși nu există nici un alt nume care să provoace mai sigur acea privire de gheață, disprețuitoare, în ochii lui Vladimir Putin. Hodorkovski avea să sfârșească în închisoare pentru o serie de infracțiuni economice: evaziune fiscală, fraudă, delapidare. Întrebat despre el la o conferință de presă, Putin nu s-a sfiit să aducă și alte câteva acuzații, precum infracțiuni „politice“ și chiar crimă.

Hodorkovski nu era cu siguranță ușă de biserică. John Browne, directorul general al BP, nu a fost prea convins când acesta l-a vizitat în Marea Britanie, în februarie 2002, pentru a oferi companiei sale 25% din acțiunile Iukos. Browne a povestit mai târziu că felul mieros de a fi al lui Hodorkovski îl făcea să nu se simtă prea în largul său: „Începuse să vorbească despre câștigarea alegerilor pentru niște oameni în Duma, despre felul în care ar fi putut garanta ca taxele pentru companiile petroliere să nu fie prea mari și despre cum avea la degetul mic o grămadă de oameni influenți. În ceea ce mă privește, mi s-a părut mult prea influent. Este simplu să afirmi asta privind înapoi, dar exista ceva incontrollabil în felul lui de a aborda lucrurile.“⁵⁴

Pentru guvernul rus în curs de reformare, „incontrollabil“ era puțin spus. Conform declarațiilor lui Gherman Gref, „nici o propunere nu trecea mai departe fără acordul Iukos-ului“. Într-adevăr, mituirea membrilor Dumei de Stat era la ordinea

zilei, deputații își băgau în buzunare averi întregi obținute în urma a tot felul de interese comerciale, companiile petroliere fiind cele mai active, iar Iukos mai presus de toate. Când a venit vorba de o nouă taxă pe exporturile de petrol, care ar fi redus profiturile companiei petroliere, lucrurile au devenit serioase. Gref povestește cum, în ajunul votului din Duma, a primit vizita lui Vasili Șahnovski, președintele Iukos-Moskva. „Domnule Gref“, mi-a spus, „apreciem foarte tare ceea ce ați făcut pentru dezvoltarea economiei de piață, dar mâine urmează să prezentați un proiect de lege care contravine intereselor noastre, așa că ne-am dori să știți, înainte de toate, că această lege nu va fi promulgată. Toată lumea va vota împotriva ei, am căzut de acord cu toții asupra acestui aspect. Și, în al doilea rând, dacă insistați cu această lege, vom redacta o scrisoare colectivă din partea tuturor producătorilor de petrol, prin care vom cere demisia dumneavoastră și a domnului Kudrin pentru lipsă de profesionalism. Nu este nimic personal, dar dacă ați putea să amânați dezbaterea legii, am reuși să ajungem la un fel de înțelegere cu dumneavoastră.“⁵⁵

În dimineața următoare, după sosirea în Duma, Kudrin și Gref s-au izbit de un bloc solid, format inclusiv din vasta facțiune comunistă, care a împiedicat promulgarea legii. Gref a remarcat ulterior ironia situației: „Comuniștii, care se presupunea a fi susținătorii politicilor sociale, au votat împotriva unei taxe pe veniturile fabuloase ale companiilor petroliere!“

A fost o lovitură dură pentru reformatori. „Nu dispuneam de resurse suficiente la buget pentru a ne plăti datoriile“, povestește Gref. „Prețul petrolului era în creștere, dar asta nu

făcea decât să îmbogățească și mai tare companiile petroliere. Noi nu aveam nici un avantaj din asta.“ A mai fost nevoie de încă un an, înainte ca Gref să reușească să treacă prin Parlament o versiune diluată a legii.

Din punctul de vedere al lui Putin, ambițiile politice ale lui Hodorkovski ieșiseră de sub control. Acesta a finanțat, așadar, mai multe partide din opoziție, inclusiv partidul liberal Iabloko, Uniunea Forțelor de Dreapta și Partidul Comunist. La începutul lui 2003, a avut o serie de întâlniri secrete cu liderii de partid și s-a oferit să doneze zeci sau chiar sute de mii de dolari pentru a le finanța campaniile în alegerile din decembrie pentru Duma de Stat.⁵⁶ Conform spuselor premierului Mihail Kasianov, finanțarea comuniștilor a fost gestul care l-a înfuriat cel mai tare pe Putin. Kasianov a afirmat ulterior că a rămas uimit să descopere că, în ciuda faptului că fusese „aprobată“ deja sprijinirea celor două partide cu orientări occidentale, finanțarea comuniștilor, deși perfect legală, se pare că avea nevoie de o dispensă specială secretă din partea președintelui.⁵⁷

Hodorkovski a susținut că nu făcuse altceva decât *lobbying*, așa cum se întâmplă în orice altă țară, dar Kremlinul interpretase gestul în mod diferit: „Voia să *cumpere* Duma!“, mi-a spus furios purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, ofensat vizibil de idee, asemenea șefului său. Kremlinul se pare că se temea că Hodorkovski ar fi plănuit să se folosească de influența sa în Duma ca să schimbe Constituția, transformând Rusia într-o democrație parlamentară și, poate, chiar să devină el însuși prim-ministru, sfidând în mod direct puterea lui Putin.

Cei care îl cunosc pe Hodorkovski aduc adesea în discuție

caracterul său rebel, care s-a manifestat cel mai bine într-o întâlnire dramatică și probabil fatidică între cei mai importanți oameni de afaceri din Rusia și Putin. Întâlnirea a avut loc în Sala Sfânta Ecaterina de la Kremlin, în 19 februarie 2003.⁵⁸ Subiectul central de pe ordinea de zi era corupția, iar Hodorkovski era principalul vorbitor și plănuse să spună niște lucruri nemaipomenit de provocatoare despre corupția pe care o suspecta că se practică în cele mai înalte cercuri ale guvernului. Era agitat și s-a sfătuit cu vicepreședintele său, Leonid Nevzlin: „Ți se pare periculoasă prezentarea mea?” i-a cerut acestuia părerea.

„Ei bine“, a mărturisit Nevzlin, „și dacă Putin este amestecat în aceste afaceri?”

„Ei și tu acum!” a exclamat Hodorkovski. „Președintele controlează bugetul de stat. Crezi că s-ar amesteca în așa ceva pentru o mită de câteva milioane de dolari?”⁵⁹

Hodorkovski și-a trecut prezentarea prin fața șefului de cabinet al lui Putin, Voloșin, și a premierului Kasianov, și a intrat în ședință înarmat cu grafice și histograme prin care să-și illustreze punctul de vedere.

Mare parte din prezentarea sa se baza pe rezultatele unor sondaje de opinie: 27% dintre ruși erau de părere că amenințarea cea mai mare împotriva națiunii era corupția; 49% credeau că majoritatea oficialilor de stat sunt corupți (15% susțineau că *toți* oficialii sunt corupți); o mare parte era de părere că guvernul fie nu poate, fie nu intenționează să facă ceva pentru a combate corupția.

„Dacă vă uitați la graficul următor“, a continuat Hodorkovski, „veți putea observa că nivelul corupției din Rusia ajunge în jurul sumei de 30 de miliarde de dolari, adică între

10 și 12% din PIB“.

Un alt grafic arăta că 72% dintre ruși nu aveau nici un fel de încredere în sistemul judiciar, deoarece judecătorii erau corupți prin definiție. În plus, Hodorkovski a mai ridicat și problema interesantă a cererilor de admitere în universitățile rusești. Tinerii erau mai dornici să devină... inspectori fiscali decât ingineri, sau să se ocupe de afacerile cu petrol! Salariile lor urmau să fie mici, dar oportunitățile de a-și rotunji veniturile prin intermediul mitei erau uriașe. „Calea pe care îi îndreptăm pe tinerii noștri ar trebui să ne dea puțin de gândit“, a susținut Hodorkovski.

„Într-adevăr, acesta este un subiect bun de reflecție“, a replicat Putin, „însă să nu aplicăm prezumția de vinovăție asupra studenților noștri!“

Dar Hodorkovski tocmai începuse să se încălzească. A trecut apoi la un caz precis de corupție în care erau implicați oameni din cercul foarte apropiat al lui Putin, în special șef-adjunctul de cabinet și confidentul său, Igor Secin, care controla de fapt sectorul petrolier de stat (avea să devină în curând președintele Consiliului de Administrație al companiei Rosneft, deținută de stat).

Hodorkovski făcea referire la achiziționarea de către Rosneft, cu o lună în urmă, a unei companii petroliere mai mici, Severnaia Neft, la suma de 600 de milioane de dolari, cu mult peste valoarea ei reală. „Toată lumea este de părere că afacerea avea, ca să spun așa, un motiv ascuns.“

Pentru toți cei care ascultau, aluzia era una cât se poate de clară. Andrei Illarionov, consilierul lui Putin, povestește mai târziu: „Era evident că diferența dintre prețul de vânzare și prețul real era pur și simplu constituită din mită, corupție.“⁶⁰

Cu alte cuvinte, suma uriașă de bani în plus plătită pentru o companie așa de mică a fost împărțită de către proprietari cu oficialii de stat care autorizaseră tranzacția.

„Da, corupția este tot mai răspândită în țara noastră“, a continuat Hodorkovski. „Ați putea spune că a început chiar aici cu noi... dar trebuie să se și termine la un moment dat!“

Putin a ripostat, afirmând că o companie de stat precum Rosneft era *obligată* să cumpere active de tipul Severnaia Neft pentru a-și mări profitul. Și, în ceea ce privea propria companie a lui Hodorkovski, Putin a insinuat că și el a achiziționat-o în mod ilegal: „Unele companii precum Iukos au un surplus uriaș de petrol. Felul în care acesta a fost achiziționat este motivul exact pentru care ținem această ședință astăzi! Și să nu uităm chestiunea plății, sau a neplății, taxelor. Compania ta [Iukos] are probleme cu neplata taxelor. Trebuie să recunosc, ai ajuns la o înțelegere cu autoritățile fiscale și cazul a fost închis sau este pe cale să fie închis, dar de ce au apărut aceste probleme de la bun început?“

Putin a încheiat discuția cu o amenințare foarte clară: „Așa că acum îți pasez ție responsabilitatea!“, ceea ce însemna de fapt: tu îmi spui mie că oamenii mei sunt corupți, și oamenii mei o să înceapă să te ancheteze pe tine pentru corupție.

Kasianov, care stătea lângă președinte, povestește că oligarhii din jurul mesei „aproape că s-au băgat sub masă de frică“. Era oare Putin pe cale să readucă în discuție toată acea chestiune despre felul în care fuseseră privatizate, în anii '90, ramurile strategice ale industriei din Rusia?

Kasianov povestește că a mers după aceea în biroul lui Putin. „Naiv fiind, credeam că președintele nu cunoștea detaliile afacerii Rosneft, așa că i-am spus: «Nu trebuia să

reacționați atât de agresiv. Hodorkovski are dreptate»“. Dar Putin a ripostat, insistând că era dreptul Rosneft, în calitate de companie de stat să-și crească activele și că nu era nimic în neregulă cu afacerea aceea. Kasianov a fost luat prin surprindere: „A început să citeze diferite personaje despre care nici măcar eu, care eram prim-ministru, nu știam nimic. Știa mai multe lucruri despre afacere decât mine“.⁶¹

În încercarea de a contracara represaliile la care făcuse aluzie Putin, Hodorkovski a venit la Kasianov, două săptămâni mai târziu, cu un plan. Vorbind, după cum susținea el, în numele colegilor săi oligarhi, a propus o nouă lege, prin care magnații care cumpăraseră companii de stat la prețuri derizorii în anii '90, oameni de afaceri care aveau acum miliarde de dolari, ar fi trebuit să plătească anumite compensații statului, un fel de taxă unică prin care să se acopere creșterea uriașă a averii lor. Suma acumulată avea să fie vărsată într-un fond special pentru finanțarea „reformelor importante“. Lui Kasianov i-a plăcut această idee, care ar fi putut să-i aducă guvernului de la 15 la 20 de miliarde de dolari în plus, pe care să le cheltuiască pe autostrăzi noi, căi ferate de mare viteză, rețele de electricitate, aeroporturi și altele de acest fel. L-a rugat, așadar, pe Hodorkovski să redacteze un proiect de lege, fapt pe care l-a și realizat într-o săptămână. Kasianov i-a prezentat proiectul președintelui Putin, și asta a fost ultima dată când s-a mai auzit de acest proiect.⁶² Putin se gândea deja la alte metode prin care să-l facă pe Hodorkovski să plătească.

Leonid Nevzlin povestește cum a primit vești neliniștitoare de la o cunoaștere din serviciul de informații rus: „Fusesem informat că exista un grup special care dădea socoteală doar

directorului FSB, Patrușev, și adjunctului său, Zaoistrovțev, a cărui misiune era să instrumenteze un caz pentru punerea sub acuzare a Iukos și să îi monitorizeze pe managerii și acționarii acestuia“.

La începutul verii, o comisie de experți cunoscută sub numele de Consiliul Național de Strategie publicase un raport analitic intitulat „Statul și oligarhia“, scris de un specialist influent, Stanislav Belkovski, care era la fel de bine privit de Putin precum *siloviki*-i. Acesta susținea că oligarhii pregăteau nici mai mult, nici mai puțin decât un puci treptat, care avea să aducă Duma sub comanda lor, culminând cu rescrierea Constituției și încoronarea lui Hodorkovski drept prim-ministru atotputernic, reducând la zero puterea președintelui.

Câteva zile mai târziu, la conferința de presă ținută anual de către Putin, un reporter a fost instruit să pună o întrebare despre raportul lui Belkovski, iar președintele a răspuns printr-o aluzie înfiorătoare la felul în care își trata dușmanii politici: „Sunt ferm convins că s-a reușit separarea corespunzătoare dintre mediul de afaceri și putere... Cei care nu sunt de acord cu această politică, cum să spun, ori nu mai există, ori au fost trimiși departe de tot“.

Putin avea multe motive să se teamă și să nu îl poată suferi pe Hodorkovski. Timp de doi ani și jumătate, acesta ignorase directiva președintelui conform căreia oligarhii trebuiau să stea departe de politică. Dar până și activitățile sale pur comerciale i-au sfidat pe *siloviki*. Aceștia considerau resursele naturale ale țării, în special petrolul și gazele, drept niște bunuri strategice vitale, care nu trebuiau lăsate pe mâna unor persoane particulare, și mai ales a unor state străine. Hodorkovski era de altă părere: sectorul privat ar fi putut

gestiona lucrurile mult mai eficient, și dacă ar fi beneficiat de ajutor străin, cu atât mai bine.

În aprilie 2003, Iukos (devenit între timp cel mai mare producător de petrol din Rusia) a fost de acord să fuzioneze cu Sibneft-ul lui Roman Abramovici, pentru a forma cea de-a patra companie petrolieră ca mărime din lume, cu o valoare de 35 de miliarde de dolari (aceasta a fost tranzacția care i-a permis lui Abramovici să cumpere clubul de fotbal Chelsea). Hodorkovski a făcut apoi încă un pas înspre prăpastie, începând tratativele atât cu ChevronTexaco, cât și cu ExxonMobil pentru a le vinde o parte importantă din compania rusească. Prim-ministrul Kasianov și-a dat acordul pentru această tranzacție, dar *siloviki*-i erau revoltați.

Evenimentele s-au derulat rapid în vara lui 2003. Astfel, în iunie, șeful responsabil cu securitatea al Iukos, Aleksei Piciughin, a fost arestat și acuzat de crimă. În luna următoare, partenerul lui Hodorkovski, Platon Lebedev, președintele Grupului Menatep, holdingul care deținea controlul asupra Iukos, a fost și el arestat. Prim-ministrul Kasianov a condamnat imediat acțiunea și a subliniat faptul că arestarea unor antreprenori pentru suspiciunea de infracțiuni economice era menită să submineze imaginea țării și să-i descurajeze pe investitori.

Leonid Nevzlin se aștepta la ce era mai rău: „Viața ne devenise insuportabilă. Nici nu se mai sinchiseau să ascundă mașinile din care ne supravegheau. Mergeam în fiecare noapte la culcare cu bagajul făcut astfel încât, dacă ar fi venit să mă ridice la cinci dimineața, aș fi avut pregătite toate lucrurile necesare în închisoare“. Nevzlin a părăsit, așadar, Rusia pentru Israel. Dar Hodorkovski a ignorat avertismentele până

în ultima clipă.

În octombrie, mai mulți polițiști înarmați au descins în orfelinatul lui de lângă Moscova și i-au luat computerele. Câteva zile mai târziu, președintele ExxonMobil, Lee Raymond, a venit la Moscova pentru o conferință pe teme economice și a avut o discuție cu președintele. Se pare că acesta i-ar fi dat lui Putin impresia, probabil greșită, cum că Hodorkovski plănuia să vândă companiei americane nu doar 25% din Iukos-Sibneft, ci 51%, oferindu-i astfel controlul majoritar. Adjunctul lui Hodorkovski, Aleksandr Temerko, recunoaște că „o companie precum Exxon nu poate să fie un acționar minoritar. Poate că spune că o să cumpere 25% din acțiuni, dar are nevoie totuși să știe că beneficiază de opțiunea de a cumpăra o parte majoritară“.

Putin era deja în acest moment negru de furie. Președintele BP, John Browne, își amintește ulterior următoarele: „Cu puțin timp înainte de arestarea lui Hodorkovski, Putin mi-a aruncat o remarcă acidă în treacăt: «Am înghițit mult mai multă mizerie decât era cazul de la omul acesta»“.

Putin l-a chemat pe procurorul general, Vladimir Ustinov, să pregătească arestarea lui Hodorkovski, ceea ce s-a și petrecut în 25 octombrie. Magnatul petrolului plecase în Siberia, ignorând intenționat un fax pe care îl primise cu două zile mai devreme, purtând semnătura lui Ustinov, și care îl soma să se prezinte la biroul procurorului în legătură cu niște „nereguli în regimul taxelor pentru compania petrolieră Iukos“. În timp ce avionul lui făcea alimentarea cu combustibil în Novosibirsk, trupe armate ale FSB au dat năvală și l-au ridicat pe Hodorkovski în cătușe. Atitudinea lui sfidătoare față de *siloviki* avea să-l coste libertatea și averea.

Reacția

Titlurile ziarelor spuneau totul: „Capitalism cu chipul lui Stalin“ (*Nezavisimaia Gazeta*), „O lovitură de stat în Rusia“ (*Kommersant*). *New York Times* scria: „Rusia se îndreaptă încetul cu încetul către o criză politică și economică, în timp ce acțiunile, obligațiunile și moneda națională ale țării au scăzut vertiginos după arestul din acest sfârșit de săptămână al celui mai bogat om din țară“.

Colegii lui Hodorkovski din Uniunea Industriașilor și a Antreprenorilor au emis o declarație prin care condamnau arestarea acestuia: „Astăzi, mediul de afaceri rusec nu are încredere în sistemul de aplicare a legii și în conducătorii acestuia. Mii de întreprinderi mici și mijlocii au de suferit în fiecare zi din cauza guvernării lor arbitrare. Greșelile grosolane ale autorităților au aruncat țara cu câțiva ani buni înapoi în timp și au subminat încrederea în afirmațiile lor cum că nu vor permite ca rezultatele procesului de privatizare să se schimbe“.

La Moscova, tranzacțiile valutare, pe o piață în continuă fluctuație, au fost suspendate. Șeful de cabinet al lui Putin, Aleksandr Voloșin, și-a dat demisia. Succesorul său, Dmitri Medvedev, a pus la îndoială public înțelepciunea acestor arestări, afirmând: „Este o chestiune periculoasă, întrucât consecințele acestor măsuri care nu au fost gândite până la capăt vor avea un efect imediat asupra economiei... și vor provoca reacții de indignare în lumea politică“.⁶³ În mijlocul furtunii, Putin a respins cererile altor oligarhi de a se întâlni cu el și a cerut să se pună capăt acestei „isterii și speculații“, adăugând (ca și cum ar fi fost un simplu spectator) că dacă

instanțele de judecată au arestat pe cineva, atunci trebuie să fi avut și motive pentru asta. „Nu va exista nici o întâlnire, nici o tocmeală cu privire la misiunea ofițerilor legii.“ „Miniștrii“, a mai declarat acesta, „nu ar trebui să fie forțați să discute asemenea chestiuni“.

Premierul Kasianov relatează o poveste destul de neobișnuită despre o anumită numire pe care Kremlinul i-a cerut să o facă cam în această perioadă. Viktor Ivanov, fostul general FSB, pe care Putin îl desemnase drept principalul său agent de resurse umane, l-a sunat pe Kasianov de mai multe ori pentru a-i solicita să-l numească pe un anumit tânăr în funcția de adjunct la Impozite. Kasianov a ezitat, neînțelegând urgența acestei numiri și motivul pentru care acest bărbat, care își petrecuse mare parte din carieră vânzând mobilă la Sankt-Petersburg, ar fi fost calificat pentru funcție. Nu știa la vremea aceea că Anatoli Serdiukov era ginerele lui Viktor Zubkov, ministru-adjunct al Finanțelor (și fost coleg cu Putin la Sankt-Petersburg). După demiterea lui Kasianov în februarie 2004, Serdiukov a fost mutat imediat la Ministerul de Finanțe, unde a fost pus să se ocupe de cazul Hodorkovski, fiind promovat după numai două săptămâni în funcția de director al Biroului Federal pentru Taxe și Impozite. Putin avea acum un alt om de încredere care să adune cele mai incriminatoare dovezi împotriva dușmanului său.

Cele două fețe ale lui Putin

Evenimentele descrise în acest capitol, reducerea la tăcere a presei, instituirea „verticalei puterii“, numirea acoliților lui Putin în funcții-cheie, războiul din Cecenia, reacția dură la

scufundarea submarinului *Kursk*, îmblânzirea oligarhilor și persecutarea lui Hodorkovski, toate acestea au avut efecte revelatoare asupra occidentalilor care se hotărâseră încă de la început să facă afaceri cu Putin. Omul care își întindea mâna către liderii occidentali și implementa reforme economice bine-venite în țară, nu se dezmințea, confirmându-și propria zicală: „Cekist rămâi până la moarte“, mai ales în timpul administrației Bush, care încă de la început susținuse adoptarea unei poziții ferme împotriva lui.

În Marea Britanie, ziarul *Observer* și-a exprimat opinia conform căreia Putin ajunsese într-un moment decisiv în care trebuia să se hotărască cine își dorea să fie. „Să fie el oare aliatul cu aspirații occidentale al președintelui Bush sau al lui Tony Blair, sau cineva care tânjește de fapt după vremurile «bune» din Uniunea Sovietică?... Dacă domnul Putin alege să urmeze calea autoritarismului, atunci este vremea ca Londra și Washingtonul să-și reevalueze relațiile“.⁶⁴

Dar, în timp ce Occidentul începea să își piardă speranța în Putin, și Putin începuse să-și piardă speranța în Occidentul pe care îl curtase cu atâta insistență.

⁴⁶ Interviu cu Viktor Șenderovici, 14 decembrie 2010

⁴⁷* Magistratul care a refuzat cererea de extrădare a lui Berezovski (precum și a unui lider cecen exilat, Ahmed Zakaev, și el căutat de Moscova) se numea Timothy Workman. Câteva luni mai târziu, în ianuarie 2004, un bărbat de 83 de ani, având același nume de familie, Robert Workman, a fost împușcat mortal când i-a deschis ușa de la intrare unui străin, într-o localitate liniștită de lângă Londra. Motivul crimei nu s-a stabilit, iar ucigașul nu a fost găsit niciodată. Au existat speculații cum că omorul ar fi putut să fie un caz de confundare a identității. (n.a.)

- [48](#)* Termenul *silovik* a fost tradus adesea drept „tiran“, dar în realitate el înseamnă „membru al forțelor de securitate“. Cuvântul derivă din sintagma *silovîe strukturî*, sau „structuri de putere“, mai exact FSB-ul, Ministerul Apărării, Poliția ș.a.m.d. *Siloviki*-i sunt, de fapt, bărbați (nu știu să existe vreo femeie *silovik*), a căror putere este dată de faptul că au lucrat într-una dintre aceste structuri. (n.a.)
- [49](#) *Komsomolskaia Pravda*, 11 februarie 2000
- [50](#) *Novaia Gazeta*, 27 martie 2000, republicată în Anna Politkovskaya, *Nothing but the Truth* (Londra: Harvill Secker, 2010)
- [51](#) Mihail Kasianov, *Bez Putina* (Moscova: Novaia Gazeta, 2009), p. 217
- [52](#) Interviu cu Gherman Gref, 7 decembrie 2010
- [53](#) David E. Hoffman, *The Oligarchs* (Oxford, Public Affairs Ltd, 2002), p. 449
- [54](#) John Browne, *Beyond Business* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2010), p. 145
- [55](#) Interviu cu Gherman Gref, 7 decembrie 2010
- [56](#) Martin Sixsmith, *Putin's Oil* (Londra: Continuum, 2010), p. 52
- [57](#) Interviu cu Mihail Kasianov, 16 februarie 2011
- [58](#) Descrierea acestei întâlniri se bazează pe o serie de interviuri cu cei prezenți, pe filmări (editate) ale evenimentului și pe variantele oferite de Sixsmith, *Putin's Oil* și Andrei Kolesnikov în *Kommersant*, 20 februarie 2003
- [59](#) Interviu cu Leonid Nevzlin, 14 mai 2011
- [60](#) Interviu cu Andrei Illarionov, 27 ianuarie 2011
- [61](#) Interviu cu Mihail Kasianov, 16 februarie 2011
- [62](#) Kasianov, *Bez Putina*, pp. 199 și urm.
- [63](#) Citat în Sixsmith, *Putin's Oil*, p. 153
- [64](#) *Observer*, 2 noiembrie 2003

CAPITOLUL 5

EUROPA NOUĂ, EUROPA VECHE

Cu un picior în pragul NATO

Tony Blair înțelegea probabil cel mai bine suferința care măcina sufletul de KGB-ist al lui Vladimir Putin. Cei doi bărbați au continuat să se întâlnească regulat după prima vizită inedită la Sankt-Petersburg, înainte ca Putin să fie ales președinte. Pe lângă discuțiile formale, cei doi mai aveau și întâlniri neoficiale la Chequers, reședința de la țară a premierului, și întrevederi private la un pahar de vodcă și castraveciori murați în Pivnuška, o berărie din Moscova. Blair a încercat să-i potolească temerile legate de planurile americanilor pentru crearea unui scut de apărare antirachetă, simțind o problemă mai profundă în spatele amenințărilor răsunătoare ale lui Putin, cum că Moscova avea să fie nevoită să ia măsuri în această privință.

Într-un interviu neoficial, unul dintre consilierii lui Blair a descris situația în niște termeni atât de condescendenți, încât Putin ar fi văzut roșu în fața ochilor dacă ar fi știut că asta era ceea ce gândea Blair de fapt. „Concluzia principală pe care o trăsese Tony din acele întrevederi era că trebuia să-i trateze cu multă seriozitate pe ruși. Problema lor era că se simțeau excluși de la masa conducătorilor și că nu erau tratați ca o

superputere. Trebuia să le arăți respect. Chiar dacă de fapt nu mai erau o superputere, *trebuia să te prefaci că sunt*. Acesta a fost mesajul pe care l-a transmis Tony americanilor.“

Pentru a concretiza această idee, Blair a venit cu propunerea de a crea un nou Consiliu NATO–Rusia (NRC), care să-i aducă pe ruși mai aproape de alianța occidentală printr-o măsură asemănătoare cu o aderare, oferindu-le impresia că fac parte din club. NRC-ul ar fi reprezentat o avansare considerabilă de la statutul consultativ deținut prin Consiliul Permanent Reunit, existent din 1997, dar care nu oferise și putere de decizie Rusiei în rezoluțiile alianței. Rusia avea să aibă de acum un ambasador permanent la sediul central al NATO, care ar fi participat la sesiunile NRC, la același nivel cu toți cei 19 ambasadori. Altfel spus, nu ar fi fost o adunare de tipul „Rusia plus NATO“, ci „Rusia plus Statele Unite, Franța, Marea Britanie, Germania“ și așa mai departe.

Inițiativa lui Blair a fost bine primită în capitalele occidentale, fiind văzută drept o alternativă realistă pentru viziunea mult mai fantezistă a unei aderări reale la NATO, pe care unii, inclusiv cancelarul german, o luaseră la un moment dat în calcul. Dar această idee a fost împinsă repede mai departe de către premierul italian, Silvio Berlusconi, care avea și el o legătură mai apropiată cu Putin. Cei doi bărbați aveau temperamente destul de asemănătoare, erau la fel de „băiețoși“, la fel de vanitoși și cu un gust asemănător pentru glumele grosolane sau de prost gust. În plus, Putin vedea în imperiul mediatic deținut de Berlusconi un fel de justificare pentru propriul său control asupra televiziunii ruse.

Într-o vineri seară de la începutul lui 2002, secretarul general al NATO, George Robertson, tocmai coborâse din avion

pe aeroportul din Edinburgh și se îndrepta spre casă, în Scoția pentru weekend, când a primit un apel pe telefonul mobil. Era Berlusconi, care hotărâse ca Italia să găzduiască un summit NATO special pentru lansarea NRC.

„Stai puțin, Silvio“, i-a răspuns Robertson. „Încă n-am ajuns acolo.“

„Nu, nu“, a replicat Berlusconi. „Am vorbit cu Vladimir. Totul e stabilit. Noi găzduim summitul și tot noi îl și finanțăm.“

Robertson nu avea să permită să primească ordine. „Nu poți doar să faci o înțelegere cu Putin. Sunt 19 state în NATO și trebuie să mă consult cu toate. Dar vom lua în considerare oferta ta“.⁶⁵

Propunerea de a plăti pentru summit era totuși un argument hotărâtor. Celelalte state nu au avut nevoie să stea prea mult pe gânduri pentru a fi de acord ca Berlusconi să pună în scenă spectacolul. Și asta a și fost, un spectacol pentru care nu s-a făcut rabat de la nimic. Berlusconi a preluat o bază aeriană scoasă din funcțiune la Pratica di Mare, lângă Roma, și a transformat-o în echivalentul roman al unei potemkiniade, un centru de conferințe somptuos acoperit cu pânze și modelat după Colosseum, cu statui antice din marmură.

Acordul istoric a fost semnat cum se cuvine în ziua de 28 mai. Acesta avea să le permită pentru prima dată generalilor ruși să aibă birouri permanente la sediul general al NATO. Și, în timp ce Rusia nu ar fi avut drept de veto asupra hotărârilor luate de către alianță, ar fi putut măcar să participe la discuțiile comune despre menținerea păcii, securitatea regională, operațiunile de căutare și salvare, și lupta împotriva terorismului internațional și a proliferării nucleare. În practică, conform spuselor șefului de cabinet al lui Blair,

Jonathan Powell, ideea de bază, aceea de a da Rusiei o „voce reală“, era atenuată de sistemul birocratic al NATO.⁶⁶ Rusia avea să se lamenteze ulterior că reprezentanții NATO se întâlneau de obicei înaintea oricărei sesiuni a Consiliului, își coordonau pozițiile și apoi se comportau ca un bloc unit în discuțiile cu Rusia.

La conferința de presă ținută după ceremonia de semnare, Putin a spus ceva ce i-a uimit prin sinceritate pe unii dintre cei prezenți. „Problema țării noastre“, a spus el, „a fost că, pentru multă vreme, Rusia a stat într-o tabără, pe când tot restul lumii a stat în cealaltă tabără. Nu am avut nimic de câștigat din această confruntare cu restul lumii. Majoritatea covârșitoare a cetățenilor noștri înțeleg acest lucru mult prea bine. Rusia se întoarce la familia națiunilor civilizate și nu are nevoie de nimic mai mult decât ca vocea ei să fie ascultată, iar interesele ei naționale să fie luate în considerare“.

Cuvintele sale au fost atât de răsunătoare, încât Robertson și le-a putut aminti cu exactitate, și le-a putut reda din memorie, nouă ani mai târziu. „Mi s-a părut a fi o apreciere destul de dramatică, o confesiune făcută de către un lider rus despre anii bântuiți de eșec și despre ceea ce intenționa să facă în viitor.“

Declarația lui Putin a confirmat cu exactitate și ceea ce înțelesese Blair despre dorința lui de respect. Dar mulți dintre occidentalii care observau ceea ce se petrecea pe teritoriul Rusiei refuzau să creadă că aceasta era într-adevăr fiica spăsită care se întorcea „la familia națiunilor civilizate“.

Și ce părere avem mai exact despre Rusia?

În cadrul administrației Bush, existau două păreri diametral opuse despre cum să se procedeze cu Rusia, pe lângă multe opinii nuanțate, de mijloc. Unii, cum ar fi consilierul în probleme de securitate națională, Condoleezza Rice, care vorbeau rusa și erau specializați în studii sovietice, nu erau neapărat cei mai deschiși față de noua Rusie. Mulți dintre consilierii lui Putin au descris-o pe Rice ca fiind un „expert pe probleme sovietice, nu un expert pe probleme rusești“. Aceștia erau de părere că Rice încă mai privea Rusia prin prisma trecutului comunist, având o poziție foarte dură în legătură cu agresiunile Rusiei din Cecenia, și una chiar și mai dură față de imixtiunile Rusiei în țările vecine, fapt pe care îl considera un semn al recidivei postsovietice, dar încercând totuși să înțeleagă cauzele de la baza politicilor rusești.

Unii dintre experții în probleme rusești ai Administrației susțineau că nu se acorda prea multă atenție motivelor care determinau acțiunile Rusiei, și că nu era cu puțință ca ea să fie „occidentalizată“ peste noapte (sau să devină astfel până la urmă). Modalitatea de a-l câștiga pe Putin de partea lor însemna a-i înțelege temerile (viziunea lui Blair) și a accepta că Rusia avea un drept legitim să se aștepte ca vocea să îi fie auzită și ca interesele ei să fie luate în considerare. Această opinie era susținută cel mai ferm de către oficialii de cel mai înalt rang, precum secretarul de stat Colin Powell. Conform spuselor neoficiale ale unei surse din interior, însuși președintele Bush, după ce stabilise o relație de prietenie reală cu Putin, înclina înspre această direcție. Politicile aveau tendința să fie influențate mai mult de cei care nu aveau încredere în Rusia, așa-ziii „neoconservatori“, printre care se numărau vicepreședintele Dick Cheney, ministrul Apărării

Donald Rumsfeld, subsecretarul de stat John Bolton, Dan Fried, care se ocupa de relațiile europene și eurasiatice în Consiliul Național de Securitate și Nick Burns, ambasador SUA la NATO (și ulterior subsecretar de stat). Undeva între cele două tabere se aflau consilierul pe probleme de securitate națională, Condoleezza Rice și adjunctul său, Stephen Hadley.

Sursa din interior a continuat spunând: „Câțiva dintre creatorii politicilor la nivel mondial înțelegeau multe, dar le înțelegeau dintr-o perspectivă anume. Adevărații conducători din spatele politicilor rusești erau oameni care lucraseră în probleme de securitate europeană pe tot parcursul anilor '90 și al căror scop era să continue treburile lăsate neterminate atunci. Mai circula și părerea conform căreia, dacă adoptai perspectiva Rusiei, îi confirmai într-un fel dreptul de a-și impune anumite interese sau privilegii“. Politica lui Bush în legătură cu Rusia era realizată în mare parte de către oameni preocupați mai înainte de toate de securitatea Europei Centrale și de Est. Aceștia erau de părere că Occidentul „câștigase“ Războiul Rece și erau hotărâți să alipească foștii sateliți sovietici de Occidentul liber, împreună cu NATO și Uniunea Europeană – cu tot riscul de a îndepărta Rusia în acest proces. Polonia, Republica Cehă și Ungaria aderaseră deja la NATO în 1999, iar alianța era pe cale să se îmbarce într-un al doilea val de extindere, pentru a include Slovacia, Slovenia, Bulgaria și România, plus – o mișcare mai controversată în ceea ce privea Rusia – Țările Baltice – Estonia, Letonia și Lituania –, care făcuseră cândva parte din URSS și erau situate exact la granițele Rusiei actuale.

Dan Fried a mărturisit într-un interviu: „Nu se putea susține argumentul conform căruia interesele și libertățile

altor țări care suferiseră sub ocupația sovietică să fie trecute cu vederea pentru a nu-i crea Rusiei senzația că este privată de fostul său imperiu. Vreau să spun că sovieticii dobândiseră o sferă de influență în Europa mulțumită domnului Molotov și domnului Ribbentrop, sau, dacă vreți, lui Hitler și lui Stalin“.⁶⁷

I-am explicat lui Nick Burns în timp ce luam micul dejun într-un hotel londonez, că temerile Rusiei ar fi putut fi justificate în ceea ce privea extinderea NATO până aproape de granițele ei și instalarea acolo de armament american nou. Lucrurile se petreceau, până la urmă, tot la ei „în curte“. Răspunsul lui a fost unul destul de ferm: „Asta e! Și-au pierdut dreptul ăla! Asta este în interesul național al Statelor Unite“.⁶⁸ Era un răspuns care mi s-a părut că excludea chiar și acceptarea unei Rusii reformate, „democrate“: „și-au pierdut dreptul“ de a influența evenimentele petrecute în acea regiune, deoarece era „interesul național al Statelor Unite“ să se întâmple asta.

A continuat spunând: „Când a venit vorba de primirea Țărilor Baltice în NATO, au existat discuții aprinse pe acest subiect, atât cu europenii, cât și în la Washington. Până și George Tenet [directorul CIA], de exemplu, era împotriva. Dar mulți dintre noi ne pierduserăm practic speranța că mai putem avea încredere în ruși sau că-i putem integra în Occident. Încă din 2002 a existat o suspiciune care s-a amplificat cum că Putin nu este omul care credeam că este, că nu poate să facă din Rusia un aliat de nădejde. Am ajuns la concluzia că ne dorim o relație bună cu Rusia, dar că cea mai importantă țintă în regiune, după Războiul Rece, este libertatea și eliberarea Europei Centrale și de Est. A existat multă opoziție în Statele Unite, și a trebuit să ducem multe

lupte, dar eram de părere că trebuie să fim atenți în privința rușilor. Credeam că este mult mai important să consolidăm unicul și adevăratul câștig obținut prin prăbușirea URSS. George Bush credea ferm în această poziție“.

Neoconservatorii erau de părere că, în anii '90, politica de încredere față de Rusia eșuase. „Știam că Rusia va încerca din nou să pună stăpânire pe Europa, și trebuia să-i protejăm pe europenii din est și din centru“, spune Burns. „Putin nu-și dorește altceva decât să redea puterea Rusiei și asta a devenit clar încă de la sfârșitul lui 2002.“⁶⁹

Această frază e revelatoare: o Rusie din nou puternică era exact ceea ce își dorea Putin și exact ceea ce mulți demnitari de la Washington nu puteau suporta.

„Rusofilii“ din administrație și-au văzut părerile imitate în Europa Occidentală, dar nu și la Washington. Unul dintre ei povestește: „Părea să existe impresia că dacă înțelegeai și expuneai punctul de vedere al rușilor atunci însemna că-l și susțineai și îl justificai. Dar nu asta era opinia pe care o întâlneai în Europa. Aici ne deosebeam de germani și chiar și de britanici, deoarece majoritatea interlocutorilor europeni încercau să țină cont de ce avea Rusia de spus, întrucât nu își doreau o confruntare deschisă“.

Erau multe motivele pentru care Franța și Germania se simțeau mai apropiate de ruși decât americanii și asta nu pentru că ar fi subestimat dorința fostelor state care semnaseră Tratatul de la Varșovia de a se alătura Occidentului, și de a se proteja de țara care le oprimase timp de 50 de ani. Germania, mai ales, încă mai savura bucuria reunificării după căderea Zidului Berlinului. Nu era nici măcar o chestiune de pragmatism și comerț, chiar dacă acesta din urmă era

important pentru Germania. Exista mai degrabă o senzație greu de definit, în special în cercurile intelectuale europene, că Rusia „aparține” Europei, că avea o istorie și o cultură comune, și că era momentul potrivit, cu toate neajunsurile democrației rusești, să fie primită „acasă”. Într-adevăr, argumentul lor era că primirea ei acasă ar fi fost cea mai bună cale de a consolida democrația înăuntrul țării.

Președintele Franței, Jacques Chirac, reprezenta cel mai bine această poziție. El avea o legătură sentimentală puternică cu Rusia. În anii '30, părinții săi găzduiseră un emigrant rus, iar Chirac însuși învățase rusa și chiar tradusese romanul în versuri al lui Pușkin, *Evgheni Oneghin*. Conform spuselor consilierului său diplomatic, Maurice Gourdault-Montagne, Chirac era de părere că Rusia avea ceva „veșnic” în ea, că nu era nici complet europeană, nici complet orientală. Se înțelese bine cu Elțin, care îi oferise tratamentul cu saună și caviar, și, deși la început s-a arătat destul de rece față de Putin, era gata să lase rezervele deoparte, chiar și în ceea ce privea situația din Cecenia.

„Chirac l-a sprijinit pe Putin, fără să îl critice, făcându-l să apară pe scena lumii drept un lider responsabil care trebuia să se confrunte cu niște mize uriașe, cum ar fi să recupereze timpul pierdut cu perioada sovietică și să transforme Rusia într-o țară modernă”, a declarat Gourdault-Montagne. „Chirac susținea că nu exista nici o dovadă cum că Rusia s-ar întoarce la vremurile sovietice. Făcuse deja saltul într-o lume nouă, dar avea o sarcină dificilă, și trebuia sprijinită. Interesul Occidentului era să îi ajute pe ruși cât mai mult posibil, deoarece existau interese comune. Chirac considera că stabilitatea continentului era susținută de axa Paris–Berlin–

Moscova, de aici și toate întâlnirile trilaterale pe care le-am avut până în 2007. Era fascinant să observi cât de bine se înțelegeau cele trei puteri.“⁷⁰

Cancelarul german Gerhard Schröder, al treilea în trio, era, la fel ca și majoritatea compatrioților săi, recunoscător Rusiei pentru retragerea fără scandal a trupelor din Germania de Est. Și, în semn de bunăvoință, a șters ulterior o datorie de șase miliarde de dolari pe care Moscova o avea față de fosta Republică Democrată Germană.

Este drept însă că această relație nu a pornit cu dreptul. În 1998, în timpul alegerilor din Germania, Schröder promisese încetarea revărsării de sume uriașe în vistieria Rusiei, așa cum o făcuse predecesorul său, Helmut Kohl. Schröder își dorea în schimb o relație pragmatică, bazată pe interese financiare și o anumită reținere diplomatică, fără nici una dintre îmbrățișările prietenești la care se dedaseră Kohl și Eltîn. Ministrul său de Externe, Joschka Fischer, aproape că a provocat un incident diplomatic în timpul primei întâlniri cu Putin din ianuarie 2000, denunțând campania acestuia din Cecenia și cerând oprirea imediată a focului. Schröder însuși nu s-a sfiit să viziteze cele trei republici baltice (ceva ce Kohl refuzase să facă, de teamă să nu-i ofenseze pe ruși) cu doar o săptămână înainte de prima vizită a președintelui Putin la Berlin, în iunie 2000.

Dar vizita în sine a schimbat în mod spectaculos lucrurile. Cei doi bărbați au dialogat timp de cinci ore, fără interpret, datorită cunoștințelor de germană ale lui Putin. În ciuda încercărilor lui Tony Blair de a „ajunge acolo primul“, era clar că Putin privea Germania drept aliatul european suprem al Rusiei. Schröder însuși înțelegea că o colaborare apropiată cu

Rusia era cea mai bună modalitate de încurajare a democratizării: „Rusia a avut întotdeauna succes“, scrie acesta, „când s-a deschis către Europa, angajându-se într-un schimb inteligent și legându-se de dezvoltarea economică și intelectuală a restului Europei“.⁷¹ Cei doi lideri au inițiat ceva unic printre națiunile europene: Dialogul de la Sankt-Petersburg, un eveniment anual ruso-german, care combina dezbaterile intelectuale cu discuțiile interguvernamentale și tranzacțiile comerciale intensive. Schröder avea să fie în curând atras în circuitul lui Putin de saună și vodcă. Au devenit prieteni apropiați, vizitându-se adesea unul pe celălalt împreună cu familiile. Putin avea chiar să meargă în orașul natal al cancelarului, Hanovra, doar pentru a sărbători împreună cea de-a 60-a aniversare a acestuia. În plus, Putin l-a ajutat pe Schröder să adopte doi copii din Sankt-Petersburg. După ce și-a încheiat mandatul, Schröder a devenit președintele Consiliului de Administrație al Nord Stream, o filială a Gazprom ce avea să aducă gaze naturale în Germania direct din Rusia (proiect pe care l-a susținut pe când era cancelar) și a renunțat la toate criticile legate de politicile lui Putin (Chirac, în schimb, a refuzat oferta lui Putin de a primi o slujbă foarte bine plătită la Gazprom).

Privind în retrospectivă relația cu Putin, Schröder l-a descris pe acesta ca fiind un „om în care poți să ai încredere“. „Este deschis și, în ciuda imaginii pe care și-a creat-o, plin de umor. Este o persoană orientată puternic către familie și nu își lasă prietenii la greu – un om cu care aș fi bucuros să beau o bere sau un pahar de vin, chiar dacă nu ar trebui să tratez cu el din punct de vedere politic.“⁷² Era evident că acelea erau cuvintele unui om care nu avea nici o intenție să discrediteze

un coleg aflat încă în funcție și cu care întreținea legături apropiate de afaceri, dar și personale. Relațiile apropiate dintre Putin și Schröder, dar și dintre Putin și Chirac, aveau să devină un factor foarte important la începutul anilor 2000, când Rusia încerca să se afirme în lume.

Cu Marea Britanie undeva între poziția „europenilor“ și cea a americanilor, o serie de compromisuri au trebuit să fie aruncate la gunoi, și printre ele, două rezoluții NATO foarte importante, din 2002.

În mai, s-a înființat Consiliul NATO–Rusia, eveniment ce a adus Rusia *mai aproape* de club. Dar șase luni mai târziu, la un summit istoric desfășurat la Praga, NATO a invitat șapte foști sateliți sovietici să devină *membri* ai clubului. Nu era tocmai ceea ce avusese în minte Putin atunci când ceruse să fie tratat ca un egal.

Soarele NATO strălucește deasupra Europei de Est

Luminile se sting în Salonul Spaniol de secol XVII din castelul praghez. Pe scenă, doi dansatori execută o creație foarte amuzantă a coregrafului ceh Jiří Kylián, pe muzica lui Mozart. Dansatorii sunt îmbrăcați (oarecum sumar) în costume de epocă. La un moment dat, sar în sus ca niște purici, executând niște ritualuri nebunești de împerechere, pe un pat uriaș cu baldachin. Dar audiența nu este compusă din amicii boemi ai președintelui Václav Havel veniți de la vreun teatru din Praga, ci din conducători de stat și din șapte sute de reprezentanți ai statelor membre NATO actuale și viitoare – nici unul dintre ei nu se aștepta la un preludiu atât de lasciv al procesului de extindere a alianței.

Summitul de la Praga din 21 noiembrie 2002 reprezenta gestul de rămas bun al lui Havel din funcția de președinte al Republicii Cehe. Dramaturgul transformat în președinte își dorea ca acest eveniment să fie ținut minte atât pentru eleganța artistică, cât și pentru importanța sa istorică. Havel își petrecuse cea mai mare parte a vieții ca disident, rezistând cu înverșunare în fața regimului comunist și protestând împotriva ocupației sovietice a țării. Cehia era deja membru NATO, însă acum își dorea să sărbătorească eliberarea altor șapte națiuni.

Era greu de înțeles pentru ruși că obiectivul acestui eveniment îl constituia sărbătorirea eliberării (de comunism), și nu faptul că Rusia este amenințată. Purtătorul de cuvânt al ministerului de Externe, Aleksandr Iakovenko, a vorbit sumbru despre „existența potențialului militar NATO la granițele Rusiei, la doar câteva zeci de kilometri de Sankt-Petersburg“.

Ministrul de Externe, Igor Ivanov, a prezentat însă evenimentul într-o manieră pozitivă: „Moscova nu mai consideră extinderea înspre est a NATO drept o amenințare, dat fiind că alianța a trecut printr-o transformare radicală de la sfârșitul Războiului Rece și se concentrează acum pe lupta împotriva terorismului mondial“. Dar rușii nu înțelegeau prea bine de ce era necesară o extindere, odată ce lui Gorbaciov i se promisese că nu avea să se întâmple acest lucru. Pe de altă parte, din clipa în care fusese acceptată ca partener, Rusia nu trebuia să trezească temeri nici unuia dintre membri. În schimb, rușii înțelegeau mult prea bine că NATO *avea* să-și apere noii membri împotriva Rusiei dacă ar fi fost cazul. După strângerea de mână care fusese Consiliul NATO–Rusia,

summitul de la Praga a venit ca o palmă peste față. Rușii nu reușeau să pună în legătură politicile și comportamentul lor *în țară* cu felul în care erau percepuți *peste hotare*. Aceasta a fost o problemă cu care a trebuit să mă confrunt câțiva ani mai târziu, când am fost consilier media la Kremlin: clienții mei nu erau capabili să priceapă că secretul îmbunătățirii „imaginii” lor peste hotare nu însemna o campanie de promovare mai bună, ci un comportament mai bun (voi analiza acest lucru mai detaliat în capitolul 9). Impresia mea, după ce am lucrat îndeaproape cu ei, este că rușii nu înțeleg sincer de ce multe dintre statele est-europene, mai ales cele baltice, se simt tulburate față de marele lor vecin.

Desigur că nimeni dintre cei prezenți la summitul de la Praga nu a vorbit deschis despre teama față de Rusia. Dar nu trebuia să sapi prea adânc în istorie ca să înțelegi originile acesteia. Aproape toți liderii est-europeni prezenți la spectacolul oferit de Václav Havel trăiseră personal, ca și el, ororile ocupației sovietice și viața într-un regim totalitar. Mai existau încă multe răni deschise. Polonezii erau de părere că guvernul rus nu făcuse suficiente demersuri pentru a recunoaște (și cu atât mai puțin a-și cere scuze) uciderea de către poliția secretă a lui Stalin a mii de ofițeri și intelectuali polonezi la Katyn, în 1940. Estonii, letonii și lituanienii nu numai că fuseseră ocupați de armata sovietică, dar fuseseră anexați Uniunii Sovietice, fiind nevoiți să se lupte pentru supraviețuirea lor ca națiuni. Mii de oameni au fost trimiși în Gulag. Micile lor republici au fost populate cu cetățeni ruși care și-au impus propria limbă și cultură, precum și o birocrație după sistemul Partidului Comunist de la Moscova. Toate acestea i-au transformat pe localnici în cetățeni de

rangul al doilea. Letonii născuți la ei în țară reprezentau mai puțin de jumătate din populația capitalei, Riga. Resentimentele împotriva prezenței rusești erau larg răspândite, iar cele trei națiuni baltice au fost primele care s-au răsculat împotriva regimului sovietic, în clipa în care Gorbaciov a făcut posibil acest lucru prin deschiderea din anii '80.

Independența redobândită în 1991 nu a pus însă capăt tuturor problemelor. Rusia s-a resemnat din punct de vedere politic cu această situație, dar mai bine de un milion de ruși continuau să locuiască în Estonia, Letonia și Lituania. Kremlinul considera că avea dreptul și datoria să îi protejeze. Noile guverne independente nu au procedat prea bine, deoarece nu și-au tratat întotdeauna cu prea multă considerație minoritățile rusești. În sufletul lor, majoritatea balticilor simțeau că rușii nu ar fi trebuit să se afle acolo de la bun început: ei înșiși colonizaseră regiunea baltică și subjugaseră popoarele de acolo, așa că erau singurii de vină pentru ceea ce li se întâmpla acum. Legile letone și estone cu privire la limbă și cetățenie, care îi transformaseră pe mulți dintre ruși în oameni fără de țară, au fost criticate de către Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, iar Uniunea Europeană le-a cerut celor două state implementarea unor schimbări, ca pe o condiție de aderare. De-a lungul anilor ce au urmat dobândirii independenței, Rusia a primit un lung șir de plângeri legate de drepturile civile din Letonia și Estonia (populația rusă din Lituania era mai puțin numeroasă și avea mai puține plângeri). Uneori discuțiile erau foarte ostile, așa că rușii nu ar fi trebuit să fie surprinși de faptul că națiunile baltice au fost primite cu brațele deschise în NATO.

La summitul de la Praga, toată lumea a fost de acord că

președinta din Letonia, Vaira Vīķe-Freiberga, s-a aflat în centrul atenției, cu un discurs răsunător și elocvent, rostit fără ajutorul notițelor. Ea personal nu îndurase anii regimului sovietic, deoarece fugise cu părinții săi când avea doar șapte ani, exact când Armata Roșie îi „elibera” țara și impunea comunismul. Dar cuvintele sale au rezumat întocmai esența acestui eveniment:

Letonia și-a pierdut pentru multă vreme independența și cunoaște atât sentimentul libertății, cât și pe cel al pierderii ei. Letonia cunoaște sentimentul siguranței și al pierderii ei. Și de aceea, faptul de a fi invitată să facă parte dintr-o alianță care îi va garanta siguranța este un moment crucial ce va fi scris cu litere mari în istoria națiunii noastre.

Noi, poporul leton, ne-am dori să ne construim viitorul pe fundația solidă a certitudinii politice, nu pe nisipurile mișcătoare ale ezitării. Nu ne dorim să ne situăm într-un fel de zonă gri a nesiguranței politice, ne-am dori să ne bucurăm de lumina deplină a libertăților și a drepturilor pe care NATO le apără de atâta vreme. Nu ne dorim să fim lăsați în întunericul din afară, și nu ne-am dori ca nici o altă națiune care și-a exprimat dorința de a se alătura acelor națiuni care prețuiesc aceleași valori, care urmează aceleași idealuri și care sunt pregătite pentru aceleași eforturi și aceleași strădanii, să pățească acest lucru. Poporul nostru a fost încercat în focurile istoriei și a fost călit în furnalele suferinței și ale nedreptății. Cunoaște semnificația și valoarea libertății. Cunoaște faptul că merită toată osteneala pentru a o sprijini, a o menține, a o apăra și a lupta pentru ea.

Asistența, formată numai din bărbați conducători de stat, aproape că a rămas fără suflare în timpul discursului ei. Alexander Kwaśniewski, președintele Poloniei, povestește ulterior într-un interviu: „Aveam lacrimi în ochi, ca să fiu sincer. A fost unul dintre acele momente încărcate de emoție care demonstreu că cel de-al Doilea Război Mondial chiar se sfârșise. Începeam o nouă eră. Senzația aceea... am simțit-o prin pori, ca un fior care îmi trecea prin corp. Cel de-al Doilea

Război Mondial se încheiase în sfârșit la Praga, în palatul folosit în trecut pentru ședințele Partidului Comunist, și în care Václav Havel, acum președinte, era gazdă”.⁷³

Toată lumea prezentă a simțit același lucru. Cu excepția, poate, a delegației ruse, care se prezentase în dimineața următoare pentru o scurtă sesiune *pro forma* la Consiliul NATO–Rusia. Ministrul de Externe, Igor Ivanov, povestește cum a încercat să le explice partenerilor săi occidentali că prin faptul de a-și garanta propria „siguranță” noii membri NATO făceau ca Rusia să se simtă mai nesigură: „Care era adevăratul interes al acelor state care se alăturau NATO? Este drept, exista un interes politic, dar de unde venea amenințarea? Mai întâi ar trebui formulate niște amenințări reale și abia apoi să se stabilească felul în care ar putea fi minimizezate sau înfruntate acele amenințări”. După care, a mai adăugat: „În realitate, lucrul acesta nu sporește siguranța nimănui, nici a țărilor membre NATO și nici a Rusiei. Sporește senzația de neîncredere. Normal că te gândești la propria siguranță, dar nu te gândești și la siguranța Rusiei”.⁷⁴

Americanii aveau un răspuns pentru asemenea plângeri, și Nick Burns explică:

Știți, prin extinderea NATO, încercam și să vedem dacă Rusia era sinceră. Rușii tot susținuseră, de la căderea Uniunii Sovietice în decembrie 1991, că erau diferiți, că și ei credeau că Europa ar trebui să fie un loc în care oamenii să fie liberi să-și hotărască singuri viitorul, fără teama de o dominație străină. Prin invitarea acelor șapte state în NATO, în noiembrie 2002, spuneam, practic, următoarele: «Dacă alegeți libertatea într-o democrație viitoare, vă putem ajuta să asigurați acest lucru și să-l susțineți». Faptul că mulți ruși au spus ulterior că aceasta era o mișcare perfidă din partea NATO, că era un semn de rea-credință din partea NATO, consider că arată tot ce trebuie să știți despre acei lideri ruși, faptul că nu credeau în promisiunea democrației.

Rușii nu au, în lumea modernă, în lumea postsovietică, în lumea post-1991, rușii nu au dreptul de a decide viitorul altor popoare. Nu au dreptul de a-și impune stăpânirea asupra altor popoare în ceea ce ei numesc străinătatea învecinată. Și dacă am avut puterea să vedem că și alte popoare pot fi libere și democrate, am făcut cu siguranță un lucru bun în a le ajuta să-și dobândească acea libertate“. ⁷⁵

Capacitatea rușilor și a americanilor de a vorbi despre lucruri complet diferite era uluitoare. Rușii nu puteau să înțeleagă de ce comportamentul lor din țară îi făcea în continuare pe vecini să se teamă de ei. Americanii și aliații lor nu puteau înțelege de ce rușii erau supărați că erau distribuiți în rolul de potențial agresor. Cele două summituri NATO din 2002 au fost considerate drept sfârșitul Războiului Rece. Dar, de fapt, ele nu au făcut decât să sufle în cenușa lui și să înceapă un altul. Văzută de la Moscova, vechea Cortină de Fier, care trecea prin centrul Europei, fusese înlocuită cu una nouă, mult mai aproape de casă.

Lui Putin limba îi joacă feste din nou

În discursul său din primăvară despre starea națiunii, președintele Putin a vorbit ca și cum s-ar fi aflat deja în punctul în care își dorea să ajungă, acela de a fi acceptat drept o voce respectată pe scena lumii, pretinzând practic comanda războiului împotriva terorismului. „Rusia este astăzi una dintre cele mai de încredere susținătoare ale stabilității internaționale“, a spus el. Și „tocmai poziția principială a Rusiei“ era cea care permisesse crearea unei coaliții durabile împotriva terorismului. „Prin unirea forțelor“, a mai spus acesta, „noi am lichidat cel mai periculos centru al terorismului internațional din Afghanistan“.

A continuat apoi să vorbească despre „numeroșii pași concreți în vederea integrării cu Europa“ întreprinși de către Rusia și despre obiectivul acesteia de a forma un „singur spațiu economic“ cu Uniunea Europeană.

Erau niște cuvinte frumoase, dar așa cum se întâmplă adesea cu Vladimir Putin, a dat-o apoi în bară. În noiembrie 2002, aflat într-o vizită la Bruxelles pentru un summit cu liderii UE, a alunecat în acel gen de limbaj care l-a făcut să fie catalogat nu drept un politician respectabil, ci un bătăuș de cârciumă. Un jurnalist francez i-a pus, așadar, la o conferință de presă o întrebare directă, dar nu deosebit de ofensivă, despre Cecenia: de ce folosea Rusia minele antipersonal și șrapnelele care provocau moartea a sute de persoane? Și nu credea oare președintele că prin încercarea de a lichida terorismul în asemenea manieră, lichida de fapt populația Ceceniei?

Poate că sărmanul corespondent pentru *Le Monde* nu știa că aceasta era coarda cea mai sensibilă a lui Putin. Prin simplul fapt de a-i fi pus o asemenea întrebare, devenise în ochii lui Putin un simpatizant al teroriștilor. „Dacă ești atât de dornic să devii un radical islamist“, s-a răstit el la jurnalist, „și ești încântat de ideea de a fi circumcis, atunci te invit să vii la Moscova. Suntem o țară plurireligioasă și avem specialiști pentru asta. Și am să le recomand să fie atât de meticuloși în executarea operației, încât să nu mai rămână nimic care să crească la loc“.

Acest incident s-a petrecut la doar o săptămână după summitul de la Praga, o dovadă utilă pentru noii și vechii membri NATO cum că Putin, probabil, nu era încă pregătit să intre în lumea civilizată.

Aliați împotriva războiului din Irak

Dacă președintele Putin ar fi întrebuințat un asemenea limbaj grosolan față de dictatorul irakian Saddam Hussein, poate că și-ar fi câștigat un zâmbet amuzat și câteva aplauze la Washington. Dar criza tot mai acută din Irak avea să altereze și mai mult relațiile dintre Rusia și America, demonstrând că, atunci când venea vorba de urmărirea obiectivelor de politică externă, Washingtonul abia dacă se mai putea preface că Rusia este o superputere care contează. Putin urma să fie curtat în continuare pentru a-i sprijini, dar dacă această abordare ar fi dat greș, nimic nu avea să-i țină în loc. Administrația Bush era la fel de interesată să ceară sfatul Rusiei în privința Irakului, pe cât fusese Clinton în privința Iugoslaviei.

Criza din Irak se adâncise tot mai tare de-a lungul anului 2002, pe măsura creșterii suspiciunilor legate de faptul că Saddam Hussein ar fi continuat să producă și să depoziteze arme de distrugere în masă, sfidând rezoluțiile Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite. O nouă rezoluție, cu numărul 1441, aprobată în 8 noiembrie 2002, după două luni de negocieri dure, oferea Irakului „șansa finală” la dezarmare, în caz contrar fiind nevoit să suporte „consecințe foarte grave”. Inspectorii ONU responsabili cu verificarea armelor au revenit în Irak la sfârșitul lui noiembrie. În lunile care au urmat, nu au descoperit nici un fel de armament interzis, dar Irakul nu a reușit să demonstreze că distrusese rezervele depistate anterior. Conflictul diplomatic nou iscat se axa pe două chestiuni: dacă inspectorilor ONU ar fi trebuit să li se ofere mai mult timp pentru a-și îndeplini sarcina (așa cum și-ar fi dorit inspectorul-șef, Hans Blix), și ce era de făcut în continuare, dat

fiind că rezoluția 1441 nu autoriza folosirea forței. Această situație a asmuțit, ca să spunem așa, Statele Unite și Marea Britanie împotriva Rusiei, Franței și a Germaniei. Întrucât Rusia și Franța erau membri permanenți ai Consiliului de Securitate, și aveau drept de veto, era clar că Statele Unite și Marea Britanie nu ar fi putut să facă loc unei alte rezoluții care ar fi autorizat o acțiune militară. Americanii s-au referit în mod disprețuitor la alianța Putin–Schröder–Chirac drept la „axa trădătorilor“, o aluzie ironică la „axa răului“ a lui Bush (Irak, Iran și Coreea de Nord). Ministrul american al Apărării, Donald Rumsfeld, a îndepărtat fără să vrea și mai tare Franța și Germania, numindu-le disprețuitor „Europa veche“, în contrast cu mult mai amabilele foste state comuniste de la est ce reprezentau „Europa nouă“, care sprijineau în general poziția americanilor.

Putin se opunea ferm planurilor americane de a invada Irakul din mai multe motive. Rusia avea interese comerciale foarte importante acolo: se temea că prețul petrolului ar fi putut să se prăbușească, dacă petrolul irakian s-ar fi revărsat pe piață după război. De asemenea, se simțea neliniștită în privința unilateralismului american care ignora hotărârile internaționale; era împotriva planurilor ascunse de schimbare a regimului; considera că ar fi trebuit să li se permită inspectorilor ONU să-și continue munca de căutare a armelor de distrugere în masă și, nu în ultimul rând, dorea să-și epuizeze mai întâi toate mijloacele diplomatice proprii pentru a-l convinge pe Saddam Hussein să se retragă sau să demisioneze din funcție. Putin era dedicat în totalitate războiului împotriva terorismului, dar, spre deosebire de Bush, nu privea Irakul ca fiind un stat ce sprijinea terorismul.

Rușii s-au grăbit să desconsidere prezentarea neconvingătoare făcută de secretarul de stat Colin Powell în Consiliul de Securitate în 5 februarie 2003, care pretindea să dovedească existența armelor de distrugere în masă în Irak. „Ne-au arătat niște poze făcute din satelit“, își amintește Serghei Ivanov, „camioane uriașe, de mare tonaj, care transportau arme chimice. Spuneau că asta era o dovadă grăitoare. Iar noi le-am replicat: «Ei bine, poate că voi aveți această informație, noi nu»“.⁷⁶

Putin nu a fost, totuși, înclinat inițial să strice relația de amicitie cu George W. Bush, susținându-și în public punctul de vedere. La început, și-a menținut în declarațiile sale publice poziția de sprijin reținut pentru eforturile americanilor de a garanta dezarmarea lui Saddam. El le-a declarat jurnaliștilor francezi: „Singura misiune pe care o are comunitatea internațională acolo este să se convingă că Irakul nu deține nici o armă de distrugere în masă sau să găsească și să forțeze Irakul să distrugă acele arme. Noi împărtășim poziția partenerilor noștri americani în această privință, și anume că trebuie să facem tot ce ne stă în putință pentru ca Irakul să se implice într-o relație de cooperare deplină cu inspectorii ONU“.

În ziua de 9 februarie, în timpul unei vizite la Berlin, pentru o scurtă întrevvedere cu cancelarul Schröder, Putin a avertizat că „folosirea unilaterală a forței împotriva Irakului nu ar fi provocat decât suferința a milioane de oameni și ar fi intensificat și mai tare tensiunile din regiune“. Dar a mai vorbit și despre evitarea apariției riscului de acumulare a unor sentimente antiamericane.

Poziția sa a devenit mult mai fermă în ziua următoare, pe când se afla la Paris pentru o vizită de stat în care cei trei lideri

au emis o declarație comună prin care dezaprobau folosirea forței. Declarația tripartită fusese o inițiativă franco-germană. Schröder și Chirac legaseră o prietenie foarte apropiată, ce culminase, cu numai o lună în urmă, cu celebrarea la Versailles a 40 de ani de la semnarea la Palatul Élysée a tratatului istoric de prietenie între cele două state. Conform consilierului lui Chirac, Maurice Gourdault-Montagne (cunoscut în cercurile diplomatice drept „MGM“): „Eram aliați apropiați ai germanilor și știam că și ei împărtășesc aceeași părere legată de situația din Irak, dar nu cunoșteam punctul de vedere al celorlalți membri permanenți ai Consiliului de Securitate. Englezii erau de partea americanilor, dar care era poziția rușilor și a chinezilor? Așa că era extrem de important pentru noi să știm care era poziția rușilor“. Acesta a afirmat că până când nu s-au întâlnit, nici Putin și nici Chirac nu se simțeau absolut siguri că celălalt ar fi votat împotriva unei a doua rezoluții, și nici unul dintre ei nu își dorea să fie singurul care o face. Pentru că nu era un membru permanent al Consiliului de Securitate, Germania avea drept de vot, dar nu și de veto, așa că Schröder se baza pe Chirac să respingă moțiunea în locul lui și să-l coopteze și pe Putin de partea lor.⁷⁷

MGM și omologul său german au elaborat o declarație comună și au convenit ca Chirac să încerce să-l convingă pe Putin să o semneze la sosirea sa la Paris de la Berlin. Oficialii francezi i-au organizat o primire somptuoasă pe aeroportul Charles de Gaulle, cu fanfară militară, covor roșu, gardă de onoare oferită de cele trei servicii de securitate și Garda Națională. Chirac s-a deplasat chiar până la treptele avionului ca să-l întâmpine pe Putin și i-a oferit un buchet impunător de flori. MGM povestește că totul a fost conceput pentru a-l flata

pe politicianul rus. „Dorea să-și arate respectul pentru Putin, să-l mulțumească pentru ca rușii să simtă că sunt un stat important și un partener cu drepturi depline în comunitatea internațională.“ În drumul spre oraș, într-un elicopter al forțelor aeriene, Chirac i-a arătat lui Putin textul declarației, iar acesta l-a acceptat pe loc, cerând doar niște mici modificări. MGM și consilierul diplomatic al lui Putin, Serghei Prihodko, au început să redacteze modificările pentru a obține aprobarea lor de la Berlin. Declarația conținea următoarele: „Încă mai există o alternativă la război. Folosirea forței poate fi luată în considerare doar în ultimă instanță. Rusia, Germania și Franța sunt hotărâte să se asigure că se face tot posibilul pentru dezarmarea Irakului într-o manieră pașnică“.

Dar, în esență, spune Gourdault-Montagne, era vorba despre un „pact“: „Până în acel moment, Putin avea unele dubii legate de Franța, deoarece la vremea respectivă existau multe discuții despre faptul că francezii se dădeau duri, dar că în ultimul moment își vor schimba părerea și vor trece de partea Statelor Unite. Putin știa că Chirac avea să se folosească de dreptul său de veto, iar noi știam că rușii aveau să fie de partea noastră. Știam că eram împreună.“

Și Washingtonul știa că dacă era să meargă la război împotriva Irakului, ar fi trebuit să facă acest lucru fără autorizația Națiunilor Unite. Condoleezza Rice recunoaște: „Nu prea ne plăcea tot acest spectacol în care cei mai apropiați aliați ai Americii erau de aceeași părere cu rușii în privința unor interese ale Statelor Unite legate de securitate“.⁷⁸

În luna de dinaintea începerii războiului, Putin a recurs de două ori la niște măsuri diplomatice secrete pentru a încerca să-l prevină. În 22 februarie, l-a trimis pe unul dintre cei mai

experimentați politicieni ruși, pe Evgheni Primakov, la Bagdad. Dintr-un motiv sau altul, lui Primakov i se atribuie adesea epitetul de „viclean“ și poate că așa și este. În 1999, el s-a opus ascensiunii lui Putin, dar ulterior l-a susținut; înainte de asta, îndeplinise funcțiile de șef al serviciului de informații externe, ministru de Externe și prim-ministru; și, cel mai important, fiind expert în problemele Orientului Mijlociu, îl cunoștea pe Saddam Hussein de ani buni, așa că era ideal pentru această misiune. La momentul respectiv, când a ieșit la iveală vestea vizitei sale, existau speculații cum că ar fi încercat să-l convingă pe Saddam să-și distrugă toate rachetele Al Samoud 2. Ministerul de Externe, obligat fiind să dea o declarație, a spus că scopul său era de a-i „explica poziția Rusiei în privința Irakului și de a primi o garanție că avea să îndeplinească rezoluțiile ONU și să coopereze «complet și necondiționat» cu inspectorii de armament“.

De fapt, misiunea fusese una mult mai dramatică. Putin îi încredințase o singură sarcină: să-l convingă pe Saddam să demisioneze și să-și salveze, așadar, țara de la invazie. Saddam l-a ascultat pe Primakov, a luat notițe, l-a rugat să repete mesajul în prezența vicepremierului său, Tariq Aziz, apoi s-a ridicat, a pus mâna pe umărul lui Primakov și a părăsit încăperea.

Primakov s-a întors la Moscova și a raportat veștile rele, mai întâi lui Putin, apoi întregii adunări a Consiliului de Securitate de la Kremlin. Mai aveau doar un singur as în mânecă. Se stabilise ca șeful de cabinet al lui Putin, Aleksandr Voloșin, să ajungă cât mai repede la Washington pentru o ultimă încercare de a-i convinge pe americani să renunțe la planul lor de război.

A sosit noaptea târziu și a mers la un restaurant cu ambasadorul rus, Iuri Ușakov. Au băut până în zori, după care Voloșin a primit pe neașteptate prin telefon cererea de a se întâlni cu directorul CIA, George Tenet, la ora opt și un sfert. „Tocmai atunci mă culcasem“, a povestit mai târziu, cu un zâmbet. De la sediul CIA a fost dus la Casa Albă pentru a se întâlni cu Condoleezza Rice, și în timp ce discutau, președintele Bush a trecut „întâmplător“ pe acolo (singura modalitate prin care protocolul diplomatic ar fi permis ca președintele să se întâlnească cu cineva de rangul lui Voloșin). „A ținut un discurs de zece minute despre amenințarea terorismului internațional“, povestește Voloșin. „Era foarte înflăcărat și stătea mai degrabă în picioare decât să se așeze. Apoi au urmat politețile de rigoare. Întâlnirea a durat 20 de minute cu totul. I-am spus că nu împărtășim aceleași păreri, dar nu îl interesau răspunsurile mele. Era deja hotărât, așa că nu îl preocupau prea tare argumentele mele, ci numai dacă aveam să-l sprijinim sau nu.“ Un oficial american confirmă faptul că „președintele nu era acolo ca să asculte ce avea de spus sau de replicat Voloșin“.

Voloșin a fost primit în audiență de fiecare înalt oficial în parte: vicepreședintele Cheney, secretarul de stat Powell, președintele Senatului, dar întâlnirea cu ministrul Comerțului, Donald Evans, a fost cea care l-a uimit cel mai tare. Evans l-a întrebat dacă puteau discuta în particular, așa că au mers în biroul său, unde i-a spus: „Dumneavoastră sunteți un apropiat de-al lui Putin, eu unul de-al președintelui Bush, și el m-a rugat să vă întreb: ce vreți în schimbul sprijinului vostru?“

Voloșin a înțeles că îi ofereau mită. Rusia era pe cale să piardă contracte de miliarde de dolari în Irak și Washingtonul

se oferea să-i despăgubească. „Nu vrem să ne tocmim“, a spus Voloșin. „Acesta este un război nepotrivit care va dăuna tuturor. Și Irakul nu are nimic de-a face cu terorismul.“

Într-o mișcare finală, relativ patetică, americanii au încercat să-i demonstreze lui Voloșin că exista o legătură între Saddam și Cecenia. Un oficial american povestește într-un interviu: „Eram de părere că aceasta ar fi fost o chestiune care le-ar fi atras atenția rușilor, dar Voloșin a replicat la final: «A fost complet neinteresant, nu e nimic nou în prezentarea asta»“.

Voloșin confirmă această declarație: „Mi-au spus o poveste lungă și emoționantă despre un terorist care a luptat în Cecenia și apoi a apărut în Irak. Era ceva foarte naiv, dar au încercat și ei“.

Până și atingerea coardei sensibile a lui Putin nu a dat rezultate. Cele două tabere se situau la poli complet opuși. Așa că Operațiunea Șoc și groază a început în 19 martie.

Umilința lui Putin

Pentru Putin, Irakul nu avea să fie un capăt de țară. Mai erau și alte trofee de câștigat: anularea planurilor de apărare antirachetă ale americanilor, aderarea la Organizația Mondială a Comerțului (OMC), dezvoltarea comerțului și așa mai departe. Așa că a hotărât să nu permită ca eșecul său să stea în calea prieteniei cu Bush.

În curând, avea să apară o altă ocazie de a impresiona lumea cu deschiderea și cu înclinațiile sale europene. La sfârșitul lunii mai, orașul său natal, Sankt-Petersburg, construit de Petru cel Mare pentru a fi „fereastra către

Occident“ a Rusiei, avea să sărbătorească cel de-al 300-lea an de la fondare. Nu a rămas zid nepictat și ornament din ghips nepoleit, orașul pregătindu-se pentru o lungă săptămână de sărbătoare, la care fuseseră invitați toți liderii importanți ai lumii. Putin plănuia să se bucure pe deplin de fastuoasa priveliște a bulevardelor și a palatelor în stil italian din Sankt-Petersburg.

În vinerea aceea a asistat la ceremonia de deschidere a unui festival baltic de tineret, a găzduit un summit al liderilor asiatici la bordul unei ambarcațiuni fluviale și le-a fost ghid personal liderilor din Germania, Marea Britanie, Franța, Canada și Austria într-un tur al orașului. Seara, Teatrul Mariinski nu mai reunise niciodată atâția lideri ai lumii la un loc. În ziua următoare, a purtat discuții cu mai mulți președinți de stat și a participat la un summit cu toți liderii Uniunii Europene. Elita lumii a vizitat Muzeul Ermitaj și a participat la un festival acvatic pe fluviul Neva.

Și apoi, într-un final, în cea de-a doua seară, George W. Bush și-a făcut apariția la cina de rămas-bun. Hotărâse să viziteze mai întâi Polonia – noua Europă, o țară care contribuise la războiul din Irak. Putin s-a simțit ofensat.

Maurice Gourdault-Montagne a surprins starea rușilor: „Cred că asta a fost o dezamăgire cruntă pentru ruși. A fost surprinzător că Condi [Rice], cu care am o relație bună și care se presupune că știe ce este în mintea rușilor, i-a dat un sfat atât de prost lui Bush – de a merge la Varșovia înainte de Sankt-Petersburg. Pur și simplu nu am putut să înțeleg mișcarea“.

MGM a auzit apoi o conversație între Putin și Chirac și a înțeles că relația de dragoste cu America se sfârșise. Putin îi

spunea lui Chirac: „Înainte, prioritățile mele erau următoarele: mai întâi stabilirea unei relații cu America, apoi cu China și în cele din urmă cu Europa. Acum este invers: mai întâi cu Europa, apoi cu China și în cele din urmă cu America“.

Luna mai a anului 2002 a însemnat momentul semnării victorioase la Moscova a tratatului despre reducerea armelor nucleare și înființarea la Roma a Consiliului NATO–Rusia. Un an mai târziu, situația era diferită, iar lucrurile aveau să se înrăutățească și mai tare.

[65](#) Interviu cu George Robertson, 9 martie 2011

[66](#) Interviu cu Jonathan Powell, 9 martie 2011

[67](#) Interviu cu Dan Fried, 27 ianuarie 2011

[68](#) Interviu cu Nicholas Burns, 15 iulie 2010

[69](#) Interviu cu Nicholas Burns, 21 ianuarie 2011

[70](#) Interviu cu Maurice Gourdault-Montagne, 20 iunie 2011

[71](#) *Die Zeit*, 5 aprilie 2001

[72](#) Interviu cu Gerhard Schröder, 8 iunie 2011

[73](#) Interviu cu Alexander Kwaśniewski, 24 noiembrie 2010

[74](#) Interviu cu Igor Ivanov, 11 decembrie 2010

[75](#) Interviu cu Nicholas Burns, 21 ianuarie 2011

[76](#) Interviu cu Serghei Ivanov, 29 octombrie 2010

[77](#) Interviu cu Maurice Gourdault-Montagne, 20 iunie 2011

[78](#) Interviu cu Condoleezza Rice, 14 aprilie 2011

CAPITOLUL 6

PUTIN II

Georgia privește către Occident

În seara zilei de sâmbătă, 22 noiembrie 2003, conducătorii Rusiei s-au retras după una dintre ședințele obișnuite ale Consiliului de Securitate la Genatsvale, unul dintre cele mai bune restaurante georgiene din centrul Moscovei. Masa din lemn de stejar masiv era încărcată cu aperitive, pâine caldă cu brânză kaciapuri, castroane cu lobio de fasole roșie și verde, chifle cu vinete și nuci, pui cu pastă de nuci... Fumul buștenilor care ardeau în sobă șerpua sub grinzile de lemn și vița-de-vie creștea pe pereți. Ospătarii mișunau prin jur cu vodcă rusească și vin georgian, servind elita influentă a Rusiei: pe președintele Putin, premierul Kasianov, șeful de cabinet Medvedev, secretarul Consiliului de Securitate Rușailo, ministrul de Externe Igor Ivanov, ministrul Apărării Serghei Ivanov și șeful FSB Patrușev.

Alegerea restaurantului fusese influențată de discuțiile de mai devreme ale conducerii despre evenimentele care se petreceau în capitala Georgiei, Tbilisi. Timp de trei săptămâni, președintele Eduard Șevardnadze, fostul ministru de Externe sovietic, se confruntase cu proteste tot mai aprinse pe străzi, în urma alegerilor parlamentare despre care toată lumea credea

că ar fi fost fraudate. Șevardnadze mai avea încă doi ani de mandat, dar multă lume era nemulțumită de corupția și proasta guvernare din administrația sa. Liderii din opoziție îi cereau să se retragă. Putin nu era un fan prea mare al lui Șevardnadze, considerându-l parțial responsabil pentru prăbușirea URSS, dar nici nu-i surâdea ideea unor mulțimi recalcitrante care încercau să pună stăpânire pe o țară aflată la granița Rusiei. În plus, mai era conștient și de faptul că protestele studențești la care se scanda sloganul „Kmara!” (Destul) erau modelate după mișcarea care îl dăduse jos de la putere pe președintele Serbiei, Slobodan Miloșevici, în 2000, și erau sprijinite de către niște grupări democratice americane, inclusiv Fundația pentru o Societate Deschisă, deținută de filantropul miliardar George Soros, și Institutul Național Democrat, o organizație dedicată consolidării democrației în lume (genul de democrație de care se temea Putin).

Brusc, un consilier l-a rugat pe Putin să răspundă la un apel primit pe o linie telefonică securizată. Era Șevardnadze. Evenimentele scăpaseră de sub control în duminica care tocmai trecuse. Mersese în Parlament, hotărât să-l convoace în sesiune extraordinară pentru a legitima rezultatele alegerilor, dar principalul lider din opoziție, Mihail Saakașvili, declarase în fața unei uriașe adunări din piața principală următoarele: „Avem un singur țel: să scăpăm țara de acest om (era vorba de Șevardnadze)“. Așa că s-a dezlănțuit iadul în timp ce liderii opoziției au dat năvală în sala de dezbateri, fiecare ținând un trandafir în mână, iar Șevardnadze a fost scos în grabă afară de către garda sa de corp. Președintele Parlamentului, Nino Burjanadze, a declarat că va prelua atribuțiile președintelui. Acesta era începutul a ceea ce avea să fie cunoscută drept

Revoluția Trandafirilor, prima dintre așa-numitele „revoluții colorate“ care au adus democrația în unele state de la granița Rusiei, revoluții pe care Putin a ajuns să le privească drept o amenințare directă la adresa Rusiei. Șevardnadze s-a retras la reședința sa, de unde a declarat starea de urgență și apoi l-a sunat pe Putin.

În anii '70, pe când Șevardnadze era liderul Partidului Comunist din Georgia, era celebră afirmația sa cum că republica pe care o conducea era subordonată Rusiei în URSS, susținând: „Pentru noi, cei din Georgia, soarele răsare la nord“. Acum, în încercarea disperată de a se agăța de putere în statul suveran georgian, confirma de fapt că lucrurile nu se schimbaseră prea mult cerându-i ajutorul lui Putin. Era clar pentru grupul adunat în jurul mesei rotunde din Genatsvale cine va fi trimis la Tbilisi. Igor Ivanov, ministrul de Externe, avea mamă georgiană, iar el vorbea puțin limba. În plus, îl mai și cunoștea pe Șevardnadze încă din anii '80, când fusese consilierul lui în Ministerul de Externe. Putin l-a trimis, așadar, direct la aeroport, cu un detașament de gărzi de pază și cu instrucțiuni clare să facă tot posibilul pentru a evita vărsarea de sânge pe străzile capitalei Tbilisi și să se asigure că totul se petrecea conform Constituției georgiene (însemnând, de fapt: „Nu permite ca mulțimea să-l răstoarne de la putere pe președinte“).

„Știți“, a mărturisit Ivanov într-un interviu, „relațiile noastre cu Șevardnadze nu au fost întotdeauna ușoare, dar, cu toate acestea, Putin a fost cât se poate de clar: el era președintele de drept, ales în mod legitim, și trebuia să-l ajutăm“.⁷⁹

Ivanov a ajuns la Tbilisi după miezul nopții, având o

întâlnire programată cu Șevardnadze chiar în dimineața următoare. Dar înainte de asta, voia să vadă care era starea generală, așa că și-a luat cu el două gărzi de corp și s-a îndreptat spre locul în care erauampați protestatarii din centrul orașului. Și-a făcut loc printre corturi și focuri de tabără în încercarea de a estima cât de explozivă era atmosfera. „Nu înțeleg prea bine georgiana“, ne-a mărturisit mai târziu, „dar puteai să-ți faci o idee despre care era situația“.

Brusc, cineva l-a recunoscut, și zvonul s-a și răspândit în piață: „E Ivanov aici, e Ivanov aici!“. Vestea a ajuns repede și la urechile lui Zurab Jvania, un politician popular, fost președinte al Parlamentului care, împreună cu Saakașvili și Burjanadze, era unul dintre liderii Revoluției Trandafirilor. Mulțimea devenise deja agitată, și Jvania l-a îndemnat pe Ivanov să urce pe podium și să le vorbească. Ivanov povestește: „L-am întrebat cum se spune în georgiană «Trăiască prietenia dintre Rusia și Georgia». Am repetat asta de câteva ori în microfon, și părea să meargă totul bine! Aveam senzația că oamenii erau de părere că Rusia ar putea ajuta cumva la rezolvarea conflictului“.

Nino Burjanadze, președintele Parlamentului și, din după-amiaza precedentă, președinte interimar autoproclamat, se afla în biroul său. „Jvania, Saakașvili și cu mine am lucrat până aproape de patru dimineața“, avea să povestească el mai târziu, „și moțaiam în fotoliul meu când a intrat secretarul și mi-a spus: «Ivanov ține un discurs în fața mulțimii». Credeam că visez! Dar am coborât scările și, ce să vezi, chiar era acolo și le spunea ceva în georgiană!“⁸⁰

Ivanov își asumase așadar rolul de mediator, pendulând

între opoziție și președintele Șevardnadze. A discutat cu Saakașvili, Jvania și Burjanadze la prima oră a zilei pentru a afla care erau mai precis cererile lor. Repovestind aceste evenimente, Ivanov a insistat că nimeni nu a susținut în nici un moment ca Șevardnadze să demisioneze, ci era mai degrabă o chestiune de refacere a alegerilor parlamentare despre care opoziția știa că fuseseră măsluite în detrimentul ei. Ivanov și-a petrecut restul nopții consultându-se cu diferiți prieteni și diplomați georgieni, și a ajuns la concluzia că „balanța înclina în direcția opoziției“.

Acesta a fost mesajul pe care i l-a prezentat președintelui Șevardnadze în dimineața următoare. „Îl cunoșteam încă din 1985 și socoteam că puteam să-i spun destul de deschis că mă văzusem cu toți acești oameni din cadrul opoziției și din propriul său anturaj, și că eram de părere că pierduse aproape tot sprijinul lor“. Ivanov simțea că a dat greș în a-l convinge pe Șevardnadze că este singur, dar a reușit totuși să-l determine să se întâlnească cu liderii opoziției.

Ivanov i-a adus într-un final pe Jvania și Saakașvili la reședința lui Șevardnadze pentru discuții, în după-amiaza zilei de 23. Era, în acest punct, de părere că făcuse tot ceea ce i se ceruse. „M-am așezat la masă. Șevardnadze și asistentul său stăteau într-o parte și Jvania și Saakașvili în cealaltă. Le-am spus: «Cred că am făcut ceea ce aveam de făcut. Președintele Putin mi-a cerut să vă ajut să găsiți o soluție politică. Acum ține de voi să discutați și să evitați vărsarea de sânge. Așa că vă voi lăsa acum»“.

După care Ivanov a părăsit reședința și a plecat în orașul Batumi din vestul Georgiei, unde trebuia să se întâlnească cu liderul local, Aslan Abașidze. Rezultatul la care se aștepta după

discuțiile pe care le aranjase la Tbilisi era înțelegerea de a se reface alegerile, Șevardnadze menținându-și funcția de președinte, cel puțin pentru moment. Dar, la coborârea din avion la Batumi, Abașidze l-a salutat cu cuvintele: „Ce Dumnezeu ați făcut? Șevardnadze a demisionat!“

Privind în urmă, Ivanov râde cu ironie acum la felul în care a provocat fără să vrea sfârșitul guvernării lui Șevardnadze, fără să fi înțeles vreodată cum s-a întâmplat asta. Dintre membrii triumviratului care a dus la Revoluția Trandafirilor, cel mai afectuos vorbește despre Zurab Jvania, descriindu-l drept un om „înțelept, calm, echilibrat și dornic să fie în relații bune cu Rusia“, aproape opusul a ceea ce poate spune despre Mihail Saakașvili, omul a cărui charismă l-a făcut să ajungă cel mai proeminent lider al opoziției. „Mișa“, așa cum este cunoscut de toată lumea, era un bărbat masiv, ca un urs plin de viață, cu o gândire occidentală (studiase la Strasbourg și New York, iar soția sa era olandeză), dar în același timp deborda de șarm georgian și spontaneitate. Deși avea doar 36 de ani, a obținut imediat victoria în alegerile prezidențiale anticipate ținute în ziua de 4 ianuarie 2004, cu 96% din voturi. Saakașvili reprezenta, așadar, nu doar speranțele a mii de demonstranți care sprijiniseră Revoluția Trandafirilor, ci și a mării majorități a georgienilor care au văzut în aceste alegeri șansa de a alunga în sfârșit regimul rămas din perioada sovietică și de a-și orienta țara către Occident și democrație.

I-am luat un interviu lui Saakașvili circa un an mai târziu, când politicile sale prooccidentale începuseră deja să supere guvernul de la Moscova, reamintindu-i de faimoasa zicală a predecesorului său cum că „soarele răsare la nord“. Nu îi era

oare teamă să trezească monstrul de la Moscova? I-am întrebat. „Nu vă faceți griji“, mi-a răspuns, „și eu știu unde răsare soarele. Ne dorim să fim în cele mai bune relații cu Occidentul, dar și cu marele nostru vecin de la nord“.⁸¹

De fapt, primele manevre ale lui Saakașvili ca președinte au fost neobișnuit de asemănătoare cu cele ale lui Putin de la începutul guvernării sale. A aprobat imediat amendamente constituționale care îi extindeau puterile prezidențiale, reducând în mod dramatic rolul Parlamentului. A înlocuit guvernatorii regionali și a început să impună controlul statal asupra posturilor de televiziune.⁸² În tentativa de a suprima corupția, a pus să fie arestați foști miniștri și oameni de afaceri și (spre deosebire de Rusia) a condus o serie de controale drastice ale poliției, fapt ce a redus dramatic actele de luare de mită. El, împreună cu prim-ministrul său, Zurab Jvania, au transformat economia, reducând substanțial taxele și atrăgând o serie importantă de investiții străine.

La fel ca și Rusia, Georgia se confrunta cu amenințarea separatismului. După dobândirea independenței de URSS în 1991, provinciile Abhazia și Osetia de Sud se desprinseseră amândouă de statul georgian și, după niște scurte războaie civile, deveniseră independente *de facto*, cu sprijinul guvernului rus. O a treia „republică autonomă“, Adjaria, nu își declarase independența, dar era condusă ca propriul său domeniu feudal de către președintele autocrat, Aslan Abașidze.

Redobândirea controlului asupra provinciilor pierdute ale Georgiei era o obsesie la fel de mare pentru Saakașvili, pe cât era recâștigarea Ceceniei pentru Putin. În ajunul învestirii în funcția de președinte, în 24 ianuarie 2004, Saakașvili a jurat solemn pemormântul unui rege georgian din secolul al XII-lea,

David Constructorul, următoarele: „Georgia va fi unită și puternică, își va recăpăta integritatea și va deveni un stat unit și puternic“.

Tocmai acea hotărâre, acea dorință de reintegrare a minorităților naționale georgiene avea să-i aducă țara patru ani mai târziu în război cu Rusia.

În plus, Saakașvili se mai și lăuda cu idila sa cu Occidentul, precum o femeie divorțată care îi face în ciudă fostului soț violent. Secretarul american de stat, Colin Powell, oaspete de onoare la ceremonia de învestire a lui Saakașvili, povestește: „Ne-am ridicat cu toții în picioare cât timp s-a cântat imnul național și după ce s-a terminat, mă pregăteam să mă așez din nou, când a început un alt imn. Era *Oda bucuriei* și a fost înălțat steagul Uniunii Europene. M-am gândit: «Of, Doamne, fac pariu că Igor [Ivanov, ministrul rus de Externe] nu e prea încântat de această parte de prestație»“. ⁸³

Și Igor nu ar fi fost cu siguranță încântat de ce a urmat. Saakașvili l-a invitat pe Powell să meargă cu el la primărie, care fusese decorată cu zeci de steaguri georgiene și americane așezate unele lângă celelalte. „Apoi am mers în sala în care se întrunește consiliul legislativ al orașului“, își amintește Powell, „și ne-am așezat la o masă în fața unei mulțimi de oameni... și am ținut o ședință generală cu toată populația, transmisă în toată țara la televizor. Doar cu președintele Saakașvili și secretarul american de stat, în timp ce toți ceilalți invitați și oficiali de rang înalt din toată lumea, inclusiv cei din Federația Rusă, erau afară și se întrebau ce se întâmplă“.

Saakașvili a avut totuși prudența să se îndrepte spre nord, și nu către vest, pentru prima sa vizită prezidențială externă. Și, în mod surprinzător, prima sa călătorie la Moscova, din

perioada 10–11 februarie 2004, a fost un mare succes. Igor Ivanov a fost prezent la întâlnirea dintre cei doi președinți la Kremlin, și povestește că, fiind cunoscută ura pe care aveau să o dezvolte mai târziu cei doi unul pentru celălalt, pe atunci atmosfera era una pozitivă: „Saakașvili l-a salutat foarte emoționat, foarte bucuros, pe Putin și i-a spus că îl respectă enorm ca politician și că a visat dintotdeauna să devină asemenea lui. I-a mai spus că va face tot ce-i stă în putință pentru a stabili o relație bună între cele două țări, și că administrația precedentă a Georgiei făcuse multe greșeli pe care el va încerca să le îndrepte.“

Ministrul de Externe al lui Saakașvili, Tedo Japaridze, a confirmat faptul că președintele georgian a plecat de la întâlnire aproape fermecat de Putin: „A ieșit foarte entuziasmat și încântat de acea întrevvedere cu însuși Putin: «Este un adevărat conducător, un bărbat hotărât și puternic care controlează totul, Duma, mass-media și așa mai departe». Acestea au fost primele sale cuvinte pe drumul de întoarcere înspre aeroport“.⁸⁴

Și Saakașvili a descris personal într-un interviu ce se întâmplase când cei doi președinți i-au părăsit pe miniștrii de Externe și s-au retras într-o cameră separată pentru discuții particulare. După ce a propus să-și dea jos sacourile și cravatele, se pare că Putin s-a pornit într-o tiradă pe subiectul care îl îngrijora cel mai tare: alunecarea Georgiei în brațele mult prea primitive ale Statelor Unite. Nu doar implicarea americanilor în sprijinirea, sau, cum credeau rușii cu vehemență, în plănuirea, Revoluției Trandafirilor, îl îngrijora pe Putin. Statele Unite mai avuseseră și o mică prezență militară în Georgia timp de doi ani. În mod ironic, trupele

americane fuseseră invitate de către președintele anterior, Șevardnadze, pentru a-l ajuta cu o problemă care îi puneă în pericol relațiile cu *Rusia*. După ce, la sfârșitul lui 1999, Putin a lansat cel de-al doilea război din Cecenia, mii de ceceni, inclusiv combatanți înarmați (și luptători islamiști străini) se deplasaseră prin munți din Cecenia înspre Georgia și se stabiliseră acolo în trecătoarea Pankisi. Rusia a pretins că trecătoarea era folosită drept bază a teroriștilor și amenința să o bombardeze. Alarmat de perspectiva unui atac al Rusiei asupra Georgiei, Washingtonul s-a oferit în schimb să-i ajute pe georgieni să elimine teroriștii din trecătoarea Pankisi, antrenându-le forțele armate. Lansat în mai 2002, Programul de Pregătire și Echipare a Georgiei a implicat inițial câteva sute de soldați americani, dar le-a și oferit Statelor Unite prilejul creării primului avanpost în Caucaz. Doi ani mai târziu, în timp ce participa la ceremonia de învestire a lui Saakașvili, Colin Powell a făcut următoarea remarcă la adresa stilului de a mărșălui demonstrat la parada militară: „Eram pur și simplu fascinat să stau acolo și să observ o serie de trupe georgiene care mărșăluiau ca trupele sovietice, așa cum fuseseră antrenate, pentru ca mai apoi, următorul contingent să treacă mărșăluind ca soldații americani, cu 120 de pași pe minut, exact cum îi învățăm noi pe soldații noștri. Și mi-am spus că vremurile chiar sunt în schimbare“.

Nu era o surpriză, așadar, că cel mai dur mesaj al lui Putin pentru noul președinte georgian era să o lase mai moale pe frontul american. Conform spuselor lui Saakașvili, Putin a precizat, pe de o parte, faptul că Rusia era un prieten al Americii și că era în proces de stabilire a unei relații cu aceasta, dar, pe de altă parte, a susținut că țările est-europene

deveniseră „sclave ale Americii“ făcând tot ce le spunea să facă „vreun secretar mărunț“ de la ambasada americană. „Ținuse practic o prelegere de 20–25 de minute numai despre America, până când l-am oprit în sfârșit politicos și i-am spus: «Uitați ce este, mă bucur că-mi vorbiți despre relațiile dumneavoastră cu America, dar eu nu sunt aici ca să vorbesc despre America». I-am mai spus: «Chiar credeți că ceea ce s-a întâmplat în Georgia este un complot condus de americani? Chiar credeți că guvernul nostru este plătit de americani sau de către George Soros sau de mai știu eu cine, că suntem dirijați de ei?» La care el a răspuns: «Nu, nu. Nu dumneavoastră, asta e sigur. Dar unii oameni din guvernul dumneavoastră s-ar putea să se afle în această situație, să colaboreze cu americanii»“.⁸⁵

De fapt, Putin era mai mult ca sigur conștient că Daniel Kunin, consilierul-șef al lui Saakașvili, era un american care lucrase înainte pentru Institutul Național Democrat și că nu era plătit de guvernul georgian, ci de cel american, prin Agenția Americană pentru Dezvoltare Internațională. Kunin era primul port de escală prin care oficialii de la Washington ar fi încercat să-l contacteze și să-l influențeze pe liderul georgian.⁸⁶

Saakașvili spune că i-a propus să înceapă de la zero, că fiind o țară mică, Georgia ar fi făcut tot posibilul să țină cont de interesele Rusiei, în schimbul luării în considerare a propriilor sale interese, mult mai mici. Susține că Putin părea a fi foarte receptiv la această propunere: „De fapt, chiar mi-a plăcut de el. Nu pot să-l condamn pe George Bush pentru că a privit în sufletul său, deoarece prima mea impresie a fost că îmi plăcea de el. M-am gândit în sinea mea, da, bine, o avea el un trecut în KGB, păreri și convingeri foarte diferite de ale

mele, dar pare să fie un tip pragmatic. Îi place propria țară și poate că o să reacționeze într-un mod foarte pragmatic în interesul țării sale și cred că ne putem înțelege cumva. Și știți, a mai și încercat să-mi arate practic, pe la finalul conversației noastre, că ar fi fost în stare de multe pentru a rezolva anumite chestiuni“.

Această întrevvedere pozitivă a dus la o serie de telefoane regulate și de eforturi sincere de ambele părți, în încercarea de a îndrepta lucrurile. Dar nu avea să fie vreodată ușor pentru Saakașvili să găsească un echilibru între dorința sa de a fi în relații bune cu Moscova și cele două mari obsesii ale sale: refacerea integrității teritoriale a Georgiei (punând capăt independenței *de facto* a celor trei provincii aflate în legături apropiate cu Rusia) și aderarea țării sale la marile alianțe ale Occidentului, NATO și Uniunea Europeană.

În 25 februarie 2004, Saakașvili a făcut prima sa vizită oficială în Statele Unite și a ridicat imediat problema aderării Georgiei la NATO. A anunțat un nou acord pe cinci ani, prin care instructorii militari americani aveau să antreneze mai multe mii de soldați georgieni.

Luna de miere cu Moscova a durat până în mai 2004, când Putin i-a făcut ceea ce el a numit drept „ultima favoare“ lui Saakașvili. Noul guvern georgian era în pragul războiului civil cu provincia Adjaria, condusă de fostul lider disident din epoca sovietică, Aslan Abașidze. Saakașvili a acționat la fel ca și predecesorul său, Șevardnadze: i-a cerut ajutorul lui Putin. Și încă o dată, Putin l-a trimis pe Igor Ivanov, care nu mai era ministru de Externe, ci secretar al Consiliului Național de Securitate, la fața locului. Ivanov a plecat mai întâi în capitala adjariană, Batumi, intenționând să negocieze cu Abașidze și să-

și continue apoi drumul înspre Tbilisi. Dar, povestește Ivanov, în timp ce luau cina în seara zilei de 5 mai, sosiseră vești cum că o coloană blindată georgiană se îndrepta spre Batumi. În ciuda telefonului pe care i-l dăduse premierului georgian, prin care îi cerea să oprească avansarea, în curând a izbucnit un schimb aprins de focuri chiar la marginea orașului. „Totul era atât de intens, încât simțeam miros de praf de pușcă în palat.“ După spusele lui Ivanov, Abașidze i-ar fi zis că avea destulă forță militară proprie pentru a putea face față trupelor georgiene și a le alunga din regiune, la care Ivanov a replicat: „Mă așteaptă un avion la aeroport. Dacă sunteți pregătit să mergeți cu mine la Moscova, vă poftesc să profitați de această ocazie“. Abașidze s-a folosit de acest prilej pentru a cere azil în Rusia și a părăsit țara luându-și fiul, care era primarul orașului Batumi, cu el.

La numai câteva ore, trupele lui Saakașvili au pătruns în oraș și Adjaria a fost revendicată ca făcând parte din Georgia. În ziua următoare, Saakașvili în persoană și-a făcut intrarea triumfătoare în Batumi și s-a adresat mulțimii înflăcărate din piața centrală a orașului: „Sunteți un popor eroic“, le-a spus. „V-ați recăpătat țara. Am arătat lumii că suntem un popor măreț. Numai noi puteam fi în stare să punem la cale două revoluții fără vărsare de sânge în doar șase luni“. Fiind înconjurat de susținători exuberanți care scandau „Mișa! Mișa!“, a mers pe plaja Mării Negre, inaccesibilă liderilor georgieni mulți ani la rând, și s-a stropit cu apă de mare pe față, rostind promisiunea, sau amenințarea, că redobândirea controlului central asupra Adjariei era doar începutul misiunii sale: „Trebuie să începem negocierile, niște negocieri serioase și pașnice cu Abhazia și Osetia de Sud, despre reunirea țării și

rezolvarea problemelor rămase nerezolvate. Am demonstrat în Adjaria că acțiunile pașnice, dar hotărâte sunt posibile. Iar asta înseamnă că Georgia va fi puternică și că vom putea negreșit să ajungem la Suhumi [capitala Abhaziei]. Când anume? Asta rămâne de văzut“.

Fiind conștient de rolul deosebit de important ocupat de Moscova în înlăturarea crizei și în eliminarea lui Abașidze, Saakașvili i-a telefonat lui Putin pentru a-i mulțumi. După spusele georgianului, Putin i-a dat o replică caustică: „OK, Mihail Mihailovici, te-am ajutat de data asta, dar ține bine minte că nu vă vom mai oferi nici un fel de cadou cu Osetia de Sud și Abhazia“. Rusia avea interese mult mai mari în privința celor două teritorii secesioniste ale Georgiei decât în Adjaria. Abhazia este o republică de aproximativ 200 000 de oameni (această cifră este contestată, însă), mai puțin de jumătate din populația de dinainte de 1992, din moment ce toți georgienii fugiseră în timpul războiului civil. Orașele sale de pe coasta Mării Negre, Suhumi, Gagra și Pițunda, erau cândva principalele stațiuni de vacanță ale rușilor în perioada sovietică. Osetia de Sud este mult mai mică, cu mai puțin de 100 000 de locuitori în vremea sovieticilor (circa două treimi dintre aceștia fiind oseți și o treime georgieni), din care au rămas doar circa 70 000 după războiul civil de la începutul anilor '90. Oseții, care reprezentau majoritatea, aveau legături strânse cu neamurile lor care locuiau în Osetia de Nord (o republică din interiorul Federației Ruse). Atât abhazii, cât și oseții din sud contau pe Rusia pentru a le oferi protecție împotriva georgienilor, și primeau de la aceasta subvenții substanțiale și alte modalități de sprijin. Din moment ce majoritatea lor nu aveau, și nici nu își doreau să aibă,

cetățenie georgiană, Putin a introdus o politică de „pașaportizare“, emițându-le rezidenților din cele două provincii pașapoarte rusești, care permiteau Kremlinului să facă apel la dreptul de a-și proteja cetățenii. În ambele republici, persoanele de etnie rusă dețineau funcții importante, iar în Osetia de Sud au fost aduși foști ofițeri KGB pentru a ocupa posturi guvernamentale cheie.

Dacă declarația lui Putin despre „nici o altă favoare“ se dorea a fi o amenințare, și cu siguranță așa și era, Saakașvili nu le-a acordat prea multă atenție. Poate că a interpretat greșit până și un indiciu pe care se presupune că Putin i l-ar fi dat în timpul primei lor întâlniri la Kremlin, cum că era pregătit să depună un efort considerabil pentru ca Osetia de Sud să reintre sub suveranitatea georgiană. În mai, Giorgi Kaindrava, un regizor de film pe care Saakașvili îl desemnase drept ministru pentru Rezolvarea Conflictelor, a văzut câteva hărți atârinate în biroul ministrului-adjunct al Securității, în care erau desenate planuri pentru un atac militar asupra Osetiei de Sud. După cum i-a spus expertului pe regiunea Caucazului, Thomas de Waal, „Toate zilele erau indicate pe hartă, își doreau să reitereze în totalitate ceea ce făcuseră în Adjaria“.⁸⁷ În 24 mai 2004, ziua națională a Georgiei, Saakașvili a organizat la Tbilisi o paradă militară uriașă, în timpul căreia s-a adresat abhazilor și oseților din sud în propriile lor limbi, insistând asupra reintegrării acestora în teritoriul Georgiei. Președintele Osetiei de Sud, Eduard Kokoiti, un fost luptător de performanță și om de afaceri cu legături puternice cu Rusia, povestește într-un interviu că apelul lui Saakașvili la reintegrare transmitea un mesaj lipsit de orice fel de ambiguitate: „Vreau să subliniez faptul că făcuse acest lucru în

fața unei coloane de tancuri care mărșăluiau pe Bulevardul Rustaveli. Nu era un îndemn, ci o amenințare pentru oșeți. Și toată lumea din Osetia a luat acest îndemn ca pe o amenințare“.⁸⁸

Cinci zile mai târziu, Saakașvili și-a mutat trupele la granița cu Osetia de Sud pentru a lansa o operațiune impresionantă de „combatere a contrabandei“. Scopul aparent era acela de a închide o piață uriașă din satul Ergneti, prin care se trecea în mod ilegal o mare cantitate de bunuri între Rusia, Osetia de Sud și Georgia. Atacul georgian a provocat cea mai cruntă luptă din regiune, din 1992 încoace. Poate că scopul real era declanșarea prăbușirii guvernului sud-oset, dar efectul obținut a fost unul opus. Poziția lui Kokoiti a fost întărită, iar atitudinea antigeorgiană înăsprită printre sud-oseții de rând, pentru care piața din Ergneti reprezenta singura sursă de venit.

După ce ministrul rus al Afacerilor Externe a emis un avertisment cum că aceste „măsuri ofensive“ ar putea determina „consecințe extrem de negative“, Saakașvili s-a îndreptat către Washington pentru ajutor. Dar și acolo acțiunile sale au fost considerate impulsive și periculoase. Secretarul de stat Colin Powell povestește: „Cred că președintele s-a întins mult prea devreme mai mult decât îi era plapuma. A trebuit să-i explic clar acest lucru: «Considerați probabil că acest lucru este de interes vital pentru națiunea dumneavoastră, dar noi nu suntem atât de siguri de asta. Și sigur nu este de interes vital pentru națiunea noastră. Așa că nu vă băgați într-o situație care ar putea să vă depășească, crezând că o să vă sărim în ajutor, indiferent de dificultățile în care vă aflați. Aveți grijă»“.

Saakaşvili a ținut seamă de acest lucru și în august trupele georgiene s-au retras din regiune.

Noaptea alegerilor

De-a lungul istoriei, Moscova a fost afectată de mai multe incendii. Structurile originale din lemn ale Kremlinului, fortăreața din inima capitalei, au ars de nenumărate ori. Cotropitorii tătari au incendiat complet orașul în secolul al XVI-lea. În 1812, la Grande Armée a lui Napoleon pătrundea în Moscova, fapt ce a dus la declanșarea unui incendiu de mari proporții, care a distrus aproape totul în calea sa și a făcut ca orașul să fie practic reconstruit de la zero.

În seara zilei de sâmbătă, 14 martie 2004, sala de expoziții Manej, fosta școală de călărie a țarilor, situată chiar lângă Kremlin, a luat foc în circumstanțe inexplicabile și a ars ore întregi pe cerul întunecat al nopții.⁸⁹ Vladimir Putin s-a urcat într-un punct de observație din interiorul zidurilor roșii ale Kremlinului pentru a privi de acolo scena. Televiziunile l-au surprins cum se uita fix la iadul dezlănțuit în fața sa, întorcându-se și părăsind locul apoi cu o privire plină de neliniște pe chip. Poate că a văzut în acest foc un semn rău prevestitor. Era ziua alegerilor. Secțiile de votare se închiseseră cu doar câteva ore în urmă și fusese ales președinte al Rusiei pentru al doilea mandat consecutiv de patru ani, cu 71% din voturi. Napoleon își privise prada de război arzând în fața ochilor. Avea oare să fie distrusă și viziunea lui Putin de niște străini care păgubeau țara cu ideile lor diferite despre democrație?

Nu am nici o idee dacă asemenea gânduri chiar i-au trecut

prin minte președintelui în momentul acela. Dar evenimentele petrecute câteva luni mai târziu în sudul Rusiei aveau să arate că Vladimir Putin, omul autoritar, era bântuit de idei paranoice de slăbiciune și pericol extern. Un alt atac terorist sângeros, la o școală de data aceasta, soldat cu moartea a sute de copii, i-a servit, se pare, drept dovadă lui Putin că de fapt controlul său asupra țării era prea fragil și că Rusia era o rămășiță de stat neputincios înconjurat de dușmani. Simțindu-se încolțit, avea să-și arate colții pentru a-și dovedi puterea. Putin II avea să fie ca o pasăre phoenix furioasă, născută din foc.

Beslan și „lovitura constituțională“

Tragedia a început la 1 septembrie, prin tradiție data întoarcerii elevilor ruși la școală după vacanța de vară. În Beslan, un mic orașel de 36 000 de locuitori, situat imediat la nord de munții Caucaz și la mai puțin de o oră de mers cu mașina de estul Ceceniei, elevii se întorceau veseli din vacanță la Școala nr. 1, în uniformele cele noi. Puțin după ora nouă dimineața, în timp ce asistau în curtea școlii la ceremonia de deschidere împreună cu părinții lor, un grup de atacatori înarmați au dat năvală într-un camion de armată și au început să tragă focuri în aer, adunând mai bine de 1 100 de persoane, copii, părinți și profesori, în clădirea școlii. Era o reiterare a tragediei de la teatrul din Moscova, cu excepția că teroriștii își învățaseră lecția, fapt ce făcea să fie și mai greu pentru autorități să facă față acestei crize. Sechestratorii plănuiseră meticolos atacul și cunoșteau fiecare cotlon al școlii. Vreo 12 ostateci au fost împușcați în primele ore și de-a lungul celor

trei zile ce au urmat, țara privind terifiată desfășurarea evenimentelor, în timp ce atacatorii așezau explozibil și declanșatoare în jurul școlii, refuzând să permită aducerea de mâncare, apă sau medicamente în clădire. Președintele Putin s-a văzut încă o dată pus în fața unei dileme îngrozitoare – cum să elibereze ostatecii și să salveze vieți fără să cedeze cererilor teroriștilor, care, ca de obicei, presupuneau direct independența Ceceniei. Negocierile cu un medic care ajutase în timpul asediului la teatrul din Moscova și cu un lider al conducerii locale nu au dus nicăieri. Îngrămădiți în sala de sport a școlii, pe o căldură înăbușitoare, copiii erau traumatizați și deshidratați. În cea de-a treia zi, forțele speciale au dat năvală în școală, în urma a două explozii inexplicabile. Rebelii au ripostat. Au fost uciși 28 de teroriști, dar și 334 de ostateci, majoritatea lor copii.

Era, până în acel moment, cea mai sumbră zi a Rusiei în bătălia eșuată împotriva teroriștilor pe propriul ei teritoriu. Capacitatea atacatorilor și a teroriștilor sinucigași de a provoca un dezastru aproape după propriul plac dovedea neputința autorităților și absurditatea pretenției lui Putin de a fi „câștigat” bătălia. Tragedia de la Beslan era al șaselea incident terorist major doar din anul 2004.

În februarie, 41 de persoane au fost ucise într-un atentat cu bombă în metrourile moscovite.

În mai, președintele Ceceniei, cu orientări promoscovite, Ahmat Kadîrov, a fost asasinat în timpul unei parade de Ziua Victoriei, în capitala Groznîi.

În iunie, un grup de teroriști din Cecenia au atacat capitala republicii învecinate, Ingușetia, omorând 95 de persoane și punând mâna pe un depozit masiv de armament pe care l-au

folosit mai târziu la Beslan.

În august, 90 de persoane au murit când două aeronave au fost aruncate simultan în aer, în timpul zborului, de către niște teroriști sinucigași.

La sfârșitul aceleiași luni, cu doar o zi înaintea atacului de la Beslan, o femeie s-a aruncat în aer într-o stație de metrou din Moscova, omorându-se pe ea însăși, dar și pe alți zece călători.

Vladimir Putin s-a adresat în sfârșit la televizor națiunii în seara zilei de sâmbătă, 4 septembrie, la o zi după finalul tragic al atacului din Beslan și la doar câteva ore după ce fusese la fața locului pentru a-i întâlni pe câțiva dintre supraviețuitori. Părea profund afectat și vorbea lent și emoționat despre „tragedia îngrozitoare de pe teritoriul nostru“. Ca un preot la o slujbă de înmormântare, i-a rugat pe oameni să și-i „amintească pe cei ce au pierit de mâna teroriștilor în ultimele zile“, plecându-și capul în semn de suferință. Dar a trecut repede de la criza imediată la a trage niște concluzii dintr-o perspectivă surprinzătoare, care avea să-i definească în mai multe privințe restul mandatului.

„Rusia a trecut prin multe evenimente tragice și suferințe îngrozitoare de-a lungul istoriei sale“, a spus. „Astăzi trăim vremurile de după prăbușirea unui stat vast și măreț, a unui stat care, din păcate, s-a dovedit a fi incapabil de a supraviețui în această lume în continuă schimbare. Dar, în ciuda tuturor dificultăților, am fost capabili să conservăm inima a ceea ce a fost cândva imensa Uniune Sovietică și am numit această nouă țară Federația Rusă.“

Stilul era unul neobișnuit, ca al unei lecții de istorie predate națiunii într-un moment de durere, prin care se evoca

măreția URSS. În ceea ce a spus mai departe, Putin a lăsat să se vadă nostalgia pentru pumnul de fier al poliției statale comuniste, care fusese înlocuită de delăsare:

Trăim vremuri în care conflictele interne și disputele interetnice, cândva suprimate cu fermitate de către ideologia conducătoare, au atins cote maxime. Am încetat să mai acordăm atenția cuvenită chestiunilor legate de apărare și securitate, și am îngăduit corupției să ne submineze sistemul judiciar și de aplicare a legii. În plus, țara noastră, protejată în trecut pe toată întinderea frontierelor sale externe de cel mai puternic sistem de apărare, s-a trezit peste noapte lipsită de apărare, atât la est, cât și la vest. Va fi nevoie de mulți ani și de multe miliarde de ruble pentru crearea unor granițe apărate cu adevărat. Dar chiar și așa, am fi putut fi mai eficienți, dacă am fi acționat cu profesionalism și la momentul potrivit.

Insinuând parcă represiunile ce aveau să urmeze, Putin a continuat: „Ne-am arătat a fi slabi. Și cei slabi sunt puși la pământ“.

Putin dădea o turnură complet nouă atacului terorist. Nu a menționat deloc brutalitatea propriilor forțe în Cecenia, factorul principal care stătea în spatele tuturor actelor de terorism interne. De fapt, nici măcar nu a menționat cuvântul Cecenia, ci a dat în schimb vina pe Occident! Și-a formulat acuzațiile în niște termeni ciudați și ambigui:

Unii și-ar dori să smulgă o „felie gustoasă de plăcintă“ din țara noastră. Alții îi și ajută. Îi ajută crezând că Rusia încă mai este una dintre cele mai importante puteri nucleare și reprezintă așadar o amenințare pentru ei. Ei cred că această amenințare ar trebui înlăturată. Terorismul este, desigur, doar un mijloc pentru a atinge acele obiective.

Putin părea să sugereze, astfel, că atacul de la Beslan făcea parte dintr-o conspirație occidentală de destrămarea a Federației Ruse. Guvernele străine foloseau terorismul drept un „mijloc“ pentru a atinge acel scop. În continuare, s-a

adresat poporului său în termeni apocaliptici, ca un lider în pragul războiului:

Așa cum am mai spus în numeroase rânduri, nu doar o dată ne-am aflat puși în situația de a face față unor crize, revolte și acte de terorism. Dar ceea ce s-a întâmplat acum, această crimă comisă de teroriști, este fără precedent prin lipsa ei de umanitate și prin cruzime. Aceasta nu este o sfidare adusă președintelui, Parlamentului sau guvernului. Este o sfidare adusă întregii țări, întregului nostru popor. Țara noastră este sub asediu.

Putin a jurat că, în calitatea sa de președinte, nu va permite să fie șantajat sau să cedeze în fața panicii. „Situația cu care ne confruntăm acum este o acțiune directă de terorism internațional îndreptată împotriva Rusiei. Acesta este un război total, crud și atotcuprinzător.“ A avertizat poporul rus că nu mai puteau să trăiască în continuare într-o manieră așa de „lipsită de griji“ și le-a cerut serviciilor secrete să intervină în forță. A promis „o serie de măsuri menite să consolideze unitatea țării“.

Aceste măsuri au fost anunțate în zilele ce au urmat și i-au șocat pe aceia care credeau că Rusia era oricum un stat mult prea autoritar. Fostul premier al lui Putin, Mihail Kasianov (care fusese demis cu jumătate de an în urmă) le-a numit o „lovitură anticonstituțională“.

În numele luptei împotriva terorismului internațional, Putin a abolit în primul rând alegerea directă a guvernatorilor regionali. De atunci înainte, el personal avea să-i desemneze, și numirea lor avea să fie aprobată de către adunările regionale (această mișcare părea să insinueze, fără să fi exprimat în mod explicit, că evenimentele de la Beslan nu s-ar fi întâmplat, dacă guvernatorii regionali nu ar fi fost „scăpați de sub control“). În

al doilea rând, au fost făcute demersuri pentru ca intrarea politicienilor independenți sau a partidelor radicale de opoziție în Duma de Stat să devină aproape imposibilă. Până în acel moment, jumătate din cele 450 de locuri în Parlament erau alese de pe listele de partid, în timp ce cealaltă jumătate era ocupată de politicieni aleși în mod direct de către alegătorii din 225 de circumscripții. Pragul necesar pentru ca un partid să intre în Parlament a fost ridicat de la 5 la 7%. Au fost înăsprite și regulile pentru înființarea de noi partide politice.

Putin își mărea astfel controlul personal și gâtuia opoziția. „Verticala puterii“, creată în 2000, era rigidizată acum și mai tare. „Ideologul“ lui Putin, Vladislav Surkov, a fost îndemnat să conceapă un termen prin care să confere un fel de demnitate pseudoacademică acestor măsuri de reprimare. Soluția găsită a fost „democrație suverană“ sau uneori, „democrație dirijată“, când, de fapt, acesta era sfârșitul democrației. Într-un interviu acordat ziarului *Komsomolskaia Pravda*, el a prezentat ultimul pachet de reforme într-o manieră à la *Alice în Țara Minunilor*, în care totul era opusul a ceea ce părea: noul sistem electoral nu slăbea opoziția, ci o „aducea înapoi din uitarea politică“, reformele nu aveau să consolideze puterea lui Putin, ci a statului, guvernatorii desemnați nu aveau să aibă mai puține drepturi, ci mai multe. O altă inițiativă anunțată de Putin, crearea unei noi „Camere Publice“, o adunare de 126 de personalități desemnate, care ar fi dezbătut inițiativele civice și proiectele de lege, a provocat consternare, din moment ce se presupunea că asta era oricum sarcina membrilor aleși ai Dumei de Stat. Surkov a explicat că problema cu parlamentele este că deputații se gândesc mereu la realegere; în Occident, acest lucru este numit „a fi tras la răspundere de electorat“,

dar în Rusia, după Surkov, asta ducea la populism. Experții din Camera Publică nu ar fi fost așa de dependenți de climatul politic, fiind așadar mai obiectivi⁹⁰ (Surkov a oferit un indiciu despre felul în care vedea el realitatea, câțiva ani mai târziu, când a declarat la televiziune că „Putin este un om trimis țării de destin și de Dumnezeu într-un moment greu pentru Rusia. El a fost sortit să ne ocrotească popoarele“.⁹¹ Un asemenea conducător trimis de Dumnezeu poate, cu siguranță, să interpreteze democrația după bunul plac).

Și ce ar fi trebuit să înțeleagă poporul din discursul președintelui despre puterile străine care încearcă să pună mâna pe „o felie gustoasă de plăcintă“? Conform experimentatului analist Dmitri Trenin, politica externă a lui Putin intra într-o nouă etapă. „Până în 2003“, scrie el, „Rusia făcuse pași importanți în direcția reapropierii de Occident, cu sloganul «alegerea europeană» și cu misiunea de a deveni aliați ai Statelor Unite“. De atunci încolo, însă, „Moscova a urmărit o politică de nealinieră, cu o independență tot mai accentuată față de Occident, combinată însă cu reținerea de a-l înfrunța“.⁹²

Era începutul unei noi poziții izolaționiste. În cel de-al doilea mandat al lui Putin, nu aveau să mai existe lingușeli. El era de părere că Rusia lăsase garda jos și avea nevoie să se apere împotriva celor două rele îngemănate: terorismul (definit acum ca făcând parte dintr-o conspirație străină) și democrația în stil occidental, care se infiltrasă în fostul spațiu sovietic, mai întâi în Georgia și, în curând și în... Ucraina.

⁷⁹ Interviu cu Igor Ivanov, 11 decembrie 2010

- [80](#) Interviu cu Nino Burjanadze, 29 martie 2011
- [81](#) Interviu cu Mihail Saakașvili, 9 mai 2005
- [82](#) Vezi Thomas de Waal, *The Caucasus: An Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2010), pp. 194–195
- [83](#) Interviu cu Colin Powell, 3 martie 2011
- [84](#) de Waal, *The Caucasus*, p. 197
- [85](#) Interviu cu Mihail Saakașvili, 31 martie 2011
- [86](#) *Wall Street Journal*, 30 august 2008, *Daily Telegraph*, 23 august 2008
- [87](#) de Waal, *The Caucasus*, p. 199
- [88](#) Interviu cu Eduard Kokoity, 4 aprilie 2011
- [89](#) Cauza incendiului, care a lăsat doar pereții exteriori intacti, nu a fost niciodată stabilită definitiv. Distrugerea acestei clădiri istorice (ridicate după incendiul izbucnit în urma războiului napoleonian din 1812) a oferit prilejul de a fi complet reconstruită, fapt ce a fost criticat de către conservatori pentru că ar fi deformat viziunea arhitecturală originală
- [90](#) *Komsomolskaia Pravda*, 28 septembrie 2004
- [91](#) Surkov despre televiziunea cecenă, 8 iulie 2011, citat de Interfax și Reuters
- [92](#) Dmitri Trenin, ‘*Moscow the Muscular*’: *The Loneliness of an Aspiring Power Center* (Moscova: Carnegie Moscow Center Briefing, volumul 11, numărul 1, ianuarie 2009)

CAPITOLUL 7

DUȘMANI PRETUTINDENI

Revoluția Portocalie

Evenimentele petrecute la Kiev, la sfârșitul lui 2004, au provocat furie la Kremlin: o mare de haine și steaguri portocalii, un milion de protestatari rezistând la temperaturi sub zero grade, zi și noapte, au adus capitala ucraineană în impas. Era și-așa rău că demonstrațiile erau o reiterare a evenimentelor de la Tbilisi petrecute cu un an în urmă – proteste împotriva unor alegeri falsificate, sprijin în masă pentru un candidat proamerican, naționalist, care se propunea drept o alternativă la guvernarea coruptă, autoritară, prorusă. Mai mult, toate aceste evenimente se petreceau în Ucraina, cel mai important stat pentru Rusia dintre toate fostele republici sovietice. Cu cei 47 de milioane de locuitori ai săi, Ucraina era de zece ori mai mare decât Georgia. Una din șase persoane era de etnie rusă și existau milioane de familii mixte, ruso-ucrainene. Putin (la fel ca mulți dintre ruși) o privea ca pe o simplă extensie a Rusiei. Se pare că el i-ar fi spus președintelui George W. Bush, în 2008: „George, nu înțelegi că Ucraina nici măcar nu e un stat? Ce e Ucraina? O parte din teritoriul său se află în Europa de Est, dar cea mai mare parte este un dar de la noi“. O parte, peninsula Crimeea, chiar fusese un dar transmis

prin decret de Rusia Ucrainei, de către fostul lider sovietic Nikita Hrușcirov. Crimeea era vitală din punct de vedere strategic pentru Rusia, întrucât flota sa de la Marea Neagră își avea baza aici. De fapt, toată țara era un mare bloc prin care treceau multe dintre legăturile strategice dintre Rusia și Europa – conductele de petrol și gaze, rețeaua de electricitate, autostrăzile militare –, în plus, reprezenta ultimul tampon dintre Rusia și tot mai extinsa Alianță Nord-Atlantică. Și totuși, omul care urma să fie președinte aici, Viktor Iușcenko, cu soția lui americană, vorbea despre *aderarea* la NATO!

Putin nu avea să facă greșeala de a-și trimite ministrul de Externe în Ucraina pentru „a pune lucrurile la punct“, riscând să-i alunece printre degete, asemenea Georgiei. În cazul Ucrainei, Putin avea să facă tot posibilul pentru a pune capăt acestui nonsens. L-a însărcinat, așadar, pe noul său șef de cabinet, viitorul președinte, Dmitri Medvedev, cu elaborarea unei noi strategii.

Încă de la începerea campaniei electorale în iulie, Putin fusese foarte conștient de pericol. Opoziția cu înclinații occidentale era condusă de duetul charismatic format din Iușcenko, care deținuse înainte funcțiile de președinte al Băncii Centrale Naționale și de prim-ministru, și Iulia Timoșenko, o politiciană pătimașă, renumită pentru părul ei blond, împletit într-o coadă în jurul capului, dar și pentru o controversată carieră în domeniul gazelor naturale, care o transformase într-una dintre cele mai bogate persoane din Ucraina. Cei doi au format o coaliție electorală, Forța Poporului, și au încheiat o înțelegere prin care, dacă Iușcenko ar fi fost ales președinte, acesta ar fi numit-o pe Timoșenko prim-ministru. Ambii doreau să afirme independența Ucrainei

de Rusia și, în special, dreptul țării de a adera la Uniunea Europeană și la NATO.

Candidatul cercurilor aflate la guvernare era prim-ministrul de la acea vreme, Viktor Ianukovici, un om cu un trecut sumbru, cu două condamnări la activ pentru infracțiunile de tâlhărie și ultraj comise în tinerețe, care îl făcuseră până și pe Vladimir Putin să aibă rețineri în privința lui, în ciuda faptului că era evident de preferat lui Iușcenko. Mai mulți ruși bine informați mi-au dat de înțeles că Putin nu-l considera pe Ianukovici a fi cel mai potrivit candidat, dar că fusese până la urmă de acord cu el, deoarece se bucura de sprijinul total al președintelui în funcție la momentul respectiv, Leonid Kucima. Acesta se folosisese de toate resursele guvernului pentru a-l sprijini în campania electorală. Televiziunea de stat l-a prezentat îndelung pe Ianukovici într-o lumină extrem de favorabilă, înfățișându-l în același timp pe Iușcenko drept un naționalist radical, care mai era, pe deasupra, și căsătorit cu o americancă de origine ucraineană. Despre aceasta se credea că ar fi un agent CIA care complota pentru ca soțul ei să pună mâna pe putere.

Kucima a confirmat într-un interviu că el și cu Putin discutaseră despre cine să fie candidatul preferat. „Nu era un secret. Credeți că Occidentul nu a discutat despre cine să fie președintele Ucrainei? Toată comunitatea occidentală a făcut asta, dar de partea cealaltă se afla doar Rusia, doar Putin. Putin cunoștea declarațiile și opiniile domnului Iușcenko, și nu își dorea prea tare ca acesta să ajungă la putere“.⁹³ Odată ce Kucima l-a ales pe Ianukovici drept „succesorul“ său, Putin i-a pus la dispoziție tot sprijinul Kremlinului. Ucraina devenise acum un câmp de luptă al influențelor, cu Statele Unite și Rusia

care își susțineau fiecare în mod deschis candidatul preferat.

La fel cum se petrecuse și în Georgia în anul precedent, ONG-urile occidentale s-au implicat masiv în campanie, consiliindu-l pe Iușcenko și grupurile interne care îl sprijineau. Cea mai mare grupare de tineret, numită Porá („E timpul“), împrumutase din tehnicile de propagandă electorală și de nesupunere civică întrebuintate de gruparea sârbă Otpor și de Kmara georgiană. Rușii, în schimb, și-au trimis așa-ziii „tehnologi politici“, inclusiv pe bine-cunoscutul Gleb Pavlovski (un fost disident sovietic devenit acum consilier de-al lui Putin) și pe consultantul politic Serghei Markov, pentru a fi consilieri de imagine în echipa lui Ianukovici și a funcționa ca mediatori de comunicare între el și Kremlin.

Ambasadorul american la Kiev, John E. Herbst, povestește într-un interviu că ambasadele occidentale „creaseră niște instrumente“ pentru a se asigura că alegerile sunt libere și corecte. „Îmi aduc aminte că ambasadorul canadian își luase sarcina de a forma un grup de lucru pentru ambasadele interesate, care să supravegheze evenimentele ce aveau legătură cu alegerile. Am organizat acolo și o întâlnire regulată, mai întâi lunară, dar care începuse apoi să se desfășoare cam o dată la două săptămâni, cu toate ONG-urile internaționale și ucrainene, pentru a afla care erau acțiunile lor de încurajare a alegerilor libere și corecte, încercând să găsim o modalitate prin care să ne coordonăm cel mai bine în obținerea rezultatului dorit. Și rezultatul dorit a fost cel al unor alegeri libere și corecte, nu vreun câștigător anume“. La fel cum se întâmplase și în Georgia, USAID^{*94} a contribuit cu milioane de dolari la sprijinirea societății civile, a presei libere și a democrației. Herbst afirmă că toate partidele, chiar și

Partidul Comunist, erau libere să se folosească de aceste fonduri și programe.⁹⁵

La un moment dat în timpul campaniei, Herbst i-a contactat pe consilierii ruși de imagine, în încercarea de a afla ce puneau la cale. „I-am invitat pe Pavlovski și pe Marat Ghelman, care era partenerul său în această acțiune, să luăm prânzul împreună. Masa a fost una plăcută... dar conversația foarte rezervată. Chiar nu voiau să vorbească prea mult despre lucrurile cu care se ocupau.“ Herbst declară că nu avea nici un fel de reticențe în a spune ce făceau americanii în Ucraina: „Într-un anumit sens, aveam un avantaj pentru că tot ceea ce făceam era destul de evident. Ne doream să încurajăm alegerile libere și corecte, și declaram public ceea ce făceam. N-am avut nici o problemă în a le spune că ONG-urile din Ucraina, și, la drept vorbind, din toată lumea, încercau și ele să încurajeze acest rezultat. Ei în schimb erau mai reticenți în a-mi spune ceea ce puneau la cale, și pot să înțeleg de ce“.

Ceea ce Herbst a descris ca fiind o simplă încurajare a alegerilor libere și corecte, Pavlovski a văzut în mod diferit: „Observam cum toți consultanții și un număr mare de activiști ai ONG-urilor erau complet proamericani sau pro-NATO“. Pavlovski a fost la fel de reticent și când a fost întrebat despre ceea ce încerca să obțină. Acționa ca un „mediator de comunicare“, a declarat el, dar i s-a părut foarte greu să-l influențeze pe Kucima, care insista să se ocupe de unul singur de campania candidatului său. „Nu am înțeles niciodată de ce îl alesese Kucima pe el. Erau alți guvernatori mult mai acceptabili în viziunea electoratului. Din câte înțelesesem, Kucima se aștepta la un conflict, iar Ianukovici părea un om dur, capabil să-i facă față. Dar a fost o greșeală. Grosolănia și

vulgaritatea lui Ianukovici i-au iritat pe alegători. Și Putin a observat, desigur, acest lucru și nu era prea mulțumit de situație“. Până la încheierea campaniei, Pavlovski spune că trimisese doar rapoarte sumbre la Moscova despre faptul că sediul central al campaniei „pierduse comanda“.⁹⁶

Serghei Markov a fost, în schimb, mult mai deschis într-un interviu, în privința sfaturilor pe care consultanții ruși le-au oferit echipei Kucima–Ianukovici, făcând câteva afirmații surprinzătoare despre rolul pe care rușii credeau că îl joacă ONG-urile occidentale. Markov a recunoscut public, deși angoasat, că el și colegii său fuseseră însărcinați să facă această muncă (să influențeze alegerile într-un stat suveran) *de către administrația prezidențială rusă*. O parte din munca lor, după spusele lui Markov, consta în a le oferi lui Kucima și Ianukovici o serie de analize profesionale zilnice despre situația în curs, pentru a le permite acestora să aibă o reacție mai adecvată. În al doilea rând, declară el, „Vedeam clar că experții care apăreau în mass-media erau de departe sub influența clară a fundațiilor occidentale. Și practic aceste fundații occidentale le interziceau să spună ceva bun despre Rusia, cu amenințarea de a fi eliminați din proiectele la care lucrau, pierzându-și, deci, subvențiile și rămânând falși. Așa că am venit și am început să organizăm cu ei seminarii, conferințe, proiecte media comune, în încercarea de a ocoli această «interdicție»“.⁹⁷

Ar trebui spus că această afirmație este exact opusul a ceea ce credea opoziția (și majoritatea observatorilor occidentali): și anume că presa era controlată în totalitate de către guvern și că transmitea o serie consistentă de poziții proruse.

Markov a făcut această afirmație bizară despre candidatul

opozitiei: „Eram ferm convinși că Iușcenko era controlat în totalitate de către soția lui, și că aceasta aparținea unui cerc radical de naționaliști ucraineni având legături cu mișcarea nazistă și nu atât de mult cu serviciile speciale americane, cât cu cercuri din diaspora est-europeană, în special cu polonezii, care urau Rusia cum numai naționaliștii polonezi pot s-o facă. Eram sigur că Iușcenko, ca o persoană slabă ce era, avea să execute în întregime programele acestor naționaliști radicali, al căror scop era crearea unui conflict major între Ucraina și Rusia, chiar a unui mic război. Pentru a provoca o ceartă între aceste națiuni înfrățite, ruși și ucraineni, trebuia să se ajungă la vărsare de sânge. Sunt convins că acești oameni erau hotărâți ca ucrainenii și rușii să înceapă să se omoare între ei, și chiar vorbesc serios când spun *să se omoare între ei*“.

Acestea sunt niște afirmații destul de surprinzătoare, dar sunt importante deoarece este destul de probabil ca părerea apocaliptică a lui Markov să fi fost împărtășită și de către șefii săi de la Kremlin.

În același timp, rușii erau perfect conștienți că Iușcenko avea mari șanse să câștige, și încercau să facă pe ascuns propuneri ciudate echipei sale. Oleh Ribaciuk era șeful de campanie al lui Iușcenko și viitorul său șef de cabinet. Acesta povestește că a primit pe neașteptate un telefon de la un fost prieten din studenție pe care nu-l mai văzuse de 24 de ani. „Când m-a sunat, am știut că e în KGB. Mi-a sugerat să merg la Moscova ca să mă întâlnesc cu niște apropiați de-ai lui Vladimir Putin“.⁹⁸

În luna și jumătate ce a urmat, consilierul lui Iușcenko a făcut vizite săptămânale la Moscova, întâlnindu-se cu ei „în restaurante întunecate și vorbind în șoaptă“. Rușii voiau să știe

care erau planurile lui Iușcenko, dacă era ales. Ribaciuk le-a răspuns: „Politicile noastre sunt simple. Vrem să fim o țară democratică, o țară europeană. Vrem să devenim membru NATO, pentru siguranța europeană. Nu o să constituim o problemă când o să ajungem la putere pentru că o să știți la ce să vă așteptați de la noi“. Nu era tocmai asigurarea pe care o spera Kremlinul.

În 5 septembrie, cu doar două luni înainte de data alegerilor, Iușcenko s-a îmbolnăvit grav după o cină luată cu șeful Serviciului de Securitate ucrainean. A luat niște calmante când a ajuns acasă, dar în dimineața următoare s-a simțit și mai rău. Ribaciuk povestește: „Era în jur de zece dimineața când mi-a spus: «Hai să ne grăbim cu ședința asta pentru că mă simt foarte rău. Ceva nu e în regulă»“. Cauza suferinței nu a putut fi depistată și după trei zile Iușcenko a fost dus cu avionul la o clinică privată din Viena unde a fost diagnosticat cu intoxicație cu dioxină. Otrava i-a provocat ulceratii stomacale, probleme cu splina și desfigurarea feței în mare măsură.

„Îmi aduc aminte că m-am trezit la clinică la cinci jumătate dimineața“, povestește Iușcenko, „având jumătate din față paralizată, iar după trei ore de-abia dacă am mai reușit să scot vreun sunet. Îmi pierdeam vocea. Cu fiecare minut care trecea, când mă uitam în oglindă fața mea devenea tot mai mare și mai mare“.⁹⁹

Timp de două săptămâni, Iulia Timoșenko i-a luat locul, ținând discursuri la mitinguri și dând vina pe dușmanii lui Iușcenko pentru că îl „otrăviseră cu cinism“. Când s-a întors într-un final în cadrul campaniei, era mai popular ca niciodată, cicatricile de pe fața sa cândva atrăgătoare fiind

dovada vizibilă a disperării dușmanilor săi. Mulțumită televiziunii Kanal 5, deținută de un om de afaceri înstărit din partidul lui Iușcenko, Ucraina Noastră, cuvintele sale au fost transmise în direct în piețele publice din toată țara: „Ultimele două săptămâni, dragii mei prieteni, au fost cele mai tragice din viața mea“.

Moscova trebuia să mărească pasul acum pentru a-și promova candidatul, care rămăsese în urmă în sondajele de opinie. În ziua de 9 octombrie, Putin i-a invitat fără înștiințare prealabilă pe Kucima și pe Ianukovici la Moscova pentru a sărbători împreună recenta sa zi de naștere. Reportajele de la televizor erau menite să demonstreze cât de buni prieteni erau cei trei, în speranța că o fărâmă din farmecul lui Putin se va transfera asupra personalității neatrăgătoare a lui Ianukovici.

„Vă mulțumesc că ați dat curs invitației mele de a veni într-un timp atât de scurt“, s-a grăbit Putin să spună. „Este un bun prilej.“

„Este un prilej minunat“, s-au grăbit să adauge cei doi ucraineni. Având camerele de televiziune încă ațintite asupra lui, Kucima a profitat de ocazie ca să pară „neutru“ din punct de vedere politic, în timp ce își avertiza compatrioții de acasă că, așa cum ar fi spus Eduard Șevardnadze, soarele chiar răsare la nord. „Când sunt întrebat despre cei doi candidați principali la președinție, le răspund că pentru mine nu e atât o chestiune de cine va câștiga alegerile, ci despre ce va fi după alegeri. Ce traseu va adopta Ucraina? Pe cel deja bătut și testat pe care îl urmăm astăzi și care a și dat rezultate, chiar dacă compatrioții mei poate că nu le înțeleg în totalitate, sau traseul care va compromite tot ce s-a realizat în ultimul deceniu, și va pune totul la îndoială? Cred că întâlnirea noastră [cu Putin] va

ajuta la înclinarea balanței în direcția potrivită.“

În caz că mai avea cineva vreun dubiu, Putin a făcut apoi o vizită de trei zile în Ucraina la sfârșitul lui octombrie, o intervenție fără precedent, exact în ajunul primului scrutin al alegerilor. Nu era nevoie să facă ceva atât de evident cum ar fi să-l laude public pe Ianukovici sau să-l critice pe Iușcenko. Simpla lui prezență acolo amintea care era miza în aceste alegeri, și toată lumea a aflat cine era candidatul prorus. Putin a început prin acordarea unui interviu transmis în direct pe trei posturi naționale ucrainene, în timpul căruia telespectatorii puteau telefona sau trimite e-mailuri. În următoarele două zile, a purtat o serie de discuții cu membrii conducerii și a stat alături de Ianukovici la ceremoniile care au marcat cea de-a 60-a aniversare a eliberării Ucrainei (de către ruși) de sub ocupația nazistă. Consilierii de imagine își făceau bine treaba. Și, în acest punct, rușii erau ferm convinși că Iușcenko nu avea nici o șansă să fie ales.

Dar alegerile din 31 octombrie au demonstrat contrariul. Iușcenko a ieșit la mică distanță înaintea lui Ianukovici, amândoi obținând puțin sub 40% din voturi. Era nevoie de un al doilea scrutin între cei doi candidați principali, acesta fiind stabilit pentru duminică, 21 noiembrie.

În cel de-al doilea scrutin, un sondaj finanțat de ambasadele occidentale îl plasau pe Iușcenko cu 11 procente înaintea rivalului său. Dar rezultatele oficiale l-au indicat, însă, pe premier în frunte cu 3 procente, rezultat contestat de către observatorii occidentali ai alegerilor, care susțineau că au asistat la un abuz de resurse ale statului în favoarea lui Ianukovici. Șeful de campanie al lui Iușcenko, Oleh Ribaciuk, povestește: „Mersesem să votez într-o secție din centrul

Kievului. Puțină lume vine de obicei să voteze acolo, dar în ziua alegerilor s-a format brusc o coadă de oameni cu buletine de vot în plus, care sosiseră din regiunea Donețk [regiunea de suflet a lui Ianukovici]. Erau mai mulți oameni veniți de acolo decât cei care veniseră să voteze la secția de care aparțineau!“

Frauda era atât de evidentă, încât susținătorii lui Iușcenko au umplut treptat Piața Independenței (cunoscută sub numele de Maidan) din centrul Kievului, instalându-se într-o tabără de corturi în care aveau de gând să rămână până când nu s-ar fi schimbat rezultatul alegerilor. Portocaliul a devenit culoarea revoluției, culoare aleasă în detrimentul culorilor albastru și galben ale steagului Ucrainei, pentru a evita accentele naționaliste. În aproape o săptămână, li s-au mai alăturat un milion de oameni, punând sub asediu clădirile guvernului.

Vladimir Putin l-a sunat, totuși, imediat pe Ianukovici pentru a-l felicita. „A fost o luptă strânsă“, i-a spus, „dar una deschisă și cinstită, iar victoria dumneavoastră a fost convingătoare“. În afară de „strânsă“, toate celelalte adjective folosite cu greu ar fi putut fi mai departe de adevăr. Ca să fim drepti, am putea argumenta că Putin era în Brazilia la momentul respectiv și poate că nu era la curent cu evenimentele. Dar ce-l informau oare serviciile lui secrete? Consilierul său, Gleb Pavlovski, susține că nu a fost nici o greșeală, ci o încercare intenționată de a provoca Occidentul, în ceea ce el descrie ca fiind o „luptă internațională“ pentru rezultatul alegerilor. „Felicitățile au avut scopul de a transmite un mesaj politic. Lupta pentru recunoașterea rezultatului începuse, și Putin se implicase în această luptă. Într-un final, Rusia a pierdut, dar dacă nu ar fi fost așa, rezultatul ar fi fost unul cu totul diferit.“

Președintele Kucima a rămas neputincios. Capitala sa era terenul celei mai mari manifestări de putere a poporului la care asistase vreodată Europa, de la căderea comunismului înapoi. Îi trecuse prin minte ideea de a folosi forța pentru a-i înlătura pe protestatari, dar spera că temperaturile sub zero grade aveau să-i alunge între timp. Nu s-a întâmplat asta, și demonstrații au continuat să protesteze perfect pașnic, pentru a evita izbucnirea violențelor. La primele ore ale zilei de 23 noiembrie, Kucima l-a sunat pe președintele Poloniei, Kwaśniewski, pentru a-i cere sfatul. „Era incredibil de agitat“, își amintește Kwaśniewski, „și a tot repetat: «Nu voi permite să se verse sânge aici», de vreo două sau trei ori. M-a rugat să merg la Kiev, dar eu i-am răspuns: «Este toată noaptea, o să văd ce pot face mâine dimineață»“.¹⁰⁰

În dimineața următoare, Kwaśniewski l-a sunat pe Tony Blair. Șeful de cabinet al lui Blair, Jonathan Powell, relatează: „Insista ca Tony să meargă cu el la Kiev. Dar Tony avea rețineri în această privință, deoarece rușii aveau obsesia asta, cum că am încerca să-i încolțim, că Occidentul dorește să le invadeze sfera de influență, așa că Tony a hotărât să nu se ducă“.

Președintele polonez a convocat o delegație a Uniunii Europene care să medieze discuțiile dintre cei doi candidați și președintele Kucima, delegație care avea să ajungă la Kiev până la sfârșitul săptămânii – dar evenimentele se derulau mult prea repede.

În ziua de marți, 23 noiembrie, Iușcenko s-a autodeclarat câștigător și a depus în mod simbolic jurământul de președinte. Colega sa de campanie, Iulia Timoșenko, a anunțat înflăcărată că va conduce un marș împotriva administrației prezidențiale, declarând: „Fie cedează ei puterea, fie o luăm

noi cu forța“. Apelul ei a provocat o ceartă în interiorul echipei. Ribaciuk i-a spus: „Nu ar trebui să provocați mulțimea în felul acesta. Dacă moare cineva?“

„Atunci vor muri ca niște eroi“, a replicat aceasta, conform mărturiei lui Ribaciuk.

În ziua următoare, Comisia Electorală Centrală l-a declarat oficial pe Ianukovici învingător. Statele Unite, care investiseră atât de multe resurse în încercarea de a se asigura că alegerile sunt corecte, au fost nevoite să ia o decizie în fața, se pare, unei manipulări atât de flagrante. Secretarul de stat, Colin Powell, povestește într-un interviu: „Am intrat în birou chiar în momentul când se derulau aceste evenimente și mi-am chemat echipa înăuntru, spunându-le: «Uitați ce este, s-a ajuns prea departe. Nu putem să privim pur și simplu, să nu spunem nimic și să emitem declarații mieroase»“. A mers jos în camera rezervată ziariștilor și a făcut o declarație care avea să creeze conflicte între Washington și Moscova. „Nu putem accepta acest rezultat ca fiind unul legitim, deoarece nu îndeplinește standardele internaționale și nu s-a făcut nici o anchetă despre numeroasele informări credibile de fraudă și abuz.“

În drumul său de întoarcere din America Latină, președintele Putin s-a oprit la Haga pentru un summit cu liderii UE, unde a acceptat provocarea lansată. „Nu avem nici un drept moral să împingem un mare stat european spre o dezordine în masă“, a spus el. „Nu ar trebui să permitem ca rezolvarea unor astfel de conflicte prin presiunea mulțimii să facă parte din practica internațională.“

În culise, se pare că Putin îl sfătuia pe Kucima să-și vină în fire și să răspândească mulțimile de pe străzi. Întrebat într-un interviu despre acest lucru, Kucima a recunoscut: „Putin este

un om dur. Nu a fost ca și cum mi-ar fi spus direct: «Scoate tancurile în stradă». A avut mult tact în declarațiile sale. Dar a făcut câteva aluzii, nu e nici un secret“. Aluziile erau evident destul de dure și Kucima a trebuit să insiste: „Nu voi folosi forța pentru a risipi demonstranții din Maidan, deoarece știu că sunt și copii acolo, și e clar la ce o să se ajungă“.¹⁰¹

În vinerea aceea, la cinci zile după alegeri, delegația UE a sosit la Kiev, condusă fiind de Kwaśniewski și de șeful UE în probleme de politică externă, Javier Solana. Dar, în timp ce un milion de susținători de-ai lui Iușcenko așteptau răbdători în stradă, circa 40 000 de mineri din Donețk, regiunea de suflet a lui Ianukovici, mărșăluiau înspre Kiev. Kwaśniewski i-a spus lui Kucima: „Ce tot faceți acolo? Asta înseamnă masacru! Vă zic că dacă se întâmplă ceva, o să merg direct la aeroport cu Solana, și o să ținem o conferință de presă uriașă la Bruxelles, în care vă vom acuza de începerea unui război civil în Ucraina“.

Kucima a luat măsurile necesare pentru a preveni dezastrul. „Am autoritate pe lângă niște oameni cu influență“, a povestit mai târziu. „Am reușit pur și simplu să-i oprim.“

Înainte să înceapă discuțiile de mediere, Kucima a luat legătura cu președintele Putin la Moscova pentru a preciza faptul că masa rotundă trebuia să aibă și un reprezentant din partea Rusiei. Putin a propus trimiterea lui Boris Elțin, o glumă din punctul de vedere al lui Kwaśniewski, care i-a spus, așadar, lui Kucima: „Ascultați, îmi pare rău, dar nu pot să iau asta în serios, întrucât oricât de mult l-aș aprecia pe Elțin și oricât de multă plăcere mi-a făcut să lucrez cu el, vrem să purtăm niște discuții serioase, nu să avem spectacol“.¹⁰²

Putin și-a trimis un funcționar de încredere, în schimb, pe

Boris Grîzlov, fost ministru de Interne și președintele Dumei de Stat, pe care Putin tocmai îl numise șeful partidului său, Rusia Unită. Contribuția lui Grîzlov la discuții nu a fost cu mult mai productivă decât ar fi fost a lui Elțin. Iușcenko povestește că tensiunea atinsese cote maxime. „Știam că eram ultima persoană pe care Rusia și-ar fi dorit-o ca președinte. Toate aceste falsificări, felul în care rușii se interesau de alegeri, poziția lor părtinitoare pe timpul campaniei, imixtiunile în afacerile interne ucrainene... erau evidente pentru toată lumea.“

Premisa de la care pornea Grîzlov, conform spuselor lui Kwaśniewski, era că Ianukovici era președinte, și că toate poveștile despre nereguli erau o pierdere de timp, fiind născocite de forțe externe. Nu era nimic de discutat și masa aceea rotundă nu avea nici un sens.

Iușcenko și Ianukovici s-au acuzat reciproc că ar fi măsluit voturile în diferite circumscripții. Cineva chiar a sugerat că per total, votul nu fusese falsificat cu mai mult de zece procente. Kwaśniewski povestește că s-a uitat la acea persoană și i-a spus: „OK, atunci adăugați procentele astea în circumscripția dumneavoastră; dacă alegerile nu sunt falsificate cu mai mult de zece procente, atunci ele sunt valide!“ Grîzlov a amintit atunci de alegerile prezidențiale din SUA, din 2000, când rezultatul final a depins de niște buletine de vot neperforate complet și de renumărarea voturilor în Florida, sugerând că, asemenea americanilor, ar trebui să accepte un sistem aparent defectuos și să fie de acord cu rezultatul pe care acesta l-a produs. „Haideți să ne limităm la Constituție.“

Discuțiile ajunseseră într-un impas, iar Kwaśniewski știa că exista doar un singur om care ar fi putut să-l spulbere. L-a

rugat, așadar, pe cancelarul german, Gerhard Schröder, să vorbească cu Putin. „Am încercat să îl conving: «Dumneavoastră îl cunoașteți pe Putin. Spuneți-i că dacă insistă să susțină că toate aceste manifestații sunt artificiale și finanțate de forțe occidentale, fapt ce nu are nici o bază reală, și că alegerile nu au fost măsluite, atunci a înțeles totul greșit; înseamnă că nu a înțeles seriozitatea situației»“.

Schröder l-a sunat pe Putin, dar a auzit vrute și nevrute de la acesta. Putin considera că înțelege foarte bine situația, mult mai bine chiar decât Kwaśniewski și delegația UE. Schröder i-a transmis vorbele sale lui Kwaśniewski, spunându-i că fusese una dintre cele mai dificile convorbiri pe care le-a avut vreodată cu Putin.

Nu este prea clar care a fost efectul pe care l-a avut telefonul lui Schröder, sau ce i-a spus Putin apoi lui Kucima, cert este că duminică seara, la o săptămână după alegeri, ambasada SUA a primit vești cum că avea să se întâmple lucrul de care toată lumea se temea: unități de poliție puternic înarmate erau trimise să împrăștie demonstranții. Ambasadorul Herbst a sunat la Washington și le-a spus: „Cred că domnul secretar Powell trebuie să-l sune pe domnul președinte Kucima“.

Powell a fost înștiințat că trupele Ministerului de Interne începeau să se adune la marginea orașului. „Am încercat să-l sun pe președinte, dar brusc nu era disponibil.“ Kucima a explicat ulterior într-un interviu că refuzase acel apel pentru că era ora trei dimineața și nu avea nici un interpret la dispoziție care să-i traducă conversația. Între timp, ambasadorul a reușit să ia legătura cu ginerele lui Kucima, Viktor Pinciuk, și i-a spus: „Dacă se întâmplă vreo acțiune

represivă în noaptea asta, Kucima va fi considerat direct responsabil“.

Trupele au fost chemate înapoi, iar când Powell a reușit în sfârșit să dea de președinte în dimineața următoare, acesta i-a spus că nu avea să se întâmple nimic: era un „atac nejustificat de panică“. Dar, a mai adăugat, „Domnule secretar de stat, dacă Casa Albă ar fi înconjurată așa cum sunt birourile administrației și ale guvernului nostru în acest moment, dumneavoastră ce ați face?“ După spusele lui Kucima, Powell nu i-a dat nici un răspuns.

Kucima devenea tot mai disperat și era pregătit deja să-i abandoneze atât pe omul său, cât și pe Iușcenko, și să țină alte alegeri, cu noi candidați. Povestește, așadar: „Dacă Ianukovici devenea atunci președinte, Ucraina s-ar fi transformat într-un stat proscris, cu toată presiunea aceea din stradă și cu blocada diplomatică din Occident, mai ales din SUA“.

Dar nu se putea face nimic fără binecuvântarea Moscovei. În ziua de joi, 2 decembrie, Kucima a plecat la Moscova pentru a se consulta cu Putin pe aeroportul Vnukovo. Putin părea să-i susțină ideea. „Este posibil ca și un al doilea scrutin [cu Ianukovici și Iușcenko] să nu ducă nicăieri“, i-a spus lui Kucima. „Veți ajunge să țineți și un al treilea, al patrulea și al 25-lea scrutin, până când una dintre părți va obține rezultatele necesare.“

Putin a vorbit de temerile sale cum că Ucraina ar putea să se împartă în două tabere, cea vestică, mai naționalistă, care îl susținea cu o majoritate zdrobitoare pe Iușcenko, și cea estică, puternic industrializată, aflată la granița cu Rusia, și de unde își trăgea Ianukovici cel mai mare sprijin. „Trebuie să vă spun drept“, i-a mărturisit lui Kucima, „această tendință de divizare

ne îngrijorează foarte tare și nu suntem indiferenți la ceea ce se petrece. Conform recensământului, 17% din populația Ucrainei este compusă din persoane de etnie rusă. Dar, de fapt, eu cred că numărul este și mai mare de atât. Ucraina este o țară vorbitoare de limbă rusă, atât la est, cât și la vest. Nu exagerez când spun că o familie din două, dacă nu mai mult, are rude sau legături personale cu Rusia. De asta mă îngrijorează atât de tare ce se petrece“.

Reieșea clar din aceste afirmații că Putin privea Ucraina (așa cum avea să-i mărturisească mai târziu lui George W. Bush) aproape ca pe o provincie a Rusiei, și cu siguranță ca pe una pe care avea să o numească „sferă de interes privilegiat“. Consilierul său, Serghei Markov, susține că îi pregătise lui Putin, la începutul mandatului său, niște rapoarte informative care sugerau că „opinia publică din Ucraina își dorea să nu mai existe granițe între Ucraina și Rusia, ca toți cetățenii să aibă aceleași drepturi, aceeași monedă, aceeași educație și politică de informare. Dar ca, în același timp, Ucraina să-și păstreze suveranitatea, să aibă drapel, imn, președinte, cetățenie etc. diferite“.

Asta era ceea ce credea conducerea de la Kremlin despre Ucraina. Însă și administrația americană credea la fel de tare că Ucraina era pregătită să se alinieze cu Occidentul, și că majoritatea cetățenilor săi doreau aderarea la NATO și UE.

De fapt, atât rușii, cât și americanii subestimați cel mai important lucru, și anume că Ucraina este o entitate bine echilibrată, împărțită între mai multe orientări: între vorbitorii de rusă și cei de ucraineană, între creștinii ortodocși și cei catolici, între cei care deplâng vremurile trecute (când era mai multă siguranță, mai puține tensiuni, mai puțină

corupție, aproape nici un fel de rivalitate etnică) și cei care își doresc să privească înainte (către o mai mare deschidere, democrație, liberă inițiativă), între naționaliștii ucraineni și etnicii ruși, distribuiți de-a lungul unei linii de demarcație geografică „est-vest“ destul de imprecise. Sondajele de opinie nu indicau existența pe teritoriul țării a unei dorințe covârșitoare de a deveni membru NATO, deși ideea de aderare la UE era mai populară. Legăturile de familie despre care vorbea Putin erau într-adevăr reale. Dar, în același timp, Ucraina actuală nu mai era aceeași care își dorea cândva să facă parte din „familia“ sovietică, ci se transformase timp de 13 ani într-o entitate separată, dezvoltându-și deja o nouă identitate. Folosirea limbii ucrainene era mult mai răspândită acum decât pe vremea comunismului, când îl pusesem la un moment dat pe președintele Partidului Comunist Ucrainean, Vladimir Șcerbițki, în vădită încurcătură, întrebându-l ce limbă se folosea la ședințele Comitetului Central Ucrainean. Exista acum o nouă mândrie a națiunii, o nouă conștiință că, cel puțin din punct de vedere economic, ar fi fost mult mai bine pentru ucraineni să-și lege viitorul de Occident decât de economia semireformată și coruptă a Rusiei.

Acestea erau sentimentele predominante la refacerea, într-un final, a alegerilor din 2004, în urma unei decizii a Curții Supreme, în 26 decembrie, cu noi reguli de înăsprire a procedurilor și de reducere a fraudei. Viktor Iușcenko a fost declarat câștigător cu 52% din voturi, față de cele 44% obținute de Ianukovici. Observatorii internaționali au declarat că scrutinul s-a desfășurat în mod corect.

Rezultatul a venit ca o umilință pentru Putin, care pusese totul în joc pentru a preveni ceea ce considera drept

„pierderea“ Ucrainei în fața unei conspirații occidentale.

Revoluția Portocalie era ca o ușă trântită în fața eforturilor depuse de Rusia și de Occident pentru a se înțelege unul pe celălalt. Cu greu am putea găsi alt eveniment care să fie interpretat în maniere atât de diferite. Occidentul a considerat această victorie drept un triumf al democrației. Privind în retrospectivă, câțiva ani mai târziu, *Washington Post* scria următoarele: „Revoluția Portocalie din Ucraina a izbucnit în 2004 din cauza tentativei liderului rus Vladimir Putin și a delegaților săi de a impune în Ucraina o variantă a sistemului autoritar corupt din Rusia, începând acest lucru cu niște alegeri prezidențiale frauduloase“.¹⁰³

În Rusia, evenimentul a fost văzut, practic, drept rezultatul unor operațiuni speciale ale SUA. Gleb Pavlovski i-a descris pe protestatarii portocalii ca fiind niște „Gărzi roșii“ antrenate și finanțate de către consultanții americani. „Doar nu e fizică cuantică: există mulți specialiști locali care au lucrat la proiectul «Distrugeți Rusia» încă din 1990–1991, încă de la proiectul din Cecenia.“¹⁰⁴

Serghei Markov a susținut că aceasta a fost o lovitură menită să despartă Ucraina de Rusia și că Iușcenko a triumfat numai datorită fraudărilor. „Portocaliii nu au ajuns niciodată la putere ca rezultat al unor alegeri libere, ci au venit la putere ca rezultat al unei lovituri anticonstituționale, fiind susținuți, desigur, de către administrația americană și către observatorii occidentali. Oricât de mulți ar fi senatorii americani care susțin că a fost o mișcare legală, ea a fost de fapt una anticonstituțională.“

Pavlovski, principalul pion al Kremlinului în timpul revoluției, a fost nevoit să plece pe furiș, deghizat. „Plecarea

mea din Kiev a fost una destul de amuzantă. Eram cazat la un hotel chiar din centrul orașului, în mijlocul mulțimii portocalii care bloca administrația prezidențială. Am fost nevoit să-mi schimb hainele, precum Kerenski [prim-ministrul rus dat jos de la putere în timpul Revoluției din 1917], despre care manualele noastre sovietice spun că a scăpat îmbrăcat în uniformă de infirmieră. Așa că și eu am trecut prin mulțime purtând eșarfă și pălărie portocalii.“

Reacția negativă

Puțini sunt cei care pot spune că știu multe despre Vladislav Surkov, chiar dacă, timp mai bine de un deceniu, a fost unul dintre cei mai influenți oameni de la Kremlin. Ascunzându-se în spatele titlului inofensiv de șef-adjunct de cabinet al președintelui, el este de fapt arhitectul sistemului politic rus, schimbându-se ca un cameleon la comanda stăpânului său și născocind tot mai multe structuri și ideologii pentru a justifica toate manevrele lui Vladimir Putin. Cel mai notoriu termen inventat de el, noțiunea de „democrație suverană“, însemna în esență că Rusia avea să decidă de una singură, ca stat suveran, felul de democrație de care avea nevoie. Dacă partidele aveau nevoie acum de 7% din voturi, nu de 5%, pentru a intra în Parlament, Surkov venea repede în ajutor pentru a explica de ce. Dacă după câțiva ani s-ar fi hotărât că 5 procente erau, totuși, mai bune, Surkov avea să găsească o justificare și pentru asta. Dacă guvernatorii nu mai aveau să fie aleși, Surkov avea să explice de ce numirea lor era tot o mișcare democratică.

Surkov s-a născut în 1964 și, pentru multă vreme, a ascuns

faptul că tatăl său era cecen (numele lui a fost inițial Dudaev). A studiat la un institut de cercetare metalurgică, iar serviciul militar obligatoriu l-a îndeplinit în cadrul serviciilor de informații militare. Și-a îndreptat apoi interesul către arte, pregătindu-se să devină regizor de teatru, după care a studiat economia și a intrat în domeniul afacerilor. Surkov a compus versuri pentru diferite formații rock și încă mai scrie romane. Acest om al renașterii postsovietice a fost șeful de relații publice al lui Mihail Hodorkovski, înainte de a ajunge pentru o scurtă vreme la televiziunea de stat și apoi în biroul lui Putin, în calitate de ceea ce mulți sovietici ar fi numit „secretar ideologic“.

După „catastrofa“ Revoluției Portocalii, sarcina de a concepe niște strategii pentru prevenirea contaminării și a Rusiei (așa cum credea toată elita conducătoare că avea să se întâmple) a căzut pe umerii lui Surkov. Pentru a reuși acest lucru, el s-a folosit de declarațiile celor care fuseseră la fața locului în Ucraina, în timpul acelor evenimente tumultuoase.

Gleb Pavlovski, după ce a reușit să scape în siguranță deghizat în portocaliu, a scris în presă: „Evenimentele de la Kiev sunt un semnal de alarmă pentru Rusia. Consider că sistemul nostru politic nu este pregătit pentru noile tehnologii revoluționare din era globalizării. Combinația dintre slăbirea internă a sistemului politic și presiunile și provocările externe ar putea duce la o nouă revoluție, iar o revoluție globală în Rusia nu ar fi puțin lucru. Am evitat vărsarea de sânge în 1991, aproape printr-un miracol. Am evitat peste tot vărsarea de sânge în Rusia, în 1996 și în 1999, în afară de Cecenia. Dar asta nu înseamnă că e pe cale să se mai petreacă un alt miracol“.¹⁰⁵

În plus, privind în retrospectivă, el le-a declarat celor de la

BBC, în februarie 2008, că: „Această catastrofă ne-a fost de mare folos. Am învățat o mulțime de lecții foarte valoroase. Putin a început să ia mult mai în serios amenințările cu care se confrunta. Trebuia să ne pregătim imediat, să ne consolidăm sistemul politic și să-l pregătim pentru o lovitură venită din afară, o lovitură dată cu o «mănușă de catifea», ce-i drept, dar o lovitură care ne-ar fi putut răsturna. Putin s-a pregătit foarte repede în 2005, a consolidat elita, sistemul politic, cooperarea, astfel încât să nu apară vreo revoluție portocalie și în Rusia. În numai un an, a reușit să respingă valul de revoluții colorate“.

Surkov și tovarășii săi ochiseră două pericole ascunse: energiile „neîndrumate“ ale tineretului, și ONG-urile finanțate din fonduri străine. Prima problemă a fost abordată prin hotărârea de a se înființa o organizație de masă a tineretului care să-i fie loială în totalitate lui Putin și regimului aflat la putere. Organizația a fost numită Nași, însemnând „Ai noștri“. Cuvântul avea o conotație puternic naționalistă sau șovină, sugerând că toți cei care nu sunt „nași“ sunt „împotriva noastră“ sau chiar trădători.

Serghei Markov se prezintă drept unul dintre membrii echipei ideologice conduse de Surkov, care a zămislit acest monstru ce a țâșnit cu atâta putere din mișcarea de tineret comunistă sovietică, Komsomolul. Markov a declarat, fără nici un fel de jenă, într-un interviu că: „Principalul scop al Nași era prevenirea unei revoluții portocalii în Rusia. Așa că primele persoane care s-au alăturat erau extrem de patriote. Și prima condiție era de ordin geografic. Trebuiau să trăiască la cel mult zece ore de mers cu mașina de Moscova, ca să poată lua autobuzul de noapte și să ajungă în capitală în dimineața următoare pentru a ocupa Piața Roșie și a proteja

suveranitatea statului“.

Nași a avut repede și primul său site pe internet (www.nashi.su, folosind domeniul încă valabil al Uniunii Sovietice, și nu pe cel al Rusiei). În anii ce au urmat, aceștia aveau să organizeze tabere de vară patriotice la lacul Seligher, din nordul Moscovei, dedicate unui stil de viață sănătos, educației politice și exercițiilor paramilitare. Tinerii aveau să apară cu regularitate în tricourile lor roșii, nu numai la propriile demonstrații, ci și pentru a împiedica protestele opoziției. În plus, ei au lansat campanii împotriva tuturor instituțiilor sau indivizilor care nu le erau pe plac, inclusiv împotriva unor ambasadori occidentali, a unor ziare critice și chiar și împotriva unui local cu kebab care se numea, neinspirat, „Anti-Soviet“. Nași se prezintă drept o „mișcare de tineret democrată antifascistă“. Numărul membrilor săi a depășit foarte repede mai bine de 100 000 de persoane.

Echipa lui Surkov era de părere că misiunea lor își atinsese obiectivul încă din 15 mai 2005, când Nași a reușit să organizeze primul miting important. Circa 60 000 de activiști, majoritatea transportați la Moscova peste noapte în mii de autobuze, au blocat stația de metrou Leninski Prospekt și, după spusele lui Markov, „orice discuție despre revoluția portocalie a luat sfârșit“.

Misiunea fusese îndeplinită, dar rolul lor era departe de a se fi sfârșit. Nași a devenit vocea autoproclamată a indignării publice, o forță politică puternică ce pretindea că este independentă, dar care se bucura, de fapt, de protecție absolută din partea statului, oricât de nelegiuit sau agresiv ar fi devenit comportamentul membrilor săi. Activitățile lor nu aveau prea mult a face cu preîntâmpinarea unei revoluții

colorate în Rusia. Ambasadorul britanic la Moscova, Tony Brenton, urma să intre în vizorul lor după ce, în iulie 2006, asistase la o conferință ținută de Cealaltă Rusie, o coaliție de grupări din opoziție. Brenton povestește despre acest incident în maniera autocritică tipică diplomaților britanici: „Am mers la această conferință ținută de Cealaltă Rusie pentru a ne exprima sprijinul pentru societatea civilă rusă, ceea ce am și făcut într-un discurs extrem de plictisitor. Nu eram singurul ambasador prezent acolo, dar, dintr-un motiv sau altul, rușii m-au ales pe mine. Și acest grup de tineri, Nași, care este o organizație de tineret a partidului de la conducere, așa că practic lucrează pentru Kremlin, a cerut să primească scuze pentru imixtiunea lui Tony Brenton în politica rusă. Ei bine, mie nici nu-mi trecea prin cap să îmi cer scuze, așa că apoi au spus: bine, hai să-l hărțuim pe Tony Brenton până când își va cere scuze. Ținea de meseria mea să suport acest lucru, ceea ce am și făcut“.¹⁰⁶

Însă lucrurile pe care a trebuit să le îndure el și familia lui erau la limita legii. Huliganii din Nași s-au postat în fața casei sale, fluturând pancarte, l-au urmărit prin tot orașul, adresându-i injurii la întâlnirile publice la care lua cuvântul. Când soția sa a vrut să plece într-o zi la cumpărături, aceștia au lovit cu pumnii în capota mașinii sale. Brenton s-a plâns de aceste manevre de intimidare, care violau clar Convenția de la Viena cu privire la statutul diplomaților (ca să nu mai vorbim de legile împotriva hărțuirii), dar a fost nevoie de aproape un an pentru ca Ministerul de Externe să ia măsuri pentru a-i constrânge pe Nași să înceteze.

Nași a întreprins niște acțiuni similare și împotriva ambasadorului estonian la Moscova, exprimând astfel

„indignarea poporului rus“ împotriva deciziei țării acestuia de a înlătura un monument comemorativ al „eliberatorilor“ sovietici ai Estoniei (considerați a fi ocupanți de majoritatea estonienilor) din centrul capitalei Tallinn.

Ori de câte ori primeau plângeri în privința lor, reprezentanții Kremlinului ridicau din umeri, susținând că nu aveau ce să le facă, și aproape râdeau ca în fața unei distracții inofensive. Dar legătura pe care o aveau Nași cu Kremlinul era una explicită. Site-ul grupării era plin de articole scrise de Surkov, Putin sau Medvedev, toți participând atât la conferințele, cât și la taberele lor de vară. Partidul lui Putin, Rusia Unită, are și propria aripă oficială pentru tineret, Molodaia Gvardia (Garda Tineretului, un alt termen din epoca sovietică), care este mai disciplinat decât Nași.

A doua linie de atac a lui Surkov, pentru a se feri de „contaminarea“ portocalie, era îndreptată împotriva organizațiilor neguvernamentale, în special a acelor care primeau finanțare sau sprijin din afară. Acestea fuseseră identificate de către paranoicii de la Kremlin nu doar ca fiind niște agenturi în revoluțiile din Georgia și Ucraina (și într-o revoltă a agricultorilor din fosta republică sovietică Kîrgîzstan, din februarie 2005), ci ca o modalitate prin care Statele Unite unelteau pentru răsturnarea regimului lui Putin.

Societatea civilă începuse să se dezvolte în Rusia încă de când politicile *glasnost* ale lui Gorbaciov permiseseră înregistrarea primelor „organizații neoficiale“. Acum existau sute de mii de organizații de acest tip și circa 2 000 dintre ele se ocupau cu probleme legate de drepturile omului și democrație. Organizații, cum ar fi Carnegie Centre, au oferit analize profesionale independente despre politica rusă;

Memorial a documentat crimele trecutului și a menținut vie memoria victimelor comunismului; Grupul Helsinki monitoriza abuzurile împotriva drepturilor omului. Și unele dintre ele primeau burse sau subvenții de la guvernele occidentale sau de la vreun ONG înrudit din afară.

La mai puțin de un an de la revoluția din Ucraina, Duma de Stat a introdus un proiect de lege pentru a le ține sub control. Această lege, care avea să limiteze considerabil activitățile ONG-urilor din Rusia sprijinite din afară, a provocat o serie de proteste în Occident, iar președintele Bush, printre alții, a reușit să obțină ca unele dintre prevederile ei să fie atenuate. Cu toate acestea, varianta definitivă semnată de președintele Putin în 10 ianuarie 2006 presupunea ca toate ONG-urile rusești să-și divulge veniturile și sursele de finanțare și să se asigure că activitățile lor erau conforme „intereselor naționale“ ale Rusiei, cu riscul închiderii, în caz contrar. A devenit, așadar, considerabil mai greu pentru grupurile străine să-și finanțeze și să-și sprijine partenerii din Rusia (până în octombrie, Human Rights Watch, Amnesty Internațional, Consiliul Refugiaților Danezi și două filiale ale Médecins Sans Frontières fuseseră forțate deja să-și suspende temporar activitatea, în urma unor reclamații cum că nu ar fi respectat cerințele de înregistrare).¹⁰⁷

Conștient de publicitatea negativă din jurul noii legi, Kremlinul a recurs la propaganda în stil sovietic pentru a arăta publicului cât de ticăloase pot fi ONG-urile.

La două săptămâni după semnarea legii, Liudmila Alekseeva, o activistă pentru drepturile omului, în vârstă de 78 de ani, și președintă a Grupului Helsinki din Moscova, era acasă, în capitală, când a sunat-o o prietenă și i-a spus să se

uite repede la televizor. „Am deschis televizorul“, mi-a povestit ea, „și am văzut niște imagini ciudate. Prezentatorul relatează cu o voce dramatică că niște diplomați englezi puseseră un fel de transmițător într-o piatră din nu-știu-ce piață, pe care îl încărcaseră cu tehnologie de ultimă oră“.¹⁰⁸ Televiziunea de stat primise o știre în exclusivitate: o filmare clandestină cu spioni britanici în acțiune. Imaginile îi prezentau pe niște diplomați britanici cu numele lor, inclusiv un Marc Doe, „secretar II“ (folosit adesea ca eufemism pentru a indica un agent MI6), cum extrăgeau informații dintr-o piatră falsă, care era de fapt un transmițător, așezat într-un parc. Reportajul arăta cum este deschisă piatra pentru a scoate la iveală un dispozitiv electronic în stil James Bond.

Povestea era una bizară, dar adevărată. Șeful de cabinet al lui Tony Blair, Jonathan Powell, recunoaște că: „Piatra de spionaj era un subiect stânjenitor. Vreau să spun, ne prinseseră în flagrant delict. Piatra era acolo, la vedere, la televizor. Era clar că știau de ea de ceva vreme și o păstraseră pentru vreun scop politic“.¹⁰⁹

Scopul politic despre care vorbea Powell devenea tot mai clar pe măsură ce Liudmila Alekseeva continua să privească știrea. „Au început să vorbească brusc despre un diplomat de la Ambasada Marii Britanii, un anume Doe, sau ceva de genul acesta, care «controla» organizațiile noastre pentru drepturile omului. Și apoi au arătat o foaie de hârtie pe care era scris: «Grupul Helsinki Moscova».“ De fapt, documentul, semnat de Doe, părea să fie o autorizație de transfer pentru 23 000 de lire sterline către Grupul Helsinki din Moscova.

Rușii nu i-au expulzat pe nici unul dintre spionii britanici pe care i-au prins asupra faptului. Știrea avea alt scop: aceea

de a demonstra că ONG-urile precum Grupul Helsinki nu erau numai pe statul de plată al Occidentului, ci și al serviciilor secrete britanice. Alekseeva spune că nu l-a întâlnit niciodată pe Marc Doe, și că Grupul Helsinki a primit doar o singură subvenție de la Fondul Ministerului de Externe Britanic pentru Oportunități Globale, care a fost pur și simplu procesată de către ambasadă. Ministerul de Externe Britanic declară că toate plățile către ONG-urile rusești sunt afișate public pe site-ul său de internet. Dar folosirea unui spion pentru gestionarea acestor plăți le-a făcut întocmai jocul rușilor.

La două zile după deconspirarea „pietrei de spionaj“, președintele Putin și-a justificat controversata lege a ONG-urilor făcând o legătură explicită între spionaj și activitățile ONG-urilor: „Am văzut cu toții că au fost încercări de a folosi serviciile secrete pentru a lucra cu ONG-urile și că acestea sunt finanțate prin canalele serviciilor secrete. Nimeni nu poate spune că acești bani sunt perfect liciți. Presupun că multă lume va înțelege acum de ce a aprobat Rusia o lege care să reglementeze activitățile organizațiilor neguvernamentale în țară. Această lege este menită, tocmai, să împiedice imixtiunile altor state în afacerile interne ale Federației Ruse“.

Triumful tiranilor

În discursul său prezidențial anual din aprilie 2005, Putin a rostit o propoziție care a fost adesea citată drept dovadă a nostalgiei sale pentru comunism. „Prăbușirea Uniunii Sovietice“, a spus el, „a fost cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului“. Putin nu vorbea, de fapt, despre sistemul comunist ca atare, ci regreta pierderea unui stat măreț, unificat și

multietnic, a cărui prăbușire, cum a continuat să spună în același discurs, a lăsat „zeci de milioane de concetățeni și compatrioți în afara teritoriului Rusiei“. S-a întâmplat, așa cum s-a exprimat el, „o adevărată dramă“ pentru națiunea rusă, și cu greu acest fapt putea fi contestat.

Exprimarea sa a fost una foarte nefericită, dar multe dintre acțiunile de la începutul celui de-al doilea mandat chiar dădeau impresia că Putin își dorea să restaureze Uniunea Sovietică, cu comunism cu tot. Ca reacție a asediului de la Beslan, Putin a înlăturat multe dintre elementele democratice din sistemul electoral, întărindu-și controlul asupra puterii. Iar ca reacție la revoluțiile populare din Georgia și Ucraina, a nimicit grupările care luptau pentru drepturile omului și a înființat o organizație de tineret hidoasă și șovină, suprimând în același timp tot mai tare libertatea de exprimare a presei.

Acum nu mai rămâneau prea multe motive pentru ca liberalii convinși să rămână în echipa lui Putin. Încă din februarie 2004, Putin își pierduse premierul, pe Mihail Kasianov, care fusese demis după o serie de dezacorduri, picătura finală fiind decizia lui Putin de a-și numi prietenul, pe Igor Secin, la conducerea uriașei companii petroliere de stat Rosneft. Secin era doar unul dintre acoliții lui Putin (printre care se mai numărau și fostul agent KGB Viktor Ivanov, șeful ideologic Vladislav Surkov și șeful-adjunct de cabinet Dmitri Medvedev) care ajunseseră să conducă companii importante de stat, pe lângă funcțiile lor în administrație. Kasianov a văzut în asta o dovadă că „Putin se îndepărta tot mai tare de căile liberale, înspre o economie autoritară“.¹¹⁰ După ce și-a părăsit funcția de conducere, Kasianov a devenit una dintre cele mai importante figuri din opoziție, și încă una cu multă

credibilitate, dat fiind că lucrase cot la cot cu Putin timp de trei ani, considerându-l inițial un reformator.

Următorul care avea să plece a fost consilierul economic al lui Putin, Andrei Illarionov, omul pe care îl luase pe lângă el, în ciuda pozițiilor sale despre futilitatea și brutalitatea campaniei din Cecenia. Illarionov a părăsit administrația în decembrie 2005, după cinci ani de activitate alături de Putin, emițând un verdict devastator despre țara care devenise Rusia, și anume că nu mai era liberă și democratică, fiind condusă de corporațiile de stat care acționau pentru satisfacerea propriilor interese. În plus, a mai declarat că, până nu demult, putea să-și exprime vederile în mod liber, dar în prezent, sistemul politic și economic din Rusia se schimbaseră, așadar nu mai putea rămâne în funcție.

În anul ce a urmat arestării lui Mihail Hodorkovski, *siloviki*-i au început să îi monopolizeze averea încă dinainte ca acesta să fie găsit vinovat de ceva. Vânzarea companiei sale petroliere, Iukos, către stat, s-a desfășurat într-o manieră surprinzător de cinică. Pretinzând că Iukos datora mai bine de 27 de miliarde de dolari statului, acesta a organizat o licitație în 19 decembrie 2004 pentru a vinde principala unitate de producție a companiei, Iuganskneftegaz, în scopul acoperirii taxelor datorate. Compania monopol de stat Gazprom s-a înscris pentru participarea la licitație printr-o filială petrolieră nouă, Gazprom Neft. La fel a făcut și o companie numită Baikal Finance Group, care tocmai fusese înființată în 6 decembrie. Sediul său social figura la o adresă folosită simultan de către un magazin care vindea vodcă, un operator de telefonie mobilă și o agenție turistică din orașul Tver, pe ai cărei proprietari nu-i cunoștea nimeni. Cu toate acestea, compania a

reușit să obțină un împrumut uriaș de la Sberbank, bancă deținută de stat, pentru a putea participa la licitație. În ziua licitației, Gazprom Neft a refuzat să mai participe, permițând ca obscurul Baikal Finance Group să achiziționeze cea mai mare companie petrolieră din Rusia pentru suma de 9,3 miliarde de dolari.

Două zile mai târziu, aflat într-o vizită în Germania, Putin a declarat cu o ipocrizie uluitoare că acționarii Baikal Finance Group erau „oameni intrați în domeniul energetic de multă vreme” și că, „după cum am fost informat, aceștia intenționează să dezvolte un fel de relație cu alte companii energetice din Rusia care sunt interesate de aceste acțiuni“. Nu știa, desigur, care ar putea să fie acestea, dar „companiile de stat au același drept ca oricare alt competitor de pe piață“.

La conferința sa de presă anuală, din 23 decembrie, Putin nu și-a mai putut aduce aminte cu precizie numele „Baikal Finance Group“, care fusese cumpărată în totalitate chiar în ziua aceea de nimeni alta decât de compania deținută de Igor Secin, Rosneft. Se vehiculează că Secin a fost fondatorul misteriosului și efemerului Baikal Finance Group. „Statul își apără astăzi interesele, folosindu-se de mecanisme comerciale complet legale“, a declarat Putin. „Iar asta mi se pare un lucru perfect normal.“

Între timp, procesul împotriva omului care transformase Iukos într-un gigant petrolier continua. În mai 2005, Mihail Hodorkovski a fost găsit vinovat pentru acuzația de fraudă și condamnat la nouă ani de închisoare.

Arma energetică

Guvernele și investitorii occidentali au privit cu o oarecare îngrijorare derularea acestor evenimente. Dar ce era mai rău avea să urmeze de abia acum. Repercusiunile Revoluției Portocalii erau departe de a se fi sfârșit.

Prima vizită de stat pe care a făcut-o noul președinte ucrainean, Viktor Iușcenko, în 24 ianuarie 2005, la numai o zi după investirea sa în funcție, a fost la Moscova, iar președintele Putin pare să fi apreciat acest lucru. Când Iușcenko s-a referit la Rusia ca la „un partener strategic permanent“, Putin a remarcat, cu o ușoară uimire: „Afirmatia dumneavoastră despre un parteneriat strategic este un semn foarte bun și plăcut“.

Cu toate acestea, întâlnirea a fost una fără zâmbete. Iușcenko s-a simțit neînțeleș, declarând într-un interviu: „Principala mea preocupare era că toți pașii pe care îi făceam, în special când venea vorba de reformele noastre democratice, de recunoașterea propriei istorii sau de integrarea Ucrainei în lumea civilizată, toți acești pași erau considerați de către Rusia ca fiind niște pași antirusești“.¹¹¹

A fost, așadar, o vizită de complezență care a durat doar jumătate de zi. Apoi Iușcenko s-a îndreptat direct către Strasbourg, la Consiliul Europei, și apoi la Bruxelles, pentru a ține un discurs în Parlamentul European. Când a mers la Washington, în aprilie, a fost primit ca un erou, fiind aplaudat cu însuflețire, după ce a declarat în Congres: „Astăzi, Ucraina privește înspre viitor cu mare speranță. Alegerile libere și corecte au adus la cârma țării o nouă generație de politicieni neîmpovărați de mentalitatea trecutului sovietic“.

A fost invitat apoi în Biroul Oval pentru a se întâlni cu George W. Bush. Consilierul-șef al președintelui pe probleme

legate de Ucraina, Damon Wilson, povestește într-un interviu că Iușcenko părea că nu reușește să se concentreze. „A început discuția arătând provocările pe care le întâmpina ca președinte al Ucrainei, în special în ceea ce privea relația cu Rusia. A început să expună apoi, cred că au fost vreo 12 puncte, o întreagă serie de chestiuni pe care considera că trebuie să le clarifice cu Rusia. Și, când a început să enumere toate aceste provocări într-o manieră oarecum prolixă, președintele Bush l-a oprit și i-a spus: «Nu trebuie să vă preocupați prea tare de aceste 12 provocări, aveți o singură provocare îngrijorătoare în legătură cu Rusia, și anume dacă este sau nu Moscova pregătită să vadă o Ucraină independentă, suverană și democratică cum ia decizii despre propriul viitor. Aceasta este provocarea strategică cu care trebuie să vă confrunțați»“.¹¹²

Wilson povestește că americanii au fost destul de alarmați după acea primă vizită. „Chiar ne întrebam, preocupați, dacă înțelesese importanța misiunii care îl aștepta și cum să abordeze toate aceste chestiuni. Știți, deși se bucura de mult entuziasm, sprijin și de un angajament politic pe care i-l oferiserăm pentru a-l ajuta să reușească cu această sarcină, vizita lui la Washington chiar a trezit niște prime semnale de alarmă legate de felul în care ar fi putut să-și respecte promisiunile făcute în timpul Revoluției Portocalii. Există posibilitatea să întâmpinăm mult mai multe dificultăți decât crezuserăm inițial“.

Semnalele de alarmă au devenit tot mai clare la sfârșitul anului, când Iușcenko a făcut, pe neașteptate, o înțelegere dubioasă, pe care americanii au considerat-o că mirosea a corupție, pentru a ieși dintr-o criză majoră legată de importurile de gaze din Rusia.

Primul „război al gazelor“ al lui Putin a început în martie 2005, când rușii s-au hotărât, se pare, să îi pedepsească pe ucraineni pentru Revoluția Portocalie, anunțând că, din ianuarie următor, Gazprom avea să-și mărească de patru ori prețul gazelor exportate către Ucraina, de la 50 de dolari pe 1 000 de metri cubi la circa 225 de dolari. Situația a fost complicată și de faptul că Gazprom furniza 25% din gazele folosite în Uniunea Europeană, în special prin conductele ce traversau Ucraina, pentru care Kievul îi percepea acestuia taxe de tranzit (unele state se bazau chiar sută la sută pe rezervele rusești care treceau prin Ucraina). Rusia furniza gaze către toate fostele republici sovietice la prețuri cu mult sub cele globale. Dar acum, că Ucraina începuse să o desconsidere și să se declare aliată a Occidentului, Moscova nu a mai văzut nici un motiv pentru care să continue să o subvenționeze.

În octombrie, șeful de cabinet al lui Iușcenko, Oleh Ribaciuk, a fost chemat la Moscova unde a primit un avertisment sumbru: ori sunteți de acord cu mărirea de preț, ori veți rămâne fără gaze. „Putin ne avertiza că nu e doar o amenințare și că vorbește serios“, povestește Ribaciuk. „Dacă nu cădeam de acord până la 1 ianuarie, aveau să ne taie livrările de gaze.“¹¹³

Cu două zile înainte de termenul limită, Putin le-a oferit o soluție: un împrumut comercial rusesc în valoare de 3,6 miliarde de dolari, pentru a-i permite Ucrainei să se adapteze la noul preț, pe care Iușcenko l-a refuzat. În noaptea de Anul Nou, Putin a mai făcut încă o ofertă de ultimă oră: aveau să beneficieze de înghețarea prețului pe trei luni, dacă Kievul ar fi fost de acord după aceea cu prețul mai mare. Iușcenko i-a transmis că nu avea de gând să plătească nici măcar 80 de

dolari la mia de metri cubi. În dimineața primei zile din an, inginerii Gazprom au închis robinetele conductelor care intrau în Ucraina, furnizarea gazelor încetând.

Însă furnizarea gazelor a încetat și în Europa. Ungaria și Polonia s-au trezit repede cu alimentarea întreruptă. Conductele de export nu ar fi trebuit să fie afectate, dar Gazprom a pretins că ucrainenii furau din rezervele care treceau pe rutele de tranzit pentru a compensa scăderea volumului de gaze livrate către ei. Guvernele europene erau extrem de furioase. Moscova a pretins că nu avea de ales, că era vorba despre o dispută comercială, dar Occidentul a văzut în această acțiune o tactică agresivă de pedepsire a Ucrainei pentru independența pe care o etala.

Comisia Europeană și-a chemat înapoi miniștrii din vacanța de sărbători pentru a ține în 4 ianuarie o ședință de urgență. Dar înainte de a se întâlni, aceștia au primit brusc vestea că cei doi președinți ajunseseră la o înțelegere. La prima vedere, acordul părea un compromis acceptabil: Ucraina consimțea să plătească prețul de piață pentru gazele rusești, iar Gazprom avea să-i vândă și gaze mult mai ieftine din Turkmenistan, coborând prețul total la 95 de dolari pe 1 000 de metri cubi; pentru a îndulci situația, Gazprom avea să-i plătească Ucrainei cu 47% mai mult pentru transportarea gazelor în Europa.

Noile griji ale Occidentului apăruseră în urma faptului că toate gazele aveau să fie vândute acum nu direct de către Gazprom, ci printr-o companie mixtă obscură, înregistrată în Elveția și numită Rosukrenergo, deținută pe jumătate de Gazprom și parțial de doi oameni de afaceri ucraineni dubioși. Crearea companiei Rosukrenergo, în iulie 2004, a fost

supravegheată direct de Putin, împreună cu fostul președinte al Ucrainei, Kucima. Observatorii occidentali nu au putut să înțeleagă de ce se implicase acum și Iușcenko în afacere.

Ambasadorul american John Herbst povestește: „Ucrainenii au venit și mi-au descris afacerea, iar eu am rămas uimit. Atât colegul meu german, cât și toți ceilalți colegi ai mei europeni au rămas uimiți, deoarece am crezut încă o dată că ucrainenii se aflau într-o poziție de negociere destul de rezonabilă și puternică. Iar rezultatul a fost unul mai puțin optim, ca să fiu diplomat“.¹¹⁴

Damon Wilson vorbește însă despre indignarea provocată la Washington: „Aveam așadar un președinte care gira o înțelegere cu Rusia, care introducea Rosukrenergo, o companie de mediere a tot felul de tranzacții și acorduri dubioase, într-un proces care, ne era tot mai clar, reprezenta un mijloc de facilitare a unor plăți colaterale și a unor practici comerciale extrem de nefaste în Ucraina. Acest act de corupție ajungea până în inima guvernului portocaliu“.

Șeful de cabinet al lui Iușcenko, Ribaciuk, a recunoscut că era o tranzacție controversată, dar că nu au avut de ales: „Poziția lui Iușcenko era următoarea: Putin este președinte; da, înțeleg că afacerea cu gaze este una murdară, dar nu putem face afaceri cu Rusia în alt fel“.

Așa că Washingtonul și Europa se trezeau acum cu visurile spulberate. Ucraineanul democrat pe care îl sprijiniseră se dovedea a fi foarte excentric. Wilson a descris acest moment drept unul de dezamăgire, în care au înțeles că vechile obiceiuri încă mai domneau în „noua Ucraină“ și că Putin încercase să se folosească de o armă nemaîncercată până atunci: rezervele de energie. Acele câteva zile de întrerupere a

gazelor naturale de la începutul lui ianuarie au provocat o neliniște imensă în toată Europa și au declanșat o reevaluare radicală a politicilor energetice ale UE. De acum înainte, Vladimir Putin nu mai era un om cu care Occidentului îi plăcea să facă afaceri.

- [93](#) Interviu cu Leonid Kucima, 22 martie 2011
- [94*](#) United States Agency for International Development (Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională) (n.tr.)
- [95](#) Interviu cu John E. Herbst, 16 mai 2011
- [96](#) Interviu cu Gleb Pavlovski, 18 februarie 2011
- [97](#) Interviu cu Serghei Markov, 30 iunie 2011
- [98](#) Interviu cu Oleh Ribaciuk, 28 noiembrie 2010
- [99](#) Interviu cu Viktor Iușcenko, 29 noiembrie 2010
- [100](#) Interviu cu Alexander Kwaśniewski, 24 noiembrie 2010
- [101](#) Interviu cu Leonid Kucima, 22 martie 2011
- [102](#) Interviu cu Alexander Kwaśniewski, 24 noiembrie 2010
- [103](#) *Washington Post*, 9 februarie 2010
- [104](#) Gleb Pavlovski, *Nezavisimaia Gazeta*, 7 decembrie 2004
- [105](#) *Nezavisimaia Gazeta*, 7 decembrie 2004
- [106](#) Interviu cu Tony Brenton, 5 aprilie 2011
- [107](#) *ICNL (The International Journal of Not-for-Profit Law)*, volumul 9, numărul 1, decembrie 2006
- [108](#) Interviu cu Liudmila Alekseeva, 23 februarie 2011
- [109](#) Interviu cu Jonathan Powell, 9 martie 2011
- [110](#) Interviu cu Mihail Kasianov, 16 februarie 2011
- [111](#) Interviu cu Viktor Iușcenko, 29 noiembrie 2010
- [112](#) Interviu cu Damon Wilson, 2 martie 2011
- [113](#) Interviu cu Oleh Ribaciuk, 28 noiembrie 2010
- [114](#) Interviu cu John E. Herbst, 16 mai 2011

CAPITOLUL 8

UN NOU RĂZBOI RECE

Echilibrul începe să se rupă

Acum, trezirea la realitate începuse să afecteze relațiile dintre Washington și Moscova. Chiar și cei doi buni „prieteni“, Bush și Putin, au început să se acuze unul pe celălalt de rea-credință. La un summit litigios desfășurat în capitala Slovaciei, Bratislava, în februarie 2005 (imediat după Revoluția Portocalie), Putin a scos din buzunarul interior al sacoului un pachet de cartonașe de 8/13 centimetri, pe care americanii le-au numit „cartonașe cu doleanțe“, și a început să-i țină lui Bush o prelegere despre... ei bine, despre cât de sătul era să i să țină prelegeri de către americani. Tirada a decurs în felul următor: am făcut tot posibilul ca să vă mulțumim, v-am sprijinit în războiul împotriva terorismului, am închis din bazele militare, v-am lăsat să distrugeți Tratatul ABM fără prea mare agitație, nu am lăsat nici măcar ca Irakul să intervină între noi, și ce-am primit în schimb? Nimic. Nu ați abrogat Amendamentul Jackson–Vanik, tot schimbați regulile intrării noastre în OMC, nici nu rectificați Tratatul cu privire la Controlul Armelor Convenționale în Europa, vreți să construiți un scut antirachetă care să ne facă vulnerabili și încercați să-i aduceți pe toți vecinii noștri în NATO. În loc să primim laude pentru

politicile noastre concepute să reformeze economia și să o integreze în sistemul internațional, nu auzim decât lamentări despre afacerile noastre interne, despre drepturile omului, despre presupusa noastră „lepădare“ de democrație, despre Cecenia, despre presa noastră, despre Hodorkovski. Când o să se termine odată povestea asta?

Noul consilier pe probleme de securitate națională al lui Bush, Stephen Hadley, povestește că aceasta a fost „probabil cea mai arțăgoasă întrevvedere pe care au avut-o vreodată cei doi lideri“.¹¹⁵ Aici a încercat Putin să schimbe raportul de forțe cu Bush, pretinzând că America nu are presă liberă, așa cum o dovedea faptul că Bush ar fi pus, se pare, să fie concediat unul dintre cei mai vechi prezentatori de știri ai CBS-ului, Dan Rather, după ce acesta l-ar fi criticat.¹¹⁶ Bush a încercat să-i explice că nu așa s-au petrecut lucrurile, dar Putin nu avea dispoziția să asculte, și a început să facă referire și la democrația din America. Poporul american nu și-a ales președintele, a afirmat Putin, ci un colegiu electoral a făcut asta. Bush i-a replicat: „Vladimir, orice ai face, nu spune asta în public, nu vei face decât să le arăți tuturor că nu înțelegi deloc sistemul nostru“.

Trei luni mai târziu, s-a ivit ocazia reconcilierii. În ziua de 9 mai, Putin a invitat la Moscova o serie de lideri ai lumii pentru a sărbători cea de-a 60-a aniversare a victoriei Aliaților asupra Germaniei naziste. Printre oaspeți se numărau Chirac și Schröder, dar Bush a fost cel care a stat lângă Putin pe podiumul instalat în Piața Roșie, urmărind defilarea de măreție militară în stil sovietic, cu soldați care marșăluiau cu pași de gâscă și steaguri comuniste. Putin a apreciat acest gest, dar nu i-a plăcut ce a urmat mai apoi.

În drumul spre Moscova, Bush se oprise la Riga, capitala Letoniei, unde își declarase aprobarea cu privire la interpretarea dată de această națiune baltică istoriei postbelice. Se considera că armata de eliberare sovietică poposise acolo mai mult decât era de cuviință, transformându-se astfel într-o forță de ocupație care înlocuise conducerea nazistă cu un alt regim totalitar. „Opresiunea sovietică din Europa“, a declarat Bush, „e una dintre cele mai mari nedreptăți din istorie“. Faptul că națiunile baltice percepuseră „eliberarea“ sovietică drept ocupație era un adevăr care guvernului rus nu-i cădea prea bine, deoarece insulta memoria militarilor sovietici care luptaseră pentru eliberarea țării de naziști.

Dar chiar și mai rea decât interpretarea dată de Bush trecutului era cosmetizarea pe care o aducea prezentului. De la Moscova, el s-a îndreptat direct spre Tbilisi, unde georgienii îi pregătiseră o primire de erou, pe care Bush le-a întors-o numind țara un „far al libertății pentru această regiune și pentru lume“, îndemnând, se pare, și alte foste state sovietice să-i urmeze exemplul. În plus, a lăudat Georgia pentru trupele pe care le pusese la dispoziție în Afghanistan și Irak, și a declarat: „Țara voastră este un model pentru reformatorii democrați și trimite un mesaj ce răsună în toată lumea, și anume că libertatea va fi viitorul tuturor națiunilor și al tuturor popoarelor de pe pământ“. Cuvintele sale au provocat furie la Kremlin, care exact în acele momente făcea presiuni asupra Georgiei, interzicând importul vinurilor și al apelor sale minerale renumite în toată lumea, pe „motive sanitare“.

Pe măsură ce anul 2005 se apropia de sfârșit, timp în care Occidentul privea neputincios cum Putin limita puterea

democrației, crea organizația Nași, suprima ONG-urile și oprea furnizarea de gaze naturale către Ucraina, frazeologia de ambele părți atinsese punctul maxim. La începutul lui mai 2006, vicepreședintele Dick Cheney a făcut o vizită în altă fostă republică sovietică baltică, Lituania, cu scopul declarat de a arunca o altă săgeată împotriva Rusiei, una menită să fie văzută nu drept un atac capricios al unui vicepreședinte ce devia uneori de la politica oficială, ci ca făcând parte din poziția susținută de administrație. Damon Wilson, prezent la adunarea Consiliului Național de Securitate de la Casa Albă, povestește: „Știam că aceasta avea să fie o ocazie importantă de a duce mai departe ecoul mesajelor președintelui despre planurile de libertate. Există adesea la Moscova tendința de a nu se ține cont de ceea ce spunea vicepreședintele Cheney, considerându-se că ăsta este vicepreședintele Cheney, știm cu toții că e radical, că este neoconservatorul din administrație, dar la urma urmei, noi tot cu președintele Bush tratăm. Așa că am lucrat foarte atent cu biroul vicepreședintelui și cu cei care îi scriau discursurile pentru a ne asigura că nu era vorba de un vicepreședinte Cheney care își dădea cu presupusul. Pregăteam un discurs analizat în detaliu, care să circule prin toate agențiile și care să transmită mesaje esențiale cu privire la democrație. Erau cuvinte destul de dure la adresa situației din Rusia“.¹¹⁷

Cheney a rostit un imn adus libertății și răspândirii democrației și s-a năpustit cu critici asupra regimului lui Putin:

În multe domenii ale societății civile, de la religie la presă, de la grupurile de sprijin la partidele politice, guvernul a limitat nedreptățit și nejustificat drepturile poporului său. Alte acțiuni ale guvernului rus au fost, în schimb, contraproductive și ar putea începe să-i afecteze relațiile

cu alte țări. Nu există nici un interes legitim pentru care să se înceapă folosirea petrolului sau a gazelor drept instrumente de intimidare sau șantaj, nici prin manipularea furnizării acestora și nici prin încercarea de a monopoliza livrarea lor. Și nimeni nu poate justifica acțiunile care subminează integritatea teritorială a unui stat vecin sau intervin în mișcările democratice.

Cheney a îndemnat Rusia să revină la reforma democratică și să devină un „prieten de nădejde“, împărtășind aceleași valori cu Occidentul: „Vom susține, clar și cu convingere, că Rusia nu are de ce să se teamă, având de câștigat din crearea unor democrații stabile și puternice la granițele sale, iar prin alinierea cu Occidentul, ni se poate alătura pe calea prosperității și a măreției“. Într-o etalare flagrantă de ipocrizie, Cheney a vizitat apoi Kazahstanul, unde a lăudat regimul dictatorial în stil Putin al președintelui Nursultan Nazarbaev, exprimându-și „admirația pentru ceea ce s-a petrecut aici în Kazahstan de-a lungul ultimilor 15 ani, atât în ceea ce privește dezvoltarea economică, cât și cea politică“.

Nu era genul de eveniment pe care Putin ar fi putut să-l lase să treacă fără nici un comentariu. Șase zile mai târziu, într-un discurs ținut în Parlament, acesta a făcut o remarcă criptică care i-a băgat în ceață pe americani, deși ținta ei era foarte clară. În timpul lungului pasaj dedicat importanței armatei, acesta a izbucnit: „Vedem prea bine ce se întâmplă în lume. Vedem asta! Și știți cum se spune: «Tovarășul Lup știe pe cine să mănânce». Așa că își vede de mâncatul lui și nu ascultă de nimeni. Și se pare că nici nu își dorește să asculte“.

Ministrul rus de Externe, Serghei Lavrov, afabil și reținut de obicei, și-a pierdut calmul la discuțiile ce se purtau în Hotelul Waldorf Astoria din New York. Întâlnirea era despre Iran, pe care SUA îl suspecta că ar fi încercat să construiască

arme nucleare valorificând tehnologie civilă furnizată de către ruși. Cu un an în urmă, Rusia fusese de acord să se alăture unui triumvirat format din națiuni membre UE (Marea Britanie, Franța și Germania) împreună cu Statele Unite și China pentru elaborarea unei abordări comune. La un anumit moment, Moscova a venit în ajutor, sugerând că ar putea să livreze combustibil îmbogățit pentru centrala nucleară încă neterminată de la Bushehr, Iran, și să îl transporte înapoi în Rusia. Dar în aprilie 2006, rușii au anunțat vânzarea unui sistem avansat de apărare aeriană către Iran, înfuriindu-i pe americani.

Acum, la Hotelul Waldorf, cei cinci miniștri de Externe ai grupului Iran explorau posibilitatea unor sancțiuni împotriva acestuia. Dar după discursul lui Cheney de la Vilnius, se schimba foaia. Condoleezza Rice și consilierul ei politic, Nicholas Burns, au stat așezați la masă drept în fața unui Lavrov tot mai agitat. Burns povestește: „De obicei, oamenii sunt politicoși unul cu celălalt în întâlnirile diplomatice. Și nu iau lucrurile personal. Dar, la un moment dat, la jumătatea cinei, Lavrov s-a înroșit foarte tare la față și a devenit foarte nervos, începând oarecum să lovească în masă și să mă atace din cauza unor declarații publice pe care le făcusem, în care dezaprobasem vânzarea de arme de către Rusia Iranului“. Lavrov a invocat discursul lui Cheney și a cerut ca americanii să-și țină criticile pentru ei. Burns era pe cale să-i răspundă cu aceeași monedă, încât Rice a trebuit să-l strângă de mână ca să-l liniștească.¹¹⁸

Atmosfera era, așadar, foarte încordată la izbucnirea conflictului, latent până atunci, între Georgia și Rusia. În septembrie 2006, forțele armate ale Osetiei de Sud au tras într-

un elicopter militar care îl transporta pe ministrul Apărării georgian, Irakli Okruașvili, obligându-l să aterizeze de urgență. Okruașvili promisese cu puțin timp în urmă că avea să sărbătorească următorul Revelion în capitala sud-oseț, Tînvali, cu alte cuvinte, să înfăptuiască realipirea regiunii la teritoriul Georgiei până la sfârșitul lui 2006. Au izbucnit, așadar, altercații între soldații sud-oseți înarmați de către ruși și georgienii antrenați de americani. Apoi, la sfârșitul lunii, Georgia a arestat patru ofițeri ruși și i-a acuzat de spionaj. Au fost chemați mediatori internaționali, iar după câteva zile rușii au fost eliberați, nu înainte însă de a apărea în fața camerelor de filmat încătușați și escortați de către niște femei ofițer georgiene.

„Mesajul trimis de Georgia marelui nostru vecin Rusia este: destul!“ a declarat Saakașvili.

Rușii au luat acest incident ca pe o umilință personală și au reacționat recurgând la cele mai dure sancțiuni: și-au retras ambasadorul și au tăiat toate legăturile pe căile ferate, mare, drumuri și prin poștă. Georgienii care locuiau în Moscova au început să resimtă această tensiune: sute de oameni care nu au putut prezenta documentele la control au fost arestați și îmbarcați în avioane cu destinația Tbilisi; școlile trebuiau să ofere liste cu elevii ce aveau nume cu rezonanță georgiană, astfel încât autoritățile să poată cerceta dacă sunt imigranți ilegali.

Asasinarea Annei Politkovskaia

Guvernele occidentale tocmai își intraseră în mână cu observațiile referitoare la demersul Rusiei împotriva Georgiei,

când s-a petrecut un eveniment mult mai șocant. În 7 octombrie 2006, în ziua celei de-a 54-a aniversări a lui Putin, jurnalista Anna Politkovskaia, cunoscută în toată lumea pentru reportajele îndrăznețe din Cecenia și criticile aduse Kremlinului, a fost împușcată mortal în cap, în liftul blocului în care locuia la Moscova. Asasinatul a uimit mulți oameni din toată lumea, dar, se pare că nu și pe Vladimir Putin. Inițial, acesta nu a avut nici un fel de reacție. Apoi, patru zile mai târziu, în timpul unei vizite în Germania, a răspuns în cele din urmă unei întrebări adresate de un jurnalist pe această temă, trecând repede peste uciderea ei ca fiind ceva neimportant.

„Este“, a spus Putin, „o crimă dezgustător de crudă și asasinii ar trebui pedepsiți“, adăugând apoi: „Impactul ei asupra vieții politice rusești era unul foarte mic. Era foarte cunoscută în comunitatea media, în cercurile pentru drepturile omului și în Occident, dar influența ei asupra vieții politice în interiorul Rusiei era minimă. Asasinarea unei persoane ca ea, asasinarea cu brutalitate a unei femei și mame, a fost în sine un act direcționat împotriva țării noastre și a autorităților ruse. Acest asasinat reprezintă o lovitură imensă pentru autoritățile din Rusia și din Cecenia, regiune căreia și-a dedicat o atât de mare parte din activitatea ei profesională recentă, cum nu a făcut-o în nici unul dintre articolele sale“. Era una dintre cele mai grotești declarații ale lui Putin: moartea Annei Politkovskaia, părea să spună, era de fapt direcționată împotriva *lui*, și ar fi avut un efect mult mai mare decât o avuseseră articolele ei nesemnificative. Deplângea uciderea unei „femei și mame“, nu a jurnalistei.

L-am întrebat odată pe purtătorul său de cuvânt, Dmitri Peskov, dacă Putin citise multe din articolele Annei

Politkovskaia: „Nu“, mi-a răspuns acesta, dând din cap ca pentru a sublinia că nu scrisese nimic ce merita citit. Dar e greu de crezut că Putin nu-i cunoștea activitatea, doar lucra pentru cel mai proeminent ziar al opoziției, *Novaia Gazeta*, al cărui coproprietar era fostul președinte Mihail Gorbaciov. Ea fusese cea care negociase cu teroriștii în timpul crizei de la Teatrul Dubrovka și poate că ar fi făcut același lucru și în timpul asediului școlii din Beslan, dacă nu ar fi fost otrăvită în avionul cu care călătorea de la Moscova (o altă acțiune cumplită rămasă fără explicații). Liderii altor state au condamnat asasinatul și au cerut o anchetă amănunțită. Departamentul de Stat american a descris-o ca fiind „o persoană curajoasă și hotărâtă să caute dreptatea, în pofida unor amenințări anterioare cu moartea“.

Și totuși Kremlinul a rămas indiferent.

Suspiciunile au căzut automat asupra conducerii din Cecenia, și în special asupra premierului său, Ramzan Kadîrov, pe care Politkovskaia îl criticase aprig pentru abuzuri comise împotriva drepturilor omului. Unii au speculat că era posibil ca niște persoane loiale acestuia să o fi omorât din răzbunare, alții că dușmanii lui fuseseră cei care o omorâseră pentru a arunca suspiciunea asupra lui.

Kadîrov a devenit prim-ministru al Ceceniei, și ulterior președinte, în urma asasinării tatălui său, Ahmat Kadîrov, pe care Putin îl instalase în regiune în 2003, ca președinte prorus prin niște alegeri măsluite. Ambii fuseseră înainte de partea rebelilor – Kadîrov senior fiind muftiu, sau lider religios, al Ceceniei sub conducătorul său separatist, Djohar Dudaev, și chiar cerând începerea unui Jihad împotriva Rusiei. Am luat odată ceaiul cu el în Cecenia, în 1995, într-o casă din zona

controlată de rebeli. Îmi amintesc că m-a întrebat oarecum simpatic dacă poporul britanic se convertește în general la islam. Kadîrovii și-au inversat, totuși, ulterior, poziția față de Rusia, și au sprijinit războiul lansat de Putin împotriva insurgenților în 1999. Miliția lui Ramzan, cunoscută sub numele de *kadîrovți* sau „oamenii lui Kadîrov“, a căpătat o reputație urâtă, fiind acuzată de tortură, răpiri și crime. Moscova i-a instalat inițial pe Ahmat, apoi pe Ramzan, ceceni loiali Moscovei, drept lideri „colaboraționiști“, printr-o nouă strategie de a restabili pacea în republică.

În urma atacului terorist cecen asupra școlii din Beslan, șeful-adjunct de cabinet de la Kremlin, Vladislav Surkov, a explicat strategia Rusiei în privința Ceceniei: „Soluția este una complexă și grea. Și am și început să o punem în practică. Ea presupune socializarea activă a Caucazului de Nord, crearea treptată a unor instituții democratice și întemeierea societății civile, a unui sistem eficient de lege și ordine, a capacității industriale și a infrastructurii sociale, eliminarea șomajului în masă, a corupției și a prăbușirii culturii și educației“. Politica Kremlinului presupunea, de fapt, predarea republicii în mâinile loiale ale lui Ramzan Kadîrov, permițându-i acestuia să se îmbogățească și să conducă regiunea după bunul plac, atâta vreme cât o menținea în interiorul Federației Ruse. Kadîrov a declarat că îl „iubește“ pe Putin, numindu-l „idolul“ său, și a redenumit principala arteră a capitalei, Groznîi, bulevardul Putin.

Această strategie a fost una reușită parțial. În ciuda faptului că atrocitățile teroriste, în special în afara Ceceniei, comise de rebelii islamici rămași, au continuat să existe, Kadîrov a restabilit o ordine aparentă în interiorul republicii.

Capitala Groznîi, distrusă în totalitate în timpul celor două războaie, a fost reconstruită în mare parte, cu ajutorul petrodolarilor aruncați înspre ea de către Moscova. În plus, se poate lăuda că are cea mai mare moschee din Europa, e împânzită din nou de cafenele și magazine obișnuite, ceva ce nu credeam că voi mai vedea vreodată când am relatat din orașul bombardat, la sfârșitul anilor '90. Dar această strategie s-a dovedit a fi o sabie cu două tăișuri pentru Putin. Musculosul și bărbosul Kadîrov este un individ capricios și fără scrupule. În 2008, când i-am vizitat palatul din afara satului Țentoroi, am putut să-mi fac o idee despre averea sa fabuloasă – domeniile palatului incluzând un lac artificial și o grădină zoologică –, dar și despre modul său primitiv de a gândi. Întrebându-l ce părere are despre moartea liderului rebel Șamil Basaev, creierul din spatele multora dintre atacurile teroriste recente din Rusia, Kadîrov mi-a răspuns: „Am fost încântat să aud că a fost omorât... și apoi trist, pentru că voiam să-l omor cu mâinile mele“. În plus, Kadîrov a introdus elemente din Șaria în domeniul său feudal, și îi felicita pe bărbații care trăgeau cu bile cu vopsea în femeile care apăreau în public având capetele neacoperite.

Diplomații americani care au participat la o petrecere deșănțată de nuntă din Daghestan, în august 2006, l-au văzut pe Kadîrov, oaspetele de onoare, cum dansa cu un pistol placat cu aur în spatele blugilor și cum arunca bancnote de o sută de dolari înspre copiii care țopăiau.^{[119](#)}

Fidel originilor sale cecene, Kadîrov este iute în a-și amenința dușmanii cu răzbunarea și represaliile. Mulți dintre oponentii săi au dispărut de când este la conducere. Fosta sa gardă de corp, Umar Israilov, care a făcut publice torturile și

crimele comise de către *kadîroviți*, al căror martor fusese, a fost împușcat în cap, la Viena, în ianuarie 2009. Șase luni mai târziu, Natalia Estemirova, care lucra la Centrul Memorial pentru Drepturile Omului din Groznîi, a fost răpită și ucisă. Kadîrov a descris-o drept o femeie „fără onoare, demnitate sau conștiință“. În ceea ce o privește pe Anna Politkovskaia, aceasta a publicat în 2004 relatarea unei întrevederi terifiante cu Ramzan Kadîrov, în timpul căreia acesta s-a lăudat că hobby-urile sale care erau luptele corp la corp și femeile. Interviuul conținea următorul schimb foarte comic de replici:

„Ce fel de educație ați primit?“

„Superioară. Drept. Voi absolvi în curând, după ce îmi dau licența.“

„Ce fel de licență?“

„Cum adică, ce fel de licență? Licență, și atât.“

„Cum se numește facultatea pe care o veți absolvi?“

„E o filială a Institutului Economic din Moscova, în Gudermes. Facultatea de Drept.“

„Și în ce vă specializați?“

„Sunt avocat.“

„Dar este o diplomă în drept penal, drept civil...?“

„Nu-mi aduc aminte. Mi-am scris pe undeva, dar am uitat. Am alte lucruri pe cap.“

Kadîrov a fost făcut ulterior membru onorific al Academiei Ruse de Științe Naturale.

Politkovskaia a fost condusă să-l întâlnească din nou în dimineața următoare și l-a găsit cu un kadîrovit îmbrăcat într-un tricou negru, care s-a răstit la ea: „Ar fi trebuit să fii împușcată acasă la tine, în Moscova“. La care Kadîrov i-a ținut isonul: „Ești o dușmancă. Ar trebui să fii împușcată“.

Politkovskaia l-a descris drept un „pui de balaur, crescut de Kremlin. Acum trebuie să i se dea de mâncare. Căci în caz contrar, ar distruge totul în jur“. Când a fost omorâtă, jurnalista era pe cale să publice un alt articol despre abuzurile împotriva drepturilor omului și torturile din Cecenia.

Asasinarea ei a avut loc nu numai de ziua lui Putin, ci și la două zile după cea a lui Kadîrov (știi acest lucru, deoarece s-a nimerit să stau într-o seară, într-un restaurant din Moscova, chiar lângă purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, care l-a sunat de pe telefonul mobil pe „Ramzan“, felicitându-l mios pentru împlinirea a 30 de ani). Există oare posibilitatea ca asasinatul să fi fost „cadoul“ ușor întârziat al cuiva pentru despotul cecen? Sau să fi fost oare cadoul lui Kadîrov pentru „idolul“ său, Putin? Această idee nu este complet neplauzibilă pentru lumea interlopă din Rusia. Să fi fost oare asasinatul menit să-i discrediteze pe vreunul dintre cei doi? Sau să fi existat un alt motiv? Un lucru era cert, însă: Kremlinul era profund iritat de activitatea Annei Politkovskaia, în special de unele dintre declarațiile ei cele mai extravagante, cum ar fi aceea că asediul de la teatrul din Moscova din 2002, care se soldase cu moartea a 130 de persoane, fusese organizat de cineva din serviciile secrete rusești.

Procurorii au pus sub acuzare pentru crimă trei ceceni, care au fost achitați, însă, în 2009, din lipsă de probe. S-a cerut ulterior rejudecarea cazului, și un al patrulea bărbat, acuzat de a fi chiar asasinul, a fost arestat. În august 2011, un fost ofițer de poliție, locotenent-colonelul Dmitri Pavliucenkov, care apăruse ca martor în procesul precedent, a fost acuzat de plănuirea crimei. Însă în ceea ce-l privește pe cel care a săvârșit-o, justiția este departe de a fi stabilit ceva.

E petrolul nostru

Rusia a fost nevoită să se confrunte cu și mai multe critici în 2006, când *siloviki*-i lui Putin au dobândit un control sporit asupra resurselor energetice ale țării, dintre care unele erau deținute de companii străine. Am văzut cum perspectiva de a vinde Iukos unei companii petroliere americane importante a fost unul dintre factorii care au dus la arestarea lui Hodorkovski și la naționalizarea averilor sale. Acum Putin își îndreptase atenția către așa-numitele Acorduri de Împărțire a Producției pe care le semnase Boris Elțin cu companiile petroliere occidentale. Conform AIP-ului, compania străină finanța toate activitățile de dezvoltare și explorare, după apariția petrolului sau a gazelor, acestea permițându-i-se să păstreze primele venituri pentru a-și recupera cheltuielile; mai apoi, toate profiturile erau împărțite (în proporții convenite dinainte) între guvern și companie.

Putin era de părere că acestea erau niște acorduri umilitoare, genul de înțelegeri pe care le face o țară din lumea a treia, deoarece nu are calificarea sau tehnologia pentru a extrage petrolul de una singură. Primul AIP, semnat în 1994, a fost cunoscut sub numele de Sahalin-2: un consorțiu numit Sahalin Energy, ce cuprindea și Royal Dutch Shell (în proporție de 55%) și două companii japoneze, Mitsui și Mitsubishi, exploatau niște câmpuri imense de petrol și gaze de lângă insula Sahalin, situată în estul îndepărtat al Rusiei. Costurile de exploatare prevăzute în acord ajungeau la 10 miliarde de dolari, așa că aceasta era suma pe care Shell și partenerii săi ar fi putut să o recupereze din primele vânzări, înainte ca orice alte venituri să înceapă să curgă în vistieria statului rus.

În 2005, Shell a făcut dezvăluiri privind creșterea costurilor de exploatare, la 20 de miliarde de dolari. În noiembrie, aflat în vizită în Olanda, Putin l-a „muștruluit” aspru pe directorul general al Shell, Jeroen van der Veer. Asta însemna că Rusia era gata să piardă 10 miliarde de dolari. Putin a folosit pretextul pentru a anula înțelegerea veche de 12 ani, recurgând la comploturi și presiuni pe tot parcursul anului 2006. Oleg Mitvol, un activist de mediu îndârjit, care era și șeful-adjunct al Serviciului de Stat pentru Supravegherea Resurselor Naturale, Rosprirodnadzor, a avut o contribuție esențială în punerea în practică a strategiei guvernului. În mai 2006, reprezentanții Serviciului din acea regiune îndepărtată din est au venit la Moscova să se întâlnească cu Mitvol și să-i arate niște fotografii. „Era incredibil”, povestește acesta. „Vedeam niște poze cu păduri care fuseseră răscolite, cu alunecări de teren, haos total, la o scară uriașă, așa că i-am întrebat: «Ce-i cu toate astea?», la care ei mi-au răspuns, «În acest mod construiește Sahalin Energy conducte»”.¹²⁰ Lucrările de construcție includeau aproape 1 000 de conducte care traversau niște râuri în care peștii își depuneau icrele, împiedicându-i așadar să mai înoate în amonte.

Mitvol a luat-o drept o luptă personală. A dus jurnaliștii în Sahalin pentru a le arăta daunele provocate. Rosprirodnadzor a estimat că avea să-i coste 50 de miliarde de dolari ca să curețe golful Aniva, unde operațiunile de dragare la scară largă distruseseră habitatul piscicol (fapt pe care Shell l-a negat cu vehemență).

Majoritatea observatorilor au presupus că Mitvol nu făcea decât să acționeze la comanda guvernului, scoțând la iveală nereguli pentru a-și consolida poziția împotriva Shell. Presa l-a

numit „câinele de atac“ al Kremlinului, dar acesta insistă că ceea ce l-a motivat au fost numai preocupările privitoare la mediu și că a lucrat mult mai strâns cu Greenpeace și cu alte grupuri pentru protecția mediului, decât cu Kremlinul. A afirmat chiar că, la un moment dat, ar fi primit un telefon de la un „oficial de rang foarte înalt“, îngrijorat de criticile sale mult prea răsunătoare, care „strică climatul de investiții“. Alți activiști de mediu cu care am vorbit erau consternați de daunele provocate pădurilor și vieții marine, și îl știau pe Mitvol drept un adevărat luptător ecologist, care număra printre reușitele sale și faptul de a-l fi convins pe Putin să interzică vânătoarea de foci.

Cu toate acestea, Mitvol nu ar fi putut fi niciodată capabil să ducă o asemenea campanie împotriva unui investitor străin major, punându-l într-o poziție imposibilă, dacă nu ar fi fost sprijinit de sus. În decembrie, Sahalin Energy a cedat presiunii și a vândut 51% din proiect către Gazprom. Putin reușise să renaționalizeze cel mai mare proiect mixt de exploatare a petrolului și gazelor naturale din lume. La ceremonia de semnare, președintele a declarat că problemele de mediu puteau fi considerate „rezolvate“. Criza Sahalin luase sfârșit, dar tacticile despotice ale Kremlinului reușiseră să provoace daune pe termen lung în privința atragerii investitorilor străini.

Pentru Putin, aceasta era doar parte dintr-o strategie mai amplă, menită să garanteze că resursele energetice strategice ale Rusiei rămâneau, sau erau readuse, sub controlul statului. Companiile străine erau bine-venite să participe în proiecte comune, dar Rusia nu avea să-și mai cedeze niciodată resursele, cum o făcuse atât de necugetat Elțin. A fost propusă

o nouă legislație, care să limiteze implicarea străină în 42 de industrii, inclusiv cea a armamentului și cea aeronautică, a pescuitului, a metalelor prețioase și a hidrocarburilor.

Putin nu era, însă, la fel de pretențios în ceea ce privea bunurile strategice ale altor state. În timp ce prețul petrolului creștea, iar vistieria Kremlinului se umplea cu petrodolari, Rusia a început să se intereseze de investiții în străinătate. Gazprom și-a arătat interesul în cumpărarea Centrica, cel mai mare furnizor de gaze al Marii Britanii. Apoi a început tratativele pentru cumpărarea a 50% din acțiunile companiei Central European Gaz Hub din Baumgarten, Austria, principalul centru de distribuție pentru furnizarea de gaze către Uniunea Europeană. Comisia Europeană a blocat însă această mișcare.

În septembrie 2006, a ieșit la iveală că VTB, banca controlată de stat, cumpăraseră discret 5% din acțiunile EADS, cea mai mare companie aerospațială din lume. Consilierul diplomatic al lui Putin, Serghei Prihodko, a sugerat apoi că ar fi mai bine dacă ar cumpăra și mai multe acțiuni, poate 25%, suficiente cât să poată bloca deciziile importante. Când Angela Merkel a aflat intenția rușilor, i-a spus președintelui francez Chirac în termeni destul de clari că nu se putea permite așa ceva. Chirac și Merkel s-au întâlnit cu Putin la Compiègne, în apropierea Parisului, spre sfârșitul lui septembrie, declarând că aceasta era o investiție nedorită din punctul lor de vedere.

Într-o vizită în Bavaria, din luna următoare, Putin a luat în derâdere îngrijorarea pe care o arăta Occidentul: „Ce-i cu toată isteria asta? Doar nu vine Armata Roșie, ci niște companii rusești cu bani de investit“.

O întrevedere demnă de Războiul Rece

Era sâmbătă, 21 octombrie 2006. Ultimele frunze de toamnă cădeau din mestecenii aflați în fața ferestrelor reședinței de vacanță a lui Putin, Novo-Ogariovo. Era frig și ploua. Putin era deja într-o dispoziție proastă. Cu o zi în urmă participase la un summit împreună cu liderii a 25 de state din Uniunea Europeană, în Lahti, Finlanda. Se presupunea că era o întâlnire „informală“, o adunare amicală, fără nici un punct pe ordinea de zi sau acorduri de semnat. Cu toate acestea, a fost nevoit să asculte o listă nesfârșită de plângeri, despre uciderea Annei Politkovskaia, despre încercările guvernului său de a scoate Shell-ul din proiectul Sahalin-2 care valora multe miliarde de dolari, despre nestatornicia Rusiei ca furnizor de energie și despre Georgia.

Europenii au precizat că erau dornici să construiască un parteneriat apropiat cu acest vecin de la sud al Rusiei și au condamnat sancțiunile introduse recent de Kremlin.

Dar Putin și-a expus într-o anumită măsură părerea că președintele Saakașvili era hotărât să recâștige regiunile rebele, Abhazia și Osetia de Sud, și i-a avertizat că acest lucru avea să ducă la vărsare de sânge. Singurul care l-a sprijinit a fost prietenul său, Jacques Chirac, care le-a spus celorlalți că relațiile cu Rusia erau mai importante decât Georgia.

Era deja toiul nopții când a ajuns acasă. Sâmbătă după-amiază i-a chemat pe 11 dintre cei mai influenți colegi, Consiliul lui de Securitate, la reședința sa și le-a povestit despre ședința incomodă pe care o avusese cu liderii UE, fapt ce i-a determinat pe *siloviki* să-și reevalueze opțiunile în privința Georgiei. Putin trebuia să mai aibă o întrevedere și cu

secretarul de stat american, Condoleezza Rice, care îl aștepta la ea la hotel, în Moscova, dar el nu se arăta prea nerăbdător în privința acestei întâlniri. „Nu avea dispoziția necesară ca să se întâlnească cu ea“, povestește unul dintre consilierii săi apropiați, „dar știa că trebuia să o facă“.

Rice se întreba de ce întâlnirea lor era amânată atât de mult. „De obicei mă primea imediat, doar dacă nu voia să demonstreze ceva“, a arătat ea ulterior.¹²¹

După sesiunea de lucru, membrii Consiliului de Securitate s-au îndreptat spre o proprietate din apropierea guvernului, un castel în stil baronial din Barviha, pentru o cină specială. Trei dintre membri, inclusiv secretarul Consiliului de Securitate, Igor Ivanov, și viitorul președinte, Dmitri Medvedev, își sărbătoreau zilele de naștere ce tocmai trecuseră.

Aici, Putin s-a hotărât să-i facă o „farsă“ lui Rice. Conform unuia dintre cei prezenți, s-a uitat la ceas și deodată i s-a ivit un zâmbet răutăcios pe față. „De ce să terminăm în grabă treaba? Haideți să-i pregătim un mic spectacol. Dacă dorește, spuneți-i că o aștept aici, dar să nu-i spuneți că e și tot Consiliul de Securitate cu mine.“

„Trecuse deja de ora cinci, apoi cinci și jumătate, șase, apoi șase și jumătate“, povestește Rice. „Într-un final, m-au anunțat pe la șapte jumătate că poate să mă primească.“

Ea și ambasadorul american, Bill Burns, au fost conduși degrabă prin periferia întunecoasă și jilavă a Moscovei, de-a lungul autostrăzii elitei Rubliovo-Uspenskoe, presărată cu vile ostentative din cărămidă, prin „Satul de lux Barviha“ cu reprezentanțe Lamborghini și magazine de modă de lux, și apoi prin porțile înalte din fier ale proprietății de stat.

Rice și Burns nu mai văzuseră niciodată o astfel de clădire

în Rusia, cu turnuri și scări interioare întunecoase, ca în castelul lui Dracula. Brusc, ușile sufrageriei s-au deschis larg și americanii au fost puși în fața unei priveliști neașteptate: tot colectivul Consiliului Rus de Securitate, nucleul puterii din Rusia, era așezat în jurul unei mese festive. Burns „a rămas aproape fără răsufare“, după spusele unui martor, în timp ce Condi și-a menținut calmul cu demnitate. „O“, a constatat ea, „este Consiliul de Securitate“.

Rușii au apreciat sângele rece de care a dat dovadă. „Nu era nici măcar o doamnă de fier, era mult mai mult decât atât“, a povestit unul dintre consilierii lui Putin.

Vechiul său prieten, Serghei Ivanov, i-a spus glumind: „Discutăm secrete de stat. Iată niște documente cu informații militare ultrasecrete. Vrei să le vezi, Condoleezza?“ Era multă veselie, și unele persoane din partea americană au ridicat din sprânceană când rușii au adus la masă sticle de vin georgian. Acest lucru se petrecea chiar după embargoul impus produselor georgiene. Rușii au început să spună glume grosolane cu georgieni, pe care Rice a reușit să le înțeleagă perfect, în ciuda încercărilor interpretului de a le cosmetiza.

După o vreme, Rice i-a spus lui Putin: „Știți, avem niște treburi de rezolvat“.

Putin și-a condus oaspeții într-o încăpere alăturată, împreună cu ministrul Apărării Serghei Ivanov și cu ministrul de Externe Serghei Lavrov, care a făcut pe interpretul. Aici, discuțiile au devenit serioase.

Putin a început să-i țină o prelegere lui Rice despre Ucraina, despre istoria și populația ei și despre cum greșea America intenționând să o aducă în NATO. Ivanov povestește într-un interviu: „Putin le-a explicat din ce era formată

Ucraina, că cel puțin o treime din populație era de etnie rusă și ce consecințe negative ar fi putut să se ivească, nu doar pentru noi, ci pentru toată Europa, dacă Ucraina și Georgia aveau să fie târâte în NATO“.

Conform spuselor lui Bill Burns, Rice a replicat spunând că statele suverane au dreptul să ia singure decizii suverane despre instituțiile sau alianțele din care doresc să facă parte, și că acest lucru nu trebuie privit ca o amenințare.

Dar Putin nu s-a lăsat deloc convins de acest lucru. „Nu vă dați seama ce faceți. Vă jucați cu focul.“

Apoi „prelegerea“ s-a îndreptat spre evenimentele recente din Georgia, la care Rice s-a hotărât să nu se lase mai prejos, zicându-i: „Președintele Bush mi-a spus să vin și să vă transmit că dacă Rusia acționează în vreun fel în Georgia, atunci se va produce o ruptură în relațiile dintre SUA și Rusia“.

Ambasadorul Burns arată că răspunsul lui Putin nu a lăsat loc de interpretări: dacă provocările georgienilor aveau să creeze o problemă de securitate, atunci Rusia avea să riposteze. Rice a remarcat cum tonul lui Putin devenea tot mai sever.

Dintr-odată, Putin s-a ridicat în picioare, furios și intimidant. Rice s-a ridicat și ea, instinctiv, dar fiind pe tocuri, era mai înaltă decât liderul rus și se uita în jos la el. Își amintește acel moment ca nefiind unul „plăcut“, probabil cel mai dur dintre cei doi.

Putin se hotărâse să spună lucrurilor pe nume. „Dacă ei [georgienii] vor provoca orice fel de violență“, a spus, „atunci vor fi consecințe serioase! Și să-i spuneți asta și președintelui dumneavoastră“.

Lavrov nu i-a tradus acea ultimă frază lui Rice, dar ea a

înțeles foarte bine. Era un avertisment ferm de la un Putin foarte nervos, unul pe care avea să și-l amintească foarte bine doi ani mai târziu, când Rusia și-a năpustit toată puterea forțelor sale armate asupra Georgiei, după ce Saakașvili lansase un atac prost conceput asupra Osetiei de Sud.

O crimă demnă de Războiul Rece

Probabil că nu există alt dușman mai urât de KGB decât unul de-al lor care să li se fi întors împotriva. Iertarea pentru trădare este ceva ce nu se învață în KGB.

Aleksandr Litvinenko a fost ofițer în KGB și apoi în agenția care i-a urmat, FSB. În anii '90 s-a specializat în contraterorism și lupta împotriva crimei organizate. După încheierea misiunii în Cecenia, a fost repartizat într-o altă unitate FSB numită URPO, Direcția pentru Analiza și Suprimarea Organizațiilor Criminale, care consta de fapt într-o grupare de asasini concepută să elimine principalii șefi mafioți ai țării. Dar Litvinenko a devenit conștient de corupția și legăturile cu crima organizată din însuși interiorul organizației sale și a început să se răzvrătească. În martie 1998, i-a mărturisit oligarhului Boris Berezovski că el împreună cu alți patru agenți din unitatea sa au primit ordin să-l asasineze (Berezovski era la momentul respectiv cel mai mare manipulator de la Kremlin, care a orchestrat realegerea lui Boris Elțin din 1996 și care avea să-l ajute la puțină vreme după aceea să plănuiască și succesiunea). Odată cu numirea lui Vladimir Putin la conducerea FSB, în luna iulie din acel an, Berezovski i l-a prezentat imediat pe Litvinenko, ca să îl informeze despre corupția din organizație. Conform spuselor

oligarhului, Putin nu a avut nici o reacție, așa că, în 13 noiembrie, Berezovski a dat publicității informația, adresându-i o scrisoare deschisă lui Putin în ziarul *Kommersant*. Patru zile mai târziu, Litvinenko și cei patru colegi ai săi din unitatea URPO au ținut o conferință de presă în care au făcut publică știrea cum că ar fi primit ordin să-l omoare pe Berezovski.¹²² Litvinenko a fost demis imediat din FSB, se pare sub ordin direct al lui Putin, care i-a declarat ulterior jurnalistei Elena Tregubova: „La puțină vreme după ce am devenit director FSB, l-am concediat pe Litvinenko și am închis unitatea în care lucra“. Problema lui nu era faptul că agenții FSB puneau la cale execuții extrajudiciare, ci faptul că Litvinenko și colegii săi îndrăzniseră să facă public acest lucru. „Ofițerii FSB nu ar trebui să organizeze conferințe de presă. Nu asta e slujba lor. Și nu ar trebui să facă publice scandalurile interne.“¹²³

Pe parcursul lui 1999, Litvinenko a fost arestat de două ori și încarcerat timp de mai multe luni, dar a fost achitat într-un final. În noiembrie 2000, el a plecat la Londra și a cerut azil politic, pe care l-a și primit. În Londra a lucrat cu deja exilatul Boris Berezovski, conducând o campanie împotriva regimului lui Putin, iar în octombrie 2006 a devenit cetățean britanic. Se pare că activitățile sale la Londra au reușit să mânie guvernul rus în mai multe feluri. În primul rând, era pe statul de plată al lui Berezovski, unul dintre cei mai căutați oameni din Rusia, pe care guvernul britanic refuza să-l extrădeze (pe deasupra, se pare că ar fi colaborat și cu serviciile secrete britanice, MI6). În al doilea rând, era ferm convins de complicitatea FSB în atacurile din apartamente, din 1999, care duseseră la declanșarea celui de-al doilea război cecen, făcând publice unele descoperiri preliminare într-un ziar rus și într-un film.

Așa cum s-a văzut mai târziu, mai mulți jurnaliști și politicieni care au anchetat aceste bănuieli au murit în circumstanțe misterioase.

Exilat la Londra, Litvinenko a făcut tot ce i-a stat în putință să sfideze Kremlinul. Declarațiile sale păreau să capete proporții tot mai fantastice și obsesive, chiar nerealiste: acuza FSB-ul nu numai că ar fi fost în spatele unor atacuri teroriste precum asediul de la teatrul din Moscova sau criza de la școala din Beslan, ci că ar fi fost responsabil chiar și pentru alte atacuri teroriste din toată lumea, inclusiv pentru atacurile cu bombă din Londra, în 2005. Până și prietenii săi apropiați îl priveau ca pe un exaltat, măcinat de ura pentru Putin și FSB. El afirma, fără să aibă nici o dovadă, că KGB-ul îl antrenase pe cel de-al doilea insurgent ca importanță din al-Qaeda, Ayman Al-Zawahiri, și că Putin era un pedofil. Stabilise legături apropiate cu guvernul separatist cecen în exil și era vecin cu premierul său, Ahmed Zakaev. La o discuție despre moartea Annei Politkovskaia ținută la Frontline Club din Londra, Litvinenko s-a ridicat în picioare și l-a acuzat pe Putin că ar fi comandat personal uciderea ei.

Câteva săptămâni mai târziu, la începutul lui noiembrie 2006, Litvinenko s-a întâlnit cu doi vizitatori din Rusia, ambii foști ofițeri din serviciile secrete, Andrei Lugovoi și Dmitri Kovtun, și a luat ceaiul cu ei. La puțin timp după aceea, s-a îmbolnăvit și a murit de o boală cruntă, în ziua de 23 noiembrie. Anchetatorii au stabilit că fusese otrăvit cu o substanță radioactivă rară, poloniu 210. O anchetă a poliției a constatat până la urmă că otrava fusese introdusă în Marea Britanie, probabil de către Kovtun, prin Germania, unde au fost detectate urme ale acestui element, și administrată de

către Lugovoi, care a pus-o în ceaiul lui Litvinenko, în timpul întâlnirii lor. Moartea lentă și agonia lui Litvinenko a ținut prima pagină a ziarelor toată luna noiembrie. Puțini erau cei care auziseră de fostul agent rus, dar pe măsură ce jurnaliștii și anchetatorii au pus cap la cap povestea otrăvirii sale, publicul britanic a fost extrem scandalizat de ceea ce arăta ca punerea în scenă a unui complot à la John le Carré, dar și terifiat de descoperirea unor urme de poloniu 210 în Londra și în aeronavele care zburaseră de la Moscova. Aceste evenimente au amintit de otrăvirea cu „umbrela bulgărească“ de către KGB a unui exilat bulgar la Londra, în 1978, în timpul Războiului Rece. Publicația *Daily Mail* a scris că „tentaculele KGB-ului reușesc să ajungă în locuri mai îndepărtate și mai incredibile ca niciodată“. S-a amintit brusc că Duma aprobase, în iulie 2006, o lege prin care forțelor de securitate li se permitea să vâneze și să elimine extremiști în lumea întreagă. Definiția de „extremism“ fusese extinsă explicit pentru a include orice persoană care ar fi defăimat autoritățile ruse, ceea ce Litvinenko și făcuse, ba chiar din plin.

Oricât de înfiorătoare era situația, ea a și fost exploatată cu deosebită pricepere de către Berezovski și consilierii lui de imagine, o companie de relații publice condusă de fostul creator de imagine al lui Margaret Thatcher, Lord Bell. Aceștia au dezvăluit o fotografie șocantă cu Litvinenko pe patul de moarte, chel și emaciat. Cu puțin înainte să moară, Litvinenko a semnat o declarație alcătuită pentru el de către prietenul său Alex Goldfarb, care lucra și pentru Berezovski, prin care îl acuza pe Vladimir Putin că ar fi comandat personal asasinarea sa. „În timp ce zac aici întins pe patul de moarte, aud deslușit bătăile de aripi ale îngerului morții“, scria acesta, într-o

engleză oarecum prea elaborată, continuând cu: „Poate că veți reuși să reduceți la tăcere un om, dar un strigăt de protest din lumea întreagă va răsună, domnule Putin, în urechile dumneavoastră pentru tot restul vieții“. Cu greu ar fi putut găsi Berezovski o armă mai puternică în lupta sa împotriva Kremlinului decât moartea protejatului său.

Putin era la Helsinki, la un summit UE–Rusia, în ziua de după moartea lui Litvinenko, când acuzația sa postumă a fost citită în public. Desigur, nu a avut de ales decât să răspundă întrebărilor despre aceasta într-o conferință de presă, și, la fel cum procedase cu Politkovskaia, părea să minimalizeze importanța lui Litvinenko, spunând doar că „moartea unei ființe umane este întotdeauna o tragedie“. Acuzațiile care i se aduceau au fost catalogate de Putin drept o provocare politică, scrisă probabil de alte persoane. Dar în particular, mi s-a spus ulterior de către secretarul său de presă, Dmitri Peskov, care fusese și cel care îl înștiințase de scrisoare, Putin era extrem de furios. „Nu-i vine să creadă că lumea îl acuză pe el direct că ar fi comandat acest asasinat“, povestește Peskov. „Personal, este foarte supărat din cauza aceasta.“ Când l-am întrebat de ce nu își manifestă furia aceea în public, din moment ce ar putea să convingă lumea de nevinovăția sa, în loc să își demonstreze lipsa obișnuită de cooperare, Peskov a replicat: „Nu-i place să-și arate sentimentele în public“.

Putin și-a arătat oarecum sentimentele în public, câțiva ani mai târziu, când a vorbit despre agentul care, în 2010, a trădat 11 spioni ruși, inclusiv pe celebra Anna Chapman, în Statele Unite: „Acești oameni trăiesc după propriile lor legi, niște legi care sunt bine cunoscute tuturor serviciilor secrete. Trădătorii nu sfârșesc niciodată bine. Ei ajung de obicei în șanț, din cauza

alcoolului sau a drogurilor.“ Sau a otrăvii, ar fi putut la fel de bine să adauge.

Cu urmele de poloniu care duceau inevitabil la Moscova, moartea lui Litvinenko, la mai puțin de două luni de la cea a Annei Politkovskaia, a avut un efect dramatic asupra percepției Occidentului despre Rusia și mai ales în privința relațiilor ei cu Marea Britanie. Premierul Tony Blair, dornic să-și păstreze relațiile bune cu Putin, a insistat pentru o abordare prudentă, dar unii dintre membrii cabinetului său au obiectat cu fermitate față de ideea de a o „lua ușor“ cu un regim care încălca drepturile omului. Blair a convocat o sesiune de urgență a COBRA, comitetul de reacție al guvernului în caz de criză. În mod ironic, și Vladimir Putin a fost invitat personal să asiste la o ședință de securitate în camera COBRA de pe Downing Street nr. 10. Acest lucru se petrecea în octombrie 2005, la scurtă vreme după atacurile cu bombă din Londra. Putin își uimise gazdele, declarând, după spusele unui martor: „Știm prea bine cum îi urmăriți pe teroriști și suntem foarte impresionați de profesionalismul vostru. Dar noi când identificăm un terorist, e ca și mort“.

În ianuarie 2007, anchetatorii britanici au ajuns la concluzia că moartea lui Litvinenko era un „asasinat sprijinit de stat și orchestrat de către serviciile secrete rusești“, iar în luna mai Ministerul Britanic de Externe le-a cerut oficial rușilor să-l extrădeze pe principalul lor suspect, Andrei Lugovoi. Rușii au răspuns că nu le este permis prin Constituție să extrădeze cetățeni ruși. Ei s-au oferit să-l judece pe Lugovoi într-un proces în Rusia, pretinzând că dovezile furnizate de britanici în cererea lor de extrădare nu erau suficiente pentru a instrumenta cazul. Acest lucru se dovedea adevărat:

autoritățile britanice cu greu le-ar fi putut preda rușilor toate dovezile pe care le dețineau, din moment ce mare parte din ele erau obținute prin intermediul propriilor servicii secrete. Dar, fără acestea, rușii nu puteau nici să-l extrădeze pe Lugovoi și nici să înceapă urmărirea penală împotriva lui. Se ajunsese, așadar, într-un impas. Lugovoi s-a folosit de această perioadă de tatonare pentru a face în așa fel încât să fie ales în Duma, unde s-ar fi bucurat de imunitate în fața legii. În plus, a dat nestingherit interviuri în care îl acuza pe Boris Berezovski de crimă.

În 28 iunie 2007, o remaniere guvernamentală a oferit Marii Britanii prilejul de a se alege cu un alt ministru de Externe, David Miliband. Acesta și-a petrecut prima săptămână în funcție consultând o serie de rapoarte informative care l-au șocat. „Ceea ce nu conștientizasem prea bine“, arată el ulterior într-un interviu, „era starea putredă a relațiilor anglo-ruse, ce data încă din timpul războiului din Irak, afectată apoi de toată afacerea cu Berezovski, pe care rușii au văzut-o drept o mișcare politică din partea noastră. Așa că exista o problemă politică serioasă, chiar și fără evenimentele groaznice din jurul asasinării lui Litvinenko“.^{[124](#)}

O săptămână mai târziu, Kremlinul a refuzat cererea britanicilor de a-l extrăda pe Lugovoi. „Trebuia să ne decidem cum să răspundem, și nu ne doream ca rușii să reacționeze într-un mod prea exagerat, nu ne doream să rupem relațiile diplomatice cu ei.“ Marea Britanie a expulzat patru diplomați ruși și a înghețat relațiile cu FSB-ul, chiar dacă asta însemna întreruperea principalului canal de colaborare în lupta împotriva terorismului internațional. Nu este prea clar dacă tabăra britanică chiar înțelegea acest lucru. Ministrul de

Externe al Rusiei, Serghei Lavrov, povestește: „A trebuit să le explicăm că FSB-ul, în Federația Rusă, este principala agenție care coordonează activitățile antiteroriste și conduce Comitetul Național împotriva Terorismului. Așa că dacă cooperarea cu FSB-ul nu mai era în planul colaboratorilor noștri britanici, atunci eram nevoiți să încetăm cooperarea în acea zonă, și acesta era un lucru regretabil“.¹²⁵

Rusia le-a plătit cu aceeași monedă expulzând patru diplomați britanici și a râs batjocoritor la cererea insistentă a Londrei de extrădare. Președintele Putin le-a amintit că există „30 de oameni care se ascund în Londra și care sunt căutați de autoritățile ruse pentru crime deosebit de grave, iar Londra nici nu se gândește să îi extrădeze“. Când povestea toate lucrurile acestea, Putin stătea în picioare, într-o manieră tipică lui, într-un luminiș din pădure, alături de niște tineri activiști. A continuat, zicând: „Ei nu extrădează oameni care se ascund pe propriul lor teritoriu, însă dau sfaturi jignitoare țării noastre ca să își schimbe Constituția. Ar trebui să ne schimbe mințile, nu Constituția“.

Era clar că relațiile atinseseră punctul cel mai critic. Era timpul ca Miliband să încerce să calmeze puțin lucrurile. „Trebuia să cooperăm în privința Iranului, a terorismului, chiar și a schimbărilor climatice. Așa că am sugerat să ne întâlnim cu ministrul de Externe Lavrov și am propus să facem asta în septembrie, la sediul ONU. Era important să arătăm că eram deschiși pe frontul diplomatic, chiar dacă încercam să facem dreptate în cazul Litvinenko.“

Noul ministru de Externe britanic avea să aibă un șoc. Lavrov trăise practic în sediul ONU timp de 17 ani, din care zece ca trimis al Rusiei. Este unul dintre cei mai vicleni

manipulatori pe care i-am întâlnit vreodată, cu vaste cunoștințe acumulate în două decenii de diplomatie. Îi place să fumeze țigară după țigară, să bea whisky și să-și lanseze argumentele ca o lovitură de spadă. „Am început cu o analogie din fotbal“, relatează Miliband. „Îi povesteam despre echipa de fotbal cu care țineam, dar am fost expediat repede, și apoi tot restul de 30 sau 40 de minute din întâlnire a fost o lecție foarte, foarte dură de diplomatie, ținută de cineva care știa că era vechi în «teritoriu», care știa cum decurg lucrurile și care nu avea să ia vreo lecție de la mine. Așa că a fost o întrevvedere destul de intensă și o modalitate foarte dură de a începe o relație.“

De fapt, Lavrov își amintește altfel conversația începută de Miliband, dar că era la fel de nepotrivită. Povestește râzând că: „David a început conversația întrebând de ce era partidul nostru, Rusia Unită, partener cu Conservatorii și nu cu Partidul Laburist. Nu mă așteptam la întrebarea asta. Nu mă privea cooperarea dintre partide, dar el era extrem de interesat de ea“. Privitor la găsirea unor idei noi pentru depășirea crizei Litvinenko, Lavrov povestește: „Nu am auzit nimic. I-am repetat poziția Rusiei, inclusiv oferta procurorului general de a deschide o anchetă comună cu britanicii, dacă aceștia ne-ar fi pus la dispoziție toate materialele pe care le dețineau anchetatorii lor“.

Putin se referise la cererea „jignitoare“ a Marii Britanii ca la o „rămășiță a gândirii coloniale“, iar Lavrov a preluat această temă. Miliband povestește: „Mi-a spus că trebuia să încetăm să ne mai privim ca pe o putere imperială, care să își permită să le spună altor țări să-și schimbe Constituția. A fost cât se poate de clar în această privință“.

După întâlnirea lui Miliband cu Lavrov, fisura dintre cele două state s-a adâncit și mai tare. În decembrie, Kremlinul a anunțat că urma să închidă două filiale ale Consiliului Britanic din Rusia, sub pretextul neplății impozitelor și a unor nereguli în statutul oficial. Mulți au văzut această acțiune drept un scop în sine, din moment ce principalele sarcini ale Consiliului Britanic presupuneau predarea limbii engleze și organizarea de schimburi culturale. Dar Lavrov a hotărât că filialele acestuia „violau o convenție internațională despre relațiile consulare“, spunând în același timp, în mod explicit, că acțiunea era încă o reacție la „acțiunile unilaterale“ ale Marii Britanii împotriva Rusiei, menționând înghețarea negocierilor pentru facilitarea obținerii vizelor.

Privind înapoi la vremea când se duela cu Lavrov, David Miliband consideră că a avut loc o ciocnire între două națiuni postimperiale. „Mi-am dat seama că Rusia consideră Marea Britanie o putere în declin și că Marea Britanie consideră Rusia o putere în declin. Asta este rețeta nu pentru neînțelegere, ci pentru acea rezistență și, în anumite privințe, reticență de a face compromisuri, care pare să fie ceva obișnuit în relațiile dintre Marea Britanie și Rusia.“

Timp de cinci ani, legăturile politice dintre cele două țări au rămas practic înghețate. Și chiar și după vizita noului prim-ministru, David Cameron, la Moscova, în septembrie 2011, relațiile au rămas reci, eșuate pe bancul de nisip al asasinatului atroce, demn de Războiul Rece, de la Londra, din 2006.

Dovada de inițiativă

Șirul de asasinat care aveau să continue de-a lungul anilor ce-au urmat au zădărnicit încercările lui Putin de a-și prezenta țara drept o democrație liberă și modernă. Zeci de jurnaliști au fost asasinați în cele două mandate ale sale. Nu toate aceste cazuri erau motivate politic, puține având rezonanța celui al Annei Politkovskaia, dar aproape nici unul dintre asasinat nu a fost rezolvat, lăsând impresia că în Rusia jurnaliștii pot fi omorâți fără risc, mai ales dacă au supărat autoritățile. Jurnalista Politkovskaia și exilatul politic Litvinenko își dobândiseră amândoi dușmani de rang înalt. Cei doi erau extrem de critici față de regimul lui Putin – amândoi scriau în termeni relativ asemănători, acuzând FSB-ul de acte subversive îngrozitoare care ar fi dus la sacrificarea a sute de vieți nevinovate pentru sprijinirea regimului.

În ancheta condusă în cazul Litvinenko, Martin Sixsmith ajunge la concluzia că nu Putin a fost cel care a comandat asasinatul, dar că poate fi implicat în acest caz „deoarece a creat atmosfera și condițiile în care a putut avea loc acest asasinat, în care un grup întreprinzător de foști sau actuali agenți FSB au interpretat semnalele trimise de Kremlin și s-au pus pe treabă din proprie inițiativă”.¹²⁶ Cred că același lucru poate fi spus și despre asasinarea Annei Politkovskaia. În ambele cazuri, este foarte probabil ca asasinii să nu fi primit și nici măcar să nu fi cerut un ordin direct, neavând nevoie de permisiune pentru a ucide, deoarece știau că „eliminarea” unui „dușman al statului” avea aprobarea tacită a autorităților. Este posibil ca aceștia să fi acționat din proprie inițiativă, din răzbunare sau pentru a-și „mulțumi” stăpânii. Indiferent de situație, știau că nu aveau să fie pedepsiți.

Simplul fapt că FSB-ul avea o unitate cunoscută sub

numele de URPO, ai cărei agenți erau specializați în execuții extrajudiciare, spune multe despre Rusia actuală. Deși Putin a desființat unitatea, ar fi naiv din partea noastră să credem că FSB-ul a devenit dintr-odată un club de agenți prietenoși de tipul detectivului Clouseau. Sau că judecata dreaptă și jurații au înlocuit pistolul și fiola de poloniu.

[115](#) [Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011](#)

[116](#) Rather s-a aflat în mijlocul unei controversă după publicarea, în timpul campaniei pentru alegerile prezidențiale din 2004, unor documente care criticau serviciul militar efectuat de președintele Bush. Autenticitatea documentelor a fost disputată ulterior, iar în noiembrie, Rather a anunțat că avea să iasă la pensie în martie următor, dar că nu a existat niciodată vreo dovadă că Bush făcuse presiuni asupra postului CBS pentru a-l concedia

[117](#) [Interviu cu Damon Wilson, 2 martie 2011](#)

[118](#) [Interviuri cu Nicholas Burns, 21 ianuarie 2011, și Condoleezza Rice, 20 iunie 2011](#)

[119](#) [Telegramă Wikileaks din *Guardian*, 1 decembrie 2010](#)

[120](#) [Interviu cu Oleg Mitvol, 14 aprilie 2010](#)

[121](#) [Aceste evenimente au fost reconstituite în urma unor interviuri cu Condoleezza Rice, Bill Burns, Serghei Ivanov, Igor Ivanov, Serghei Lavrov și alții.](#)

[122](#) [Unii dintre colegii lui Litvinenko s-au „reîntors“ ulterior sub aripa FSB și l-au acuzat că i-ar fi păcălit să facă această dezvăluire. Pentru o descriere excelentă a tuturor teoriilor conspirației și a intrigilor care învâluie acest caz, vezi Martin Sixsmith, *The Litvinenko File* \(Londra: Macmillan, 2007\).](#)

[123](#) [Elena Tregubova, <http://viperson.ru/wind.php?ID=413357&soch=1> \(ultima accesare 7 septembrie 2011\)](#)

[124](#) [Interviu cu David Miliband, 7 iulie 2011](#)

[125](#) [Interviu cu Serghei Lavrov, 25 octombrie 2010](#)

[126](#) [Sixsmith, *The Litvinenko File*, pp. 303 și urm.](#)

CAPITOLUL 9

PRESA, RACHETELE, MEDVEDEV

Un aparat occidental de PR

2006 ar fi trebuit să fie un an de referință pentru istoria postcomunistă a Rusiei și pentru campania președintelui Putin de a-și face cunoscută din nou țara drept un jucător respectat și valoros pe scena lumii. În 1997, Rusia devenise membru al grupului G8, format din cele mai puternic industrializate națiuni, și, în acest an, pentru prima dată, era rândul ei să îl prezideze, având șansa de a contura planurile internaționale și de a impresiona printr-un summit fără cusur, găzduit în iulie chiar de orașul natal al lui Putin, Sankt-Petersburg.

După cum am putut observa, anul începuse însă cu o Rusie care oprise furnizarea de gaze către Ucraina, o imagine diferită de ceea ce își dorea. În lunile care trecuseră, Putin iritase deja Occidentul cu o serie de mișcări destinate să îi consolideze tot mai mult controlul asupra puterii și să înăbușe opoziția. Era vorba, printre altele, de piedicile puse în calea ONG-urilor și dezlănțuirea grupării de tineret Nași, menită să-i intimideze atât pe oponenții politici, cât și pe ambasadorii străini aroganți.

Taberele conservatoare începuseră deja să insiste pentru expulzarea Rusiei din G8, sau măcar pentru boicotarea

summitului de la Sankt-Petersburg.

Pe coridoarele întunecoase ale administrației prezidențiale, ascunși după zidurile cărămizii ale Kremlinului, rușii au venit cu o idee neobișnuită: Rusia trebuia să se prezinte într-o lumină mai bună. Aveau, așadar, nevoie de o companie occidentală de relații publice care să-i ajute. Nu a existat nici o licitație publică.¹²⁷ Contactele personale îi conduseseră la una dintre cele mai importante firme de PR din New York, Ketchum, și la partenerul european al acesteia, GPlus, cu sediul la Bruxelles. Directorii executivi ai celor două companii au sosit la Moscova și le-au făcut o propunere comună secretarului de presă al lui Putin, Aleksei Gromov, și adjunctului său, Dmitri Peskov (cei doi bărbați își împărțiseră rolul de purtători de cuvânt între ei: Gromov era în general la comandă, însă Peskov, vorbitor fluent de limba engleză, se ocupa aproape în exclusivitate de presa străină).

Acesta a fost momentul în care directorii GPlus, foști colegi jurnaliști de-ai mei, m-au rugat să mă alătur echipei lor în calitate de consultant-șef pentru Rusia, așa că mare parte din acest capitol se bazează pe experiențele mele directe.

În calitate de consilieri ai Kremlinului, consideram principala noastră sarcină ca fiind relativ simplă: trebuia să-i învățăm pe ruși despre felul în care funcționează presa occidentală și să încercăm să-i convingem să adopte cele mai bune practici în privința relațiilor dintre presă și guvern. Eram consilieri, și nu purtători de cuvânt. Dar, în timp ce occidentalii, care în anii '90 consiliaseră guvernul lui Boris Elțin în domeniul economic nu întâmpinaseră nici un fel de rezistență, consilierea echipei lui Putin pe un subiect atât de „ideologic” precum relațiile cu presa nu avea să fie nici o clipă

o sarcină ușoară. Peskov a arătat, într-adevăr, mare interes pentru studierea practicilor occidentale, dar, după o serie de reușite inițiale, am văzut cum „clientul“ nostru revine la vechile obiceiuri. Știrile se succedau cu repeziciune: asasinarea Annei Politkovskaia a fost urmată de cea a lui Litvinenko, și apoi de invadarea Georgiei de către Rusia. Începusem să mă întreb dacă nu cumva motivul principal pentru care Kremlinul se hotărâse să apeleze la o agenție occidentală de PR era că știau dinainte că imaginea îi va fi considerabil afectată.

Rușii erau pregătiți să plătească bani grei pentru a încerca să lustruiască această imagine. Declarațiile Ketchum depuse la Departamentul American de Justiție arată că rușii au plătit, în primii ani, aproape un milion de dolari pe lună.¹²⁸ (un contract separat al Ketchum cu Gazprom, care se afla în mari dificultăți în urma „războiului gazelor“ cu Ucraina, a costat aproape tot atât). Tranzacțiile financiare nu se făceau direct cu Kremlinul, ci cu o bancă rusească, evitându-se aprobarea de la bugetul de stat.¹²⁹ Soluția a fost criticată de o parte din presa rusă, care se întreba de ce avea nevoie Kremlinul de o agenție de PR occidentală (și nu de una rusească) și de ce oferta nu a fost scoasă la licitație, ca orice alt contract de stat.¹³⁰

Cea mai mare problemă cu care s-a confruntat Ketchum a fost că rușii nu aveau aproape nici o idee despre cum funcționează presa occidentală. Bazându-se pe experiența lor cu presa internă, ei erau sincer convinși că am fi putut să *plătim pentru* a obține reportaje mai bune, că un articol de opinie pozitiv din *Wall Street Journal*, de exemplu, avea un anumit preț. Erau de părere că jurnaliștii scriu ceea ce le dictează patronii (sau guvernele) ziarelor pentru care lucrează

și voiau să-i „pedepsească“ pe corespondenții care îi criticau în articolele lor, refuzând să-i invite la evenimentele mediaticе (pierzând, așadar, șansa de a-i mai putea influența). L-au supus pe corespondentul la Moscova pentru *The Guardian*, Luke Harding (și pe familia sa), la acte constante de hărțuire, pare-se din cauza unui interviu în care Boris Berezovski cerea ca Putin să fie dat jos de la putere, chiar dacă Harding nu avea nimic de-a face cu conținutul interviului.¹³¹ În toiul afacerii Litvinenko, trei membri ai echipei BBC de la Moscova au fost atacați în stradă. Cu greu ar fi putut toate aceste acte să determine comunitatea jurnaliștilor să adopte o imagine mediatică pozitivă, atât de dorită de Kremlin. Ne cereau constant ca Ketchum să „folosească tehnologiile noastre“ pentru a le îmbunătăți imaginea. Nu aveam nici o idee la ce se refereau. Singura tehnologie pe care ne doream să o folosească era camera rezervată jurnaliștilor, în stilul celei din Aripa de Vest, în fiecare dimineață, la ora zece fix. Dar acest lucru nu s-a întâmplat niciodată.

În fiecare raport pe care îl realizam, subliniam mereu aceeași temă fundamentală: deschiderea către presă. Socializați cu jurnaliștii, invitați-i să ia masa cu voi, stați la taclale cu ei, oferiți-le, neoficial, bârfe picante, câștigați-i treptat de partea voastră. Vorbiți cu ei, explicați-vă punctele de vedere, și ei vor începe să aibă încredere în voi. Dați interviuri și apăreți la radio și la televizor, deoarece dacă nu o faceți voi, o vor face oponenții voștri, și ei vor fi cei care vor controla situația. A mers pentru o vreme. Peskov a organizat câteva mese pentru corespondenții la Moscova în restaurante luxoase (oarecum mai oficiale decât cele la care ne gândiserăm noi), și totul a decurs bine. Au instituit „ședințele informative de

marți“ cu anumiți miniștri. Corpul de presă al Moscovei era încântat. Dar după asasinarea Annei Politkovskaia, Peskov a devenit foarte îngrijorat: știa că oricare ar fi fost subiectul oficial al ședinței informative, jurnaliștii vor întreba în cele din urmă despre drepturile omului și democrație, așa că era mai sigur să nu se mai întâlnească cu ei.

Mare parte din munca agenției Ketchum consta în genul de lucruri pe care majoritatea guvernelor le rezolvă în interior, prin ambasade sau Ministerul lor de Externe. Dar Kremlinul nu se baza prea tare pe acestea, așa că organizam conferințe de presă pentru miniștrii din guvern când făceau vizite în străinătate, punându-le la dispoziție documente informative cu întrebările care erau cel mai probabil să le fie adresate (și uneori și cu răspunsurile pe care credeam că ar fi trebuit să le dea, chiar dacă le foloseau foarte rar). Redactam articole pentru miniștri (și chiar și pentru președinte), care erau de obicei rescrise, devenind aproape de nerecunoscut și atât de greu de citit, încât era greu să le plasăm în vreun ziar. O parte din misterul acestui aspect al muncii noastre era că Peskov ne cerea de obicei să redactăm un articol pentru, să spunem, ministrul Energiei, sau pentru ministrul de Externe, dar nu ne dădea nici un fel de indicație despre ce își doreau să spună în acel articol. Dacă era întrebat, răspundea de obicei: „Scrieți pur și simplu ce credeți că ar trebui să spună“. Așa că redactam niște articole și discursuri, oarbe, care aveau să fie ulterior rescrise în totalitate. Ministrul de Externe Lavrov, în mod special, nu își dorea sub nici o formă (și pe bună dreptate) ca articolele sale să fie redactate de niște străini ignoranți.

Ketchum puna în fiecare zi la dispoziția Kremlinului trei seturi de revistă a presei, alcătuite în Japonia, Europa și Statele

Unite, care ofereau o imagine cuprinzătoare, poate mult prea detaliată, despre modul în care era percepută Rusia în restul lumii. Rapoartele ajungeau să aibă adesea mai mult de o sută de pagini, cu rezumate și texte integrale pentru fiecare articol în care era menționat cuvântul Rusia, dar fără prea multă analiză. În perioada primului contract, în vederea summitului G8, Ketchum a angajat o agenție din exterior pentru a organiza fiecare articol din presă pe culori – roșu, galben sau verde –, pentru a indica știrile negative, neutre sau pozitive, astfel încât, până la sfârșitul anului G8, să se poată crea un grafic prin care să se demonstreze că au fost mai multe articole verzi și mai puține roșii. Aceasta este o practică obișnuită de PR, care din păcate nu s-a tradus prea bine în lumea nuanțată a politicii de la Kremlin. Culorile păreau să fie adesea alese în mod arbitrar, și nu aveau aproape nici o legătură cu conținutul; până și știrilor din sport sau despre vreme le puteau fi atribuite o bulină roșie sau verde (într-un final am renunțat la acest „serviciu“, după ce ne-am dat seama că era inutil).

Kremlinul primea „seturi de instrucțiuni“ regulate – strategii de PR, de tip „vedere de ansamblu“ pentru următoarele trei luni/șase luni/un an, îmbrăcate în limbaj de management cum ar fi „a profita de oportunități mergând înainte“, „produse finite“ și „relaționarea cu acționarii“. În practică, mare parte din muncă se reducea la chestiunea mult mai lumească de a ajuta la pregătirea vizitelor ministeriale și de a organiza conferințe de presă și ședințe informative despre evenimentele-cheie din Occident.

Fiind nou sosit în lumea PR-ului, am fost amuzat de conceptele nebuloase de genul „persoane influente“ și

„contactarea unor terțe persoane“, cultivând relații cu experți și „lideri de opinie“ care erau interesați de Rusia. Ketchum era foarte meticuloasă în raportarea fiecărui contact, cum ar fi prânzul luat cu cineva din vreo comisie de experți sau asistarea la vreo prelegere, toate fiind completate într-un registru de sarcini trimis în fiecare lună la Moscova. Dacă vreuna dintre aceste „persoane influente“ ar fi scris și un singur rând pozitiv în vreun articol, acesta putea să fie înregistrat în raport drept un „succes“. Îmi aduc aminte un raport cu realizările Ketchum incluzând un citat al premierului canadian care spunea: „Cred că Rusia a făcut un progres uriaș în ultimii ani“. Nu ne era clar dacă Kremlinul își dădea seama de contribuția noastră la această reușită.

Un succes incontestabil a fost introducerea „conferințelor teleinformativă“, jurnaliștii putând să ia parte la o conferință de presă cu Peskov sau cu vreun ministru din guvern, prin telefon. Aceste conferințe li s-au părut mult mai plăcute rușilor decât întâlnirile față în față, reușind în sfârșit să găsească o modalitate prin care să își prezinte acțiunile în fața presei.

De-a lungul celor trei ani în care am lucrat cu Dmitri Peskov, am ajuns să-l cunosc destul de bine. Peskov este înalt, bine îmbrăcat și puțin trecut de 40 de ani, are un stil fermecător, relaxat și vorbește excelent engleza (la fel și turca, dat fiind că a lucrat mulți ani la ambasada din Ankara). A fost descoperit de către președintele Elțin în timpul unei vizite în Turcia, în 1999, și adus înapoi în țară pentru a lucra pentru administrația prezidențială. După venirea lui Putin la putere, Peskov a devenit șeful Biroului de Relații cu Presa al Kremlinului și purtător de cuvânt adjunct al președintelui. Încă de pe atunci, devenise un bun de neprețuit, aproape

singura persoană din Rusia cu autoritatea, capacitatea și dorința de a acorda interviuri oficiale presei străine. Drept rezultat, ajunsese să fie la mare căutare. Colegii mei de la filiala BBC din Moscova, care aveau o poftă insașiabilă pentru persoane care să vorbească în fața camerei, insistau de obicei pe lângă mine: „Te rugăm, convinge-i să ne dea și alt purtător de cuvânt. Dmitri este nemaipomenit, dar pur și simplu nu are timp...” Din păcate, în afară de câțiva miniștri, nimeni din Rusia nu mai era dispus să acorde interviuri presei occidentale. Așa că nu-i de mirare că era atât de greu să-și facă auzit mesajul.

L-am pregătit pe Dmitri în tehnicile de abordare mediatice, pentru a-l ajuta să se simtă mai confortabil în fața camerelor de televiziune. Aceasta era o ocazie nu numai de a-l face să-și conștientizeze vocea sau gesturile, făcând față celor mai grele întrebări posibile, ci și de a stăpâni arta exprimării succinte și coerente. Mulți dintre intervievații care nu au învățat cum funcționează un buletin de știri occidental tind să divagheze la nesfârșit, fără să ajungă vreodată la subiect.

În timpul unui summit G8 din Germania din 2007, Peskov m-a abordat încredințându-mi o sarcină specială: să stilizez și să dau puțină savoare unui discurs pe care trebuia să-l țină președintele Putin în Ciudad de Guatemala, cu ocazia participării Rusiei la licitația pentru Jocurile Olimpice de Iarnă de la Soci din 2014. Licitația a fost un succes, fapt pentru care îmi asum tot meritul, desigur! (ca să fiu sincer, în realitate multe dintre sugestiile mele n-au fost acceptate). Odată cu venirea lui Dmitri Medvedev la președinție, în 2008, mi-am exprimat impresiile despre anumite filmări și transmisiuni pe internet, câteva dintre idei fiind preluate în videoblogurile sale

inedite.

Șeful lui Dmitri, Aleksei Gromov, era unul dintre cei mai importanți oameni de la Kremlin în timpul guvernării lui Putin. Gromov îmi fusese descris drept „singura persoană care putea să intre în biroul lui Putin fără programare“. Putin îl chema aproape în fiecare zi la el, Gromov funcționând adesea ca o „voce a rațiunii“ pentru politicile sale. În plus, avea și un control foarte bun asupra presei din Rusia. Beam odată un ceai la el în birou, când a intrat înăuntru directorul televiziunii de stat ruse. Gromov mi-a făcut repede cunoștință cu el, după care l-a poftit în biroul din spate, rugându-l să-și toarne ceva de băut și să aștepte. Aceasta era discuția obișnuită plină de vigoare pe care Gromov o ținea săptămânal și în care îl puneam la curent cu planurile perioadei următoare, asigurându-se că imaginea rezultată avea să fie una „corectă“.

La fel ca și Peskov, Gromov își începuse cariera în serviciul diplomatic, fiind detașat inițial la Praga și la Bratislava, și adus înapoi în țară în 1996, pentru a conduce serviciul de presă al lui Elțin. Gromov are o predilecție pentru cardiganele cu model și fumează Marlboro prin niște țigarete lungi. În calitate de secretar de presă al lui Putin, el se ocupa numai de presa rusă, lăsând presa străină în seama lui Dmitri Peskov. În timpul unei întrevederi cu Gromov, am adus în discuție una dintre veșnicele mele teme: faptul că Occidentul privea Rusia ca pe o națiune care se întorcea tot mai tare la modalitățile sovietice de gândire și de conduită, și că, pentru a combate acest lucru era necesar nu numai ca guvernul să înceteze a se mai *comporta* în stil sovietic (interzicând demonstrațiile opoziției, de exemplu), ci și să repudieze cu fermitate trecutul sovietic în discursurile și documentarele prezentate la

televiziunea de stat. Replica lui Gromov a fost una foarte grăitoare: recunoștea că aceste strategii ar fi avut un efect pozitiv asupra opiniei publice din Occident, dar, spunea el, „trebuie să ne gândim la opinia publică din țară, care este în general una pozitivă în privința Uniunii Sovietice. Înainte de toate, trebuie să ne gândim la stabilitatea politică în interiorul țării“. Mi s-a părut foarte trist că acceptase faptul că mulți dintre ruși, în special cei vârstnici, erau nostalgici după trecut, și că nesocotirea acestei poziții ar fi putut duce la „instabilitate“. Cu influența pe care o avea asupra presei de stat, ar fi putut să lanseze o campanie de *schimbare* a acestor percepții despre trecut. La urma urmei, la fel se procedase și pe vremea lui Gorbaciov și a lui Elțin, iar mentalitățile se schimbaseră. Prin lipsa sa de acțiune, guvernul permitea ca stalinismul și comunismul să se bucure de o perioadă de renaștere. Și ceea ce era mai rău, așa cum vom vedea câteva capitole mai încolo, manualele școlare erau rescrise, minimalizându-se crimele comise de Stalin.

De-a lungul anilor, am încercat să ofer sfaturi cât mai sincere posibil, chiar dacă acestea depășeau limitele unor „sfaturi de relații publice“. Asistam acum la o perioadă în care autoritățile începuseră să împiedice demonstrațiile puse la cale de o nouă coaliție a opoziției, numită Cealaltă Rusie, condusă de campionul de șah Garry Kasparov. Le-am explicat colegilor mei de la Kremlin că tot PR-ul din lume nu avea să șteargă impresia provocată chiar și de o singură fotografie cu jandarmi care bat niște bătrânele. Dar comentariile mele nu se adresau persoanei potrivite. Sunt convins că Dmitri Peskov era de acord în totalitate cu mine, doar că nu era treaba lui să schimbe tacticile poliției.

Am fost rugat odată să-mi expun părerea despre un articol redactat în rusă pentru președintele Medvedev, în vederea publicării lui în prestigioasa revistă *Foreign Affairs*. Asta se întâmpla în 2008, în urma războiului din Georgia. Articolul era așa de prost scris (de parcă cel puțin trei persoane cu păreri divergente contribuiseră la conceperea lui), încât l-am trimis înapoi plin de corecturi, sugerând că dacă voiau ca președintele lor să nu fie taxat drept un schizofrenic nebun, atunci trebuiau să rupă în bucăți acel articol. Colegii mei de PR au rămas uimiți, fiind îngrijorați că ar putea să-și supere angajatorii. Dar Peskov mi-a mulțumit pentru sfat.

Oricât de mult ajunsese să se încreadă Peskov în judecata mea, am început să înțeleg că nu conta prea tare. Kremlinul voia ca noi să-l ajutăm să transmită mesajul, nu să-l schimbăm. Nu ne încredințau nimic dinainte. Noi eram cei care ceream copii (sau cel puțin pasaje) în avans din discursurile importante, ca să putem pregăti buletinele de știri de la prima oră, să stimulăm apetitul pentru mai mult, să garantăm obținerea efectului maxim până la finalul zilei. Aceasta este o practică standard în birourile de presă ale guvernelor occidentale. Dar Kremlinul nu avea încredere în consilierii săi media. Primeam textele discursurilor lui Putin în același timp cu jurnaliștii. Cât privește eforturile de PR cu impact în Occident, cum ar fi ședințele foto cu Putin în ipostaze de macho, acestea nu aveau nici o legătură cu noi, aflam de ele după ce se petrecuseră deja.

Ketchum a câștigat în 2007 un prestigios premiu de relații publice pentru întreaga activitate, dar știam că la Kremlin se dorea ca specialiștii săi de PR să fie mai „agresivi“, nu doar în organizarea conferințelor de presă, a interviurilor sau în

furnizarea materialelor informative și a documentelor de analiză, ci și în încercarea de a manipula efectiv jurnaliștii, care să prezinte Rusia într-o lumină mai bună. Îmi aduc aminte de o conversație avută cu adjunctul lui Peskov, în care ne critica pentru faptul de a nu fi reușit să controlăm un interviu oferit de un ministru din guvern, asigurându-ne că jurnalistul îl scria „în maniera potrivită“. Ziarele ne descriau drept niște consilieri de imagine ce încercau să minimalizeze atitudinea lui Putin cu privire la drepturile omului și, într-adevăr, poate că asta își dorea Kremlinul. De fapt, rolul principal al Ketchum era să-l informăm despre felul în care era perceput și să-l încurajăm să ia inițiativa schimbării situației. Mesajul era cel care avea nevoie de schimbare, și nu felul în care era transmis, dar asta era o provocare politică mult peste competențele Ketchum.

Alte abordări occidentale

Proiectul Ketchum nu era singurul „instrument de propagandă“ întrebuințat de Kremlin în această perioadă. Russia Today (redenumit ulterior RT) a fost înființat la sfârșitul lui 2005, drept un post de televiziune prin satelit ce emitea non-stop, conceput să prezinte „varianta Rusiei“ despre evenimentele din lume și să informeze telespectatorii de pe tot mapamondul despre politica și viața din Rusia. Având un buget de 60 de milioane de dolari în primul an, RT a angajat ca redactori ruși cu o engleză excelentă, precum și ruși cu cetățenie străină, prezentându-se la fel de profesionist ca mulți dintre competitorii de pe piața globală de televiziune. Totuși, spre deosebire de rivalii săi, cum ar fi BBC World News, CNN

sau nou-apăruta France-24, RT nu s-a constituit drept o sursă imparțială de știri, care să acopere evenimentele după cum se prezintă acestea. Misiunea RT este, însă, aceea de a aduce Rusia în fața lumii, astfel încât accentul se pune pe știrile de politică interne, mai puțin din alte țări. Imaginea este mult mai șlefuită decât a precursorilor sale sovietice, care înfățișau o imagine în alb-negru a unui Occident dezbinat de lupta de clasă și sărăcie, în contrast cu o Uniune Sovietică lipsită de probleme. Înțelegând faptul că telespectatorii săi au și alte surse de informare, RT nu ezită să transmită activități ale opoziției sau chiar și critici aduse politicilor rusești, reușind să creeze, așadar, iluzia pluralității în media rusească, fapt ce nu reprezintă, însă, realitatea. RT este excepția din sistemul de televiziune din Rusia, deoarece publicul său țintă este cel străin, cu toate că, în timpul războiului din 2008 cu Georgia, și-a arătat adevărata față, renunțând la imparțialitate și devenind un post de propagandă pură în favoarea Kremlinului.

Postul de televiziune a fost fondat de către o agenție de presă deținută de stat, RIA Novosti, continuatoarea fostei Agenții de Presă Novosti (APN) din perioada sovietică, și combină, ca și cea din urmă, două roluri diferite: în primul rând, oferă buletine de știri în special pentru publicul străin (rețeaua APN de corespondenți străini cuprindea și un număr mare de spioni KGB sub acoperire), și, în al doilea rând, filialele sale din străinătate sunt folosite drept centre pentru transmiterea informațiilor oferite de guvernul rus. Funcția din urmă se suprapunea în mare parte cu rolul pe care trebuiau să-l îndeplinească Ketchum și GPlus, acest lucru ducând la apariția mai multor divergențe. Aveam impresia că RIA

Novosti nu era prea încântată că rolul său de post oficial de propagandă a Kremlinului îi era uzurpat de niște străini. Ocazional, de exemplu, GPlus era rugată să organizeze o ședință informativă cu presa pentru trimisul rus la Bruxelles, Evgheni Cizov, ca să afle mai târziu că ambasadorul lucra deja cu RIA Novosti la același proiect, doar că RIA, ținând cont de resursele uriașe de care dispunea, o făcea cu stil, făcând legătura cu Moscova prin transmisiune video.

RIA Novosti a reprezentat forța motrice din spatele altei invenții de imagine: Clubul Internațional de Discuții Valdai, care a început să funcționeze în timpul celui de-al doilea mandat al lui Putin. El reunește vreme de zece zile, în fiecare septembrie, circa 50 de „observatori“ străini ai Rusiei (în principal jurnaliști și oameni de știință). Au loc dezbateri cu specialiștii ruși, combinate cu plimbări de agrement (în fiecare an este ales un loc cât mai exotic) și întâlniri cu înalți oficiali ruși (de la an la an participă politicieni cu funcții tot mai înalte). Prima întâlnire, cea din 2004, s-a ținut la lacul Valdai, situat la nord de Moscova, de unde și denumirea clubului. Oaspetele surpriză a fost însuși președintele Putin, extrem de afectat după tragedia de la Beslan, dornic să petreacă mai multe ore în compania grupului pentru a se relaxa și a răspunde la întrebările participanților. De atunci, itinerarul de agrement al Clubului a inclus vizite în Kazan, Cecenia, Siberia, Sankt-Petersburg, și a cuprins prânzuri generoase cu Putin și Medvedev (separat) la vilele lor din afara Moscovei sau la Soci. În 2009, Medvedev se pare că a considerat Clubul Valdai asociat prea mult cu Putin, așa că a organizat, în schimb, propriul său eveniment pentru specialiștii străini, „Forumul Politic Global de la Iaroslav“.

Clubul Valdai a fost o modalitate cu totul nouă de a atrage străinii, mult mai subtilă decât niște simple interviuri pentru CNN sau BBC, sau influențarea corespondenților de la Moscova pentru a prezenta reportaje favorabile. Această propagandă soft avea totuși riscurile ei, întrucât găzduirea a 50 de străini în hoteluri de cinci stele, timp de zece zile, nu era ieftină și nu garanta schimbarea peste noapte a percepțiilor. Ideea era ca oaspeții, observatori experimentați ai Kremlinului, care scriau în reviste academice, consiliau diferite guverne și apăreau drept intelectuali în mass-media, să devină mai binevoitori față de Putin. Aveau ocazia să îl întâlnească direct în timpul unui prânz prelungit sau să discute câte o săptămână întreagă pe diverse teme cu experți și oficiali ruși prietenoși.

Criticii din intelighenția moscovită nu sunt deloc interesați de proiect, susținând că majoritatea participanților sunt niște „idioți necesari” cărora li se aruncă praf în ochi și care se întorc acasă repetând papagalicește propaganda care le-a fost servită împreună cu terine de homar și vinuri fine.

Lilia Șevțova de la Fundația Carnegie, de exemplu, susține că Kremlinul se folosește de Clubul Valdai pentru a-i „coopta” și a-i manipula pe comentatorii occidentali: „Invitații străini vin la întâlnirile Valdai pentru a prelua opiniile liderilor ruși și a le transmite mai departe către restul lumii”.¹³² Aș fi înclinat să confirm aceste afirmații despre intențiile Kremlinului, pentru că altfel nu s-ar cheltui atât de mult timp și bani, dar, după ce am asistat la trei conferințe Valdai, cred că Șevțova le supraestimează efectul. Poate că unii dintre participanți chiar își îmblânzesc criticile, și este o realitate că aproape toți participanții, fie ei membri Valdai sau nu, sunt fermecați de contactul personal cu Vladimir Putin (și Margaret Thatcher

avea un efect similar, chiar și asupra criticilor ei). Însă imaginea mediatică care rezultă din aceste săptămâni nu este toată pozitivă. Ariel Cohen de la Fundația Conservatoare Heritage și experimentatul Marshal Goldman cu greu ar putea fi numiți marionetele Kremlinului.

Întâlnirea unor oficiali este întotdeauna preferabilă indiferenței, și majoritatea participanților la Valdai au suficientă experiență încât să fie capabili să separe propaganda de adevăr. În general, cei care vin binedispuși, pleacă binedispuși, iar cei care vin crezând că Putin este corupt și nedemocrat, rareori ajung să-și schimbe părerile. Majoritatea jurnaliștilor și oamenilor de știință întâmpină cu brațele deschise ocazia de a cunoaște atât de mulți oficiali de rang înalt, de oriunde ar fi ei, dar asta nu înseamnă că le și acceptă automat pozițiile, cu atât mai puțin le „transmit“. După ce îți petreci mai multe ore ascultându-l pe Putin, de exemplu, asta nu te face să te îndrăgostești de el, deoarece ai ocazia să îi analizezi ciudăteniile și obsesiile, uneori chiar și furia, iar pentru un democrat această experiență este departe de a fi liniștitoare. Criticile mele aduse participanților nu au legătură cu faptul că s-ar lăsa înșelați de propagandă, ci că puțini dintre ei, poate din cauză că ajung să-l admire atât de tare, profită de această ocazie unică pentru a se „contrazice“ cu Putin: cineva pune o întrebare (de obicei lejeră), după care ascultă răbdător răspunsul interminabil, fără să îndrăznească să-l întrerupă sau să-i explice de ce nu are dreptate. Prea multe dintre întrebări, chiar și din grupul celor „răutăcioși“, sunt presărate cu lingușeli și complimente. Știu personal de la Dmitri Peskov că Putin (cărui este destul de evident că-i plac dezbaterile) se simte exasperat în lipsa unor întrebări polemice.

Și Putin pare să se îndoiască de eficacitatea proiectului Valdai. La cea de-a patra întâlnire din 2007 cu grupul, Putin a făcut în deschidere un comentariu oarecum caustic, considerând aparent că presa occidentală se ghidează după un fel de „instrucțiuni”: „În ultimii ani am ajuns să fiu tot mai convins de faptul că presa din Europa și America de Nord este foarte disciplinată. Nu văd nici un rezultat evident al întâlnirilor noastre în publicațiile dumneavoastră, deși sunt sigur că personal ați ajuns să înțelegeți mai bine țara noastră. Am fi bucuroși dacă le-ați transmite mai departe cititorilor și telespectatorilor dumneavoastră ceva din ceea ce aflați aici, pentru a combate stereotipiile care s-au cimentat în Occident”.

Mult mai dăunător decât Clubul Valdai (cel puțin în intenție, dacă nu în realitate) este Institutul pentru Democrație și Cooperare, o altă inovație din cel de-al doilea mandat al lui Putin. Având filiale la New York și Paris, institutul reprezintă renașterea supremă a stilului sovietic din Rusia actuală: o comisie de experți al cărei obiectiv este să demonstreze că în Occident drepturile omului și democrația sunt călcate în picioare, mult mai mult decât în Rusia. Conform declarației privind misiunea sa, institutul speră să „îmbunătățească reputația Rusiei în SUA și să ofere o «analiză» a democrației Statelor Unite”. Filiala din New York este condusă de Andranik Migranian, armean de origine, dar un susținător înflăcărat al presupusului drept al Rusiei de a interveni în problemele statelor învecinate. Filiala din Paris, în schimb, este condusă de către Natalia Narocinițkaia, naționalistă rusă și susținătoare a lui Slobodan Miloșevici. După ce i-am instruit pe amândoi în tacticile mass-media, înainte de a-i trimite pe front, aș putea spune cu o oarecare certitudine că Occidentul nu prea avea de

ce să se teamă de misiunea lor de subminare a încrederii în democrația occidentală, căci amândoi s-au bucurat pe deplin de sinecurile din America și Franța.

München

În februarie 2007, am fost rugat de la Kremlin să merg în Germania, unde președintele Putin era așteptat să țină un discurs la prestigioasa Conferință pentru Securitate de la München, organizată anual în capitala bavareză. Echipa lui de presă anticipa o reacție puternică și avea nevoie de ajutor pentru stabilirea unor interviuri cu Dmitri Peskov. Ca de obicei, nu ni s-a oferit nici un fel de detaliu despre conținutul discursului, dar Peskov și adjunctul său, Aleksandr Smirnov, erau entuziasmați: „O să fie unul foarte dur!“ spuneau. „O să vrem să vorbim cu jurnaliștii ca să ne asigurăm că au înțeles.“ Nu era nevoie să-și fi făcut griji: a fost unul dintre cele mai directe și mai puternice discursuri din cariera lui Putin.

Hotelul Bayerischer Hof era înconjurat de ofițeri de securitate și înțesat cu personaje importante din lumea întreagă, nu numai zeci de miniștri ai Apărării și generali, ci și parlamentari, politicieni și jurnaliști de seamă. Nici unul dintre ei nu se aștepta la critica aspră pe care avea să o rostească Putin. La începutul lui 2007, după spusele celor care erau la curent, președintele rus își pierduse în sfârșit răbdarea cu americanii. „*Dostatocino!*“ le-a spus acesta consilierilor său: „Destul!“ Cauza directă a supărării sale era decizia Washingtonului de a merge înainte cu planurile pentru un sistem național de apărare antirachetă cu baza în Europa. Americanii tocmai începuseră discuțiile cu Polonia despre

posibilitatea amplasării unor rachete de interceptare pe teritoriul acesteia, și cu Republica Cehă despre construirea unei stații de ultimă generație pentru interceptarea rachetelor prin radar. La începutul primului său mandat, Putin a fost de acord fără prea multă convingere cu decizia lui Bush de a abandona Tratatul privind Rachetele Antibalistice, dar nu avea nici o intenție să fie tot atât de permisiv cu privire la noul sistem defensiv pe care voiau să-l instaleze americanii. Rusia era convinsă că acesta ar fi putut să-i neutralizeze propriile mijloace de descurajare nucleară.

Putin a năvălit în sala de conferințe înarmat cu mult mai mult decât obișnuitele lui cartonase cu doleanțe. Și-a început discursul cu un avertisment glumeț adresat ascultătorilor:

Structura acestei conferințe îmi permite să evit politețea excesivă și nevoia de a vorbi pe ocolite, plăcută, de altfel, dar goală, în termeni diplomatici. Formatul îmi va permite să spun ce cred cu adevărat despre problemele internaționale de securitate. Și dacă comentariile mele vor părea colegilor noștri excesiv de polemice, tăioase sau inexacte, atunci vă rog să nu vă enervați pe mine. La urma urmei, este doar o simplă conferință. Sper că după primele două sau trei minute din discursul meu, dl. Teltschik [președintele Adunării] nu va aprinde lumina roșie de acolo.

Participanții erau deja cuprinși de fiori, pe măsură ce Putin își lansa atacul usturător asupra a ceea ce el descria ca fiind încercarea Statelor Unite de a conduce lumea în calitate de „unic stăpân“:

Asistăm astăzi la folosirea unei forțe militare excesive, aproape de nestăvilit în relațiile internaționale, o forță care aruncă lumea într-un abis al conflictelor permanente. Drept rezultat, nu dispunem de suficientă forță pentru a găsi o soluție exhaustivă pentru oricare dintre aceste conflicte. Stabilirea unei înțelegeri politice devine și ea imposibilă. Asistăm la un dispreț tot mai mare pentru principiile fundamentale ale legislației internaționale. Și normele legale independente, de altfel, ajung

să fie tot mai apropiate de sistemul legislativ al unui singur stat. Un stat, Statele Unite, desigur, care și-a depășit granițele naționale în toate privințele și acest lucru este vizibil în politicile pe care le impune altor națiuni în domeniul economic, politic, cultural și educațional. Ei bine, cui îi place asta? Cine poate să fie încântat de așa ceva?

Statele Unite se făceau vinovate de „stereotipii ideologice“ și de „discriminare“. Putin îi acuza pe americani că îi țineau predici Rusiei despre democrație, în timp ce ei invadau alte state, nesocotind legislația internațională și declanșând goana după armament. A mai insinuat și că Statele Unite, în loc să distrugă rachetele supuse eliminării conform unui tratat recent în privința armamentului, ar fi „ținut ascuns armament pentru zile grele în vreun depozit“. Referindu-se la planurile de apărare antirachetă ale președintelui Bush, Putin a condamnat „militarizarea spațiului cosmic“ și a propus semnarea unui tratat care să interzică astfel de arme. Expansiunea NATO, a mai adăugat, era o „sfidare“:

Suntem îndreptățiți să întrebăm: împotriva cui este ținută această expansiune? Și ce s-a întâmplat cu toate garanțiile pe care ni le-au dat partenerii noștri occidentali după dizolvarea Tratatului de la Varșovia? Ce s-a întâmplat cu toate declarațiile acelea? Nici măcar nu și le mai amintește cineva. Dar îmi voi permite să amintesc eu auditoriului ceea ce s-a spus atunci. Aș dori să citez discursul Secretarului General al NATO, dl. Woerner, ținut la Bruxelles, în 17 mai 1990. Acesta a spus că: „Faptul că suntem pregătiți să nu poziționăm o armată NATO în afara teritoriului german îi oferă Uniunii Sovietice o garanție fermă de securitate“. Ce s-a ales de acele garanții?

Putin a avertizat că o nouă cortină de fier se lăsa în Europa, iar vorbele sale păreau pline de dezamăgire, în timp ce preciza că și Rusia, asemenea celorlalte țări est-europene, renunțase la comunism, dar că nu i se acorda nici un merit pentru asta:

Pietrele și blocurile din ciment ale Zidului Berlinului au fost de mult împărțite ca suvenir. Dar nu ar trebui să uităm că acea cădere a Zidului a fost posibilă datorită unei alegeri istorice, una care a fost făcută și de către poporul nostru, poporul rus, o alegere în favoarea democrației, a libertății, a deschiderii și a parteneriatului sincer cu toți membrii marii familii europene. Și acum încercați să impuneți noi linii de demarcație și alte ziduri între noi, care deși or fi ele niște ziduri virtuale, totuși separă, tăind continentul în două.

Robert Gates, ministrul american al Apărării, a stat în primul rând și a însemnat ceva pe o foaie de hârtie în tot timpul discursului. Ulterior, consilierii săi, Dan Fata și Eric Edelman, s-au grăbit să-l întrebe dacă puteau să-l ajute să-și rescrie discursul pe care trebuia să-l țină în dimineața următoare, ca urmare a ceea ce tocmai auzise. Gates a scos la vedere hârtia pe care făcuse însemnări mai devreme și le-a spus: „Ei bine, spuneți-mi ce credeți despre asta?”

Fata și Edelman s-au uitat unul la celălalt și au spus: „Este ceva fantastic, domnule!”

„Știți, nu sunt la prima mea cursă“, le-a răspuns șeful lor.¹³³ Într-adevăr, ca și Putin, Robert Gates avea mulți ani de experiență, ținând cont că se alăturase Agenției Centrale de Informații (CIA) în 1996, ajungând apoi directorul acesteia sub Administrația Bush. A adus în discuție acest lucru, în dimineața următoare, când i-a oferit un răspuns conciliant lui Putin la Conferința pentru Securitate de la München.

„Mulți dintre dumneavoastră aveți un trecut în diplomatie sau politică“, a spus el. „Eu, la fel ca și cel de-al doilea vorbitor de ieri, am un trecut extrem de diferit, o carieră în domeniul spionajului. Și, cred eu, vechii spioni au obiceiul să fie direcți. Cu toate acestea, am fost în tabăra de reeducare, petrecând patru ani și jumătate ca rector universitar și având de-a face

cu profesori universitari. Și, după cum mai mulți rectori universitari au învățat în ultimii ani, atunci când vine vorba de profesori, fie ești „amabil“, fie ești „terminat“. Realitatea în care trăim astăzi este diferită și mult mai complexă decât cea de acum 20 sau 30 de ani. Ne confruntăm cu multe probleme de zi cu zi și provocări care trebuie tratate în parteneriat cu alte țări, inclusiv cu Rusia. Un singur Război Rece a fost mai mult decât suficient.“

Analistul Dmitri Trenin a descris discursul lui Putin de la München drept începutul unei noi etape în gândirea sa. Dacă prima etapă a fost „apropierea de Europa și de Statele Unite“ și etapa a doua (după războiul din Irak) a fost „nealinieră, dar reținerea de se opune Occidentului“, etapa a treia, după München, era una de „parteneriat forțat“. Trenin a scris: „Putin și-a expus condițiile cu care se aștepta să forțeze America și Europa într-un parteneriat cu Rusia: luați-ne așa cum suntem, tratați-ne ca egali voștri, și haideți să stabilim o cooperare bazată pe interese comune.“¹³⁴ Până la urmă, a arătat Trenin, „parteneriatul forțat“ nu a mai avut loc, deoarece în 2008 și la începutul lui 2009, Rusia a început să se izoleze din ce în ce mai mult de așa-zișii săi parteneri.

Dar, de-a lungul anului 2007, în lunile ce au urmat discursului de la München, președintele Putin chiar a făcut o ultimă tentativă de a ajunge la o înțelegere relativă cu americanii în privința apărării antirachetă. Poate că spera ca discursul să-i șocheze atât de tare, încât să înceapă cooperarea. Cele două tabere urmau să ajungă incredibil de aproape de stabilirea unui acord, dar, după ce această tentativă a dat greș, americanii aveau să fie la fel de responsabili ca și Putin.

Amenințarea venită dinspre Iran... sau Rusia

Încă de la începutul mandatului său, George W. Bush a insistat că sistemul național de apărare antirachetă (NMD) pe care îl aveau în plan era conceput să protejeze Statele Unite de atacurile unor „state rebele“ precum Iranul sau Coreea de Nord. Chiar dacă nu aveau încă mijloacele necesare, cele două state păreau să construiască sisteme de rachete cu rază medie sau lungă de acțiune, care ar fi putut să ajungă într-o zi până în America. Traectoria rachetelor iraniene, susțineau americanii, ar fi străbătut Europa de Est, așa că elementul european al sistemului NMD presupunea crearea unei stații radar în Republica Cehă (pentru a detecta rachetele în faza inițială a lansării) și a unei baze de interceptare a rachetelor în Polonia (pentru a le doborî).

„Aceste planuri au fost inacceptabile pentru noi încă de la bun început“, povestește consilierul lui Putin în probleme de politică externă, Serghei Prihodko.¹³⁵ Rușii au respins ideea din mai multe motive: Iranul nu avea încă rachetele cu rază lungă de acțiune împotriva cărora era conceput sistemul NMD și nici nu avea să le aibă mulți ani de atunci încolo; și chiar dacă le-ar fi avut, Polonia și Republica Cehă nu erau cele mai bune locuri pentru a le intercepta. În plus, aspectul cel mai important, radarul din Cehia ar fi fost capabil să spioneze bazele rusești, în timp ce rachetele poloneze ar fi subminat propriile măsuri de descurajare nucleară ale Rusiei.

Până acum, Rusia criticase aceste planuri, fără să ofere o alternativă constructivă. Dar, în iunie 2007, Putin a venit la un summit G8 ținut în stațiunea germană Heiligendamm, de la malul mării, cu planuri proprii. Pe lângă preocuparea

principală privind summitul, Putin a mai avut și o întâlnire bilaterală cu președintele Bush, pentru care se pregătise atât de intens, încât i-a luat prin surprindere pe americani. În săptămâna anterioară, se consultase cu niște experți militari, iar cu o seară înainte, în camera sa, Putin a desenat hărți cu traiectorii de rachete și alte informații, pe care le-a pus în fața lui Bush a doua zi, când i-a expus cu lux de amănunte de ce erau greșite toate planurile americanilor. Conform spuselor unui consilier prezent la întâlnire, Putin a „prezentat o adevărată teză“, explicând unde ar fi trebuit plasate radarele, de ce era Bush informat greșit de către consilierii săi în privința Iranului și Coreei de Nord, și de ce se simțea Rusia amenințată.¹³⁶

Se pare că Bush s-ar fi uitat la el și i-a fi spus: „OK, observ că este o chestiune foarte importantă pentru voi. Nimeni nu mi-a spus că luați asta atât de în serios“.

„Nu putem dormi noaptea gândindu-ne la ea!“ a încercat să glumească Putin.

„Ei bine“, a spus Bush, „pot să-ți promit, în calitate de prieten, că vom analiza ceea ce ai spus“.

Dar Putin avea și o propunere nouă și concretă, concepută să bată mișcarea americanilor, verificând în același timp și dacă sistemul era îndreptat împotriva Iranului și nu a Rusiei, așa cum susținea Bush. „Uite ce e“, i-a spus acesta. „Am vorbit ieri cu președintele Azerbaidjanului. Avem o stație radar acolo, într-un loc numit Gabala, pe care aș putea să v-o pun la dispoziție. E mai aproape de Iran. Am putea crea un sistem comun. Voi ne folosiți radarul din Azerbaidjan și nu va mai fi nevoie de unul nou în Republica Cehă“.

Putin avea soluția, dar și reversul ei. Cu doar câteva zile

Înainte de summit, făcuse aluzia sumbră că dacă americanii și-ar fi folosit interceptoarele de rachetă în Europa de Est, atunci Rusia s-ar fi văzut obligată să recurgă la represalii, redirectionând rachetele rusești înspre ținte europene. Se oferea acum să renunțe la această amenințare, dacă americanii și-ar fi reanalizat planurile: „Asta ne va permite să ne abținem să ne schimbăm poziția și să ne reorientăm rachetele. Nu va exista nici un motiv să ne folosim sistemul de atac cu rachetă în imediata vecinătate a granițelor noastre europene și nici un motiv să folosim sistemul american de atac cu rachetă în spațiul cosmic“.

Era o ocazie pe care americanii nu puteau să o ignore: pentru prima dată, Putin nu se mai opunea sistemului de apărare antirachetă, cu o singură condiție – Rusia să fie implicată în implementarea lui. Bush i-a promis că avea să vorbească cu consilierii săi militari despre asta.

Dar, la nici o lună după aceea, simțind că îi câștigase atenția lui Bush, Putin intenționa să-i ofere și mai multe. În ziua de 1 iulie a ajuns la Kennebunkport, în statul Maine, pentru discuții neoficiale care s-au desfășurat la casa familiei Bush din Walker's Point, o mică peninsulă ieșită în Oceanul Atlantic. A mers la o plimbare cu șalupa rapidă împreună cu George W. Bush și tatăl său, și a mâncat homar și pește-spadă cu familia la masa de seară, fiind însoțiți de miniștrii de Externe și consilierii pe probleme de securitate națională din fiecare tabără: Condoleezza Rice cu Stephen Hadley, de o parte, și Serghei Lavrov cu Serghei Prihodko, de cealaltă. „Era un cadru foarte relaxat“, povestește Rice. „N-am să uit niciodată cum stăteam cu toții în acel living îmbrăcat tot în creton, cu oceanul pe fundal.“^{[137](#)}

În ziua următoare, au ieșit puțin la pescuit, moment în care Putin a mai venit și cu alte inițiative. Nu numai că avea să ofere radarul Gabala din Azerbaidjan, ci avea să îl și modernizeze. Mai exista și un alt radar nou-nouț pe care rușii se pregăteau să îl pună în funcțiune la Armavir, în sudul Rusiei, și acela putea fi folosit. Aveau să formeze împreună un sistem comun de avertizare timpurie pentru apărarea împotriva rachetelor obișnuite, care să nu implice numai SUA și Rusia, ci tot ansamblul NATO. Consiliul NATO–Rusia ar fi putut în sfârșit să se bazeze pe ceva concret. Putin s-a oferit să găzduiască un „centru de schimb al informațiilor“ la Moscova și a propus să fie creat unul similar la Bruxelles. „Ar fi un sistem de sine stătător, care ar funcționa în timp real“, a continuat Putin. „Suntem de părere că atunci nu ar mai fi nevoie să se mai instaleze și alte facilități în Europa, adică acele facilități pe care le-ați propus în Republica Cehă și baza de interceptare a rachetelor din Polonia.“

Bush nu era prea convins de ultimul punct, dar restul propunerilor lui Putin i se păreau foarte rezonabile, mai ales pentru că el făcea aceste propuneri concrete de apărare antirachetă în contextul unei alianțe strategice complet noi. După cum își amintește Serghei Lavrov mai târziu: „Putin a subliniat faptul că dacă am fi putut să lucrăm împreună la acest aspect, asta ne-ar fi făcut, practic vorbind, aliați. Propunerea a fost înaintată din dorința de a crea o relație complet nouă între noi“.

Discuțiile luaseră sfârșit și cei doi lideri erau pe cale de a merge să informeze presa. Stephen Hadley l-a luat, însă, pe președintele Bush deoparte pentru o clipă: „Asta a fost o declarație remarcabilă, exact ceea ce ne așteptam de la Putin.“

Credeți că o să fie dispus să o rostească și în public?“

„Nu știu, haide să-l întrebăm“, i-a spus Bush. S-a apropiat apoi de liderul rus și i-a zis că era de părere că progresul dintre cele două state s-ar fi accelerat dacă ar fi repetat în fața camerelor ceea ce declarase în particular.¹³⁸

Putin a fost mai mult decât bucuros să o facă. „O asemenea cooperare“, a declarat în fața presei, „ar aduce cu ea o schimbare majoră în relațiile ruso-americe, în ceea ce privește securitatea. De fapt, acest lucru ar duce la dezvoltarea treptată a unui parteneriat strategic în domeniul securității.“

Până aici totul mergea bine, dar americanii încă mai trebuiau să vadă ce fel de bază le pune Putin la dispoziție. Neoconservatorii de la conducerea Apărării erau extrem de sceptici, și priveau această mișcare ca pe una tactică, menită să creeze o fisură între SUA, pe de o parte, și Polonia și Cehia, de cealaltă parte. Ministrul de stat adjunct al Apărării, Eric Edelman, povestește: „Aveam dubii că asta chiar indica o dorință a rușilor de a coopera la crearea sistemului nostru de apărare antirachetă. Părerea mea era că multe dintre lucrurile pe care le făceau aveau scopul tactic de a ne împiedica să avansăm cu sistemul de apărare antirachetă, atrăgându-ne în discuții neproductive sau în alte chestiuni“.¹³⁹

În septembrie, o echipă de experți condusă de directorul Agenției de Apărare Antirachetă, generalul Patrick O'Reilly, a plecat în Azerbaidjan pentru a inspecta stația radar de la Gabala. Nu au rămas prea impresionați de ceea ce s-a dovedit a fi o instalație sovietică dezafectată. Neoconservatorii nu au fost prea încântați să vadă că le sunt confirmate bănuielile. Conform spuselor lui Edelman, „[O'Reilly] a spus că era vorba de un radar de o anumită capacitate, care s-ar fi putut dovedi

util, însă fiind destul de vechi, avea nevoie de o modernizare majoră, iar pentru a putea juca într-adevăr un rol în viitor, era nevoie de o muncă și niște cheltuieli semnificative“.

Echipa a ajuns la concluzia că oferta lui Putin ar fi putut servi doar la monitorizarea amenințărilor unui atac cu rachetă, dar americanii aveau nevoie de un sistem care să îi și poată apăra, iar pentru asta era nevoie de instalarea unor baze în Polonia și în Republica Cehă.

Axa mai favorabilă rușilor din administrație a fost de acord cu această poziție, însă nici nu-și dorea să ignore o propunere pacifistă pe care nu se așteptaseră să o primească, după discursul lui Putin de la München. Condoleezza Rice și Robert Gates au avut o întâlnire particulară în biroul ministrului Apărării de la Pentagon. Rice povestește: „Amândoi eram proruși, și am spus: ceea ce trebuie să facem este să găsim o modalitate de a nu mai da rușilor senzația că sunt lăsați pe dinafară în privința acestor planuri. Faptul că sistemele sunt poziționate în Republica Cehă și Polonia constituie în mare măsură baza problemei. Oare putem să lucrăm la niște măsuri de consolidare a încrederii?“

Gates și cu Rice au făcut un schimb continuu de idei și la final au reușit să găsească rezolvarea situației. În octombrie, au plecat la Moscova pentru ceea ce se numeau discuții „doi plus doi“, între miniștrii de Externe și ai Apărării din fiecare tabără: Rice și Gates față în față cu Lavrov și Serdiukov.

În dimineața de vineri, 12 octombrie, au mers la reședința președintelui din Novo-Ogariovo, parcurgând același traseu pe care Rice îl făcuse cu un an înainte, invitată la petrecerea aniversară surpriză, care se sfârșise într-o manieră atât de tensionată. Putin voia să-i vadă pe cei doi americani înainte de

începerea discuțiilor doi plus doi, având cam aceeași dispoziție din urmă cu un an. I-a făcut din nou să-l aștepte jumătate de oră, deși nu avea stabilită nici o altă întâlnire în acel moment. Apoi, după ce a reunit cele două delegații în jurul mesei, cu camerele de televiziune pornite, s-a lansat într-o nouă tiradă împotriva planurilor americanilor: „Singurul lucru pe care aş vrea să-l subliniez este că atâta vreme cât încă se mai desfășoară acest proces complex de negociere, e de dorit să nu mergeți înainte cu acordurile stabilite anterior cu țările est-europene. Știți, cândva am putea hotărî împreună să instalăm un sistem de apărare antirachetă pe Lună, dar până atunci, din cauza planurilor dumneavoastră, am putea rata șansa de a realiza un parteneriat real“.

Conform spuselor lui Gates, Putin se întreba dacă americanii chiar aveau nevoie de un sistem care să-i apere împotriva unui atac din partea Iranului. „Mi-a înmânat o foaie de hârtie pe care erau notate razele de acțiune ale rachetelor iraniene, și ceea ce îmi spunea practic era că informațiile pe care le dețineau rușii arătau că iranienii n-ar fi ajuns să aibă o rachetă care să poată lovi Europa decât peste mulți ani de atunci încolo. Și atunci eu i-am replicat: «Trebuie să vă angajați un nou serviciu de informații»“.¹⁴⁰

Buletinele de știri de la momentul respectiv au citat comentariul sarcastic făcut de Putin despre rachetele de pe Lună și au stabilit că discuțiile fuseseră un eșec. Dar, în culise, Gates și Rice le-au făcut rușilor o ofertă pe placul lor, care era menită să diminueze divergențele de opinie despre amenințarea pe care o reprezentau sau nu iranienii. Lavrov povestește: „Americaniile ne-au sugerat că SUA nu avea să-și activeze sistemul de apărare antirachetă, până când noi,

împreună cu ei, nu aveam să stabilim că exista cu adevărat o amenințare“.¹⁴¹

După spusele lui Rice, „Bob [Gates] a spus: «Să zicem că începem să construim instalațiile, dar să evaluăm împreună amenințarea pe care o reprezintă Iranul, și să nu începem utilizarea interceptoarelor până când nu ajungem la un numitor comun legat de direcția în care se îndreaptă iranienii»“.

„Oricum o să dureze câțiva ani până când aceste baze vor deveni operaționale“, a susținut Gates, „așa că am putea aștepta să instalăm interceptoarele până în momentul în care iranienii vor fi în punctul de a testa o rachetă care să poată lovi Europa“.

Sugestia a fost una bună, deoarece a reușit cel puțin să amâne lucrurile, dar nu a avut mare efect în a-i face pe ruși să renunțe la convingerea lor cum că ei, și nu Iranul, erau ținta reală a americanilor. Punct în care Gates a venit cu o propunere care, recunoaște acum cu un zâmbet fals, nu fusese convenită cu radicaliștii de acasă: „Consideram că le puteam oferi multe lucruri, cum ar fi, de exemplu, transparența și accesul. Am fi putut avea chiar o prezență rusă mai mult sau mai puțin permanentă, precum și niște inspectori pentru armament“.

Ideea s-a transformat în numai câteva minute într-o ofertă pentru ruși de a avea o prezență militară permanentă, 24 din 24 de ore, la bazele americane din Polonia și Republica Cehă. Rușii au rămas uimiți. Negociatorul lor șef, Anatoli Antonov, povestește: „Nu am discutat detalii tehnice, cum ar fi unde o să locuiască sau cine o să-i plătească... dar era o idee interesantă“.¹⁴²

Gates își amintește oarecum cu tristețe: „Toate aceste măsuri despre care vorbeam, le gândeam pe loc. Dacă Condi și cu mine eram de acord, atunci de ce să nu încercăm să facem progrese cu Putin?”

Lavrov i-a rugat pe americani să pună oferta în scris. Dar după ce Gates și cu Rice s-au întors la Washington cu propunerile lor ad-hoc, au fost întâmpinați, după spusele lui Gates, cu „indignare”. Ideile trebuiau evaluate de către toate departamentele interesate din Administrație: cel al Apărării, Departamentului de Stat și cel al Securității Naționale, în așa-zisul „proces dintre agenții”. A devenit curând evident că neoconservatorii nu aveau nici cea mai mică intenție să le ofere rușilor acces neîntrerupt la majoritatea stațiilor lor de ultimă generație. În plus, i-au mai consultat într-un târziu și pe cehi și polonezi, dar i-au expediat repede. Gates povestește, zâmbind reținut: „Existau mai multe zone în care procesul dintre agenții a șlefuit unele dintre aspectele mai aspre ale ofertelor și le-a făcut să pară mai puțin atractive”.

Oferta a fost pusă în scris, așa cum le fusese cerut, dar în loc de „prezența rusă permanentă”, se arăta că atașatul ambasadei ar fi putut să viziteze ocazional bazele din Cehia și Polonia. Rușii au dat dezaprobator din cap, cu dispreț. Lavrov povestește într-un interviu: „Am primit documentul în noiembrie și nici una dintre propuneri nu era trecută în el”.

În martie 2008, a avut loc o a doua sesiune doi plus doi, dar a fost tensionată și neproductivă. Devenise deja clar pentru ruși că Administrația Bush nu avea să își schimbe cu nimic planurile. După numai câteva luni, Washingtonul a semnat acordurile de care avea nevoie cu Praga și Varșovia (în ciuda opoziției opiniei publice din ambele țări). Putin încercase să

forțeze Washingtonul să țină cont de părerile Rusiei, dar dăduse din nou greș.

Blocaj la Kremlin

Pozițiile tot mai dure ale lui Putin în politica externă coincideau cu o perioadă de neliniște tot mai mare în țară. Lucrând cu Kremlinul, am devenit din ce în ce mai conștient de apariția unui blocaj în echipa președintelui, în timp ce acesta își stabilea propriul viitor politic pentru 2007, ultimul an al celui de-al doilea mandat al său. Conform Constituției, Putin nu putea candida pentru un al treilea mandat consecutiv și declarase în repetate rânduri că nu avea să schimbe Constituția pentru a-și atinge propriul interes. Erau mulți cei din anturajul său care îl îndemneau să facă asta, iar sondajele de opinie sugerau că ar fi fost cea mai populară opțiune, dar Putin dorea să găsească o altă cale de a-și păstra rolul intact.

Era dilema unui autocrat care era hotărât, cel puțin de formă, să respecte regulile. Nu avea nici o intenție să părăsească scena: declarațiile sale sugerau că se temea că traseul pe care împinsese țara încă mai putea fi schimbat, că nu avea încredere totală în nimeni altcineva că ar fi putut să apere acest traseu, așa cum ar fi făcut-o el însuși, și că nu se baza pe oamenii de rând, care prin alegeri democratice, ar fi știut să aleagă traseul „corect“, chiar dacă le-ar fi fost puși la dispoziție niște candidați „aprobați“. Era nevoie să găsească o modalitate prin care să așeze un înlocuitor de încredere în scaunul prezidențial, cineva care să-i continue linia politică, dar care să nu-i pună în discuție poziția de „lider național“ suprem, făcând manevre pe la spate. Problema era că nici

măcar Putin nu știa cum să obțină acest lucru. Și multe luni de atunci înainte, nici nu avea să știe cine era înlocuitorul potrivit.

Nu putea fi vorba de premier, asta era sigur. În timp ce Boris Elțin îl numise pe Putin în această funcție în 1999 pentru a-l ajuta să devină președinte, Putin își desemnase cel mai recent prim-ministru, pe Mihail Fradkov, tocmai pentru motivul opus, pentru a avea un servitor supus, fără opinii și aspirații în funcția de șef al guvernului.

Existau doi candidați principali: pe de o parte, Dmitri Medvedev, care îndeplinea funcția de vicepremier încă din noiembrie 2005, fiind considerat un „liberal“ fără nici o legătură evidentă cu *siloviki*-i, iar de cealaltă parte, Serghei Ivanov, fost spion și ministru al Apărării, promovat la același rang, de vicepremier, în 15 februarie 2007, fapt ce trezise suspiciunea că ar fi fost un concurent serios pentru viitorul mandat la președinție. Puteam să-mi dau seama din interacțiunile mele cu oficialii de la vârf, că nimeni nu știa de partea căruia dintre cei doi să stea. Amândoi începuseră să-și creeze propria echipă de acoliți, incluzându-i și pe agenții de presă, dar funcționarii cei mai înțelepți se țineau la distanță.

Drept rezultat, angajații de la toate nivelurile de vârf ale guvernului s-au blocat cu totul, temându-se să ia decizii pe termen lung și neștiind pe care dintre cei doi posibili candidați să-l sprijine. Această ezitare devenise vizibilă încă de la jumătatea lui 2007, continuând pe tot parcursul alegerilor parlamentare din decembrie și chiar după alegerile prezidențiale din 2 martie 2008. Timp de un an întreg, dilema a ținut țara într-o stare de vulnerabilitate și nesiguranță.

Un lucru era cert, însă – nici un cetățean rus de rând, sau

de la nivelul inferior al puterii, nu ar fi avut nici cea mai mică putere de decizie cu privire la cine urma să fie viitorul președinte al țării. Chiar și lui Vladimir Putin i-au trebuit luni bune pentru a se decide. Sunt destul de convins că la începutul anului nu avea conceput nici un plan și că acesta s-a născut și a evoluat cu timpul. Mi-am întrebat adesea contactele de la Kremlin ce avea să se întâmple, și sunt convins că nu se prefăceau când îmi răspundeau că nu au nici o idee. Nici măcar Putin nu știa.

Situația a dus la renașterea kremlinologiei, dispărută de pe vremea când oameni ca mine studiau cu atenție fotografiile cu alinierea Biroului Politic în Piața Roșie sau numărau câte cuvinte dedicate diferiților lideri sovietici mai întreprinzători au apărut în *Pravda*. Nu a trecut neobservat faptul că în ianuarie 2007, Medvedev a avut parte de o reacție călduroasă în urma unui discurs relativ liberal ținut la Forumul Economic Mondial de la Davos, și nici că la doar cinci zile după ce l-a însoțit pe Putin la München, în februarie, Serghei Ivanov a fost promovată la același rang cu Medvedev.

Noii kremlinologi, inclusiv aceia care lucrau chiar în interiorul Kremlinului, temându-se pentru propriul lor viitor, au dezbătut înflăcărați meritele celor doi candidați. Medvedev era văzut poate ca fiind prea liberal sau slab (deși, pe de altă parte, asta putea fi exact lucrul pe care și-l dorea Putin, pentru a crea o impresie mai blândă în afară). Ivanov făcea parte dintre *siloviki*, fiind, cu siguranță, mult mai apropiat de Putin, care promovase atât de mulți spioni și militari în anii trecuți... dar, din nou, poate că era *prea* dur, prea independent, prea amenințător. Era oare posibil ca Putin să le permită să candideze unul împotriva celuilalt, reprezentând două fațete

diferite ale aceleiași conduceri? Sau avea oare Putin să schimbe într-un final regulile și să candideze pentru un al treilea mandat?

Ivanov părea gata pregătit pentru funcția supremă, fiind prezentat mai des la televizor, călătorind mai des alături de Putin, ocărând Occidentul în tonuri asemănătoare lui Putin. Sondajele de opinie, în măsura în care puteau fi crezute, îl așezau pe Medvedev cu foarte puțin înaintea lui, asta până în iunie, când fostul spion a trecut în față cu circa patru procente.

Brusc, în 12 septembrie, Putin a pus în scenă un spectacol politic incredibil de fals, în care premierul Mihail Fradkov a fost arătat la televizor intrând în biroul președintelui și acceptând înfrângerea: „În urma evenimentelor politice în curs“, a mormăit Fradkov, „îmi doresc să vă ofer libertatea totală în hotărârile și numirile dumneavoastră, așa că eliberez poziția de prim-ministru pentru ca să puteți avea mână liberă în configurarea cabinetului dumneavoastră, după cum considerați că se cuvine“. Asta însemna de fapt: e evident că nu o să fiu eu următorul președinte, așa că îmi dau demisia și te las să numești pe cine vrei (acest lucru se baza pe premisa că Putin, la fel ca și Elțin, înaintea lui, avea să-și numească moștenitorul ales mai întâi ca prim-ministru).

„Sunt perfect de acord cu dumneavoastră“, i-a răspuns președintele Putin, prefăcându-se că nu avea nimic de-a face cu această mașinație, și a numit imediat un nou prim-ministru, care nu era nici Medvedev, dar nici Ivanov, ci un vechi coleg din Sankt-Petersburg, Viktor Zubkov. Acesta era la fel de lipsit de păreri și neinteresant precum Fradkov, dar o mare parte din cele două mandate ale lui Putin, condusesse o unitate foarte puternică de combatere a spălării banilor, Comitetul Financiar

de Monitorizare, care îl făcuse să cunoască secretele financiare ale elitei. Puțini erau cei care auziseră de el, și totuși, în numai câteva zile, bărbatul de 66 de ani a declarat că ar putea, într-adevăr, să candideze la președinție.

Observatorii externi nu au fost singurii care au rămas șocați. În acea zi se nimerise să mă aflu la Moscova cu Clubul Valdai și am avut o întâlnire cu Ivanov, la doar două ore după ce primise vestea că nu era, până la urmă, presupusul succesori. A râs cât de mult a putut, dar reieșea clar din comportamentul său că vestea fusese un mare șoc pentru el, la fel ca și pentru toți ceilalți. Cariera lui avântată se lovisc de un zid. Mi-a spus că Putin nici măcar nu discutase această mișcare cu el.

Să fi fost oare Zubkov următorul președinte? Doar dacă manevrele lui Elțin ar fi fost considerate drept un precedent. Dar Putin inventa o nouă manieră de a face lucrurile și, spre deosebire de Elțin, nu avea nici o intenție să desemneze un succesori pentru ca mai apoi să se retragă îndatoritor din politică. Două zile mai târziu, Putin a susținut că existau „cel puțin cinci“ candidați viabili. Kremlinologii au presupus că se referea la Zubkov, Ivanov, Medvedev și la... încă alți doi. Am înțeles de la o sursă din Kremlin că nu era vorba de o simplă afirmație aruncată la derută pentru a dezorienta experții: Putin însuși nu se hotărâse încă.

Abia după alegerile în Duma de Stat, din 2 decembrie, și-a dezvăluit în sfârșit Putin opțiunea – asta nu pentru că rezultatele prin care partidul său, Rusia Unită, obținuse 64% din voturi îi afectaseră decizia. Nu era vorba nici de Zubkov, și nici de fostul agent KGB, Serghei Ivanov, pe care miza majoritatea, ci de omul care părea învins la o mică diferență,

Dmitri Medvedev.

Era, din nou, un eveniment înscenat, o democrație de formă. Liderii celor patru partide tocmai alese în Dumă au venit la Putin, propunând numele lui Medvedev. Putin s-a prefăcut surprins și s-a întors către Medvedev, care se nimerise să fie prezent, întrebându-l: „Dmitri Anatolievici, au discutat asta cu dumneavoastră?”

„Da, am avut niște discuții preliminare“, a replicat candidatul.

„Ei bine“, a fost nevoit să recunoască Putin, „dacă patru partide ce reprezintă straturi diferite ale societății rusești au făcut această propunere... Îl cunosc pe Dmitri Anatolievici Medvedev de mai bine de 17 ani, am lucrat strâns împreună în tot acest timp, așa încât aprob complet și în totalitate această alegere“.

În ziua următoare, Medvedev a declarat că dacă ar fi să fie ales, l-ar propune pe Putin pentru postul de prim-ministru. După luni de confuzie și manevre, calea de urmat a devenit brusc clară. Putin avea să-și asigure longevitatea politică transformând postul de prim-ministru (fără să se atingă măcar de Constituție) din funcția secundară ocupată de Fradkov și Zubkov, în baza reală a puterii țării.

Deși se născuse în același oraș ca și Putin, și absolvise aceeași facultate de drept, Medvedev era cu 13 ani mai tânăr și avusese o traiectorie profesională foarte diferită. Născut în 1965, într-o familie de intelectuali, a absolvit facultatea în 1987, în toiul eforturilor lui Gorbaciov de a democratiza sistemul comunist. Spiritul vremii era impregnat de încercările de a demitiza KGB-ul, pe care Putin și-l alesese drept bază pe care să își clădească cariera. Medvedev a ajutat la desfășurarea

campaniei reformatorului liberal Anatoli Sobceak (unul dintre profesorii săi de drept), în primele alegeri autentice de la sfârșitul anilor '80. Sobceak avea să devină ulterior primar al Sankt-Petersburgului și i-a angajat atât pe Medvedev, cât și pe Putin, să lucreze în biroul său de relații externe, acesta fiind momentul când cei doi s-au și întâlnit. Medvedev l-a urmat ulterior pe Putin la Moscova, devenind, în 1999, șeful său adjunct de cabinet și conducându-i campania electorală din 2000. Odată devenit președinte, Putin l-a desemnat pe Medvedev președinte Gazprom și, mai apoi, șeful său de cabinet.

Existau mai multe motive pentru care este posibil ca Putin să se fi hotărât că Medvedev era de preferat principalului său rival, Ivanov: nu era la fel de charismatic, nu avea o bază a puterii propriie, reprezenta o amenințare mai mică decât un coleg *silovik* (care ar fi putut încerca să-l îndepărteze treptat pe Putin din calea sa) și, un detaliu deloc de neglijat pentru un om scund, Medvedev era chiar și mai scund decât Putin. Una peste alta, nu era deloc la fel de impunător și amenințător precum Ivanov, cavalerul înalt care o impresionase cândva pe Condoleezza Rice. Și mai exista și avantajul implicit că, dată fiind reputația sa de liberal, Medvedev ar fi fost bine primit în Occident, acționând poate ca un paratrăsnet și eliberând, pentru o vreme, din tensiunea ce apăsa pe umerii lui Putin. Sarcina lui Putin pentru următorii patru ani avea să fie să-l țină pe Medvedev în lesă, ca să-i lase cel puțin posibilitatea de a se reîntoarce la președinție.

Noi, cei din echipa nefericită de PR a Kremlinului, am văzut cum dispare o altă ocazie de a impresiona Occidentul. Alegeri cu doi candidați cu poziții diferite față de

administrarea economiei se întâmplau în majoritatea democrațiilor occidentale. Dar poporul rus nu avea să fie consultat. Alegerea lui Putin era singura care conta și, în calitate de șef al Comisiei Electorale Centrale, Vladimir Ciurov, un prieten de-al lui Putin, pus în funcție cu mai puțin de un an în urmă, a declarat: „Prima Lege a lui Ciurov este că Putin are întotdeauna dreptate“.

Televiziunea de stat i-a făcut reclamă maximă candidatului preferat de Putin, Medvedev fiind ales, așadar, în ziua de 2 martie 2008, cu 70% din voturi. Liderul Partidului Comunist, Ghennadi Ziuganov, a obținut aproape 18% din voturi, iar naționalistul Vladimir Jirinovski – 9,5%. Fostul premier Mihail Kasianov, candidatul din opoziția „democrată“ a fost înregistrat drept candidat, dar descalificat ulterior pe motiv că prea multe dintre semnăturile adunate în sprijinul său fuseseră, se pare, falsificate.

Când a fost anunțat rezultatul, Putin și Medvedev au mers împreună în Piața Roșie, îmbrăcați în haine de piele și blugi, Medvedev încercând să imite mersul de macho al lui Putin. Întrerupând un concert de rock din fața Catedralei Sf. Vasile, Medvedev a ținut un scurt discurs în care a afirmat că linia ultimilor opt ani avea, desigur, să fie continuată. Când a luat și Putin microfonul pentru a-și lăuda protejatul, mulțimea de susținători l-a acoperit cu urale, scandând: „Putin, Putin, Putin...“. Nimeni nu striga „Medvedev!“

Dezordinea a durat chiar și după alegeri, și încă aproape o lună după investirea lui Medvedev din luna mai, timp în care birocrații s-au luptat să obțină ceea ce considerau ei a fi posturile cele mai bune. Ceea ce am observat în Departamentul de Presă al Kremlinului se reflecta probabil în toată

administrația: oficialii încercau să-și dea seama care avea să fie centrul real al puterii – Kremlinul, sediul președintelui Medvedev, sau guvernul prim-ministrului Putin, aflat la zece minute distanță, în „Casa Albă“ de pe râul Moscova? Privind înapoi, deștepți au fost cei care s-au mutat la Casa Albă, în speranța de a obține o poziție superioară colegilor de la Kremlin. În aprilie, Dmitri Peskov ne-a însoțit într-un tur al Kremlinului, după ce Putin îl numise purtătorul său de cuvânt.

„Cum o să vi se pară să vă mutați de aici?“

Peskov a răspuns răsucindu-și mustața: „Cine știe? Cine știe...?“

Mutarea lui Peskov făcea parte dintr-un plan isteț de numiri, conceput pentru ca Putin să-și mențină controlul asupra noului președinte. Peskov l-a luat cu el la Casa Albă pe vechiul său adjunct, Aleksandr Smirnov, care a devenit șeful Serviciului de Presă al premierului, o entitate care abia dacă funcționase sub predecesorii săi. Peskov (mai degrabă decât secretarul de presă al președintelui) a fost cel care a numit o echipă nouă și tânără în serviciul de presă al președintelui, lăsând să se înțeleagă clar că aceasta trebuia să-i dea lui socoteală. Fostul purtător de cuvânt și aliat al lui Putin, Aleksei Gromov, a rămas la Kremlin, fiind promovat în funcția de șef-adjunct de cabinet al președintelui Medvedev, într-o încercare evidentă de a menține „controlul ideologic“ asupra activității media a președintelui. Dar exista și o hibă în planul lui Putin. Medvedev o menținuse pe Natalia Timakova, care îi fusese consilier de presă în timpul campaniei electorale, drept purtătoare de cuvânt. Ea era o rivală mai degrabă decât o protejată de-a lui Peskov, și a început în curând să coopteze echipa pe care o formase acesta la serviciul prezidențial de

presă. Timakova îi era extrem de devotată președintelui, și nu prim-ministrului. După nici un an, începuse deja să apară o demarcație clară: deloc surprinzător, membrii echipei lui Medvedev simțeau că îi datorau credință președintelui, nu celor care îi numiseră. De-a lungul anilor care au urmat, am avut impresia tot mai puternică că cele două birouri de presă începuseră să se distanțeze destul de mult, astfel încât nici unul nu mai cunoștea planurile celuilalt.

Din surse bine informate am aflat că această situație se reflecta și în celelalte departamente, așa că în 2010–2011, existau deja două birocratii concurente, amândouă conștiente că viitorul lor depindea de șeful fiecăreia și, deci, amândouă dedicate supraviețuirii propriului șef. Nu asta era ceea ce își dorise inițial Putin.

Putin i-a luat cu el de la Kremlin la Casa Albă pe șeful său de cabinet prezidențial, Serghei Sobjanin, precum și pe influentul economist Igor Șuvalov, dar a lăsat în urmă unii dintre cei mai de încredere consilieri de vârf, pentru a garanta „continuitatea” sub conducerea lui Medvedev. Printre aceștia se numărau nu numai Aleksei Gromov, responsabil pentru mass-media, ci și Vladislav Surkov, care a devenit primul șef-adjunct de cabinet al lui Medvedev, Serghei Prihodko, consilierul său pe probleme de politică externă, și Arkadi Dvorkovici, consilierul său economic. Scopul lui Putin era de a intercorela cele două ramuri ale administrației, asigurându-se în același timp că oamenii săi de la Kremlin rămân la conducere. Aceștia au ajuns, în schimb, să fie tot mai atrași către echipele lor separate, servindu-și noii stăpâni. Până și „ideologul” Surkov și-a schimbat preferințele, ajungând să sprijine noile inițiative ale lui Medvedev, dintre care unele

contraziceau ceea ce îi recomandase inițial lui Putin.

Moștenirea prezidențială a lui Putin

În ziua de 8 februarie 2008, în mijlocul campaniei electorale, Putin și-a ținut ultimul discurs important în calitate de președinte, care reprezenta practic propria evaluare a realizărilor sale. În ceea ce privea politica externă, a insistat că „am revenit pe scena mondială drept un stat care este luat în considerare“. Și totuși, acest detaliu părea mai degrabă o recunoaștere plină de amărăciune a înfrângerii: „Ne-am retras bazele din Cuba și Vietnam. Și ce am primit în schimb? Noi baze americane în România și Bulgaria. O a treia nouă regiune de apărare antirachetă în Polonia“. Rusia dăduse greș în a preveni Statele Unite să „lanseze o nouă cursă a înarmării cu sistemul său de apărare antirachetă“, ceea ce o obliga să reacționeze prin producerea de „noi tipuri de arme, cu aceiași parametri tehnici sau chiar superiori, comparativ cu cele la care aveau acces alte națiuni“. „În plus“, a protestat el, precum acul blocat al unui gramofon, „demagogia iresponsabilă, încercările de a diviza societatea și de a folosi sprijinul și interferențele străine în lupta politică din Rusia nu sunt doar niște acțiuni imorale, ci și ilegale“.

A mai prezentat, în schimb, un rezumat strălucitor al propriilor realizări în țară. Rusia era acum una dintre cele mai importante șapte economii din lume. „Principala noastră realizare este stabilitatea. Am arătat că nivelul de trai va continua să se îmbunătățească. [Sub Elțin] Rusia, care fusese bogată cândva, s-a transformat într-o țară de oameni săraci. Am început, date fiind aceste condiții, să implementăm

programul de scoatere a țării din criză. Am lucrat constant pentru crearea unui sistem politic puternic. Am fost capabili să scăpăm de practica de a mai lua decizii de stat sub presiunea diferitelor grupuri financiare și a magnaților media.“

Creșterea economică atinsese cota maximă din ultimii șapte ani. Datoria externă a Rusiei fusese redusă la doar trei procente din PIB. În ultimii doi ani avusese loc un „adevărat boom al investițiilor“ în Rusia. Rata natalității era în creștere.

Putin a insinuat că în spatele anumitor restricții politice exista un motiv: „Partidele politice trebuie să-și dea seama de responsabilitatea lor enormă față de viitorului Rusiei, pentru stabilitatea societății. Nu merită niciodată să aduci țara la limita haosului“. Aceasta era o aluzie subtilă la înțelegerea amăgitoare și ascunsă pe care el o oferise, sau mai degrabă o impusese, țării: ca în schimbul prosperității și stabilității sporite, să fie limitate libertățile politice.

Oponenții lui Putin au criticat fățiș ambele elemente ale declarației sale: nu exista nici o legătură între autoritarism și creșterea economică, și oricum nu se înregistrase nici un succes economic real, acesta fiind doar rezultatul reformelor liberale inițiate mai înainte.

Într-un raport extrem de critic publicat în februarie 2008, doi dintre cei mai importanți oponenți politici ai lui Putin, Boris Nemțov și Vladimir Milov, au recunoscut că unele dintre statisticile oficiale arătau promițător: sub conducerea lui Putin, produsul intern brut al țării crescuse cu 70%, veniturile se dublaseră, sărăcia se redusese astfel încât numai 16% din populație trăia sub limita sărăciei (față de 29% în 2000), bugetul era echilibrat, rezervele de aur erau la cota de 480 de miliarde de dolari, iar Fondul de Stabilizare atinsese 157 de

miliarde de dolari.

Dar... majoritatea acestor realizări se datorau prețului ridicat al petrolului, care ajunsese de la o medie de 16,70 de dolari pe baril, în mandatul lui Elțin, la o medie de 40 de dolari în cel al lui Putin (și se îndrepta acum spre 100 de dolari). În loc să folosească avantajul creșterii prețului petrolului pentru a pune în practică reforme economice, autorii susțineau că sub conducerea lui Putin „armata noastră, sistemul de pensii, sănătatea și educația primară au ajuns toate într-o stare precară”.¹⁴³ Între timp, corupția atinsese „cote uriașe, fără precedent în istoria Rusiei“, și acei oligarhi pe care Putin nu-i făcuse să ia calea exilului sau nu îi băgase la închisoare se îmbogățeau pe seama statului. Revenirea din prăbușirea postcomunistă începuse, susțineau ei, nu sub Putin, ci mai devreme, în ultimii ani de președinție ai lui Elțin. Sub Putin, în loc de o „modernizare autoritară“, care, dacă ar fi funcționat, ar fi putut duce, teoretic, la iertarea unora dintre tendințele antidemocrate ale conducerii sale, se asista, în schimb, la un „autoritarism fără modernizare“. Perioada scurtă de reforme progresive fusese înlocuită de „redistribuirea lacomă a averilor și transformarea Rusiei într-un stat polițienesc“.

Scriind pentru revista *Foreign Affairs* exact în aceeași perioadă, specialistul american Michael McFaul (numit ulterior de președintele Obama ambasador la Moscova) și Kathryn Stoner-Weiss au ajuns la niște concluzii asemănătoare. Aceștia au scris că deși resursele statului se înmulțiseră sub conducerea lui Putin, permițând plățirea la timp a pensiilor și a salariilor bugetarilor, precum și alocarea de bugete mai mari pentru infrastructură și educație, statul se descurcase prost per total: „În ceea ce privește siguranța

publică, sănătatea, corupția și garantarea dreptului de proprietate, rușii stau, practic, mai rău astăzi decât acum un deceniu“. ¹⁴⁴ Siguranța, „cel mai important bun pe care un stat îl poate oferi populației sale“, scăzuse: frecvența atacurilor teroriste era din ce în ce mai mare; numărul deceselor militare și civile din Cecenia a fost mult mai mare decât în primul război, iar conflictul din regiunea nord-caucaziană se extindea; rata crimelor era în creștere; din cauza armelor de foc, rata mortalității era în jur de 40 de decese pe zi în Rusia, aproape de zece ori media ratei din Europa Occidentală. Bugetul acordat sănătății s-a micșorat sub Putin, populația s-a diminuat, consumul de alcool a crescut vertiginos și speranța de viață a scăzut. „În același timp, societatea rusească a devenit mai nesigură și mai săracă“, au scris McFaul și Stoner-Weiss, iar „poziția Rusiei în clasificările pentru competitivitatea economică, deschidere în afaceri, transparență și corupție a scăzut“. Corupția, în mod special, a atins cote maxime. A fost periclitat dreptul de proprietate: nu numai că statul a orchestrat vânzarea activelor Iukos către Rosneft, ci compania Shell a fost chiar forțată să-și vândă majoritatea acțiunilor deținute în Sahalin-2 companiei Gazprom.

Aceasta era starea Rusiei preluate de Dmitri Medvedev după investirea sa în funcție, în ziua de 7 mai 2008. Existau semne cum că era de acord, sau cel puțin înțelegea genul de critici aduse predecesorului său. Ideea principală care s-a remarcat din singurul său discurs ținut în timpul campaniei electorale a fost „Libertatea este mult mai bună decât non-libertatea“, și în cuvântarea de la investire a susținut că „trebuie să dobândim un respect real pentru lege și să depășim

nihilismul legislativ“.

Medvedev își dorea să se remarce repede în politica externă. A mers la Berlin (la fel cum o făcuse și Putin înainte) la scurt timp după ce a devenit președinte, pentru a ține ceea ce el spera să fie un discurs revoluționar, în care a propus crearea unui nou tratat european de securitate. Acesta, se pare (deși nu a fost exprimat clar), avea să înlocuiască toate tratatele și alianțele existente deja, făcând ca NATO și OSCE să devină superflue și, desigur, să ofere Rusiei un binemeritat loc de frunte la conducerea noii organizații. Această inițiativă a fost trecută cu vederea în mare parte, și nu numai din cauză că era incompletă, nedefinită și ridica mai multe întrebări decât oferea soluții, ci, mai ales pentru că nu corespundea realității. Rusia încă se mai comporta într-un fel care reamintea de URSS, își amenința vecinii cu războiul gazelor naturale, părea să treacă cu vederea asasinarea Annei Politkovskaia și a lui Litvinenko, încerca să intimideze state precum Georgia și Ucraina... nimeni nu-și dorea o predică despre securitatea europeană de la o asemenea țară. Noi, cei de la Ketchum, am trimis memorii prin care explicam că astfel de inițiative de politică externă trebuiau să facă parte dintr-un „pachet“, împreună cu liberalizarea internă, dacă voiau să fie luate în serios. Am încercat să scoatem în evidență motivul pentru care Mihail Gorbaciov avusese un succes atât de mare: el era un lider comunist, dar măsurile sale de control al armelor fuseseră luate în serios și datorită politicii de *glasnost* și eliberării prizonierilor politici. Nimeni, le-am spus noi celor de la Kremlin, nu avea să ia în serios propunerile lor legate de securitate, atâta vreme cât încă mai limitau avântul democrației în țară.

Însă unora le plăcea să creadă că poate președintele Medvedev chiar își dorea să implementeze o serie de schimbări în țară. Dar orice speranță de liberalizare era cât pe ce să fie spulberată odată cu intrarea Rusiei în război cu unul dintre vecinii săi, pentru prima dată de la invazia Afghanistanului, în 1979. Invadarea Georgiei, în august 2008, a distrus dintr-o singură lovitură toate eforturile depuse de Putin, și apoi de Medvedev, de a-și prezenta țara drept o putere europeană, democratică, de încredere și care depășise cu adevărat perioada sovietică. Evenimentele care au dus la „Războiul de Cinci Zile“ și întrebarea cine era principalul responsabil au fost înconjurate de controverse și eclipsate de un război aprig de PR, în care georgienii s-au dovedit a fi considerabil mai abili decât rușii. În capitolul următor voi încerca să clarific într-o oarecare măsură succesiunea evenimentelor, fără a pretinde să ofer niște răspunsuri definitive.

[127](#) Dmitri Peskov, interviu acordat postului de televiziune Dojd în 4 octombrie 2011

[128](#) Companiile americane sunt obligate să declare onorariile provenite din capital străin primite pentru „activități politice”. În perioada cuprinsă între ianuarie și iunie 2008, onorariul declarat de către Ketchum și partenerul său The Washington Group, pentru munca depusă în America de Nord și Japonia în favoarea Federației Ruse, a fost de 2 436 600 \$. GPlus a primit o sumă asemănătoare pentru munca prestată în Europa, ajungându-se la o sumă totală de 5 milioane de dolari pentru acea perioadă de șase luni. Contractul inițial pentru G8 a fost prelungit de la an la an, iar onorariile percepute în fiecare contract au variat într-o oarecare măsură.

[129](#) Dmitri Peskov, interviu acordat postului de televiziune Dojd în 4 octombrie

2011

[130](#) Vezi, de exemplu, *The New Times*, 16 martie 2009

[131](#) Vezi Luke Harding, *Mafia State* (Londra: Guardian Books, 2011)

[132](#) Lilia Șevțova, *Lonely Power* (Moscova: Carnegie Endowment, 2010), pp. 98 și urm.

[133](#) Interviuri cu Dan Fata, 1 martie 2011, și Eric Edelman, 4 martie 2011

[134](#) Dmitri Trenin, ‘*Moscow the Muscular*’: *The Loneliness of an Aspiring Power Center* (Moscova: Carnegie Moscow Center Briefing, volumul 11, numărul 1, ianuarie 2009)

[135](#) Interviu cu Serghei Prihodko, 30 iunie 2011

[136](#) Interviu neoficial cu un funcționar superior rus

[137](#) Interviu cu Condoleezza Rice, 30 iunie 2011

[138](#) Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011

[139](#) Interviu cu Eric Edelman, 4 martie 2011

[140](#) Interviu cu Robert Gates, 16 mai 2011

[141](#) Interviu cu Serghei Lavrov, 25 octombrie 2010

[142](#) Interviu cu Anatoli Antonov, 2 aprilie 2011

[143](#) Boris Nemțov și Vladimir Milov, *Putin: Itogi* (Moscova: Novaia Gazeta, 2008)

[144](#) Michael McFaul și Kathryn Stoner-Weiss, ‘The Myth of the Authoritarian Model’, *Foreign Affairs*, volumul 87, numărul 1, ianuarie/februarie 2008

CAPITOLUL 10

IZBUCNIREA RĂZBOIULUI

De la Kosovo la București

Duminică, 17 februarie 2008, majoritatea albaneză din provincia Kosovo s-a autodeclarat independentă. A doua zi, Statele Unite au recunoscut statul nou-înființat, pentru ca în marțea următoare un reporter să îl întrebe pe președintele Bush: „Asta nu este oare un afront adus lui Vladimir Putin și celor care susțin că aprobați implicit mișcările de secesiune din toată lumea?”

Bush a replicat spunând: „De fapt am colaborat foarte strâns cu rușii... Știți, există o divergență de opinii, dar noi suntem de părere, precum multe alte națiuni, că istoria va dovedi că a fost o mișcare corectă să aducem pacea în Balcani“.

Dar nu Balcanii îl îngrijorau pe Putin. Rusia avea motive întemeiate pentru a se opune recunoașterii provinciei Kosovo, însă „legăturile“ sale „frățești“ cu Serbia erau ultimele pe listă. Ceea ce îl preocupa pe Putin era deschiderea acestei adevărate cutii a Pandorei. Oricât de vehement ar fi susținut americanii și aliații lor că independența obținută de Kosovo fusese un caz *sui generis*, o serie unică de circumstanțe, care nu creau nici un precedent, au existat și alte națiuni secesioniste în restul lumii încântate de eveniment. Dacă kosovarii puteau să voteze

pentru obținerea independenței și separarea de Serbia, contrar dorințelor „statului-mamă“, invocând atacurile militare, epurările etnice și actele de brutalitate comise împotriva lor, nu ar fi putut să spună și cecenii, atunci, același lucru despre poziția lor față de Rusia, sau abhazii și sud-oseții despre Georgia?

Mai presus de orice, Rusia nu își dorea să încurajeze separatismul cecen, dar încerca să fie și prudentă în a-i încuraja pe sud-oseți și abhazi să se separe, tocmai din cauza precedentului pe care ar fi putut să-l creeze pentru alte națiuni mai mici din interiorul fostei Uniuni Sovietice, în special pentru șirul de republici musulmane recalcitrante din regiunea Caucazului de Nord. La un summit dintre liderii Federației Statelor Independente, formată mai mult sau mai puțin din fostele republici sovietice, președintele Putin a emis un avertisment deloc ambiguu despre consecințele unui astfel de eveniment: „Precedentul creat de Kosovo este unul terifiant“, a declarat acesta, agitându-se nervos în scaun și aproape scuișând cuvintele din gură. „Acesta sparge, practic, tot sistemul de relații internaționale care a existat nu doar de câteva decenii, ci de secole întregi. Și va aduce cu sine, fără urmă de îndoială, o întreagă serie de consecințe neprevăzute.“

Mihail Saakașvili, care tocmai fusese reales cu o lună înainte președinte al Georgiei, era prezent în sală, și i s-a pus un nod în gât când a auzit acuzele aduse de Rusia guvernelor occidentale cu privire la calculele greșite pe care le făcuseră: „Aceasta este o sabie cu două tăișuri, și va veni o vreme când celălalt tăiș îi va lovi direct în cap“. Într-o întâlnire separată, Putin a încercat să-l liniștească pe Saakașvili, spunându-i: „Nu intenționăm să-i imităm pe americani și să recunoaștem

independența Osetiei de Sud și a Abhaziei, doar pentru că a fost recunoscut Kosovo“. Dar Saakașvili nu l-a crezut, fiind la fel de conștient precum Putin de precedentul creat de Kosovo, știind că dacă nu s-ar fi luat măsuri imediate, propriile sale provincii răzvrătite ar fi putut să-i urmeze exemplul. Încercările lui din 2004 de a acționa împotriva Osetiei de Sud au dat greș. De atunci, beneficiind de ajutorul americanilor, și-a transformat armata într-o forță mult mai eficientă. Dacă ar fi intenționat însă să o folosească pentru a pune din nou mâna pe Abhazia și Osetia de Sud, riscând o confruntare cu Rusia, avea nevoie de un sprijin mult mai mare din partea americanilor decât cel logistic.

Vorbind despre independență la numai nouă zile după Kosovo, Saakașvili a explicat de ce era Georgia acum mai dispusă ca niciodată să intre în NATO: „De ce avem nevoie să aderăm la NATO?“, a întrebat el. „Avem nevoie de asta deoarece Georgia ar trebui să fie protejată strategic în această regiune foarte problematică și periculoasă, și să-și primească partea sa de garanții de securitate“. Se apropia un summit NATO crucial, cel de la București, din aprilie, în care Alianța avea să ia în calcul dacă să le permită Georgiei și Ucrainei să participe la Planul de Acțiune privind Aderarea la NATO, sau MAP, considerat a fi primul pas concret în drumul spre aderare. Pentru a obține sprijin, Saakașvili a mers în martie la Washington pentru a se lăuda cu acțiunile sale democratice pe coridoarele și prin sălile de conferință ale Congresului și ale Casei Albe.

Nu s-a zgârcit nici cu linguşelile, spunându-i președintelui George Bush în fața camerelor de luat vederi: „Ceea ce ne-am propus acum este să implementăm până la capăt acest plan în

favoarea libertății, pentru binele poporului nostru, pentru binele valorilor noastre, pentru binele a ceea ce înseamnă Statele Unite pentru noi toți, deoarece SUA exportă idealismul în restul lumii“.

Bush nu și-a putut abține un zâmbet afectat de mulțumire; nimeni altcineva din lume nu îl sprijinea mai tare decât o făcea tipul acesta. Damon Wilson, consilierul președintelui pentru relații europene, povestește: „A fost grozav, a țintit unde trebuia, a venit la președinte cu un mesaj despre importanța recunoașterii că moștenirea sa ajută la construirea unei Georgii democrate, iar asta era exact ce ne doream să auzim, acesta era mesajul potrivit“.¹⁴⁵

Și Saakașvili a primit exact răspunsul pe care îl spera. „Cred că Georgia ar avea de câștigat dacă ar deveni membru NATO“, le-a declarat Bush reporterilor. „Și i-am spus președintelui că acesta este un mesaj pe care îl voi lua cu mine și la București.“

Nu toți aliații erau la fel de convinși în această privință, mai cu seamă francezii și germanii. Când a ajuns la Washington, chiar înainte de a intra în Biroul Oval, Saakașvili a primit un telefon de la cancelarul german, Angela Merkel. Saakașvili susține că primul lucru pe care i l-a spus lui Bush a fost: „Tocmai am primit un telefon de la un prieten de-al nostru comun, Angela Merkel, care mi-a spus: «Știu că urmează să vă întâlniți cu Bush pentru a discuta despre viitorul summit NATO, dar voiam să știți de la mine că opinia țării noastre, Germania, este că nu sunteți pregătit pentru aderare și că nu o vom sprijini»“.¹⁴⁶

După relatările unui martor prezent, Bush a zâmbit și i-a spus lui Saakașvili că în Alianță existau jucători importanți și

jucători mai puțin importanți: „Dumneavoastră ocupați-vă de Luxembourg și lăsați-o pe Angela în seama mea. O să am eu grijă de ea“.

Acest lucru era, totuși, mai simplu de spus decât de făcut. Atât francezii, cât și germanii, aveau două motive să se îndoiască de pregătirea Georgiei de aderare la NATO, și nici unul dintre ele nu avea a face cu „mulțumirea Rusiei“. În primul rând, considerau că era periculos să integrezi o țară în care existau conflicte interne „nerezolvate“, precum Osetia de Sud și Abhazia. În al doilea rând, erau îngrijorați de personalitatea lui Saakașvili și de indiciile recente care demonstau că nu era nici pe departe democratul pe care îl văzuse George Bush.

În noiembrie 2007, poliția a dispersat participanții la o imensă demonstrație antiguvernamentală de la Tbilisi. Saakașvili a închis postul de televiziune al opoziției, Imedi, care surprinsese în detaliu violențele, și a declarat starea de urgență națională, acuzând Rusia de a fi pregătit o lovitură de stat împotriva lui. Până și Casa Albă era consternată, iar Condoleezza Rice și-a trimis asistentul, pe Matthew Bryza, la Tbilisi pentru a-l muștrului pe Saakașvili.

Dar Washingtonul avea o înțelegere tacită cu Berlinul de a nu-și exprima îndoielile în public, așa că americanii au fost furioși când Merkel a mers la Moscova, la doar câteva zile înainte de întâlnirea lui Saakașvili cu Bush din martie, și a stat alături de Vladimir Putin când acesta a denunțat aspirațiile Georgiei (și ale Ucrainei) de a intra în NATO.

Merkel nu era tocmai un fan al lui Putin. Cu un an în urmă, în timpul discuțiilor de la Soci, fusese oripilată când Putin și-a adus câinele, pe Koni, și i-a permis să adulmece pe lângă

picioarele cancelarului, știind că acesteia îi era frică de câini (unul dintre consilierii mai importanți ai lui Merkel mi-a spus că au considerat acest gest drept o tactică „de intimidare tipică KGB-ului“). Dat fiind că trăise în Germania de Est comunistă, Merkel cunoscuse experiența totalitarismului în mod direct și știa că trecutul lui Putin spunea multe despre acesta, ținând cont că lucrase cot la cot cu poliția secretă Stasi.

Merkel a fost însă de acord cu Putin că dacă Georgia și Ucraina ar fi început procesul de aderare la NATO, acest lucru ar fi creat imediat tensiuni în Rusia. La o conferință de presă comună de la Moscova, Putin a subliniat faptul că majoritatea cetățenilor ucraineni nu își doreau să intre în NATO, adăugând: „În ultimă instanță, fiecare țară hotărăște pentru ea cum să își asigure cel mai bine securitatea, iar noi vom accepta orice ar decide poporul ucrainean și cel georgian, cu singura condiție, ca decizia să aparțină poporului și nu elitei politice“. Merkel a fost de acord că „este important ca națiunile din toate viitoarele state membre NATO să susțină aderarea țării lor“, continuând: „Una dintre obligațiile statelor membre NATO este să stea departe de conflicte. Acesta este un aspect la care trebuie să ne gândim în timpul discuțiilor noastre, un subiect despre care vom discuta la summitul de la București“.

Două zile mai târziu, la Berlin, în timp ce ținea un discurs în fața celor mai de seamă personalități militare germane, Merkel și-a făcut din nou publice îndoielile: „Vorbesc serios când spun că statele prinse în capcanele conflictelor regionale sau interne nu pot, în opinia mea, să facă parte din NATO. Suntem o alianță pentru siguranța colectivă și nu o alianță unde fiecare membru în parte încă se mai preocupă de propria siguranță“.

După spusele consilierului lui Bush în chestiuni legate de Georgia, Damon Wilson, președintele și-a dat seama că trebuia să lucreze „personal și în particular“ cu Merkel pentru a o da pe brazdă. „A hotărât că nodul fundamental era însuși cancelarul și că dacă ar fi putut să o facă să i se alătore în această chestiune, atunci ar fi putut să încheie înțelegerea cu toată Alianța.“ Bush și Merkel au avut o serie de conferințe video, în timpul rămas până la summitul de la București. „Lucrul interesant era că“, povestește Wilson, „dacă o ascultai cum își expune îngrijorările, acestea nu erau cu mult diferite de cele ale președintelui Bush. În privința Ucrainei eram preocupați de lipsa de coerență în guvernare și de lipsa de sprijin acordat NATO de către populație. În ceea ce privea Georgia, amândoi eram îngrijorați de durabilitatea, de profunzimea instituțiilor democratice“. Marea diferență consta în felul în care trebuia să se procedeze. Bush susținea că dacă i s-ar fi dat Georgiei MAP pentru aderarea la NATO, acest lucru i-ar fi încurajat să își „facă temele“, dar Merkel era cu totul sceptică. „Nu era convinsă că Saakașvili era un democrat“, povestește Wilson.

În ultima lor conferință video, se ajunsese într-un impas. Pentru Bush era o chestiune de principiu să sprijine democrațiile fragile și i-a declarat lui Merkel că avea să meargă la București pentru a obține acest lucru. „OK“, le-a spus Bush ulterior consilierilor săi, „ne îndreptăm spre OK Corral¹⁴⁷, cu pistoalele pregătite“.

Bush a mai telefonat și altor aliați, precum premierul britanic, Gordon Brown, care a declarat că avea să susțină poziția americanilor. Cu președintele francez, însă, Nicolas Sarkozy, situația era alta. Informațiile pe care le primeau

americani de la consilierii lui Sarkozy îi puseseră în gardă. Un membru din Consiliul Național de Securitate al lui Bush povestește: „Mulți dintre ei susținuseră în fața noastră că se îndoiau până și de faptul că Georgia ar fi o țară europeană, și cu atât mai mult nu ar fi trebuit să fim dispuși să pornim această discuție despre începerea, într-un final, a procesului lor de aderare“.

Când Bush a reușit să obțină legătura directă cu Sarkozy, a rămas cu impresia că francezul ar fi putut fi convins: a vorbit despre faptul că Ucraina și Georgia aveau o „vocație europeană și atlantică“. Dar Sarkozy își dorea ca Bush să se gândească și la Rusia. Conform spuselor consilierului diplomatic al președintelui francez, Jean-David Levitte, Sarkozy „a încercat să-l facă să înțeleagă că în această situație eram în aceeași tabără cu germanii, într-o abordare menită să-i dea timp Rusiei să înțeleagă că viitorul ei era de fapt legat de cel al Europei și că securitatea ei nu trebuia să fie ceva care să ne separe, ci care să ne apropie, mai degrabă. Acest lucru însemna că nu trebuia să încercăm să forțăm lucrurile prea repede pentru a obține MAP, deși ar fi trebuit să dăm un semnal pozitiv la București partenerilor noștri din Ucraina și Georgia“.¹⁴⁸

Și Sarkozy și-a exprimat un nou punct de vedere convingător în fața președintelui american despre ce ar fi trebuit să însemne mai exact aderarea la NATO pentru Ucraina și Georgia. MAP însemna să „fi trecut deja pragul ușii“, era un pas ireversibil care ar fi dus la aderarea completă la NATO, și apoi trebuia să te mai gândești și la Articolul 5, clauza de apărare reciprocă a alianței. „Câți militari“, a întrebat Sarkozy, „am fi dispuși să trimitem pentru sprijinirea noilor noștri

membri, în eventualitatea unui atac?“ Din acest motiv prefera Franța să facă ca încheierea unui parteneriat cu Rusia să devină prioritatea reală, „astfel încât toată lumea de pe continent să aibă aceeași viziune despre securitate“.

Chiar și în interiorul administrației americane existau îndoieli. Ministrul Apărării, Robert Gates, și secretarul de stat, Condoleezza Rice, împărtășeau unele dintre preocupările europenilor despre starea democrației în Georgia și în Ucraina. Gates povestește: „Mi se părea că în ceea ce privea progresul efortului de reformare, încă mai rămâneau niște aspecte de acoperit pentru ambele țări“.¹⁴⁹ Dar, într-un final, cei care au ieșit victorioși au fost susținătorii „planului pentru libertate“. „Dacă Statele Unite s-ar fi retras în fața presiunii Rusiei și nu le-ar fi oferit MAP-ul“, își amintește consilierul în probleme de securitate națională Stephen Hadley, „atunci acest lucru ar fi putut fi sfidător prin el însuși, sugerându-le rușilor că ar putea să țină Georgia și Ucraina în afara NATO pentru totdeauna. Iar asta nu era rețeta pentru menținerea stabilității în Europa, ci pentru menținerea tensiunilor“.¹⁵⁰

Summitul de la București, desfășurat în perioada 2–4 aprilie în ostentativul Palat al Parlamentului construit de fostul dictator comunist, Nicolae Ceaușescu, s-a dovedit a fi la fel de dramatic ca oricare altul din istoria Alianței, cu partea lui de împrășcări cu noroi între americani și est-europeni pe de o parte, care îi susțineau pe ucraineni și georgieni, și francezi, germani de cealaltă parte, care s-au trezit în rolul de a-i „liniști“ pe ruși. În prima seară, miniștrii de Externe au avut o serie de discuții la cină, dar nu au reușit nici măcar să se apropie de o formulare comună. Ministrul de Externe polonez, Radoslaw Sikorski, a spus că „unii aliați“ (referindu-se la

germani) le promiseseră probabil rușilor că Georgia și Ucraina nu aveau să primească MAP-ul.¹⁵¹

Condoleezza Rice povestește că avea impresia că unii dintre est-europeni nu mai aveau mult până a le spune germanilor că „nu ar trebui să stați în calea unor țări care au suferit sub tiranie, din cauza a ceea ce ați făcut voi în anii '30 și '40“.¹⁵²

Ministrul de Externe german, Frank-Walter Steinmeier, s-a simțit pur și simplu ofensat. A încercat să riposteze, spunând că exista un conflict de interese în regiunea Caucazului și că NATO risca să fie atrasă în el. Dar, susține acesta: „au fost spuse lucruri pe care nu aș mai vrea să le mai aud vreodată, oameni care se declaraseră împotriva lărgirii NATO fiind comparați cu [cei care au făcut concesii la] München în 1938, un comentariu absolut nelalocul lui“.¹⁵³

Sesiunea plenară a NATO era programată pentru ora nouă în dimineața următoare, dar americanii au hotărât să clarifice situația înainte, la micul dejun, cu oficiali din SUA, Marea Britanie, Germania și Franța, împreună cu Polonia și România. Damon Wilson recunoaște că a fost o situație de întărire a alianțelor: „Am hotărât să-i invităm pe români, întrucât erau gazda summitului, și pe polonezi, deoarece erau niște jucători importanți în Alianță. Evident, acestea erau două țări care ne și susțineau opinia“.

Jean-David Levitte, consilierul francez în probleme de securitate națională își amintește: „M-au sunat la ora unu noaptea și apoi din nou la trei, ca să se asigure că am înțeles perfect la ce oră și unde se ținea întrevederea de la micul dejun“.

Dar s-a dovedit a nu fi un mic dejun intim și amiabil,

povestește Levitte, ci „a semănat mai degrabă cu un tribunal“. A fost încropit un text care prevedea o perioadă de „implicare intensivă“ din partea NATO față de Georgia și Ucraina, urmând ca în decembrie să se facă o reevaluare a progresului.

Acest text, distribuit chiar înainte de sesiunea din plen, de la ora nouă, i-a enervat pe unii dintre liderii est-europeni. Președinții Lituaniei, Poloniei și României au dat clar de înțeles că formularea „nu era deloc cea la care se așteptau“. „Și-au ieșit din fire“, își amintește Stephen Hadley. „Erau de părere că acest document era o capitulare în fața presiunii și a vetoului impus de ruși și doreau să fie modificat“. În interiorul NATO, deciziile sunt adoptate în baza unui consens, dar în timp ce liderii se așezau în jurul imensei mese rotunde de conferință, nu exista nici un semn că s-ar putea ajunge la așa ceva. S-au făcut eforturi uriașe pentru a se ajunge la un compromis, dar nu la masa principală a discuțiilor, ci în spatele draperiilor grele de pe hol, unde mici grupuri de consilieri și miniștri de Externe se adunaseră pentru negocieri ad-hoc.

Stephen Hadley povestește într-un interviu cât de impresionantă a fost scena care a urmat: „Toți miniștrii de Externe s-au ridicat în picioare și au mers în spatele sălii, erau toți bărbați cu părul grizonant și la costum. Și apoi se ridică și Angela Merkel, îmbrăcată într-un frumos sacou verde intens și merge în spate ca să discute cu toți acești bărbați grizonanți din Europa Centrală și de Est. Nu mult după aceea, merge și Condi în spate, îmbrăcată într-o ținută impecabilă. Și în ce limbă credeți că vorbeau? În rusă, bineînțeles! Limba pe care Angela o învățase în tinerețea ei petrecută în Germania de Est și pe care Condi o știe din vremurile când s-a specializat în

probleme sovietice“.

Merkel a fost cea care a luat pixul și a scris pe o foaie de hârtie fraza decisivă: „Suntem de acord astăzi că Georgia și Ucraina vor deveni cândva membri NATO“. Nu era menționat nici un MAP, doar afirmația că cele două țări vor intra în NATO. Est-europenii au protestat, spunând că acel „cândva“ putea la fel de bine să însemne „niciodată“, așa că a fost șters. Condoleezza Rice, care ieșise pentru câteva minute, a rămas plăcut surprinsă la întoarcere: „Scris că Georgia și Ucraina vor deveni membri NATO și m-am gândit că este chiar o înțelegere bună, așa că am mers la președinte și i-am spus: «Acceptați-o!»“

După ce a trecut furtuna și documentul a fost adoptat, Gordon Brown s-a aplecat înspre George Bush și a glumit spunând: „Nu sunt sigur de ceea ce tocmai am făcut. Știu că nu le-am oferit MAP-ul, dar nu sunt sigur că nu i-am făcut deja membri!“

Era un compromis ale cărui consecințe aveau să fie înțelese pe deplin abia mai târziu. Bush și est-europenii erau bucuroși că documentul promitea aderarea la NATO a Ucrainei și a Georgiei; Merkel era bucuroasă deoarece lăsa loc pentru orice fel de evoluție; Georgia și Ucraina erau mulțumite în general, dar nu erau bucuroase să-și vadă planurile respinse; iar Rusia era furioasă.

Asistând la desfășurarea acestor evenimente, mi-am pus întrebarea: oare nu ar fi fost mai bine dacă NATO ar fi luat mai în serios întrebările voit inocente puse de Putin la început, cu privire la aderare? Nu ar fi fost mai logic pentru aliați să ia decizii împreună cu Rusia, cu Georgia și Ucraina, decât să încropească compromisuri evident concepute pentru a ține

cont de poziția Rusiei, pretinzând în același timp că nu o fac?

Originea problemei

În vara lui 1991, am petrecut câteva săptămâni în Georgia și am asistat la primele frământări etnice din Abhazia și Osetia de Sud. Georgia tocmai se declarase independentă de Uniunea Sovietică, sub liderul naționalist Zviad Gamsahurdia. La fel ca și Mihail Saakașvili, aproape 13 ani mai târziu, Gamsahurdia a început restricționarea autonomiei celor două teritorii, care își doreau amândouă să rămână în interiorul Uniunii Sovietice, fapt ce a provocat o reacție violentă.

Litoralul Abhaziei de la Marea Neagră era cunoscut cândva drept „Riviera“ sovietică, dar acum rămăsese aproape în paragină, din moment ce rușii se țineau departe de el. Capitala Suhumi părea să fie gata de luptă, ceea ce s-a și întâmplat în scurtă vreme. Războiul civil din 1992–1993 a dus la exodul în masă a un sfert de milion de georgieni (aproape jumătate din populația Abhaziei), lăsându-i pe cei 93 000 de abhazi, care reprezentau doar 18% din populație, drept principalul grup etnic din teritoriul național ce le purta numele. Regiunea devenise acum independentă *de facto*, fiind supravegheată de responsabili ruși cu menținerea păcii și de niște delegați ONU.

În mica Osetie de Sud, unde oșeții reprezentau două treimi din populația de aproape 100 000 de persoane, războiul civil începuse deja. Oșeții încercaseră să-și declare independența, dar Gamsahurdia a trimis în teritoriu Garda Națională Georgiană pentru a restabili ordinea. Era prima mea experiență directă de război. Îmi amintesc că drumul care ducea în capitala Tînvali, gol și blocat la ambele capete de

vehicule blindate și de soldații postați în spatele baricadelor din saci de nisip, era unul dintre cele mai sumbre locuri pe care le văzusem vreodată. Grupuri de refugiați georgieni stăteau în jur, uitându-se în jos, la stradă, acolo unde se aflaseră cândva casele lor, arse complet acum. Unii dintre ei așteptau escorta militară care să-i însoțească prin teritoriul oset, până la niște sate georgiene. În Tînvali, încă înțesat de sloganurile comuniste abandonate deja în restul Georgiei, o femeie osetă mi-a spus acel tip de poveste de groază pe care aveam să o mai aud atât de des în anii următori și în alte zone năpăstuite din fosta Uniune Sovietică: „Georgia nu ne dă de mâncare. Doar ne omoară. Le scot unghiile și ochii oamenilor și le dau foc caselor“. Am auzit georgieni care relatau același tip de povești violente despre oseți. În unul dintre sate mi-au arătat un autobuz carbonizat în care, se spunea, patru georgieni au fost stropiți cu benzină și arși de vii.

Într-o școală din Tînvali am văzut un cimitir recent pentru „victimele terorii fasciste georgiene“. Oseții își primeau acum toate proviziile din Osetia de Nord, prin tunelul Roki. Am scris la vremea respectivă că era „greu de imaginat cum ar fi putut vreodată cele două comunități să mai trăiască în pace“.¹⁵⁴

În următorii 17 ani, Abhazia și Osetia de Sud au trăit ca două entități separate, cu legături tensionate și fragile cu Georgia, demonstrând o încredere tot mai mare în Rusia. Sub Putin, cetățenii lor fără de țară au primit pașapoarte rusești. Ca și Abhazia, Osetia de Sud era patrulată de forțe armate conduse de ruși, care ajutau la menținerea păcii. Delegații OSCE încercau să țină regiunea sub control.

Logic vorbind, Putin și Saakașvili ar fi trebuit să fie de aceeași parte în privința acestor „conflicte înghețate“. Rusia

sprijinea guvernele regionale, dar s-a opus cererilor lor de recunoaștere timp de mulți ani, Putin nefiind deloc dornic să consolideze precedentul creat de Kosovo, recunoscându-i ca stat. Nu ar mai fi avut atunci nici un fel de argument împotriva cererilor separatiștilor ceceni. Putin prefera să negocieze revenirea celor două regiuni înapoi la Georgia, cu garanțiile necesare pentru menținerea autonomiei lor. Dar pe de altă parte, nu avea de gând și nici nu putea permite ca acestea să fie luate cu forța.

Goana spre război

În campania sa pentru realegere, din ianuarie 2008, Mihail Saakașvili a jurat să recupereze ambele regiuni. Acesta a descris capitala Osetiei de Sud, Tșinvali, drept un „dinte ce se clatină, gata să fie scos“ și a promis să-l prindă la loc în „cel mult câteva luni“.^{[155](#)}

Precedentul creat de Kosovo și evenimentele de la București păreau să-l stimuleze și mai tare. E posibil să fi crezut că trebuie să rezolve aceste „conflicte înghețate“ imediat, din moment ce ele constituiseră principalul impediment pentru aderarea la NATO. În ziua de după summitul de la București, ministrul de Externe suedez, Carl Bildt, a luat cina cu Saakașvili în Tbilisi. S-a alarmat foarte tare de vorbele acestuia despre o posibilă acțiune militară pentru recuperarea Abhaziei și a Osetiei de Sud, încât și-a sunat colegii americani pentru a-i avertiza. Bush a reacționat imediat la vestea dată de Bildt, și l-a sunat pe Saakașvili: „Dragă prietene, permite-mi să fiu clar: nu te vom sprijini sub nici o formă. Da, ești un lider suveran și te respectăm. Dar nu vei

obține sprijinul Statelor Unite, dacă alegi să dai curs folosirii forței“.

S-a sugerat că Saakașvili se întorsese din vizita sa la Washington cu impresia greșită că primise un fel de undă verde din partea președintelui Bush să reîncorporeze republicile rebele. Damon Wilson neagă cu vehemență că Bush l-ar fi încurajat pentru acțiunea militară. „Președintele a fost cât se poate de clar când a spus că recurgerea la forța militară nu reprezenta sub nici o formă o cale viabilă. El a încurajat făgașul diplomatic, prevenindu-i împotriva unor acțiuni pripite“.¹⁵⁶

Dar Saakașvili începuse să-și piardă încrederea în calea diplomatică. Cu câteva săptămâni înainte de summitul de la București, Duma de Stat adoptase o declarație în care arăta că „opțiunea autorităților georgiene, de integrare completă în NATO, privează Georgia de dreptul de a-și unifica teritoriul și populațiile care locuiesc în el“. Apoi, în 16 aprilie, Rusia și-a „reînnoit“ brusc relațiile diplomatice cu cele două teritorii. Aceste mișcări lăsau impresia unei strategii orchestrate pentru a preveni reintegrarea regiunilor din Georgia, sau chiar anexarea lor. Conform unui analist militar rus, Pavel Felghenhauer, acesta a fost momentul în care Moscova a luat decizia de a începe războiul: „Obiectivul era de a distruge guvernul central al Georgiei, de a învinge armata georgiană și de a preîntâmpina intrarea Georgiei în NATO“.¹⁵⁷

Aceasta era cu siguranță impresia creată la Tbilisi, unde mulți dintre cei direct implicați erau nerăbdători să ajungă. Un oficial american de rang înalt a purtat o conversație cu miniștrii georgieni responsabili cu securitatea, în aprilie, care i-au spus: „Rușii s-au pornit deja să preia puterea. Credem că

se pregătesc să-și detașeze forțele armate în țara noastră, convocându-le în Rusia. Noi, georgienii, avem resursele noastre. Așa că suntem de părere că este mai bine să facem noi prima mișcare, decât să așteptăm și să le permitem să mărșăluiască în țară ca să preia puterea“.

Oficialul american a răspuns: „Știți că asta înseamnă sinucidere“.

La care georgianul a replicat: „Ei bine, dacă ei depășesc acea linie critică, preferăm să murim ca niște patrioți și bărbați georgieni adevărați!“

Pe tot parcursul verii lui 2008, atât Rusia, cât și Georgia au susținut una despre cealaltă că intenționează să atace, Abhazia părând punctul cel mai critic prin comparație cu Osetia de Sud. Rusia și-a trimis întăriri în regiune, iar georgienii și-au mărit forțele armate în districtul din nordul văii Kodori pe care îl controlau. Georgia a trimis drone de recunoaștere să survoleze regiunea, pentru a monitoriza trupele rusești. Abhazii au numit acest gest o violare a suveranității lor, iar militarii ruși au reușit să doboare unele dintre aparatele de zbor. La sfârșitul lui aprilie, ministrul rus de Externe a pretins că Georgia plănuia o intervenție militară în Abhazia, iar Rusia a promis să-și folosească „toate resursele pentru a proteja cetățenii ruși din cele două teritorii disputate“. La începutul lunii mai, Condoleezza Rice și-a exprimat îngrijorarea legată de numărul tot mai mare al trupelor rusești în Abhazia, și o săptămână mai târziu, georgienii au făcut publice niște filmări realizate dintr-un avion de recunoaștere, care confirmau aparent deplasarea trupelor și a echipamentului militar rusesc în Abhazia.

La sfârșitul lui mai, Rusia a anunțat că urma să trimită 400

de militari „neînarmați“ în Abhazia pentru a repara o linie de cale ferată. Georgienii au considerat această acțiune o dovadă că se pregăteau pentru invazie, și conducerea a început o serie de discuții aprinse în care s-a dezbătut lansarea unui atac preventiv. În interviurile acordate, trei dintre membrii conducerii georgiene relatează genul de discuții care au fost purtate la vremea respectivă. Giorgi Bokeria, ministru de Externe adjunct, povestește: „Chestiunea esențială era să se stabilească în ce punct devine imposibil ca un stat suveran să nu reacționeze, chiar și în situația în care nu știam sigur dacă agresiunea va fi una masivă sau nu.“¹⁵⁸ Batu Kutelia, ministru adjunct al Apărării, susține: „Cetățenii noștri trebuie să știe că Georgia îi poate proteja și că poate reacționa la aceste acțiuni care sunt o cauză de îngrijorare pentru poporul georgian, de asemenea că țara lor își va folosi toate resursele pentru a împiedica amenințarea“.¹⁵⁹ Nino Burjanadze, președintele Parlamentului georgian, a făcut apel la prudență: „Unii oameni au încercat să ne convingă pe mine și pe președinte că rușii aveau tancurile ruginite, că noi dispuneam de echipament modern și că Georgia ar fi putut să înfrângă Rusia într-o singură noapte. Aproape tot Consiliul de Securitate își dorea să lanseze o intervenție militară în Abhazia“.¹⁶⁰

Președintele Saakașvili, cu toată dorința sa de a recupera teritoriile „pierdute“, a hotărât, totuși, să mai dea o șansă diplomației. La urma urmei, Rusia avea un nou președinte, pe Dmitri Medvedev, și chiar și prim-ministrul Putin dădea mesaje contradictorii. Exact când rușii își trimiteau militarii la calea ferată din Abhazia, Putin a fost întrebat de către ziarul francez *Le Monde* ce părere avea despre faptul că „planul de pace pentru Abhazia“ al lui Saakașvili „îi oferea un nivel de

„autonomie fără precedent“ și despre acordarea „postului de vicepreședinte al statului georgian unei persoane de naționalitate abhază“. „Sper foarte tare ca planul propus de Mihail Saakașvili să fie introdus treptat“, a replicat Putin, „deoarece este un plan solid, în ansamblul său“.

Câteva zile mai târziu, cu ocazia unui summit între fostele state sovietice, ținut la Sankt-Petersburg, în 6 iunie, Saakașvili a purtat primele sale discuții cu Medvedev. Ambii bărbați păreau să abordeze aceste discuții cu o atitudine pozitivă, ca și cum ar fi început într-adevăr de la zero. „Cred că vom reuși să trecem peste toate dificultățile cu care ne confruntăm astăzi și să găsim niște soluții pe termen lung. Ce părere aveți?“ a întrebat Medvedev.

„Sunt de acord“, a replicat Saakașvili. „Nu există probleme fără rezolvare. Există multe rămase nerezolvate, dar nici una fără rezolvare“.

Amintindu-și ulterior de această întâlnire, Saakașvili povestește: „Părea să aibă un stil foarte diferit de cel al lui Putin. Era deschis, binevoitor“ (Saakașvili oferise o relatare asemănătoare și despre prima întâlnire cu Putin). Georgianul a fost încurajat de afirmațiile lui Medvedev, conform cărora el doar „a moștenit aceste situații și nu le-a inițiat personal“, și că își dorea să rezolve conflictele din Osetia de Sud și Abhazia în „contextul integrității teritoriale a Georgiei“.¹⁶¹ Iar asta echivala cu o promisiune că Rusia nu era interesată să anexeze cele două regiuni și le considera ca făcând parte din Georgia.

Saakașvili povestește că a părăsit întâlnirea simțindu-se „plin de speranță“ și că Medvedev i-a sugerat să se întâlnească din nou la Soci pentru „a sta de vorbă și a analiza diferitele opțiuni“ disponibile. Dar ceea ce nu a menționat era că, așa

cum subliniază Serghei Lavrov, condiția necesară pentru orice fel de progres, cel puțin în ceea ce privea Rusia, era ca Georgia, dată fiind intenția sa declarată de a-și redobândi teritoriile, să semneze un angajament de nefolosire a forței. Într-un interviu acordat de Serghei Prihodko, consilierul diplomatic al lui Medvedev, acesta a confirmat spusele lui Lavrov: „Era esențială propunerea de a întocmi un document de nefolosire a forței. Au stabilit până și locul unde avea să se petreacă acest lucru, la Soci, iar Saakașvili a reacționat, din câte îmi amintesc, destul de bine“.¹⁶²

În lunile ce au urmat, problema acordului de nefolosire a forței avea însă să pună în dificultate relațiile dintre cele două părți. Saakașvili susține că Rusia își dorea ca Georgia să semneze un asemenea acord cu abhazii și sud-osetini, avându-i garanți chiar pe ruși. Dar pentru Saakașvili acest lucru era „ca și cum i-ai da unei vulpi sarcina de a păzi un coteț de păsări“. Era dispus să semneze, așadar, un acord de nefolosire a forței doar cu rușii. Dar rușii i-au replicat: de ce să facem asta? Nu suntem combatanți în acea zonă, ci doar avem responsabilități cu menținerea păcii acolo.

Ambii președinți au recunoscut că nu avea nici un sens să se întâlnească până nu își rezolvau neînțelegerile, în așa fel încât să se ajungă la un rezultat concret. La jumătatea lui iunie, aceștia au făcut un schimb de scrisori confidențiale, pe care am reușit să le văd și eu. Saakașvili i-a trimis lui Medvedev ceea ce credea că sunt câteva propuneri utile pentru a reduce tensiunea în Abhazia, dar scrisoarea lui și replica lui Medvedev au scos la iveală niște diferențe fundamentale de opinie. Saakașvili propunea retragerea responsabililor cu menținerea păcii din cele mai apropiate

zone ale Abhaziei de Georgia, și reîntoarcerea refugiaților georgieni în acele zone (Gali și Ocamcira), care aveau să fie administrate în comun de către Georgia și Abhazia. Numai după aceea (în decembrie, după estimările lui Saakașvili) ar fi putut să fie realizat un acord de nefolosire a forței și de reîntoarcere a refugiaților georgieni în restul Abhaziei. Drept argument convingător, Saakașvili a oferit ajutorul Georgiei la pregătirea Jocurilor Olimpice de Iarnă din 2014 de la Soci, care era situat imediat la nord de Abhazia, cerând, însă, între timp, „retragerea rapidă“ a întăririlor militare rusești și anularea directivei lui Putin, din 16 aprilie, prin care reînnoia relațiile cu regiunile rebele. În replică, Medvedev a primit cu bucurie oferta de ajutor pentru Jocurile Olimpice de la Soci, dar a respins politicos restul propunerilor ca fiind irealizabile. Era greu de imaginat, a spus acesta, o administrație comună, georgiano-abhază în oricare parte a Abhaziei și era încă prematur să se vorbească despre întoarcerea refugiaților. Prioritar era ca Georgia să adopte măsuri reale de reducere a tensiunii și, înainte de toate, să semneze un acord de nefolosire a forței cu tabăra abhază și să-și retragă trupele din valea Kodori. Dacă Saakașvili era de acord cu asta, Medvedev ar fi propus organizarea unui summit pentru semnarea documentelor necesare în iulie sau august.

Rușii au încercat să-i convingă pe americani să-și forțeze cumva aliatul. Serghei Lavrov a sunat-o pe Condoleezza Rice și i-a spus: „Saakașvili se joacă cu focul. Aveți grijă să nu se aventureze prea departe. Convingeți-l să semneze un acord de nefolosire a forței“.

După spusele lui Lavrov, Rice i-ar fi răspuns: „Serghei, nu-ți face griji. Vrea să intre în NATO. Știe foarte bine că dacă

folosește forța, poate să-și ia la revedere“. Rice își amintește această conversație și susține că a adăugat chiar că: „Va mai trece o generație până când or să intre în NATO dacă folosesc forța“. Dar le-a mai spus rușilor și că acțiunile lor amenințătoare îi „îngreunau decizia lui Saakașvili, în ceea ce privea opinia publică din țară, de a semna o înțelegere de nefolosire a forței“.

Medvedev și Saakașvili au mai avut o singură întrevedere, înainte ca războiul să devină inevitabil. Era o sâmbătă noapte înăbușitoare, în capitala Kazahstanului, Astana. 6 iulie era ziua de naștere a președintelui Nursultan Nazarbaev, iar acesta invitase o serie de oaspeți entuziasmați, din mai multe țări, să sărbătorească într-un club de noapte exclusivist. Medvedev a refuzat să se întâlnească cu Saakașvili pentru discuții oficiale, dar georgianul a încercat să-l abordeze de mai multe ori. Medvedev a povestit ulterior: „Este un om greu de evitat, pentru că dacă vrea ceva de la tine, se ține scai de tine! Am vorbit cât am stat în autocar și am mai vorbit și în timp ce ne plimbam prin parc. Seara, am ieșit să bem o ceașcă de ceai și un pahar cu vin... ne-am așezat pe o bancă și am tot discutat despre perspectiva stabilirii unei întâlniri“.

Cei doi bărbați au amintiri diferite și contradictorii despre acele conversații, și deoarece se pare că au jucat un rol important în ruperea comunicării, fapt ce a dus o lună mai târziu la izbucnirea războiului, merită să menționăm ambele variante.

Saakașvili susține că a insistat să organizeze un summit la Soci, așa cum se discutase la Sankt-Petersburg, dar că Medvedev era evaziv și insinua că asta nu ținea de el: „Mi-a spus: «Știi, mă bucur foarte tare să mă aflu aici cu tine, ne

place aceeași muzică, același mediu social, ne simțim în largul nostru unul cu celălalt. În multe privințe este posibil să avem chiar și aceeași pregătire, dar la Moscova altele sunt regulile jocului și nu aș fi înțeles prea bine dacă m-aș grăbi să stabilesc o întrevvedere cu tine acum»“.

„Iar eu i-am spus: «Uite ce e, o întrevvedere e mai bună decât nici una și ar trebui să ajungem undeva». La care el a replicat: «O întrevvedere acum ar fi o dezamăgire, deoarece tot nu am ajunge nicăieri și am putea să înrăutățim și mai tare situația». Iar eu am continuat: «Haide, Dmitri, ce-ar putea să fie mai rău decât cum suntem acum? Asistăm la instigări zilnice, lucrurile au început să o ia razna, se petrec toate incidentele astea în teritoriu, mai rău de atât nu se poate». Și aici m-a oprit și mi-a spus: «Ei bine, cred că te înșeli amarnic în privința asta. Vei vedea, foarte curând, că se poate să fie mult, mult mai rău». Și atunci s-a întors și a plecat.»“

Trebuie să subliniem faptul că Saakașvili vorbea privind în retrospectivă, după războiul care izbucnise o lună mai târziu. Nu trebuie să uităm nici că interesul lui era de a reconstitui succesiunea acelor evenimente în avantaj propriu. Dar a sugerat totuși două lucruri interesante: în primul rând, că Medvedev insinuase că nu el era responsabil de legăturile diplomatice (ceea ce pare credibil, ținând cont că era în funcție de doar două luni) și, în al doilea rând, că făcuse aluzia misterioasă cum că Rusia se pregătea pentru o acțiune militară (deși cuvintele lui Medvedev ar putea fi înțelese și ca însemnând pur și simplu că evenimentele începuseră să scape de sub control). Ceea ce este important, însă, punând cap la cap evenimentele care au dus la izbucnirea războiului, este că Saakașvili *interpretase* cuvintele lui Medvedev ca fiind o

amenințare, pe care ar fi putut fi tentat să o anticipeze.

Saakașvili încheie povestirea sa despre întâlnirea de la clubul de noapte, într-o manieră oarecum melodramatică: „Se pare că păream agitat, așa că Nazarbaev a venit la mine și m-a întrebat: «Mișa, ce-i cu tine? Nu te-am mai văzut niciodată atât de palid, ce ți-a spus?» Iar eu i-am răspuns: «Nimic». Și apoi m-a consolată: «Nu-ți face griji, o să se rezolve lucrurile, știi doar, mai lasă-mă puțin, sunt convins că o să găsec o cale»“. [163](#)

Într-un interviu pentru *Eko Moskvî*, la trei ani după război, Saakașvili susține că după evenimentele de la Astana a încercat în repetate rânduri să-l sune pe Medvedev, dar că i s-a răspuns de fiecare dată: „Așteptați. Vă vom contacta noi când este momentul“. Saakașvili interpretează atitudinea evazivă a lui Medvedev drept dovada că „nu mai era dispus să poarte o discuție serioasă“ deoarece „știa ce era pe cale să se petreacă“. [164](#)

Varianta lui Medvedev este una complet diferită. Acesta susține că cei doi s-au înțeles să se întâlnească din nou pentru „o discuție serioasă“ la Soci, dar că Saakașvili a tăcut amenințător. „Pot să vă spun sincer că mi-am petrecut luna următoare verificând cu regularitate dacă am primit vreun răspuns de la omologul meu georgian și nu era nimic.“ Atât Medvedev, cât și alți trei înalți oficiali ruși au subliniat același lucru în interviurile acordate (fiind clar o concluzie la care au ajuns ulterior în discuțiile lor interne): și anume că Saakașvili, dintr-un motiv sau altul, a încetat orice comunicare după vizita Condoleezzei Rice la Tbilisi, patru zile mai târziu. Medvedev povestește: „După acea vizită, colegul meu georgian a întrerupt pur și simplu orice comunicare cu noi. Pur și simplu a încetat să mai vorbească cu noi, să ne trimită scrisori

sau să ne sune. Era limpede că avea alte planuri acum“.¹⁶⁵

Rice a trimis, fără îndoială, niște semnale contradictorii în timpul vizitei sale, ea însăși a confirmat acest lucru ulterior. Rice a ajuns în Georgia la data de 9 iulie, la o zi după ce rușii se apucaseră să mai zăngănească puțin armele, trimițând avioane care să survoleze Osetia de Sud, „pentru a liniști spiritele încinse de la Tbilisi“, cum a explicat ministrul de Externe acțiunea. În timp ce luau cina la restaurantul Kopala, pe o terasă ce dădea spre râul Mtkvari, Rice a insistat din nou pe lângă liderul georgian că era necesar să respingă folosirea forței.

„Și de ce ar trebui să fac asta?“ a replicat el. „Nu voi primi nimic în schimb.“

Rice a răspuns: „Veți fi nevoit să o faceți, nu veți avea de ales... Dacă intrați în luptă cu forțele rusești, nu va veni nimeni să vă ajute și veți pierde“.¹⁶⁶ Cuvintele ei dure, spuse în particular, le-au cedat însă locul în declarațiile publice altora, care l-au făcut probabil pe Saakașvili să considere că planurile sale sunt încurajate. Înainte să părăsească Tbilisi, Rice a încurajat cu fermitate, la o conferință de presă, integritatea teritorială a Georgiei și a criticat Rusia, adăugând: „Ne luăm foarte, foarte în serios obligația de a ne ajuta aliații să se apere, și nimeni nu ar trebui să aibă îndoieli în această privință“. Rice a susținut într-un interviu ulterior că aceasta nu fusese o promisiune vană: „Era foarte important ca georgienii să știe că dacă vor acele lucruri dificile, Statele Unite își vor respecta promisiunile făcute, în cazul în care rușii nu își vor respecta obligațiile lor. Și am afirmat cu convingere și bunăștiință în fața presei, că Statele Unite își vor respecta promisiunile făcute Georgiei“.

Rușii, se pare, sunt de părere că Saakașvili a primit prin această afirmație încurajarea de care avea nevoie. Medvedev susține: „Nu cred că americanii l-au *îndemnat* pe președintele georgian spre o invazie. Dar cred, totuși, că au fost făcute anumite aluzii subtile... care să-i hrănească de fapt speranțele lui Saakașvili că americanii l-ar fi sprijinit în eventualitatea unui conflict. În politică, conotațiile și nuanțele sunt foarte importante“.

Concret, Medvedev este de părere că Saakașvili a luat cuvintele lui Rice drept o încurajare și a hotărât să invadeze Osetia de Sud, încetând, așadar, comunicarea cu Moscova. Saakașvili este de părere, însă, că Medvedev a încetat dialogul, deoarece i se spusese să tacă de către Putin, care luase deja decizia de a invada Georgia. Oricare ar fi adevărul, era liniște acum între cele două state, iar șansele de a evita războiul prin diplomație erau, prin urmare, foarte slabe.

Câteva zile mai târziu, Armata LVIII a Rusiei a început o serie masivă de exerciții militare în toată zona Caucazului de Nord, angrenând 8 000 de militari, 700 de vehicule de luptă și 30 de aparate de zbor. În același timp, 1 630 de militari americani și georgieni au condus o serie de exerciții militare în Georgia numite „Reacția Imediată 2008“. În mod remarcabil, în ciuda tensiunilor și a altercațiilor continue din Osetia de Sud, atât conducătorii din Georgia, cât și din Rusia păreau să creadă că situația era suficient de calmă încât se putea merge în vacanță. Un înalt oficial american, care a vizitat Tbilisi în iulie, povestește că a luat cina cu membrii conducerii georgiene, chiar înainte de plecarea acestora în vacanță – Saakașvili era la o casă de odihnă din Italia, iar ministrul adjunct de Externe, Bokeria, în Spania: „Erau veseli, complet relaxați și se

îmbrățișau unul pe celălalt, adresându-și cuvinte de genul: «Ne vedem peste trei săptămâni sau o lună, ai grijă să nu te gândești prea mult la muncă!»“.

În prima săptămână din august, aproape toată conducerea rusă a plecat și ea în vacanță, tocmai când în Osetia de Sud izbucniseră cele mai serioase confruntări din ultimii patru ani. În următoarele zile, mii de oseți s-au refugiat împreună cu familiile lor în Osetia de Nord. Miercuri, 5 august, un oficial din guvernul rus mi-a mărturisit cu tristețe că nu se pune problema „dacă“ va fi război: „*Chiar* va fi război“. Acesta a și izbucnit într-un final, în noaptea de 7 spre 8 august, printr-un atac georgian masiv asupra capitalei osete, Tșinvali, urmat de o invazie a Rusiei, care a pătruns adânc pe teritoriul Georgiei, mult dincolo de granițele regiunii disputate de fapt. Vina pentru acest război a fost pusă, aproape de toată lumea, cel puțin la început, în cârca Rusiei, făcându-se comparația cu invazia sovietică din Ungaria și Cehoslovacia. Reputația Rusiei suferea cea mai mare lovitură de la căderea comunismului, deși o comisie a Uniunii Europene, care fusese instituită pentru a investiga războiul, a distribuit vinile mai echilibrat, stabilind că Georgia a fost cea care a inițiat primul atac, cu forțe care nu erau „justificabile conform legislației internaționale“. Raportul mai spunea și că ambele tabere contribuiseră dinainte la crearea unor tensiuni și că reacția Rusiei era disproporționată, trecând „dincolo de limitele raționale ale autoapărării“.

Războiul și consecințele sale

Președintele Saakașvili, care anunțase încetarea focului la ora

19.00, în ziua de 7 august, le-a ordonat forțelor sale armate să atace Tînavali la 22.35. Au urmat o serie de bombardamente masive ale artileriei, cu tancuri, obuziere și aruncătoare de proiectile reactive Grad, ce au distrus porțiuni din oraș și au provocat moartea multor civili. Au intervenit apoi forțele terestre georgiene. Responsabilii ruși pentru menținerea păcii au fost uciși, la fel ca și mulți oseți care, în virtutea politicii de „pașaportizare“ a lui Putin, erau acum cetățeni ruși. Rușii au declarat acțiunea ca fiind un „genocid“, susținând că au fost uciși 2 000 de civili în atacul georgienilor, o cifră care s-a dovedit a fi cu mult exagerată. În ziua următoare, sute de tancuri rusești s-au revărsat prin tunelul Roki, fiind sprijinite puternic de forțele aeriene. De-a lungul celor cinci zile care au urmat, 40 000 de militari ruși au mărșăluit pe teritoriul Georgiei, jumătate din ei prin Osetia de Sud, cealaltă jumătate prin Abhazia, alungând rapid forțele georgiene din Tînavali și înaintând pe teritoriul propriu-zis al Georgiei, bombardând orașul Gori, atacând aerodromurile și bazele militare din țară și distrugând până și portul Poti, situat la mulți kilometri distanță de zonele disputate. Sute de mii de georgieni și-au părăsit casele, în timp ce forțele rusești se îndreptau la sud, spre capitala Tbilisi. În Gori, armata sud-osetă a dat năvală în orașul pustiit, în timp ce trupele rusești s-au făcut că nu văd nimic. Într-un final, diplomația internațională a dus la încetarea ostilităților și a avansării trupelor rusești. Războiul de cinci zile s-a soldat cu moartea a 850 de persoane și cu 35 000 de oameni nevoiți să-și părăsească locuințele.

Acestea sunt faptele concrete, dar modul și motivul începerii războiului au fost și rămân un subiect dezbătut și acum cu amărăciune. La scurt timp după atacul inițial asupra

capitalei Tîvali, comandantul militar al Georgiei, Mamuka Kuraşvili, părea să confirme că preşedintele Saakaşvili hotărâse să meargă înainte cu vechea lui dorinţă de a recuceri Osetia de Sud, atunci când a declarat în faţa reporterilor că Georgia „s-a hotărât să restaureze ordinea constituţională în toată regiunea“. Ulterior, s-a spus că această declaraţie nu fusese autorizată, deşi Saakaşvili în persoană afirmase că „o mare parte din Tîvali este *eliberată* acum“. Georgienii au încercat să-şi justifice ulterior acţiunile, susţinând că recuseseră la forţă doar pentru a contracara o invazie masivă din partea ruşilor, dar majoritatea observatorilor (inclusiv delegaţia UE) susţin că nu există nici o dovadă a unei invazii ruseşti la scară largă, în orele de dinaintea atacului georgian. Într-adevăr, Saakaşvili nu făcuse o asemenea afirmaţie la momentul respectiv şi guvernul georgian a declarat în sesiunea Consiliului de Securitate al ONU din 8 august că „la ora 5.30 [din acea zi] *primele* trupe ruseşti au intrat în Osetia de Sud prin tunelul Roki“. În interviurile acordate doi ani mai târziu, mai mulţi membri din guvernul georgian păreau derutaţi iremediabil de cronologia evenimentelor.

Faptul că georgienii au fost cei care au atacat primii şi că nu a fost o încercare de a respinge un atac rus, ci de a recuceri Osetia de Sud, este confirmat şi de o conversaţie pe care ministrul de Externe polonez, Radoslaw Sikorski, a avut-o cu omologul său georgian, Eka Tkeşelaşvili, cu o zi înainte de atacul împotriva oraşului Tîvali. „Eka m-a sunat şi mi-a spus că intenţionau să instaureze autoritatea constituţională în Osetia de Sud. Am înţeles aşadar că erau pe cale să intervină în regiune. Am avertizat-o să nu forţeze nota şi să fie foarte atentă, întrucât ar fi avut de înfruntat consecinţe cumplite

dacă ar fi dat curs provocărilor.“[167](#)

În plus, și faptul că președintele Medvedev era în vacanță, plimbându-se cu vaporul pe Volga, prim-ministrul Putin era la Beijing pentru festivitatea de deschidere a Jocurilor Olimpice, iar ministrul de Externe Lavrov se afla în centrul Rusiei (la patru ore și jumătate de zbor cu avionul distanță de Moscova) și că toți trebuiau să se întoarcă degrabă la Moscova pentru a se ocupa de criză sugera că Rusia fusese luată prin surprindere și că nu provocase atacul, chiar dacă armata sa era evident bine pregătită să reacționeze.

De ce a izbucnit, așadar, războiul atunci când a izbucnit? Doar cu circa o săptămână înainte, liderii georgieni fuseseră în vacanță. Cei mai buni militari ai lor erau detașați în Irak. Deși Saakașvili dorea să-și recupereze teritoriile pierdute, părea să fie dispus să mai acorde o ultimă șansă diplomației. În 7 august, negociatorul georgian Temuri Yakobașvili, chiar a mers la Tînvali pentru o serie de discuții programate, care nu s-au concretizat (deoarece tabăra sud-osetă a refuzat să participe, iar delegația specială trimisă de ruși nu a reușit să ajungă, invocând că avusese o pană pe drum). Este adevărat că Rusia își zăngănise armele, dar scopul principal era acela de a descuraja Georgia să mai inițieze atacuri; de fapt, Moscova nu avea prea multe de câștigat din atacarea Georgiei și nu și-a manifestat niciodată (în ciuda afirmațiilor contrare) dorința de a anexa sau chiar de a recunoaște cele două regiuni. Zdrobirea Georgiei și recunoașterea ulterioară a Osetiei de Sud și a Abhaziei drept „state“ independente nu ar trebui să fie privite ca o dovadă că asta urmărise de la bun început.

Părerea mea este că, până în ajunul bătăliei, nici o tabără nu plănuia serios să înceapă un război (deși ambele se

pregăteau în acest sens). Asta înseamnă că decizia fatală a fost luată în ultimul moment de către Saakașvili și cei mai apropiați consilieri ai săi. Poate erau de părere că ochii lumii sunt țintiți asupra Jocurilor Olimpice de la Beijing; poate că au evaluat tot ceea ce auziseră recent de la americani și au hotărât că, una peste alta, ar fi primit sprijinul lor; poate chiar primiseră informații (chiar dacă erau false) cum că rușii se revărsau deja prin tunelul Roki; poate că au văzut în neprezentarea rușilor și a sud-oseților la întâlnirea cu negociatorul lor un semn de rău augur, iar în atitudinea evazivă și aluzia lui Medvedev cum că „lucrurile se pot înrăutăți“ o amenințare; poate că s-au aruncat la ceea ce ei credeau a fi o ocazie neașteptată de a recuceri Osetia de Sud. Oricare ar fi fost motivele, hotărârea a confirmat cele mai rele temeri ale lui Saakașvili despre colegii săi americani și occidentali, care îl plăceau, îl respectau, îi apreciau gesturile democratice, dar erau foarte conștienți de imprevizibilitatea, impulsivitatea și chiar de instabilitatea lui. Una dintre cele mai remarcabile imagini ale războiului e cea înregistrată de o cameră a BBC cu Saakașvili în timp ce aștepta să intre în transmisiunea în direct, vârându-și nervos vârful cravatei în gură. Rușii s-au agățat repede de această imagine ca de o dovadă a „nebuniei“ sale. Dar mulți dintre colegii lui occidentali aveau și ei îndoielile lor. În timpul unor discuții cu Angela Merkel despre elaborarea unui acord de pace, Saakașvili părea extrem de agitat, începuse să bea dintr-un pahar gol și răsturnase o sticlă de apă pe masă.

Un oficial american de rang înalt (foarte apropiat de Saakașvili) a asistat la o întrevedere la nivel înalt ținută la Tbilisi, după miezul nopții, la câteva săptămâni înainte de

război: „Am rămas cu impresia că aveau un fel foarte zgomotos și dezorganizat de a lua niște decizii foarte importante. Dar ăsta este stilul georgienilor, sau cel puțin așa proceda acel grup. Vreau să spun, nu erau beți, nu erau puerili sau ridicoli, ci stăteau pur și simplu la taifas, iar când am intrat eu mi s-au adresat: «Spuneți că nu avem un proces de coordonare între agenții, ei bine, noi așa facem lucrurile. Doriți un pahar vin?»“

Deși Georgia a fost cea care a aprins fitilul până la urmă, Rusia s-a trezit pusă la zid, părerile fiind influențate de către primele transmisiuni televizate internaționale ale războiului, care au prezentat foarte puțin, sau deloc, atacurile și distrugerile provocate de georgieni asupra orașului Tînvali și foarte mult bombardarea ulterioară a orașului Gori de către ruși. Acest lucru s-a petrecut, în schimb, pentru că rușii au ținut jurnaliștii departe de Osetia de Sud, în timp ce georgienii au încurajat presa să meargă în Gori. Editorul de știri externe BBC, Jon Williams, a scris pe un blog: „Nu am călătorit în prea mare siguranță de la Tbilisi în orașul Tînvali din Osetia de Sud, scena, după cum pretind rușii, distrugerilor provocate de georgieni. De abia miercuri, la șase zile după primele focuri, echipa BBC a fost în stare să ajungă la fața locului pentru a vedea ce se întâmplase, și asta numai în compania oficialilor ruși“.

Rolul consilierilor media în acest război a fost foarte dezbătut în presă, dar și foarte exagerat. Principalul bun al Georgiei era însuși președintele Saakașvili, care a acordat o serie constantă de interviuri, într-o engleză și franceză cursive, cred eu, fără prea multe încurajări din partea echipei sale occidentale de PR. Moscova, de cealaltă parte, a rezistat cu

fermitate îndemnurilor consilierilor ei media de a le permite jurnaliștilor să se deplaseze în Osetia de Sud și doar într-un târziu a început să trimită persoane vorbitoare de limba engleză care să dea interviuri pentru posturi de televiziune precum BBC și CNN.

Dar principalul motiv pentru oprobiul care s-a abătut asupra Rusiei mai degrabă decât asupra Georgiei a fost că, oricare ar fi fost circumstanțele, aceasta a invadat o țară vecină și independentă, încercând să împiedice ca acea țară să facă ceva absolut legitim, conform legislației internaționale, și anume redobândirea (fie ea și într-o manieră brutală) integrității teritoriale, în exact același mod în care și Rusia își redobândise drepturile asupra Ceceniei. Conducerea rusă nu a fost în stare să priceapă această paralelă, ci a acuzat Occidentul de a fi tolerat agresiunea Georgiei, uitând că Occidentul îi tolerase, până la urmă, Rusiei niște atacuri mult mai brutale împotriva Ceceniei. Ambele cazuri au fost considerate de Occident ca ținând de politica internă a fiecărui stat. Însă atacarea unui stat străin este altceva. Cum explică și jurnalistul Andrei Kolesnikov în *Novaia Gazeta*: „Rusia s-a comportat ca și cum ar fi fost statul-mamă, iar Georgia o provincie îndepărtată și rebelă“.

Rezultatul a fost dezmembrarea Georgiei, un stat suveran, și strămutarea permanentă a sute de mii de oameni, în principal georgieni, din casele lor, de pe pământul pe care îl ocupaseră ei și strămoșii lor de secole. În cazul Abhaziei, rușii au înmânat practic teritoriul, „epurat etnic“ acum de georgieni, unei națiuni minuscule, care înainte de 1991 reprezenta doar o cincime din populație.¹⁶⁸ O șesime din teritoriul Georgiei era ocupat acum de trupele rusești.

La Beijing, la doar câteva ore după începerea atacului georgian, Vladimir Putin s-a întâlnit atât cu președintele Bush, cât și cu președintele Sarkozy. Amândoi au încercat să tempereze reacția Rusiei, dar au fost dați vehement la o parte. Putin nu mai era comandantul suprem, dar se comporta ca și cum ar fi fost. Sarkozy i l-a prezentat pe fiul său, Louis, pe care Putin l-a primit cu o îmbrățișare călduroasă, dar acesta a fost ultimul lui gest prietenos. Consilierul lui Sarkozy, Jean-David Levitte, își amintește încercarea șefului său de a face pace: „I-a spus președintelui Putin: «Ascultă, eu dețin în momentul de față președinția UE și pot determina ca UE să încerce să oprească acest război, un război care ar fi catastrofal pentru Rusia, pentru Europa, și pentru cooperarea dintre Rusia și Europa. Dar, pentru asta, am nevoie de 48 de ore, Vladimir». Și care credeți că a fost răspunsul? «Niet». Așa că președintele Sarkozy i-a spus: «Stai puțin, Vladimir, îți dai seama care este miza aici? Dă-mi măcar 24 de ore». «Niet, imposibil». Președintele i-a mai făcut o ofertă: «Ei bine atunci, lasă-mă măcar până la opt seara». «Niet»“.

[169](#)

Președintele Medvedev a fost, totuși, cel care a luat decizia de a trimite trupele rusești în teritoriu. Acesta susține un lucru oarecum improbabil, că nici măcar nu a discutat problema cu Putin timp de 24 de ore, din cauza lipsei unei linii sigure de comunicație cu Beijingul. Medvedev afirmă că a fost trezit de ministrul de Externe pentru a fi informat despre atacul asupra orașului Tînavali, dar a sperat să fie doar o provocare. Abia după ce i s-a spus că fusese atacat un cort plin cu reprezentanți ruși pentru menținerea păcii, toți fiind uciși, a dat ordinul de contraatac. Oricine ar fi crezut că Medvedev este un „bleg“ în comparație cu tiranul Putin avea să se înșele. Președintele a

fost (susține el) cel care a ordonat invazia, fără ca să-și consulte măcar Consiliul de Securitate, consiliu care s-a întrunit într-un final și a sprijinit decizia, înainte de sosirea lui Putin din China. După ce a revenit în țară, Putin a mers în Vladikavkaz, în Osetia de Nord, pentru a vedea personal situația la fața locului, și apoi la Soci, unde s-a întâlnit în sfârșit cu Medvedev pentru a discuta situația.¹⁷⁰

În cea de-a doua zi de război, bombardierele rusești au făcut 120 de zboruri în încercarea de a distruge infrastructura de apărare a Georgiei, inclusiv tot echipamentul nou-nouț cumpărat de la Statele Unite, Israel și Ucraina.

În ziua următoare, Condoleezza Rice, care tocmai își petrecea vacanța împreună cu mătușa și sora ei în stațiunea de lux Greenbrier din Virginia de Vest, l-a sunat pe Serghei Lavrov și i-a cerut să pună capăt invaziei. Conversația aceasta a devenit mărul discordiei între cei doi. Lavrov susține că rușii aveau trei condiții: „În primul rând, georgienii trebuie să se întoarcă înapoi la cazărmile lor“.

Rice a răspuns: „OK“.

„În al doilea rând, trebuie să semneze un acord de neutilizare a forței.“

„OK.“

„Și în al treilea rând, și asta rămâne doar între noi, Saakașvili trebuie să dispară“.

Lui Rice nu-i venea să creadă ce auzea: „Serghei, secretarul de stat american și ministrul rus de Externe nu poartă discuții personale despre răsturnarea unui președinte ales democratic“.¹⁷¹

A decis, astfel, să facă public ceea ce ea considera a fi o amenințare din partea rușilor cu schimbarea regimului în

Georgia. În 10 august, trimisul SUA la ONU, Zalmay Khalilzad, a anunțat: „Ministrul de Externe Lavrov i-a spus doamnei secretar Rice că președintele ales democratic al Georgiei, citez, «Saakașvili trebuie să dispară», sfârșitul citatului. Acest lucru este complet inacceptabil și întrece orice măsură“.

Lavrov era revoltat. A declarat într-un interviu: „Să anunți în fața întregii lumi ceea ce ai discutat cu partenerul tău nu face parte din practicile noastre diplomatice“. Nu a negat în totalitate ceea ce spusese, insistând că doar sugerase că „nu o să mai avem de a face cu el vreodată“.¹⁷²

În 11 august, după ce georgienii asistaseră la bombardarea orașului Gori și evacuarea locuitorilor acestuia, părerea generală era că armata rusă plănuia să treacă la atacarea capitalei, Tbilisi. În cancelaria președintelui domnea panica: tablourile erau date jos de pe pereți, actele erau îndesate în cutii, gata de a fi evacuate. Carl Bildt și trimisul american, Matt Bryza, erau și ei acolo, calculând că rămăsese mai puțin de jumătate de oră înainte ca rușii să pătrundă în oraș.

Saakașvili a apelat la președintele Bush pentru ajutorul pe care credea că i-l promisese: „I-am spus: «Chiar acum, sub supravegherea dumneavoastră, s-ar putea să asistați la inversarea prăbușirii Uniunii Sovietice, care e posibil să fie refăcută în țara mea. Ar fi o turnură foarte tristă în istorie – pentru noi ar însemna sfârșitul, la fel și pentru SUA și pentru restul lumii»“.¹⁷³

Aluzia acestuia cum că Rusia era pe cale să intre în capitală și să reanexeze Georgia într-o nouă versiune a Uniunii Sovietice ar fi putut fi privită fie drept una paranoică, manipulatoare sau pur și simplu o încercare vicleană de a-și acoperi propria decizie catastrofală de a merge la război. Dar

Medvedev a confirmat mai târziu indirect că, în timp ce „misiunea noastră la momentul respectiv era să distrugem aparatul de război al Georgiei“, au fost luate în considerare și alte opțiuni mai radicale: „Saakașvili ar trebui să-mi mulțumească pentru că am oprit înaintarea trupelor la un moment dat. Dacă și-ar fi continuat marșul înspre Tbilisi, Georgia ar fi avut alt președinte acum“.

Această amenințare a fost luată în serios la Washington, mai ales după comentariul făcut de Lavrov lui Rice. Bush și-a adunat, așadar, echipa de securitate națională. Ministrul Apărării, Robert Gates, relatează: „Practic toți cei prezenți în sala de conferințe aveau senzația clară că rușii comiseseră o agresiune pe față împotriva unui stat independent și că intenționau să-l dezmembreze“.¹⁷⁴

Americanii au cochetat cu ideea de a interveni chiar ei militar. Conform declarațiilor secretarului de stat Condoleezza Rice: „Lumea din jurul mesei se cam bătea în piept despre ce aveam să facem și cum să-i avertizăm pe ruși militar că era o nesăbuintă din partea lor“.

Consilierul în probleme de securitate națională, Stephen Hadley, povestește: „Problema era dacă să contribuim cu forțe armate sau nu. Aveam nevoie de trupe terestre dacă voiam să salvăm Tbilisi“.¹⁷⁵

Dar asta ar fi putut duce la crearea unui conflict între cele mai mari puteri nucleare ale lumii, așa că persoane precum Robert Gates au făcut apel la prudență: „Eram de neclintit în decizia de a nu-i oferi asistență armată lui Saakașvili. Impresia mea de atunci era că rușii întinseseră o capcană și că Saakașvili nimerise drept în ea, așa că ambele tabere erau la fel de vinovate“.

Într-un final, rușii au încetat să mai înainteze și s-au întors din drum, așa că nu mai era nevoie ca americanii să ia în considerare o reacție militară. Au trimis, totuși, niște aeronave de transport ale Marinei pe aeroportul din Tbilisi și nave de război în Marea Neagră, în portul Batumi, pentru a oferi ajutoare umanitare (chiar și acest lucru i-a înfuriat pe ruși), dar hotărârea finală a fost de a pune diplomația la treabă. În ciuda nenumăratelor îndoieli legate de competențele președintelui Sarkozy, ei au delegat Franța, care deținea în acel moment președinția prin rotație a Uniunii Europene, să preia comanda.

Deși rușii și-au menținut la momentul respectiv poziția că doar Medvedev a fost implicat în discuțiile purtate cu Sarkozy, și Putin s-a aflat acolo, făcând, probabil, pe durul. În timpul acestor discuții, a declarat: „O să-l spânzur pe Saakașvili de boașe“. Rușii au negat că s-ar fi făcut vreo astfel de afirmație, dar mai târziu Putin personal a confirmat indirect că a folosit într-adevăr această expresie.¹⁷⁶

Sarkozy a prezentat planul unui acord pe care, declară Lavrov, „l-am corectat puțin“. De fapt, documentul în șase articole a fost transformat aproape în totalitate de amendamente, încât prima propoziție, de exemplu, arăta astfel: „Trupele georgiene și rusești se vor retrage în totalitate“.

Consilierul lui Sarkozy, Jean-David Levitte, povestește: „I-au schimbat tot sensul, nu mai era vorba de o încetare a ostilităților, nu mai era vorba de retragerea trupelor, ci era practic o modalitate de a impune un fel de dictat asupra Georgiei“.

Sarkozy s-a dovedit a fi, după spusele consilierului președintelui Medvedev, Serghei Prihodko, „dur, foarte dur“.

Într-un final, s-a săturat de tacticile de negociere ale rușilor, declarând: „Uitați cum stau lucrurile, ne-am tot învățat în cerc cu acest plan. Îmi iau acum stiloul și voi scrie un nou plan. Bine, înainte de toate, toate părțile în conflict sunt de acord să nu folosească forța. Sunt de acord, da sau nu? Da“.

Apoi au urmat și cele cinci articole rămase: încetarea ostilităților, accesul liber pentru ajutoarele umanitare, forțele georgiene să se retragă la bazele lor normale, forțele rusești să se retragă în pozițiile lor de dinaintea izbucnirii ostilităților, și să aibă loc discuții la nivel internațional despre viitorul statut al Abhaziei și al Osetiei de Sud.

Articolul cinci conținea o clauză adițională care în curând avea să provoace probleme. „În așteptarea unui mecanism internațional, responsabilii [ruși] pentru menținerea păcii“ trebuiau să implementeze „măsuri suplimentare de securitate“. Aceasta era o prevedere flexibilă, pe care Moscova avea să o folosească pentru a-și justifica menținerea trupelor într-o zonă largă de securitate, chiar și în părți din teritoriul de drept al Georgiei, multă vreme după intrarea în vigoare a tratatului de pace.

Sarkozy a mers așadar la Tbilisi cu documentul elaborat, dar articolul pe care Saakașvili a refuzat să-l semneze a fost cel de-al șaselea, deoarece „discuțiile despre viitorul statut“ păreau să lase chestiunea integrității teritoriale a Georgiei deschisă. Lavrov a declarat într-un interviu că ideea de a avea o clauză despre discuții purtate la nivel internațional în privința statutului regiunii era să demonstreze că Rusia nu intenționa să le recunoască unilateral, ci ar fi fost nevoie de organizarea unei conferințe internaționale pentru a se hotărî acest lucru. Saakașvili a fost însă de neclintit, așa că articolul a

fost schimbat, după un telefon rapid pe care Sarkozy i l-a dat în toiuł noptii lui Medvedev la Moscova, pentru a include „discuții despre securitatea și stabilitatea“ în cele două regiuni. Aceste discuții s-au tot purtat intermitent la Geneva încă de atunci, cu un rezultat foarte slab.

Dar Saakașvili pierduse deja punctul cel mare. În 26 august, președintele Medvedev a anunțat brusc că Rusia recunoaște independența atât a Osetiei de Sud, cât și a Abhaziei. Se nășteau două noi state, care aveau să fie recunoscute doar de către Venezuela, Nicaragua și de către Insula Nauru din Pacific. Nici măcar fostele aliate sovietice ale Rusiei nu aveau să facă acest pas. Rusia acceptase în sfârșit precedentul creat de Kosovo (fără ca acesta să aibă, desigur, legătură directă cu Kosovo). Această acțiune a lăsat impresia generală că următoarea mișcare avea să fie anexarea celor două regiuni, și că aceasta fusese intenția Rusiei încă de la bun început.

Încă nu am întâlnit vreun cetățean rus care să fi fost prea mulțumit de situație. Se poate spune că aspirațiile Georgiei la NATO au suferit o lovitură grea, sau că Rusia și-ar fi „întărit măsurile de securitate“ și că este în curs de a construi o nouă bază navală în Abhazia. Dar interesele de securitate ale Rusiei ar fi fost, fără dubiu, mult mai bine puse în practică printr-o relație pașnică cu Georgia.

În concluzie, tragedia Georgiei și a războiului acesteia cu Rusia ar putea fi redusă la tragedia personală a unui om nestatornic și amăgit. Nino Burjanadze, cândva un aliat apropiat al lui Saakașvili, susține că acesta „s-a grăbit să înceapă războiul, fiind complet convins că avea să învingă armata rusă. Ultima dată când am vorbit cu el a fost cu cinci

zile înainte de începerea războiului, când i-am și spus: «Dacă începi acest război, asta va însemna sfârșitul pentru țara mea, și nu am să te iert niciodată». O altă întrebare este de ce oare susținătorii lui Saakașvili din Occident, în special cei din Statele Unite, deși l-au prevenit împotriva începerii unui război, i-au întărit în același timp credința că ar fi putut să iasă basma curată. Angela Merkel și alții îi cunoșteau foarte bine caracterul impulsiv, și totuși NATO a continuat într-un mod nesăbuit să-i promită integrarea țării lui (și a Ucrainei), chiar dacă acest lucru crea sentimente de nesiguranță Rusiei. Până în ziua de azi, nu a fost făcută nici o încercare serioasă de a preconiza un viitor în care toate statele din Europa și America de Nord să lucreze împreună pentru a-și asigura securitatea, mai degrabă decât să își imagineze că securitatea unora ar putea fi construită cu prețul securității altora.

Evenimentele descrise în acest capitol ilustrează mai bine decât oricare altele din ultimii 12 ani incapacitatea Rusiei și a Occidentului de a înțelege și de a ține cont de preocupările și temerile fiecăruia. Bush a ținut predici și lecții, Putin s-a înfuriat și a amenințat, America a insistat ca Rusia să renunțe la „sfera [sa] de influență“ din „străinătatea învecinată“, Rusia a insistat ca America să înceteze să se mai comporte ca și cum ar conduce lumea, Bush l-a acuzat pe Putin de un comportament autoritar de tip comunist, Putin l-a acuzat pe Bush de gândire în maniera Războiului Rece. Amândoi aveau dreptate, iar rezultatul a fost unul inevitabil.

[145](#) Interviu cu Damon Wilson, 2 martie 2011

[146](#) Interviu cu Mihail Saakașvili, 31 martie 2011

- [147*](#) Clădire ce adăpostea inițial un țarc de cai, aflată în Tombstone – Arizona, unde, la 26 octombrie 1881, a avut loc unul dintre cele mai faimoase dueluri între pistolari din istoria Vestului Sălbatic american (n.tr.)
- [148](#) Interviu cu Jean-David Levitte, 12 martie 2011
- [149](#) Interviu cu Robert Gates, 16 mai 2011
- [150](#) Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011
- [151](#) Interviu cu Radoslaw Sikorski, 25 noiembrie 2010
- [152](#) Interviu cu Condoleezza Rice, 20 iunie 2011
- [153](#) Interviu cu Frank-Walter Steinmeier, 20 iunie 2011
- [154](#) Angus Roxburgh, 'Georgia Fights for Nationhood', *National Geographic*, volumul 181, numărul 5, mai 1992
- [155](#) Citat în Thomas de Waal, *The Caucasus: An Introduction* (New York: Oxford University Press, 2010), p. 208
- [156](#) Interviu cu Damon Wilson, 2 martie 2011
- [157](#)
http://www.rferl.org/content/Did_Russia_Plan_Its_War_In_Georgia_/1191460.html
(ultima accesare 7 septembrie 2011).
- [158](#) Interviu cu Giorgi Bokeria, 30 martie 2011
- [159](#) Interviu cu Batu Kutelia, 29 martie 2011
- [160](#) Interviu cu Nino Burjanadze, 29 martie 2011
- [161](#) Interviu cu Mihail Saakașvili, 31 martie 2011
- [162](#) Interviu cu Serghei Prihodko, 30 iunie 2011
- [163](#) Nu îl consider pe Saakașvili un martor de încredere. Interviu pe care l-a acordat pentru seria de documentare conținea cel puțin două „amintiri” care s-au dovedit a fi false. Are o tendință evidentă de a înfrumuseța relatările în propriul avantaj.
- [164](#) Interviu pentru Eko Moskvî, publicat în 7 august 2011
- [165](#) Interviu acordat de Medvedev pentru Russia Today, PIK-TV și Eko Moskvî, publicat în 5 august 2011
- [166](#) Interviu cu Condoleezza Rice, 20 iunie 2011
- [167](#) Interviu cu Radoslaw Sikorski, 25 noiembrie 2010
- [168](#) Consider această afirmație ca fiind o simplificare exagerată. Echilibrul etnic din

Abhazia s-a schimbat enorm de-a lungul anilor – abhazii au fost cândva un grup etnic majoritar, dar în perioada sovietică în regiune a fost adus un număr uriaș de georgieni și ruși, politica georgiană fiind plănuită, spun abhazii, pentru a-i transforma într-o minoritate.

[169](#) Interviu cu Jean-David Levitte, 12 martie 2011

[170](#) Interviu acordat de Medvedev pentru Russia Today etc., 5 august 2011

[171](#) Interviu cu Condoleezza Rice, 14 aprilie 2011

[172](#) Interviu cu Serghei Lavrov, 25 octombrie 2010

[173](#) Interviu cu Mihail Saakașvili, 31 martie 2011

[174](#) Interviu cu Robert Gates, 16 mai 2011

[175](#) Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011

[176](#) Într-o transmisiune în direct din ziua de 4 decembrie 2008, în care erau preluate apelurile telespectatorilor, Putin a fost întrebat dacă era adevărat că promisese să-l spânzure pe Saakașvili de „un loc”, moment în care Putin a făcut o pauză, a zâmbit și a replicat: „De ce doar de *unul*?”

CAPITOLUL 11

„RESETAREA“ RELAȚIILOR CU OCCIDENTUL

Repercusiunile războiului din Caucaz

Rușii erau furioși pe Occident pentru că fusese de partea Georgiei într-un război pe care chiar aceasta îl începuse. Au aruncat injurii în stânga și în dreapta, dând dovadă de o înțelegere foarte fragilă a realității. Atacul trupelor georgiene asupra orașului Tînvali a fost comparat cu cel din 11 septembrie asupra Statelor Unite. Rămânând fidel tradiției rusești despre teoriile conspirației, Vladimir Putin a declarat că americanii alimentaseră tot conflictul pentru a consolida poziția senatorului John McCain, rivalul republican al lui Barack Obama în alegerile prezidențiale din America.

Ministrul de Externe Serghei Lavrov a susținut că anumite puteri străine se hotărâseră să se folosească de Saakașvili pentru „a testa rezistența autorității ruse“ și „a ne forța să pornim pe calea militarizării și să renunțăm la procesul de modernizare“. Ministrul a insistat că rușii nu au făcut nimic altceva decât să anihileze pozițiile din care ar fi putut să-i atace georgienii. Într-o conversație purtată pe telefonul mobil cu secretarul britanic de Externe, David Miliband, Lavrov s-a referit la Mihail Saakașvili ca la un „smintit afurisit“.

Rușii păreau să uite faptul că ajunseseră în dizgrația

comunității internaționale deoarece invadaseră și ocupaseră o mare parte dintr-o țară vecină. La sfârșitul lui august, președintele Medvedev a făcut prima sa încercare, dintr-o serie de multe altele, de a trage niște concluzii decisive din război, afirmând cinci „principii“ noi ale politicilor externe ruse, unele dintre ele cu implicații alarmante. Principiul numărul patru afirma că apărarea vieților și demnității cetățenilor ruși, *oriunde s-ar afla aceștia*, era o prioritate. Acest lucru includea și „protejarea intereselor comunității noastre de antreprenori din străinătate“. Oricine ar fi comis un act de violență împotriva lor avea să fie respins cu fermitate, promitea Medvedev. Punctul cinci afirma că existau unele regiuni în care Rusia avea „interese privilegiate“. Acest lucru părea să includă toate fostele state sovietice din vecinătate cu populație de etnie rusă. Medvedev nu a folosit expresia „sferă de influență“ în mod explicit, dar practic despre asta era vorba. Acest lucru presupunea că fostele republici sovietice precum Estonia și Letonia, devenite membre UE și NATO, dar cu o minoritate rusă considerabilă, erau declarate oficial ca făcând parte din sfera Moscovei. Noile politici erau, poate, exact contrariul a ceea ce se aștepta de la o Rusie pusă la colț ca urmare a crizei din Georgia.

Fără să dea nici cel mai mic semn de spăsim, rușii priveau războiul drept un pretext de a merge înainte cu vechile lor inițiative deja respinse. În octombrie, președintele Medvedev a mers degrabă la o conferință în Evian, Franța, unde și-a repetat apelul pentru un nou tratat european de securitate, susținând că evenimentele din Caucaz au „demonstrat cât de adevărată“ era ideea sa, și că erau „dovada că sistemul internațional de securitate bazat pe unipolaritate nu mai

funcționează“. Ce voia să spună prin asta? Uitase oare că țara sa fusese cea care tocmai violase securitatea și integritatea teritorială a unui stat vecin? Apelul său prolix pentru un nou tratat s-a pierdut în vânt. Această situație era exact ca și cum vulpea și-ar fi cerut dreptul la coproprietatea cotețului de păsări, cum ar fi descris-o Saakașvili.

În ceea ce îl privește pe Vladimir Putin, noua funcție de prim-ministru însemna că responsabilitatea lui principală devenise acum economia, mai degrabă decât politica externă. Dar și acest lucru i-a oferit prilejul să se amestece într-o regiune cu „interes privilegiat“. Principalul mijloc prin care a făcut asta a fost Gazprom, uriașul monopol de stat pe care nu le permisesse miniștrilor săi să-l împartă în 2002 și care devenise acum un instrument util în politica externă. Energia reprezenta un bici convenabil cu care să își pedepsească vecinii. În 2006, la câteva luni după disputa asupra gazelor cu Ucraina, Rusia a oprit furnizarea de petrol către Lituania, după ce aceasta și-a vândut rafinăria din Mazeikiai unei companii poloneze, în detrimentul companiei Rosneft. În același an, liniile de înaltă tensiune ce duceau în Georgia au fost bombardate în mod misterios, Rusia refuzând accesul anchetatorilor georgieni pentru a cerceta probele sau a ajuta la reparații. În 2007, Rusia a oprit livrarea de petrol către Estonia, în urma unei dispute legate de desființarea unui monument de război sovietic.

Către sfârșitul lui 2008, începuse să se nască deja un alt conflict pe tema gazelor cu Ucraina, întrucât Rusia a insistat încă o dată să-și ridice prețurile la nivelul celor internaționale, iar Ucraina a refuzat să plătească. De data aceasta, având de partea sa o firmă occidentală de relații publice, Kremlinul a

încercat să contracareze publicitatea negativă, așa că a avertizat oficialitățile ucrainene (și clienții de mai la vest) de conflictul iminent, iar Gazpromul și-a trimis cei mai importanți directori într-un tur al capitalelor europene pentru a se asigura că, în eventualitatea întreruperii furnizării, la fel cum se petrecuse cu trei ani în urmă, lumea avea să știe că este vina Ucrainei, și nu a Rusiei. Dar nimeni nu a putut să prevadă că Putin avea să meargă până într-acolo, încât să întrerupă cu bunăștiință furnizarea gazelor nu numai pentru Ucraina, ci și pentru Europa Occidentală.

Ucraina datora deja 2,4 miliarde de dolari Gazpromului pentru gazele deja livrate, iar acesta voia să mărească prețul pentru 2009 la 250 de dolari (și, după câteva zile, la 450 de dolari) pe mia de metri cubi, un preț pe care Ucraina nu putea să-l plătească. La 1 ianuarie 2009, Gazpromul a oprit furnizarea de gaze, tot așa cum o făcuse și în 2006. Pentru a compensa acest deficit, tot ca în 2006, Ucraina a început să-și tragă gaze din conductele pentru export, așa că, în curând, clienții din Ungaria, Austria, Bulgaria, România, precum și din alte țări au început să observe o scădere considerabilă a presiunii. Dar de data aceasta nu exista nici o soluție rapidă și țările europene au început să intre în panică. Slovacia chiar a luat în calcul repornirea unei centrale nucleare scoase din uz.

În ziua de 5 ianuarie, Putin a luat o hotărâre surprinzătoare: l-a chemat la el pe șeful Gazprom, Aleksei Miller și în prezența camerelor de televiziune s-a folosit de următoarea conversație artificială pentru a anunța că Rusia avea să oprească pentru prima dată în istorie livrarea de gaze naturale clienților din Europa Occidentală, simpli observatori în disputa cu Ucraina, în mijlocul unei ierni geroase.

Aleksei Miller: Ucraina nu a reușit să-și plătească datoria pentru gazele furnizate în 2008 și acea datorie se ridică acum la mai mult de 600 de milioane de dolari. Dacă lucrurile vor merge tot așa și Ucraina continuă să fure gazele rusești, datoria va fi în curând de ordinul a miliarde de dolari.

Vladimir Putin: Și ce sugerați?

Aleksei Miller: Ne-am gândit să oprim cantitatea de gaze la granița dintre Rusia și Ucraina cu exact aceea furată de Ucraina, de 65,3 milioane de metri cubi, și să scădem acea cantitate de gazele furate, în viitor.

Vladimir Putin: Zi de zi?

Aleksei Miller: Da, zi de zi.

Vladimir Putin: Dar, în cazul acesta, clienții din Europa Occidentală nu-și vor primi cantitatea de gaze pe care au contractat-o.

Aleksei Miller: Da, în cazul în care clienții noștri nu își vor primi cantitatea de gaze furată de Ucraina, Gazpromul va încerca să facă tot posibilul pentru a compensa acest volum pe alte căi. Am putea spori livrarea de gaze rusești prin Belarus și Polonia și prin Blue Stream în Turcia.

Vladimir Putin: Și cum rămâne cu clienții din interiorul Ucrainei? Nici aceștia nu vor fi aprovizionați la capacitatea necesară. Și vorbim de cantități mari; din câte îmi amintesc, Ucraina consumă între 110 și 125 de milioane de metri cubi pe zi. Consumatorii ucraineni vor avea de suferit. Îmi pare rău pentru oamenii de rând.

Aleksei Miller: Conform informațiilor noastre de încredere, președintele ucrainean Viktor Iușcenko a comandat personal suspendarea unilaterală a discuțiilor cu Gazpromul pe tema furnizării de gaze către Ucraina pentru acest an. Lui, se pare, nu-i pare rău pentru oamenii de rând.

Vladimir Putin: Poate că lui nu-i pare, dar nouă da; tuturor ar trebui să le pară rău pentru ei, deoarece suntem înfrățiți cu oamenii care locuiesc acolo.

Aleksei Miller: Știm că Ucraina produce la rândul ei circa 20 de miliarde de metri cubi de gaze pe an, iar cantitatea de gaze stocate în Ucraina în momentul de față depășește consumul anual, așa că, prin bunăvoința conducerii ucrainene, poporul ucrainean nu ar trebui să sufere.

Vladimir Putin: Sunt de acord. Începeți de astăzi reducerea furnizărilor.

Așa s-a întâmplat că Putin, prefăcându-se că simte compasiune pentru sărmanul popor ucrainean, „a fost de acord cu sugestia“ de a opri furnizarea de gaze menită să tranziteze Ucraina pentru a ajunge în Europa Centrală și de Vest. Era pentru prima dată când Rusia, sau Uniunea Sovietică, tăia alimentarea cu gaze naturale pentru clienții săi din Occident. Această mișcare a distrus argumentul fundamental al Rusiei cum că a fost dintotdeauna, și că avea să fie și în continuare, un furnizor de energie de încredere.

Această hotărâre a fost picătura care a umplut paharul pentru Uniunea Europeană. Americanii își îndemnaseră de mult partenerii să-și diversifice furnizorii pentru a putea elimina presiunea impusă de Moscova. Acum devenise deja un lucru imperativ. Uniunea Europeană a început să ia în calcul orice alt furnizor de energie, de la Algeria la Iran și Turkmenistan. Hotărârea lui Putin a dat un nou imbold așa-numitului proiect Nabucco, un gazoduct ce avea să aducă gaze în Europa Centrală din Turkmenistan sau Azerbaidjan prin Turcia, Bulgaria și România, ocolind Rusia.

Nabucco a fost privit drept un concurent pentru noua rută „alternativă“ propusă de Rusia, gazoductul South Stream, ce avea să furnizeze gaze rusești prin Marea Neagră, Bulgaria și Serbia. În plus, erau în stadiu avansat și planurile pentru gazoductul Nord Stream, pe sub Marea Baltică, o altă cale de a furniza gaze în Europa. Rusia nu a înțeles (sau s-a prefăcut că nu înțelege) prea bine argumentul Occidentului, cum că nu mai putea fi considerată drept un furnizor de nădejde. Rusia a pus întreaga vină în cârca Ucrainei ca țară de tranzit, și a oferit în schimb gazoductele Nord Stream și South Stream, drept rute pentru gazele rusești prin care să se evite o eventuală

întrerupere pe viitor din cauza Ucrainei. Uniunea Europeană se temea că acest lucru ar fi putut să lase pe viitor nu numai Ucraina, ci și Polonia (o altă țară de tranzit) fără apărare în fața șantajului: Rusia, pusă în situația unei dispute cu Polonia sau Ucraina, ar fi fost în stare să oprească furnizarea de gaze către acele țări, continuând în același timp să alimenteze țările situate mai la vest prin noile conducte. Pentru europeni, Nabucco părea o alternativă mai sigură, eliminând complet Rusia din ecuație. Dar în cazul proiectului Nabucco încă mai rămânea problema rezervelor potențial scăzute (Rusia cumpărase deja gaze din Turkmenistan pentru mulți ani în avans) și, date fiind resursele sale energetice uriașe, Rusia era destinată să rămână un furnizor major pentru viitorul apropiat. După intervenția lui Putin din 5 ianuarie 2009, se părea însă că nu avea să mai fie niciodată complet de încredere.

Gazele au început să fie livrate din nou în Europa de abia din 20 ianuarie, în urma unei înțelegeri făcute la miezul nopții între Putin și premierul ucrainean, Iulia Timoșenko. Ucraina era de acord să plătească prețurile europene, beneficiind însă de o reducere pentru 2009, nemodificând, în schimb, taxa de tranzit. Ambele părți au fost de acord să nu se mai folosească de intermediarul dubios Rosukrenergo, aflat în legături cu colegul de odinioară al lui Timoșenko, devenit rival între timp, președintele Iușcenko.

Concluzia acestei povești avea să vină abia un an mai târziu. În februarie 2010, Viktor Ianukovici, omul sprijinit de Putin în 2004, dar îndepărtat de la putere de Revoluția Portocalie, a fost ales în sfârșit președinte al Ucrainei. Mandatul lui Iușcenko se dovedise a fi unul dezastruos,

măcinat de rivalități interne, corupție și politici economice ineficiente. Unii au văzut în asta înfrângerea Revoluției Portocalii, dar era probabil doar o opinie obtuză. În plus, aflat la putere, Ianukovici s-a dovedit a nu fi tocmai la cheremul rușilor. Este drept că a semnat repede un acord cu președintele Medvedev de a extinde concesionarea bazei navale ruse la Marea Neagră din Crimeea pentru 30 de ani, obținând în schimb o reducere pe mai mulți ani pentru contractele de furnizare a gazelor rusești. Dar prețul pe care trebuia să-l plătească Rusia pentru baza sa din Crimeea era exorbitant, Putin comentând următoarele: „Prețul care ni se cere acum este unul extraordinar. Aș fi în stare să-i mănânc pe Ianukovici și pe prim-ministru pentru banii aceia. Nici o bază militară din lume nu costă atâta. Prețuri ca astea pur și simplu nu există. Dacă ne uităm la cât ne va costa contractul acesta pe zece ani, suma se ridică la 40–45 de miliarde de dolari“.

Ulterior, și Ianukovici a început să comenteze prețul mare pe care îl plătea Ucraina pentru gazele rusești (acordul semnat de Timoșenko cu Putin în 2009 fusese considerat atât de nefavorabil, încât aceasta a fost trimisă la închisoare pentru abuz în serviciu). În vara lui 2011, Ianukovici i-a cerut Rusiei să-și înjumătățească prețurile, la mai puțin de 200 de dolari pe mia de metri cubi. Iar în ceea ce privește înclinațiile occidentale ale Ucrainei, deși s-a renunțat la planurile de aderare la NATO, Ianukovici a continuat să facă demersurile pentru aderarea la UE, nesocotind tentativele lui Putin de a-l atrage în semnarea unui acord de comerț liber cu Rusia.

Efectul Obama

În vara și toamna lui 2008, în timp ce Rusia era concentrată doar pe problema georgiană, conducerea țării nu a observat că în cealaltă parte a lumii se petrecea ceva important. George W. Bush, dușmanul lui Putin din ultimii opt ani, avea să părăsească în curând scaunul de președinte, și existau toate șansele ca alegerile prezidențiale din noiembrie să fie câștigate de către un tânăr liberal de culoare, care cucerise lumea întreagă. Înainte de toate, rușii nu credeau că era posibil ca un candidat de culoare să-l bată pe senatorul John McCain, dar nici nu își închipuiau că dacă Barack Obama ar fi câștigat, s-ar fi schimbat ceva. Îmi amintesc că mă aflam într-un birou de la Kremlin, încercând să le explic câtorva dintre oficiali că o victorie a lui Obama părea foarte plauzibilă și că ar fi putut reprezenta o ocazie reală de îmbunătățire a relațiilor, așa că era cazul să înceapă de pe acum să se gândească cum să ia legătura cu el. Ce am primit în schimb a fost un zâmbet afectat și o ridicare din umeri: „Nu se va schimba nimic. Tot aceiași oameni sunt“.

Rusia chiar era blocată într-o întârziere temporală. Nu numai Occidentul era cel care încă mai trata Rusia, în esență, ca pe o țară comunistă, cu mici ajustări, ci și Rusia avea o viziune asupra lumii modelată de caricaturile apărute în *Pravda* în timpul Războiului Rece, care îl înfățișau pe Unchiul Sam hrănind „complexul militar-industrial“ cu o mână și lansând rachete împotriva Uniunii Sovietice cu cealaltă. Pentru ruși, Barack Obama era doar un produs al sistemului, și nimic nu avea să se schimbe.

Obama a fost ales în ziua de 4 noiembrie, iar titlurile ziarelor din lumea întreagă se succedau cu frenezie. Oricare ar fi fost adevărul în celelalte situații, un lucru era sigur: Obama

nu era George W. Bush și pentru multă lume ăsta părea începutul unei noi ere. Președintele Medvedev se pregătea, de câteva săptămâni încoace, pentru primul său discurs despre starea națiunii, care fusese anunțat inițial la sfârșitul lui octombrie, ca mai apoi să fie reprogramat pentru 5 noiembrie. După confirmarea victoriei lui Obama, firma de PR a Kremlinului, Ketchum, a făcut repede recomandarea că aceasta era ocazia ideală pentru a întinde mâna noului președinte, rostind câteva cuvinte prietenești despre o viitoare cooperare. Dar sfatul firmei de PR nu a fost singurul care nu a reușit să treacă mai departe; părea că nimeni nu se sinchisea să transmită vestea victoriei lui Obama.

Medvedev a vorbit timp de o oră și jumătate în sala de un alb orbitor a Marelui Palat al Kremlinului, fără ca măcar să menționeze numele lui Obama, darămite să-l și felicite. În schimb, a aruncat vina războiului din Georgia pe politica externă a Statelor Unite și a anunțat că exista posibilitatea ca Rusia să instaleze rachete Iskander în Kaliningrad, la granița cu Polonia, pentru a neutraliza sistemul de apărare antirachetă al lui Bush.

A doua zi, titlurile ziarelor au consemnat șansa ratată: „Președintele rus Dmitri Medvedev comandă instalarea de rachete în Europa, în timp ce lumea întreagă îl aclamă pe Obama“, scria ziarul *London Times*; „Rusia îi transmite lui Obama o amenințare dură“, titra *Washington Post*.

S-a spus adesea că politicile externe ale Rusiei sunt în esență de natură reactivă și lucrul acesta a fost cu siguranță valabil pe vremea lui Putin. Puține sau deloc au fost inițiativele proprii: așa cum am putut vedea, se aștepta ca NATO să „invite“ Rusia să i se alăture, a reacționat la atacurile din 11

septembrie cu gesturi pozitive, iar la expansiunea NATO și la planurile de apărare antirachetă cu gesturi negative, dar rareori a venit cu inițiative proprii ca să le ofere și celorlalți șansa de a reacționa. Același lucru era cu siguranță valabil și acum: exista posibilitatea ca politicile externe ale Rusiei să se schimbe, dar doar dacă americanii ar fi făcut primul pas.

Obama l-a ales pe profesorul de la Universitatea Stanford, Michael McFaul, drept principalul său consilier pe probleme legate de Rusia, iar noua echipă a venit imediat cu o filosofie inovativă și pragmatică pe care au denumit-o „angajament pe două linii“. Aceasta însemna că Administrația nu avea să stabilească legături de la țară la țară în privința atitudinii Rusiei față de drepturile omului sau de democrație. Kremlinul avea să fie provocat puternic în continuare în legătură cu trecutul său tumultuos legat de respectarea drepturilor omului și de ocuparea Georgiei, iar cooperarea diplomatică sau militară nu aveau să fie influențate de alte probleme (cum ar fi Iranul sau apărarea antirachetă). Aceste două aspecte aveau să funcționeze pe linii diferite. „Ideea este foarte simplă“, explică McFaul, „vom coopera cu guvernul rus în probleme de interes comun și vom coopera direct cu societatea civilă rusă, inclusiv cu figuri politice din opoziție, în chestiunile pe care le considerăm a fi și ele importante“.¹⁷⁷

Prima referire la această nouă abordare a fost făcută într-un discurs ținut de către vicepreședintele Joe Biden la Conferința pentru Securitate de la München, în februarie 2009. Era același loc în care, cu doi ani înainte, Putin întorsese practic spatele Statelor Unite. „Am asistat în ultimii câțiva ani la o răcire periculoasă a relațiilor dintre Rusia și statele membre ale alianței noastre“, a declarat Biden. Acum, SUA își

dorea să „apese butonul de resetare“. Această expresie a ajuns în scurt timp să definească noua abordare a lui Obama în privința Rusiei. Secretarul său de stat, Hillary Clinton, a încercat să o transforme într-o imagine televizată punându-i în față, o lună mai târziu, omologului său, Serghei Lavrov, un mare buton roșu pe care scria „resetare“. Cuvântul a fost tradus în rusă drept „supraîncărcare“ sau „suprasarcină“, stârnind cel puțin câteva zâmbete, în timp ce această politică era inaugurată oficial.

În culise, însă, se puneau în mișcare niște acțiuni de resetare mult mai importante. La o săptămână după discursul lui Biden, Michael McFaul a sosit la Moscova pentru a-i înmâna lui Medvedev o scrisoare personală din partea lui Obama. Scrisoarea se dorea a fi un fel de momeală, aruncată la intrarea în bârlog pentru a ademeni ursul mormăitor să iasă afară. „Am început să aruncăm o privire atentă asupra programului de apărare antirachetă”, se arăta în scrisoare, indicând că acest subiect ar fi trebuit să devină un motiv de cooperare, și nu de confruntare. Scrisoarea expunea în termeni largi o viziune asupra relațiilor dintre SUA și Rusia care recunoștea faptul că interesele Americii erau, într-adevăr, general vorbind, aceleași cu cele ale Rusiei. Cele două state ar fi trebuit să caute soluții favorabile pentru ambele părți, în detrimentul atitudinii în care pierderile compensau exact câștigurile – viziunea de până atunci.

Ursul a adulmecat momeala și părea să-i placă. Medvedev a avut prima sa întrevedere cu Obama la Londra, în 1 aprilie, cu ocazia summitului G20, întrunit pentru a discuta despre criza financiară mondială. Preliminariile s-au axat pe faptul că erau amândoi tineri, amândoi avocați de profesie, amândoi noi

în funcție, iar Obama s-a hotărât să-și pună la încercare noua abordare favorabilă ambelor părți, folosind drept exemplu o situație problematică care se ivise de curând. Cu câteva luni înainte, președintele Bakiev al Kîrgîzstanului anunțase brusc că își dorea ca americanii să părăsească baza aeriană de la Manas, un centru de tranzit vital pentru războiul din Afghanistan, după ce se făcuseră presiuni asupra sa, fiind mituit de către ruși. Decizia lui Bakiev venise în aceeași zi în care Rusia oferise un împrumut de două miliarde de dolari Kîrgîzstanului. În discuția purtată la reședința ambasadorului american din Regent's Park, Obama i-a explicat lui Medvedev, cu o atitudine ușor condescendentă, de ce era în interesul Rusiei să le permită americanilor să rămână în Manas: „Trebuie să înțelegeți de ce avem această bază acolo. Ea ne este sprijin în activitățile noastre din Afghanistan. De acolo zboară și acolo se întorc trupele noastre din Afghanistan. În acel loc își fac duș, au parte de mese calde și de acolo se pregătesc să plece la luptă din nou, pentru a se confrunta cu dușmani de-ai noștri, care sunt și ai voștri. Dacă ei nu s-ar lupta cu acești oameni, ar trebui voi să vă luptați cu ei. Așa că spuneți-mi, domnule președinte Medvedev, de ce nu este în interesul vostru național să aveți această bază de operațiuni, care ajută la ceea ce facem în Afghanistan?” Medvedev nu a răspuns imediat, dar trei luni mai târziu, americanii au semnat un acord care le permitea să rămână în Manas.

Michael McFaul își amintește că Medvedev a mai făcut și alt un gest surprinzător la întâlnirea de la Londra, oferind extinderea așa-numitei „Rețele Nordice de Distribuție” pentru Afghanistan, permițând pentru prima dată Statelor Unite transportul de încărcături letale prin spațiul aerian rusesc.

Acesta a devenit un acord esențial ce avea să fie anunțat în timpul primei vizite oficiale a lui Obama la Moscova, în iulie 2009, împreună cu planul unei înțelegeri de începere a discuțiilor despre un nou tratat de dezarmare, care să înlocuiască vechiul tratat START de dezarmare nucleară, gata să expire în decembrie. Tratatul, care avea să fie cunoscut drept New Start, urma să devină piesa centrală a planului de resetare. Dar chiar și convenirea asupra formulării planului necesita o serie de acrobații diplomatice, pentru a împăca părerile diametral opuse ale celor două tabere, referitor la necesitatea ca tratatul să impună sau nu limite și asupra măsurilor de apărare antirachetă.

Președintele Obama promisese să „revizuiască“ planurile de apărare antirachetă ale lui George W. Bush, și i-a încântat în septembrie pe ruși anulând proiectul unui radar în Republica Cehă și al rachetelor de interceptare din Polonia. Cu toate acestea, mai intenționa să construiască ceva în locul lor, așa că americanii erau hotărâți să nu includă nimic în Tratatul New Start care să le împiedice dezvoltarea unui scut antirachetă. Însă rușii erau la fel de hotărâți să creeze o legătură între cele două acțiuni, insistând că această creare a unor măsuri de apărare împotriva atacurilor cu rachete nucleare destabilizau echilibrul general strategic, făcând ca tabăra fără scut de apărare să fie vulnerabilă în fața unui atac inițial.

„Am fost categorici în afirmația noastră că nu aveam de gând să discutăm această problemă laolaltă cu celelalte“, povestește McFaul. „Puteam purta o discuție separată despre apărarea antirachetă, dar acum aveam să discutăm despre reducerea armelor de atac strategice. Despre asta trebuiau să fie aceste negocieri. Rușii voiau să le facă pe toate odată, iar

noi am spus nu.“

Ministrul adjunct de Externe al Rusiei, Serghei Ribkov, povestește: „Era clar de la bun început, cel puțin pentru noi și cred că și pentru prietenii noștri americani, că subiectul apărării antirachetă avea să devină o piatră de încercare“.¹⁷⁸

Au reușit să ajungă la un compromis, dar era vorba despre un nonsens prost formulat. Memorandumul lor de înțelegere includea o „prevedere despre relația dintre armele strategice de atac și cele strategice de apărare“, cei doi președinți interpretând-o în două maniere relativ diferite. La conferința de presă comună, Medvedev a declarat: „Am căzut de acord că sistemele de atac și cele de apărare ale ambelor țări ar trebui să fie considerate *un complex*“. Iar Obama a declarat: „Este perfect legitim ca în discuțiile noastre să vorbim nu numai despre sistemele de armament de atac, ci și despre sistemele de armament de apărare“. Nu a spus, așadar, că ar trebui să fie „considerate drept un complex“. A subliniat în mod explicit, totuși, că scutul antirachetă plănuțit de americani era conceput doar pentru a face față unui atac din partea Iranului sau a Coreei de Nord și că nu avea nimic de a face cu forțele strategice ale Rusiei: „Nu am crezut că ar fi oportun să discutăm despre un sistem de apărare antirachetă creat să facă față unei amenințări complet diferite, fără nici o legătură cu genul de armament nuclear solid pe care îl posedă Rusia“. Exista așadar vreo legătură sau nu? Această confuzie a permis începerea negocierilor... dar pe o bază fatalmente greșită.

Summitul din iulie de la Moscova fusese conceput pentru a demonstra noua abordare „pe două linii“, incluzând nu doar discuțiile cu conducerea rusă, ci și participarea „societății civile“ – un discurs ținut într-un colegiu independent, Noua

Școală Economică, și o întâlnire cu figuri din opoziție, „cei mai aprigi critici ai guvernului rus pe care puteai să-i găsești“, după spusele lui McFaul.

Prima zi era dedicată discuțiilor cu președintele Medvedev, dar Obama era dornic să-l întâlnească pe omul care condusesse Rusia în ultimii zece ani, așa că cea de-a doua zi a început cu un mic dejun luat pe terasa vilei lui Putin, o masă somptuoasă ce cuprindea trei tipuri de caviar („dintre care cel puțin unul trebuie să fi fost ilegal“, după spusele unuia dintre americani). Întâlnirea era programată să dureze o oră, dar s-a prelungit la două ore și jumătate. Obama l-a întrebat pe Putin: „Cum am ajuns în încurcătura asta, în această cumpănă în care s-au aflat relațiile dintre SUA și Rusia în ultimii ani?“ Din fericire, Obama era un bun ascultător, pentru că răspunsul lui Putin a durat o oră întreagă.

A început să țină o prelegere despre istoria relațiilor dintre cele două țări, ajungând la fixația sa, bombardarea Serbiei de către Occident, și enumerând fiecare atitudine de dispreț pe care o simțise în anii ce au urmat: ABM, Irak, OMC, extinderea NATO, apărarea antirachetă, Kosovo... era ca o poveste de iubire neîmpărtășită. McFaul era de părere că, deși natura situațiilor descrise ar fi putut lăsa loc de discuții, „premierul spunea niște lucruri cu care cred că și președintele Obama era de acord, și anume că, dacă ne concentrăm pur și simplu pe interesele noastre și vorbim în manieră foarte pragmatică despre lucrurile cu care suntem sau nu de acord, cooperarea este posibilă“. Pentru Obama, lecția de istorie a fost chiar și așa destul de utilă, deoarece i-a oferit prilejul de a-i spune lui Putin că: ei bine, eu sunt diferit, sunt nou, și nu vreau ca trecutul să bântuie viitorul. Eu chiar îmi doresc să resetez relația cu Rusia.

Summitul și-a atins scopul, dar într-o manieră surprinzător de nespectaculoasă. Nu s-a mai asistat la euforia (sau tensiunea) care însoțea de obicei summiturile dintre Est și Vest în timpul Războiului Rece. Obamamania pur și simplu nu reușise să se infiltreze în Rusia. Studenții care asistaseră la discursul său public păreau oarecum plictisiți.

Treptat, totuși, resetarea a început să dea roade, inclusiv printr-o schimbare clară de atitudine a Rusiei față de Iran. Încă de la intrarea, în 2005, în grupul destinat situației iraniene, format din șase națiuni, Rusia susținuse cu tărie că, deși și ea se opunea proliferării armelor nucleare, nu credea totuși că Iranul încearcă să le construiască sau că ar putea să o facă în viitorul apropiat. Ea încerca să-și apere dreptul de a ajuta Iranul în dezvoltarea unui program nuclear civil, nefiind dornică să sprijine sancțiunile. Dar la prima lor întâlnire la Londra, din aprilie 2009, Obama a rămas surprins când Medvedev a recunoscut că americanii avuseseră „probabil mai multă dreptate” decât rușii în privința evaluării amenințării cu rachete balistice pe care o puneă Iranul.

În septembrie, a apărut și șansa unică pentru americani de a demonstra că aveau dreptate în privința aspirațiilor nucleare ale Iranului. Cei doi președinți urmau să se întâlnească la sediul ONU din New York. Chiar înainte de întâlnire, consilierul lui Obama pe probleme de securitate națională, generalul James Jones, și-a sunat omologul rus, pe Serghei Prihodko, și i-a spus că trebuiau să se întâlnească urgent. Într-o cameră din hotelul Waldorf Astoria, Jones i-a arătat lui Prihodko fotografii obținute prin spionaj, reprezentând o centrală secretă de îmbogățire a uraniului pe care o construiau iranienii lângă orașul sfânt Kum. Prihodko a recunoscut într-

un interviu: „Nu era cea mai frumoasă surpriză pe care o puteam avea“.¹⁷⁹ Jones povestește că oficialul rus rămăsese șocat și tot dădea din cap spunând: „Asta nu e bine, nu e bine deloc...“¹⁸⁰

Ministrului de Externe Lavrov nu-i venea să-și creadă ochilor. L-a tras pe Michael McFaul deoparte și l-a întrebat: „De ce nu ne-ați spus asta mai devreme, Mike?“

McFaul a replicat: „Ei bine... credeam că știți. Adică, ăștia sunt oamenii *voștri*, nu ai noștri!“

Obama și Medvedev s-au întâlnit apoi pentru a discuta această știre, reacția lui Medvedev la conferința de presă generând titluri pozitive în ziarele occidentale. Pentru prima oară el a declarat că „sanctiunile duc rareori la un rezultat productiv, dar, în unele cazuri, sunt inevitabile“. De abia două zile după aceea, când știrea despre instalația din Kum a fost făcută publică lumii la un summit G20 din Pittsburgh, motivul din spatele schimbării de atitudine a lui Medvedev a devenit mai clar. Pentru prima dată, Rusia și Occidentul începuseră să lucreze mai strâns în chestiunea Iranului. În iunie următor, Moscova avea să susțină noile sancțiuni impuse de ONU, iar în septembrie a anulat chiar vânzarea unui sistem de apărare aerian S-300 Iranului, pierzând un contract de un miliard de dolari.

Între timp, la Geneva, începuseră în manieră permanentă negocierile pentru Tratatul New Start, și au ieșit repede în evidență două puncte principale. Unul dintre acestea era schimbul de ceea ce era cunoscut drept „informații telemetrice“, și anume împărtășirea datelor despre testele și lansările de rachete. Cel de-al doilea punct erau „identificatorii unici“, ce presupunea, practic, etichetarea fiecărei rachete cu

un cod de bare pentru a putea fi depistate și urmărite.

Atât Obama, cât și Medvedev s-au implicat tot mai mult în acest proces, dezbătând detaliile cele mai importante la telefon sau în întâlniri față în față. Medvedev a glumit ulterior spunând că „telemetrie“ a devenit cuvântul său preferat din engleză.

Una dintre întâlnirile lor s-a desfășurat în luna decembrie la Copenhaga, unde ambii lideri asistau la niște discuții pe subiectul schimbărilor climatice. În timp ce toate sălile de conferință din oraș erau, se pare, ocupate pentru discuțiile despre încălzirea globală, Obama și Medvedev s-au văzut nevoiți să se întâlnească într-o sală de conferințe improvizată într-un magazin de îmbrăcăminte pentru femei, în spatele unor draperii, printre manechine goale. Atmosfera astfel creată s-a dovedit a fi, totuși, una favorabilă. Obama i-a explicat lui Medvedev conceptul identificatorilor unici: „Uite, doar punem aceste coduri de bare pe rachete, ca să putem să le numărăm, și acesta e tot tratatul, până la urmă“.

Negociatorii ruși erau împotriva acestei prevederi, insistând că „dacă semnăm un tratat, atunci îl și respectăm“ și că nu ar fi trebuit să se presupună că aveau de gând să trișeze. Dar lui Medvedev prevederea i se părea logică: „OK“, a spus acesta, „atâta timp cât se procedează într-un mod corect, adică o faceți voi, și o facem și noi, în mod simetric“.

Acest pas înainte a fost urmat de cel despre telemetrie, așa că acordul părea ca și încheiat. Generalul Jones l-a sunat pe Obama în ianuarie de pe aeroportul din Moscova, în urma unor discuții care păreau să fi concluzionat înțelegerea.

Exista totuși un obstacol. Americanii au presupus că rușii conveniseră deja că tratatul despre armele strategice era de

sine stătător, fără nici o legătură cu apărarea antirachetă. Dar planurile lui Obama de înlocuire a scutului antirachetă conceput de Bush începeau deja să prindă contur, lucru care nu a fost pe placul rușilor. Astfel că, în locul unui radar în Republica Cehă și al rachetelor de interceptare din Polonia, Obama voia să implementeze ceea ce numea o „Abordare Adaptivă pe Etape“, care reprezenta o potențială amenințare pentru Rusia din și mai multe privințe. Acest nou plan avea să cuprindă o serie de rachete și radare pe mare, extrem de mobile, și o serie de rachete cu rază scurtă cu baza în Europa de Est. În 4 februarie 2010, s-a făcut publică știrea că acele rachete aveau să fie amplasate în România, fapt ce părea să ducă la apariția unor tensiuni la Moscova. Aceasta își dădea seama că era pe cale să semneze un tratat care avea să reducă considerabil arsenalul strategic, în timp ce americanii își construiau un gard de protecție chiar la granița lor.

În 24 februarie, linia directă dintre Kremlin și Casa Albă a funcționat intens timp de o oră și jumătate. Medvedev încerca încă o dată să facă o legătură între reducerile de armament și restricțiile în privința sistemelor de apărare antirachetă prevăzute prin contract în noul tratat. Obama s-a înfuriat: „Așa ne-am înțeles, Dmitri! Dacă astea sunt condițiile pentru tratat, atunci nu o să avem nici un tratat“. Obama era furios și pe echipa sa, care îl lăsase să creadă că înțelegerea era ca și încheiată. Negociatorii îi făcuseră, de fapt, un deserviciu făcându-i pe ruși să creadă că pot introduce o condiție în tratat care să înghețe sistemele de apărare antirachetă în situația lor actuală.

A fost nevoie de trei luni de negocieri intense la Geneva și Moscova, și de încă o convorbire telefonică între Medvedev și

Obama, în 13 martie, pentru a se ajunge la un acord. Tratatul New Start a fost semnat în sfârșit la Praga, în ziua de 8 aprilie, referindu-se numai la chestiunea reducerii de armament, așa cum își doreau americanii, în timp ce ambele părți au anexat niște declarații unilaterale în privința apărării antirachetă. Americanii au susținut că sistemele americane de apărare antirachetă nu erau concepute să afecteze echilibrul strategic cu Rusia, dar declarația Rusiei invoca dreptul de a se retrage din tratat dacă avea să considere că o creștere a capacităților americane de apărare antirachetă devenea o amenințare pentru propriul potențial nuclear strategic. Rușii au reușit să obțină, așadar, un fel de legătură între cele două, așa cum își doriseră: dacă ajung, în orice moment, să decidă că scutul american antirachetă a devenit prea puternic, pot abandona tratatul și își pot crea propriile lor forțe nucleare.

Medvedev

Până în acest moment, președintele Medvedev acționase pe plan internațional în mare parte așa cum se aștepta de la Vladimir Putin. Nu a trecut neobservat faptul că, în calitate de prim-ministru, Putin a continuat să-și exprime părerile despre afacerile externe și chiar să facă vizite în alte țări. El a fost cel care, de exemplu, a afirmat public că apărarea antirachetă era într-adevăr un obstacol în realizarea unui acord referitor la armamentul strategic, cu numai câteva săptămâni înainte ca Medvedev să-l enerveze pe Obama repetându-i aceeași opinie.

Poziția lui Medvedev legată de apărarea intereselor Rusiei, pentru ca aceasta să fie privită drept un partener cu drepturi egale, era identică cu cea a mentorului său. Nici măcar

apropierea de Occident pe tema Iranului nu a însemnat o schimbare strategică: dintr-o serie de motive, comerciale, politice și strategice, Moscova nu avea să riște niciodată să-și facă un dușman din conducerea de la Teheran.

Medvedev, așa cum vom vedea în capitolul următor, își schimba treptat planurile în țară, încercând totuși să aibă un impact. Același lucru a fost valabil și în cazul relațiilor externe pe care încercase să le stabilească la început. Discursurile sale inaugurale ținute la Berlin și Evian fuseseră un eșec, dar acum că reușise să spargă gheața cu președintele Obama, a văzut în asta o cale, poate, de a-și consolida imaginea atât în țară, cât și în afară. Din moment ce „modernizarea“ era cuvântul lui de ordine cu privire la politica internă, i se părea logic să fie văzut în relații foarte amicale cu un președinte american modern. Nu mai era suficient doar să dețină un iPad și să înregistreze mesaje video pe site-ul său, ci trebuia să meargă mai la vest și să viziteze Silicon Valley. Nu avea să încerce niciodată să concureze cu cascadoriile din vacanțele lui Putin, demne de Chuck Norris, dar putea să încerce să arate bine pe lângă Barack Obama și Arnold Schwarzenegger. Sau avea oare să pară doar firav? Aici era problema.

La câteva luni după semnarea Tratatului de la Praga, Medvedev și-a început prima vizită oficială în Statele Unite. A făcut tot ceea ce ar trebui să facă un președinte cu aspirații de modernizare. Și-a deschis un cont pe Twitter, a vizitat companiile Cisco și Apple și Universitatea Standford, s-a întâlnit cu emigranții ruși care lucrau în Silicon Valley, apoi a mers la Washington pentru o serie de discuții cu membrii Congresului și a luat o masă cu totul neprotocolară cu Obama în restaurantul Ray's Hell Burger. Aici au discutat dacă ardeii

jalapeño sunt sau nu mai buni decât murăturile; dar ceea ce nu-i spusese Barack lui Dmitri la masă era că FBI-ul tocmai descoperise un cuib de spioni ruși. Acest lucru a ieșit la iveală abia după întoarcerea lui Medvedev la Moscova, iar în 9 iulie s-a organizat un schimb grandios de spioni pe aeroportul din Viena, exact în stilul celor din Războiul Rece. Zece agenți ruși „latenți“, inclusiv fermecătoarea Anna Chapman, devenită imediat celebră, au fost dați la schimb pentru patru americani care fuseseră încarcerati în Rusia pentru acuzația de spionaj.

Incidentul a făcut mai mult decât să le reamintească tuturor că spionajul încă este o afacere înfloritoare, și l-a adus involuntar în mințile tuturor pe geniul spionajului, sponsorul președintelui Medvedev, devenit acum prim-ministru. Putin i-a primit pe cei zece spioni acasă ca pe niște eroi, în pofida faptului că aceștia se dovediseră a fi fost, de fapt, aproape inutili în nenumărații ani în care rămăseseră „latenți“, cu identități și slujbe false în Statele Unite. Nu reușiseră să se infiltreze în nici o instituție de interes și se lăsaseră prinși în timp ce efectuau cele mai elementare trucuri de spionaj. Dar loialitatea lui Putin pentru profesia sa era clară, astfel încât și-a intrat ușor în rolul de protector al spionilor ruși. La aproximativ o săptămână după întoarcerea agenților, Putin a organizat o întâlnire de învigorare cu aceștia, în care au cântat cântece patriotice sovietice și le-a promis un „viitor interesant și strălucit“ și „locuri de muncă de seamă“. Tot el a mai promis și răzbunare trădătorului care îi demascase în fața americanilor: „Ceea ce s-a întâmplat a fost rezultatul unei trădări, și trădătorii sfârșesc întotdeauna rău. Ajung să fie bețivi, dependenți de droguri, pe străzi“.

Unul dintre cântecele pe care le-au cântat împreună era *Cu*

ce începe maica-patrie?, dintr-un film din 1968, *Sabia și scutul*, despre un spion sovietic care lucra în Germania nazistă. Putin a și acompaniat cântecul la pian, cu două degete, la un eveniment filantropic din decembrie, fiind clar unul dintre favoritele sale – sentimental și patriotic...

Cu ce începe maica-patrie?
Cu cântecul pe care ți-l cânta maica ta,
Cu tovarășii buni și dreți,
Cu vecinii mereu lângă tine.
Cu mestecenii pe câmpul bătut de vânturi,
Sunetul statornic al roților de căruță,
Drumul de țară fără sfârșit,
Luminile aprinse într-o colibă îndepărtată...
Cu ce începe maica-patrie?
Cu legământul pe care-l faci în suflet.

[177](#) Interviu cu Michael McFaul, 15 aprilie 2011

[178](#) Interviu cu Serghei Ribakov, 27 octombrie 2010

[179](#) Interviu cu Serghei Prihodko, 30 iunie 2011

[180](#) Interviu cu James Jones, 4 martie 2011

CAPITOLUL 12

TIRANUL ȘI PRIETENII SĂI

Depășirea crizei financiare mondiale

Vladimir Putin a remarcat cândva că era „sătul de politica externă“ și că era mai bucuros să fie prim-ministru decât președinte. Dar, în septembrie 2008, după doar patru luni în noua funcție, a trebuit să se confrunte cu o criză economică și financiară pentru care nu era prea bine pregătit. Promise cu opt ani în urmă o serie de lecții intensive de economie de la echipa sa strălucită de tineri reformatori. Dar puține au fost situațiile întâmpinate până atunci care să-l fi pregătit pentru tornada ce avea să-i lovească țara.

Imediat înainte de colapsul financiar mondial, lucrurile arătau bine. Economia rusească, fiind susținută de prețurile la cote maxime ale petrolului, crescuse în medie cu 7% pe an, între 1999 și 2008. Fondul de Stabilizare, înființat pentru a reprezenta un tampon în eventualitatea în care prețurile petrolului ar fi scăzut, atinsese sume uriașe, și fusese împărțit între un Fond de Rezervă, de 140 de miliarde de dolari și un Fond Național de Asistență Socială, de 30 de miliarde de dolari, cel din urmă fiind destinat rezolvării crizei iminente a pensiilor. Putin tocmai se lăudase în februarie 2008 că „principalul obiectiv pe care l-am atins este stabilitatea“, dar

firmele rusești făcuseră împrumuturi la băncile occidentale, și acestea erau pe cale să dea faliment.

Din fericire, Putin încă mai avea echipa sa de experți, care au observat cum recesiunea din America cuprindea tot mai tare țara, fiind mai mult decât conștienți că tsunamiul avea să înghită în curând și Rusia. În ziua ce a urmat falimentului Lehman Brothers, în 15 septembrie, echipa economică a lui Putin s-a adunat în biroul viceprim-ministrului, Igor Șuvalov. Printre membrii săi se numărau consilierul economic al președintelui Medvedev, Arkadi Dvorkovici și ministrul de Finanțe, Aleksei Kudrin, care ulterior avea să fie numit „Ministrul de Finanțe al Anului“ de către revista *Euromoney*. „Când ne-am dat seama că toată lumea de pe piață putea să dea faliment peste noapte, am știut că trebuie să facem ceva“, povestește acesta. „Așa că am venit cu un plan care să ofere o linie de credit pentru 295 de firme. Acestea beneficiau de drepturi speciale de creditare de la bănci.“¹⁸¹ Aceste 295 de companii reprezentau 80% din veniturile țării.

Planul presupunea oferirea de împrumuturi prin două bănci deținute de stat, Vneșekonombank și Sberbank, ultima fiind condusă de arhitectul reformelor inițiale ale lui Putin, Gherman Gref, care nu era prea convins de acest plan: „Am spus că eram dispus să fac acest lucru, dar doar în schimbul unor garanții din partea statului, deoarece eram responsabil pentru banii acționarilor noștri și trebuia să răspund în fața lor dacă riscurile deveneau prea mari“.¹⁸²

Echipa a reușit să găsească o stratagemă prin care Banca Centrală avea să gireze pentru aceste împrumuturi. „Am petrecut două zile și două nopți aici în Sberbank“, povestește Gref. „Am răsfoit toate hârtiile încercând să ne dăm seama

cine datora ce și cui. Echipa mea nu a închis un ochi timp de două zile.“

Într-un final, Banca Centrală a cheltuit circa 200 de miliarde de dolari, aproape o treime din rezervele sale, în încercarea de a ține economia pe linia de plutire. Majoritatea acestor bani au fost folosiți pentru recapitalizarea băncilor, cumpărarea acțiunilor care se prăbușeau și sprijinirea rublei aflată în scădere. Celor 295 de întreprinderi-cheie le-au fost alocate 50 de miliarde de dolari, ca să-și poată plăti împrumuturile în valută forte către creditorii străini. Printre beneficiarii acestui ajutor se numărau oligarhi precum Oleg Deripaska (4,5 miliarde de dolari) și Roman Abramovici (1,8 miliarde), dar și companii de stat precum Rosneft (4,6 miliarde) și Russian Technologies (cu 7 miliarde).

Cu 13% din PIB, acesta era cel mai mare pachet de răscumpărare din G8, făcând să pară mic până și pachetul uriaș oferit de SUA pentru stimularea economiei de 787 de miliarde de dolari, adică 5,5% din PIB-ul țării.

Strategia Rusiei a funcționat. În decursul a numai câțiva ani, aproape toate împrumuturile au fost restituite, iar Rusia a ieșit din recesiune într-o formă relativ mai bună decât multe state occidentale. PIB-ul a scăzut în timpul crizei cu 8%, mai mult decât în orice stat din G20, dar în numai un an creșterea și-a revenit cu 5%.

Serghei Guriev, un economist respectat, cu care președintele Obama a avut o întâlnire cu ocazia primei sale vizite la Moscova, afirmă că reacția guvernului la criză a fost una „fermă și eficientă“. „Sistemul financiar rus a ieșit din această criză financiară acută practic neatins, iar rata șomajului a rămas sub control. Guvernul a prevenit prăbușirea

sistemului bancar și, pe deasupra, criza nu a dus la naționalizarea majoră a unor companii private. Guvernul ar fi putut să naționalizeze toate băncile și companiile aflate în dificultate financiară sub pretextul combaterii crizei, dar nu a făcut-o.“[183](#)

Cu toate acestea, în anul recesiunii, mii de bănci și afaceri s-au prăbușit. Investitorii străini au început să fugă din țară, luând cu ei un trilion de dolari din valoarea bursei de valori a Rusiei.

Putin însuși a refuzat să accepte faptul că recesiunea scotea la iveală vreun neajuns în economia Rusiei, și a pus totul pe seama nesăbuintei americanilor, văzând în asta încă o dovadă a samavolniciei hegemoniei americane. „Tot ce se petrece acum în sfera economică și financiară își are originea în Statele Unite. Este vorba despre o criză reală cu care trebuie să ne confruntăm cu toții. Cu adevărat tristă este imposibilitatea de a lua decizii potrivite. Asta nu mai înseamnă deja lipsă de responsabilitate din partea anumitor indivizi, ci lipsă de responsabilitate din partea întregului sistem, care, după cum știți, are pretenții de guvernare (globală)“.

În ianuarie a participat la Forumul Economic Mondial de la Davos pentru a transmite acest mesaj, dar, la fel ca și cu predica lui Medvedev despre securitatea mondială după invazia Georgiei, nimeni nu era interesat prea tare de rețetele lui Putin despre economia mondială. La urma urmei, trecuseră doar câteva zile de când Rusia îi făcuse pe europeni să înghețe în casele lor, prin întreruperea furnizării de gaze.

Criza a lovit Rusia în mod diferit față de economiile occidentale mult mai consolidate și a scos la iveală dependența țării de exporturile sale de petrol, întrucât prețul s-a prăbușit

de la 146 la 35 de dolari pe baril. Rusia nu produce aproape nici un fel de bunuri de larg consum pentru export – nici electronice, nici îmbrăcăminte sau piese mecanice, pentru a-și asigura niște venituri mai stabile. Criza a scos în evidență și starea dezastruoasă a unei mari părți din baza industrială a Rusiei, moștenire a economiei planificate a sovieticilor. Aceștia creaseră niște zone industriale la o scară nemaîntâlnită în Occident, așa-numitele „orașe monoindustriale“, unde totul se învârtea la propriu în jurul și depindea de o singură uzină mecanică uriașă. Dacă nu lucrai în fabrică, într-una dintre filiale sau în unitățile de aprovizionare, atunci erai fie funcționar, fie erai angajat în sistemul educațional sau de sănătate, sau în magazinele care hrăneau muncitorii. Dacă uzina centrală, fie ea o fabrică de automobile sau de aluminiu sau un combinat siderurgic, se oprea din funcționare, atunci se prăbușea și întreaga rețea construită în jurul acesteia. Planificatorii sovietici nu luaseră în calcul însă crizele economice. Așa că aceste orașe monoindustriale pe care le construiseră, chiar dacă trecuseră între timp sub conducere privată, erau inevitabil vulnerabile în fața vicisitudinilor de pe Wall Street.

Un astfel de oraș monoindustrial era și Pikaliovo, situat lângă Sankt-Petersburg și dezvoltat în jurul unei uzine de ciment, devenită acum un complex de trei fabrici intercorelate, dintre care una aparținea unuia dintre cei mai bogați oameni din Rusia, Oleg Deripaska. La începutul lui 2009, criza economică a dus la disponibilizarea fără plată a mii de muncitori. Când fabrica s-a trezit în imposibilitatea de a-și mai plăti facturile la utilități către centralele locale de energie termică și electrică, a fost oprită furnizarea de apă caldă și de

căldură în tot orașul. Populația, fiind pusă în fața unei crize sociale majore, a ieșit în stradă. Protestatarii au blocat, astfel, principala autostradă care ducea la Sankt-Petersburg, provocând o coadă de automobile lungă de 400 de kilometri, exact când Vladimir Putin trebuia să inaugureze în orașul său natal o mică linie de asamblare pentru automobilele Nissan. Se ajunsese acum într-o criză în toată regula. La o întâlnire cu proprietarii fabricii și miniștrii din guvern, desfășurată la Pikaliovo în 4 iunie, Putin i-a criticat aspru pe aceștia. A ordonat ca salariile neplătite, mai bine de 41 de milioane de ruble să fie achitate chiar în acea zi, și le-a ținut o predică proprietarilor: „Ați pus mii de oameni sub jugul ambiției, al incompetenței și al lăcomiei voastre. Este complet inacceptabil așa ceva!“ Brusuc, percepțiile sfinte ale economiei de piață au fost date uitării și Putin părea să amenințe cu preluarea conducerii de către stat: „Chiar dacă proprietarii nu pot ajunge la o înțelegere de unii singuri, acest complex va fi repornit într-un fel sau altul. Dar dacă nu puteți ajunge la o înțelegere, atunci o vom face noi pentru voi“.

Într-o scenă care i-a lăsat pe telespectatori fără grai, le-a cerut apoi proprietarilor, pe care i-a asemuit cu niște gândaci, să semneze un angajament prin care să reînceapă funcționarea fabricilor. „A semnat toată lumea acest acord? Da? Deripaska, tu ai semnat? Nu-ți văd semnătura... Vino aici!“ Miliardarul s-a ridicat șovăitor și a semnat supus documentul, doar ca să-l audă apoi pe Putin cum îi spune răstit: „Dă-mi stiloul înapoi!“

Era ca și cum Leonid Brejnev se întorsese să bântuie Rusia, ca și cum secretarul general al Partidului Comunist intervenea pentru a-i pune pe baronii locali la punct. Dar acest lucru se

petrecea în 2009, la aproape douăzeci de ani după ce se presupunea că Rusia îmbrățișase capitalismul. Soluția lui Putin nu putea fi decât una temporară. Rusia trebuia să găsească pe termen lung o modalitate prin care să facă astfel ca până și orașele monoindustriale să se adapteze pieței.

Orașul Toliatti de pe fluviul Volga, așezat la 800 de kilometri sud-est de Moscova, este cel mai mare oraș monoindustrial din țară, o conurbație de 700 000 de oameni, în care un adult din patru lucrează la fabrica AvtoVAZ, producând automobile Lada. Cu puțin timp înainte de recesiune, în februarie 2008, producătorul francez Renault a cumpărat 25% din acțiunile AvtoVAZ pentru un miliard de dolari. Dar, la fel ca toate piețele de automobile din restul lumii, compania a suferit mari pierderi în timpul crizei. Renault nu a reușit să eficientizeze procesul de producție sau să reducă forța de muncă în exces și până la 100 000 de automobile au rămas nevândute. Din nou, instinctul premierului era să pună bunăstarea muncitorilor mai presus de orice. Fabrica pur și simplu nu putea fi lăsată să dea faliment: într-un oraș precum Toliatti, prăbușirea industriei predominante ar fi avut consecințe catastrofale pentru sute de mii de oameni și ar fi periclitat însăși stabilitatea statului. În 30 martie 2009, Putin a vizitat fabrica și i-a lăudat managerii pentru că au evitat disponibilizările masive (spre deosebire de Pikaliovo), promițând 25 de miliarde de ruble (835 de milioane de dolari) drept ajutor guvernamental sub forma unor împrumuturi, bani lichizi sau garanții. Serghei Guriev descrie răscumpărarea „acestui monstru de ineficiență” drept una dintre puținele greșeli din timpul crizei.

Dar Putin a pus în practică și o serie de măsuri diplomatice

dure pentru a asigura supraviețuirea companiei pe termen lung. În octombrie, a emis un ultimatum public către Renault, cerându-i să ajute uzina la ieșirea din situația dificilă în care se afla, în caz contrar avea să-și vadă cele 25% din companie reduse. „Fie participau la continuarea finanțării companiei, fie ne vedeam nevoiți să negociem cu ei acțiunile deținute de noi“. Apoi, în 27 noiembrie, Putin a dat o fugă până la Paris și a obținut ceea ce își dorea. Renault promitea să pună la dispoziția fabricii tehnologie nouă, pentru care guvernul a mai plătit încă 50 de miliarde de ruble.

Zilele petrecute la Paris au fost unele foarte profitabile pentru Putin. În afară de succesul obținut cu Renault, a mai supravegheat și semnarea unui acord între Gazprom și gigantul energetic francez, EDF, privind participarea celui din urmă la controversatul proiect South Stream, gazoductul conceput să aducă gaze naturale din Rusia în Europa, ocolind țările de tranzit „neserioase“ precum Ucraina și Belarus, timp în care cealaltă mare companie franceză de energie, GDF-Suez, a purtat discuții cu Putin despre obținerea a 9% din celălalt gazoduct ocolitor, Nord Stream. Ambele gazoducte făceau acum progrese semnificative: guvernul german și companiile energetice erau în favoarea proiectului Nord Stream, în vreme ce proiectul South Stream se făcea cu parteneriatul companiei italiene ENI. Progresul făcut de proiectul alternativă oferit de Uniunea Europeană, Nabucco, era, în schimb, unul mult mai lent.

Între timp, la o cină particulară cu premierul francez, Putin a discutat ceva chiar și mai senzațional, și anume achiziționarea unei nave franceze de război amfibie de tip Mistral, a doua ambarcațiune ca mărime din flota franceză, cu

spațiu pentru elicoptere, tancuri, mijloace de debarcare și pentru un comando de 750 de militari. Un an mai târziu a fost confirmată vânzarea a două vase Mistral, reprezentând un transfer de tehnologie navală NATO fără precedent, care a provocat o stare reală de neliniște printre vecinii est-europeni ai Rusiei.

Prim-ministrul părea să savureze activitatea sa de agent comercial internațional al Rusiei. Dar a avut de suferit și un eșec important, care a implicat din nou industria automobilistică. În primăvara lui 2009, Putin, împreună cu cancelarul german, Angela Merkel, au sprijinit o ofertă de salvare a Opel, divizia germană a producătorului american intrat în faliment, General Motors. Tranzacția prevedea colaborarea uneia dintre băncile rusești controlate de stat, Sberbank, cu o firmă canadiană, Magna, pentru cumpărarea a 55% din acțiunile Opel și salvarea a zeci de mii de locuri de muncă, majoritatea în Germania. Merkel și Putin au avut o serie de întâlniri regulate în vederea discutării și accelerării tranzacției. Pentru Merkel, care se pregătea de alegerile din septembrie, tranzacția era vitală din punct de vedere politic, iar pentru Putin era o altă ocazie ca Rusia să pună mâna pe tehnologie occidentală. Partenerul Sberbank în această tranzacție era fabrica de automobile GAZ, deținută de Oleg Deripaska. Acesta se aștepta să obțină accesul la cele mai noi tehnologii Opel și să construiască automobile care ar fi putut în sfârșit să elimine impresia că rușii nu erau în stare să producă altceva decât Lada ieftine.

În 10 septembrie, GM și-a dat acordul pentru încheierea tranzacției. Putin era în al nouălea cer. „Sper ca acesta să fie unul dintre pașii care ne vor conduce spre adevărata integrare

în economia europeană“, le-a mărturisit membrilor Clubului Valdai, la reședința sa de la țară. În lunile ce au urmat, președintele Sberbank, Gherman Gref, a supravegheat desfășurarea negocierilor, făcând nenumărate drumuri la sediul GM din Detroit. Rezultatul final a fost un contract de 5 000 de pagini. „Apoi, într-o seară de la începutul lui noiembrie“, povestește Gref, „s-a nimerit să mă aflu într-o ședință cu Putin, după care, tot în aceeași seară, trebuia să plec la Russelsheim, ca să semnez contractul a doua zi dimineață. Am ieșit din ședință și am primit mesajul că GM se hotărâse să nu mai vândă Opel!“ La început, Gref s-a gândit că e o glumă. „Toată tranzacția era deja pusă la punct. Depusesem o muncă titanică în încercarea de a obține acordurile necesare cu toate guvernele europene!“

Putin era negru de mânie. Asta nu însemna doar o lovitură uriașă în ceea ce privea speranțele sale de a revigora industria de automobile rusească, ci era și o confirmare a perfidiei americanilor: „Va trebui să avem în vedere acest stil de a trata cu partenerii pe viitor, deși această atitudine disprețuitoare față de parteneri îi afectează mai ales pe europeni și nu pe noi. GM nu a avertizat pe nimeni, nu a vorbit cu nimeni... în ciuda tuturor acordurilor la care se ajunsese și a documentelor pe care le semnaserăm. Ei bine, cred că asta trebuie să ne fie învățătură de minte“.

Nevoia de reformă

Criza financiară a scos la iveală slăbiciunile economiei semireformate a Rusiei. Lucrurile nu puteau fi lăsate doar pe seama unui prim-ministru hiperactiv care să grăbească

proprietarii să semneze angajamente sau străinii să investească. Economia în sine trebuia să devină mai activă și mai atractivă pentru investitori. Echipa lui Putin de reformatori înțelegea acest lucru, la fel ca și președintele său. Consilierul lui Medvedev, Arkadi Dvorkovici, povestește: „Trebuia să ne punem întrebarea de ce era economia rusă lovită mai tare decât altele? Și concluzia la care am ajuns a fost că structura economiei ruse pur și simplu nu se potrivea cu cerințele moderne, fiind predispusă la riscuri mult prea mari. Acest lucru devenise desigur clar încă din 2000, când am lucrat la reforme în echipa lui Putin. Am reușit să realizăm câteva lucruri în acei opt ani, dar structura economiei a rămas neschimbată“.¹⁸⁴

Creșterea constantă a prețului petrolului ajutase la ridicarea nivelului de trai, dar crease și o oarecare stare de complacere în privința reformelor economice. „Când prețul petrolului a căzut din nou, în 2008“, continuă Dvorkovici, „ne-am dat seama că asta nu era de ajuns – trebuia să schimbăm direcția. Medvedev a hotărât că nu puteam rămâne pe vechea cale“.

Această schimbare de direcție a fost semnalată într-un articol intitulat „Hai Rusia!“, publicat de către Medvedev într-un ziar online (desigur) în 10 septembrie 2009. A avut nevoie de doar patru rânduri pentru a ajunge la subiect, criticând Rusia ca fiind „o economie primitivă bazată pe materii prime și pe corupție de proporții endemice“. Cei mai cinici comentatori ruși refuză să vadă chiar și cea mai mică diferență între Medvedev și Putin, dar adevărul este că Putin nu a rostit niciodată asemenea cuvinte despre economie. Articolul îmi amintea puțin de unele dintre tratatele reformiste ale lui

Mihail Gorbaciov de la sfârșitul anilor '80: și el avea să fie acuzat că este mai bun să ofere analize decât soluții, și lui i s-a părut că multe dintre reformele sale au fost fie înăbușite de către vechea gardă, fie s-au ofilit în solul nefertil al sistemului sovietic.

Medvedev a declarat că „20 de ani de schimbări tumultuoase nu ne-au cruțat țara de dependența umilitoare de materiile prime. Economia noastră actuală încă mai reflectă slăbiciunea majoră a sistemului sovietic, și anume ignorarea în mare măsură a nevoilor individuale. Cu câteva excepții, afacerile din interiorul țării nu inventează sau creează obiectele necesare și tehnologia de care au nevoie oamenii“. Referindu-se, se pare, la reformele inițiate de predecesorul său, Medvedev a afirmat: „Toate acestea demonstrează că nu am făcut tot ceea ce trebuia în anii care au trecut. Și puține din lucrurile care au fost totuși făcute au fost făcute corect“. El a promis „modernizarea“ aproape în toate domeniile: țara avea să angajeze cei mai buni specialiști din lume; aveau să fie realizate investiții interne, tehnologii moderne de informație și chiar reforme politice, iar partidele parlamentare aveau să se înlocuiască periodic unul pe celălalt la putere, „așa cum se petrece în majoritatea statelor democratice“.

Articolul suna ca un manifest de campanie electorală, unul pe care ar fi putut să-l publice *înainte* de alegeri, mai degrabă decât la un an după, dacă ar fi fost vorba de niște alegeri libere. Acesta era primul din multe alte articole cu tente liberale pe care Medvedev avea să le facă cunoscute în timpul mandatului său, dar puține din idei s-au și concretizat. Părerile analiștilor sunt împărțite în ceea ce privește cauza. Să fi fost oare pentru că Medvedev era o simplă marionetă condusă de

Putin, care își realiza numărul liberal pentru a fi pe placul Occidentului, în timp ce păpușarul ținea bine frâiele situației din culise? Sau pentru că deși se dorea un reformator adevărat, stăpânul îi punea bețe în roate la fiecare mișcare? Sau pentru că sarcina de a reforma Rusia era pur și simplu una uriașă și că sistemul, din cauza corupției sau a enormității pure a sarcinii, se împotriva și anihila toate inițiativele?

La fel cum s-a întâmplat și cu Gorbaciov, primele măsuri vizibile ale lui Medvedev au fost niște inițiative deschise, menite să determine de la sine ceea ce în Occident piața obținea cu foarte puțin ajutor din partea guvernelor. În martie 2010, a ales orașul Skolkovo, din regiunea Moscovei, drept locul pentru ceea ce spera să devină o „Silicon Valley“ a Rusiei. Dar nu era oare o contradicție în termeni ca un guvern să stabilească prin decret un „centru de inovație“? Nu și dacă îi dăm crezare ideologului Kremlinului, Vladislav Surkov. Acesta pleda în favoarea a ceea ce el numea o „modernizare autoritară“ (sic) și susținea că liberalizarea politică nu era necesară pentru reforma economică. În opinia lui Surkov, „modernizarea spontană“ funcționa doar în țările anglo-saxone, în timp ce Franța, Japonia și Coreea de Sud (și, implicit și Rusia), se bazau pe „metode dirijiste“.

În luna care a urmat, Medvedev a anunțat încă o „reformă de sus“: Moscova avea să devină un centru financiar de talie mondială. Cum, vă întrebați? Intenția amintea de o mai veche încercare de-a sa, de a „consolida“ rubla drept o monedă internațională de rezervă (acest lucru a fost anunțat în același discurs prost conceput ținut la Evian, în care a făcut apel la realizarea unui nou tratat de securitate în urma războiului cu Georgia). Aceste măsuri dădeau dovadă de o cunoaștere

precară a psihologiei pieței, ce presupunea un amestec incredibil de speculații, presupuneri, experiență și capacitate de anticipare. Aleksandr Voloșin, fostul șef de cabinet al lui Elțin, dar și al lui Putin, a fost pus în fruntea proiectului. Voloșin era un renumit manipulator, dar chiar și așa, sarcina părea mult prea dificilă până și pentru cineva ca el. Un an mai târziu, Medvedev a anunțat că proiectul era „pe jumătate încheiat”. Se pare, așadar, că dacă progresul continuă, până la jumătatea lui 2012, Moscova va deveni o capitală financiară internațională.*[185](#)

Medvedev a devenit obsedat de incapacitatea Rusiei de a se integra în economia mondială. În 2009, capitalul străin de investiții a scăzut cu 41%. În februarie 2010, președintele l-a desemnat pe prim-ministrul adjunct, Igor Șuvalov, să se ocupe personal de îmbunătățirea imaginii Rusiei pe planul investițiilor, cu o „structură specială în minister pentru analizarea obstacolelor care le împiedică”. Șuvalov era un tânăr politician inteligent, spilcuit și pus la punct, foarte admirat de către oamenii de afaceri occidentali.

El a contribuit personal la crearea legăturilor internaționale ale Rusiei, închiriind un apartament de 400 de metri pătrați în Londra și o vilă de 1 500 de metri pătrați în Austria. Șuvalov a fost cel care a făcut ca eforturile Rusiei (vitale pentru integrarea în economia mondială) de a intra în Organizația Mondială a Comerțului să nu fie zadarnice, printr-un proces cu suișuri și coborâșuri limitat atât de obstacolele puse de americani, cât și de abordarea aparent lipsită de entuziasm a lui Putin. În iunie 2009, de exemplu, la două zile după ce negocierii comerciale ai SUA și UE au încheiat cu succes o serie de discuții cu Șuvalov, care aveau să ducă la

intrarea în OMC „până la finalul anului“, Putin a anunțat din senin că Rusia avea să se alăture organizației doar împreună cu Belarus și Kazahstan, într-o „uniune vamală unică“, chiar dacă ambele state erau cu mult în urma Rusiei în ceea ce privea negocierile cu OMC. Anunțul a părut să-i ia pe Medvedev și pe Șuvalov prin surprindere și a amânat aderarea Rusiei pe termen nedeterminat.

La întoarcerea din vizita revelatoare în California, în iulie 2010, președintele Medvedev i-a chemat la el pe toți ambasadorii Rusiei din străinătate pentru o discuție privată, în care i-a luat la rost pentru abordarea învechită a activității diplomatice (asta îmi amintește de oficialul din Ministerul de Externe care, atunci când a fost rugat să explice de ce dura atât de mult să organizeze niște interviuri cu miniștrii adjuncți, ne-a răspuns „încă mai lucrăm ca în secolul al XIX-lea“). Medvedev le-a spus cu severitate diplomaților săi să înceteze să-i mai trimită rapoarte inutile despre evenimentele internaționale. „Pot să aflu despre ele foarte bine de pe internet, și mult mai repede decât îmi spuneți voi.“ Pe viitor, serviciul diplomatic trebuia să se dedice Marii Idei a lui Medvedev, modernizarea, promovând cauza Rusiei și atrăgând investiții, în special din țările-cheie, pe care le-a numit a fi Germania, Franța, Italia, UE în general și SUA. Un oficial de la Kremlin care a fost de față a rezumat predica președintelui în felul următor: „Fie vă schimbați opiniile și mentalitățile, fie vă lăsați de diplomație“.¹⁸⁶

Mai rămânea totuși o întrebare fără răspuns, una care m-a bântuit mulți ani de la căderea comunismului înapoi. De ce nu s-a transformat oare Rusia într-o țară producătoare înfloritoare, precum China sau multe alte economii în curs de

dezvoltare? Doar avea inteligența și abilitățile necesare, o mână de lucru calificată și relativ ieftină, resurse naturale nelimitate, tot spațiul pe care și l-ar fi putut dori pentru construirea noilor fabrici, o piață disperată după bunuri occidentale... Și totuși, când ați văzut scris pe o etichetă a unui articol de îmbrăcăminte „Made in Russia“ sau ați cumpărat un computer, o cameră de luat vederi ori o piesă de mobilier fabricată în Rusia?

Există multe explicații pentru asta. Dar, de departe cel mai mare obstacol în calea investițiilor străine (sau a creării unui centru financiar internațional în Rusia) poate fi redus la un singur cuvânt – corupția – un cuvânt atât de complex, încât un important om de afaceri rus mi-a destăinuit că nu voi putea niciodată, occidental fiind, să-l înțeleg. „Hoția“, mi-a spus, „nu este hoția așa cum o știți dumneavoastră, ci este întreg sistemul, sistemul politic, organizarea financiară, poliția, justiția, guvernul, de la cel mai mic la cel mai mare. Toate sunt intercorelate și inseparabile“.

Escroci și hoți

În capitolul 3 am descris felul în care IKEA a devenit una dintre primele companii care și-au deschis magazine în Rusia condusă de Putin. Există acum 12 magazine în toată țara, în care milioane de ruși adoră să își petreacă sfârșitul de săptămână cumpărând mobilier modern la prețuri convenabile. IKEA a reușit mai bine ca oricare altă instituție să îmbunătățească aspectul și confortul apartamentelor construite în perioada sovietică. Și totuși, aparatul rusesc de stat, primarii locali, birocrății, judecătorii, poliția au făcut tot

ce le-a stat în putere să împiedice realizarea acestui lucru. Asta nu pentru că ar fi fost împotriva intrării pe piață a companiei suedeze, ci pentru că, făcând parte din aparatul rusesc, nu își puteau imagina să nu obțină profituri fabuloase pentru ei înșiși. IKEA, pe bună dreptate, a refuzat să plătească șpăgile care ar fi putut să faciliteze lucrurile. Ba compania chiar a și concediat doi directori importanți, nu pentru că ar fi oferit mită, ci pentru că ar fi închis ochii în privința unei tranzacții corupte între unul dintre subcontractanții IKEA și o companie de energie electrică. Atitudinea sa deontologică i-a cauzat probleme incredibile, care ar fi putut foarte ușor să împiedice ca unul dintre cele mai de succes magazine din lume să pătrundă pe piața rusească.

Tactica folosită cel mai des de către autoritățile corupte (și aproape toate sunt corupte) pentru a stoarce bani dintr-o afacere este să inventeze o problemă (lipsa unei autorizații de exemplu), cerând apoi bani pentru ca acea „problemă“ să fie trecută cu vederea. Dacă mita nu este plătită, problema persistă, se retrage autorizația proiectului sau, și mai rău, se cheamă poliția, iar antreprenorul sfârșește în închisoare pentru „încălcarea“ unei reglementări oarecare. Amploarea mitei depinde de anvergura companiei, așa încât e normal că autoritățile ruse au văzut în IKEA o mare și prietenoasă vacă de muls bani, în galben și albastru.

Managerul IKEA din Rusia, Lennart Dahlgren, a venit la Moscova în 1998 și a rămas aici timp de opt ani, luptându-se cu autoritățile pentru a deschide primele magazine IKEA și „Mega malluri“. A scris de atunci o carte autobiografică intitulată: *Despite Absurdity: How I Conquered Russia While It Conquered Me* (Luptând cu absurditatea: cum am cucerit Rusia în timp ce

mă cucerea și ea pe mine)¹⁸⁷, în care explică în detaliu și cu mult umor de calitate misiunea sa aproape imposibilă de a face afaceri în Rusia, fără să dea mită. După ce compania terminase de construit primul său magazin în Solnecinogorsk, în afara Moscovei, cheltuind 40 de milioane de dolari, poliția a apărut brusc și a închis întreaga zonă de construcție deoarece nu avea toate autorizațiile necesare. „Pentru a construi un mare centru comercial precum IKEA sau Mega este necesară obținerea a mai mult de 300 de autorizații diferite“, povestește Dahlgren. Primarul raionului a cerut 10 milioane, apoi 30 de milioane de ruble (mai bine de un milion de dolari) pentru repornirea construcțiilor. Dahlgren a fost de acord să plătească acești bani, dar nu primarului, ci unui organizații caritabile, în mod deschis și public. Gestul său a funcționat.

Un an mai târziu, IKEA a încercat să deschidă un magazin imens în Kimki, o suburbie a Moscovei, dar a fost împiedicată deoarece centrul comercial funcționa pe generatoare de rezervă și nu fusese construită o rețea de racord. Pentru a depăși această problemă, IKEA a trebuit să construiască două poduri de 4 milioane de dolari și să ofere un milion pentru dezvoltarea unui centru pentru copii. Fondatorul IKEA, Ingvar Kamprad, susține că companiile de energie electrică și termică rusești au înșelat compania cu 190 de milioane de dolari, cerându-i prețuri mai mari pentru electricitate și gaze. El consideră că acest lucru s-a întâmplat doar din cauza faptului că au refuzat să dea mită.

Banca Mondială publică anual un studiu în care sunt evaluate 183 de țări din lume în funcție de „ușurința cu care se fac afaceri“. În 2011, Rusia s-a clasat pe locul 123, cu mult în urma altor foste state sovietice precum Georgia (pe locul 19) și

Kîrgîzstan (pe 44). În ceea ce privește „obținerea autorizațiilor de construcție“, Rusia se situează pe locul 182, având în urma sa doar Eritreea.¹⁸⁸

Dahlgren a dorit să aranjeze o întâlnire între proprietarul IKEA, unul dintre cei mai bogați oameni din lume, o persoană entuziastă și dornică să facă afaceri în Rusia, și Putin. I l-au pasat inițial viceprim-ministrului, dar apoi Dahlgren a avut ocazia de a discuta cu cineva din anturajul lui Putin, care i-a declarat că nu credeau că IKEA chiar voia să aibă o întâlnire cu Putin. Dahlgren povestește: „Nu știam dacă vorbesc serios sau glumesc, dar mi-au spus: «IKEA este zgârcită, iar taxa în curs pentru o întâlnire cu Putin este de la 5 la 10 milioane de dolari, taxă pe care voi nu o veți plăti niciodată»“.

Revista *New Times* a citat surse din guvern spunând că o întrevvedere cu vicepremierul costă, în schimb, doar 150 000 de dolari. Un cetățean de rând i-a scris președintelui Medvedev pe contul său de Twitter că, în februarie 2011, a solicitat o întâlnire cu șeful de cabinet, Vladislav Surkov, pentru care i s-au cerut 300 000 de dolari. Medvedev i-a răspuns că: „I-am arătat mesajul tău lui Surkov. Sună la biroul lui. Spune-i cine încearcă să îți ceară bani“.

Se înțelege de la sine că toate sugestiile de acest fel, cum că oficialii de la vârf ar oferi audiențe numai în schimbul unor mite, sunt negate la nivel oficial. Pe de altă parte, nu există nici o încercare de a ascunde gradul de răspândire a fenomenului în întreaga Rusie cu toate că el a atins cote extraordinare sub actuala conducere. La o întâlnire de la Kremlin dedicată corupției, desfășurată în 29 octombrie 2010, Medvedev personal a declarat că Rusia pierde până la 33 de miliarde de dolari pe an din cauza corupției. Oficialii însărcinați cu

achizițiile de stat adună atât de mulți bani din mitele oferite de furnizori, încât această cifră constituie oficial o zecime din toate cheltuielile bugetare. Conform procurorului militar șef, 20% din bugetul militar alocat cheltuielilor de aprovizionare ajunge să fie furat de către oficialii corupți.¹⁸⁹ În ansamblu, conform declarațiilor lui Medvedev, „nivelul furturilor ar putea fi redus cu un trilion de ruble, conform celor mai precaute estimări. Iar asta înseamnă că deja am înțeles că [în sfera achizițiilor de stat] birocrații și alți oameni de afaceri lipsiți de scrupule care lucrează în acest domeniu fură sume uriașe de bani“.¹⁹⁰ Un raport independent situează nivelul corupției chiar și mai sus, la 300 de miliarde de dolari pe an, sumă egală cu un sfert din PIB.¹⁹¹

Criza financiară nu a produs nici o schimbare în lumea corupției din Rusia: între 2008 și 2009, valoarea medie a mitei în Rusia aproape că s-a triplat, conform unui raport oficial al Ministerului de Interne, ajungând la mai bine de 23 000 de ruble (776 de dolari).

Până în iulie 2010, conform aceleiași instituții, valoarea medie a mitei a atins suma de 44 000 de ruble (1 500 de dolari), iar până în 2011, a ajuns la suma incredibilă de 300 000 de ruble, sau 10 000 de dolari. Șeful Departamentului Principal al Securității Economice din cadrul Ministerului de Interne, Denis Sugrobov, a declarat în fața reporterilor: „Oficialii însărcinați cu achiziționarea și plasarea de comenzi pentru nevoile statale și municipale sunt cei mai infectați de virusul luării de mită“. Directorul biroului Transparency International din Moscova a adăugat că „10 000 de dolari este mita *medie* în afaceri, fără să fie incluse «mega proiectele». Este vorba de mita oferită de întreprinderile mijlocii oficialilor statului“.

Ciudat este că în timp ce acești anchetatori sunt la curent cu valoarea medie a mitei, se pare că nu știu și către cine sunt plătite aceste mite, sau cel puțin se întâmplă foarte rar să acționeze în consecință. În ceea ce privește factorul de intimidare a investitorilor străini, cauzat de gradul ridicat de corupție, este de ajuns să analizăm indicele de corupție stabilit de Transparency International, prin care toate țările lumii sunt clasificate în funcție de nivelul de corupție perceput printre oficialii publici și politicieni. Din 1996, Rusia a căzut de pe locul 46 în lume, pe 82 în 2000, odată cu venirea lui Putin la putere, pentru ca în 2010 să ajungă pe 154. Iar asta înseamnă, cu alte cuvinte, că există numai câteva țări în lume care sunt considerate a fi mai corupte decât Rusia.

Au existat totuși și câteva mici succese în combaterea corupției. La o întâlnire desfășurată la Kremlin, în 10 august 2010, șeful Corpului Prezidențial de Control, Konstantin Ciuicenko, i-a prezentat președintelui Medvedev raportul unui bilanț al echipamentelor medicale achiziționate de spitalele de stat. El descoperise, printre altele, că se cheltuiseră 7,5 miliarde de ruble (250 de milioane de dolari) pe 170 de tomografe, multe dintre ele costând „dublu sau triplu“ față de prețurile cerute de producător. Ciuicenko era de părere că fondurile publice erau utilizate „în mod ineficient“. Replica lui Medvedev a fost, însă, una aspră: „Știți, cred că nu e vorba numai de corupție aici, ci de un furt complet cinic și nerușinat din fondurile publice. Oamenii care săvârșesc aceste fraude nu au nici o fărâmbă de rușine și conștiință“.¹⁹² Asta a dus la punerea sub acuzare a o serie de oficiali responsabili pentru achizițiile medicale, nu doar de la baza ierarhiei, ci și din însăși administrația prezidențială. Doi dintre ei, Vadim

Mozaev și Andrei Voronin, operau în acest fel: anunțau anumiți producători de echipament medical (cum ar fi Toshiba) că au fost puși pe o listă neagră fictivă, care îi împiedica să participe la licitațiile pentru achiziții publice, și se ofereau să scoată aceste companii de pe listă dacă erau dispuse să plătească un milion de dolari în schimb. Toshiba a denunțat tentativa de escrocare la poliție, care, în urma unei anchete, i-a arestat pe cei doi oficiali responsabili, Voronin fiind condamnat la trei ani de închisoare.¹⁹³ Într-un alt caz foarte mediatizat, șeful administrației medicale din cadrul Ministerului Apărării, Aleksandr Belevitin, a fost arestat în 2 iunie 2011 pentru luarea sumei de 160 000 de dolari ca mită de la furnizorul străin al unui tomograf.¹⁹⁴

Uneori, totuși, pare că legislația Statelor Unite, Legea Practicilor Corupte Străine (FCPA), este mult mai eficientă în descoperirea acțiunilor de corupție din Rusia, decât oricare din legile rușilor. În 2010, producătorul american de ATM-uri Diebold s-a supus legii FCPA, concediind cinci manageri de vârf din filiala sa rusă, după ce a descoperit că oferiseră mită oficialilor pentru obținerea unor contracte. Producătorul german de automobile Daimler a intrat sub incidența legii FCPA pentru dare de mită în valoare de mai bine de 3 milioane de euro, în schimbul obținerii unor contracte de vânzare către clienți guvernamentali ruși. Automobilele au fost cumpărate în mare parte de către Ministerul de Interne, Ministerul Apărării și „garajul pentru obiective speciale“ care aprovizionează elita politică. Daimler a virat acești bani în niște conturi offshore. După o lungă amânare, președintele Medvedev a ordonat în noiembrie 2010 începerea unei anchete în acest caz.¹⁹⁵

Corupția merge mână în mână cu lipsa unei justiții

independentă. Puține lucruri s-au schimbat, în ciuda apelurilor lui Medvedev pentru încetarea a ceea ce el numea „nihilism legal“. Cel mai faimos caz este cel al tânărului avocat Serghei Magnițki, care a murit în închisoare în noiembrie 2009, după ce fusese arestat de aceiași oficiali care îl acuzaseră de fraudă. Magnițki era un avocat ce reprezenta o firmă cu sediul în Marea Britanie, Hermitage Capital, investitorul străin cu cel mai mare portofoliu din Rusia. Fondatorul firmei, Bill Browder, făcuse multe pentru a atrage investitori în Rusia și era un suporter autoproclamat al lui Vladimir Putin. Acesta chiar a lăudat arestarea lui Mihail Hodorkovski, ca o tentativă de curățare a mediului de afaceri rus. O parte din strategia sa însemna promovarea unor practici corporatiste sănătoase și eliminarea corupției din companiile rusești în care investise, pentru a le crește prețul acțiunilor, dar și profiturile. În noiembrie 2005, după ce încercase să oblige o companie petrolieră discretă, Surgutneftegaz (despre care se zvonește că ar avea legături cu Putin), să dezvăluie structura acționariatului său, Browder a fost trecut pe lista neagră drept o „amenințare pentru securitatea națională“ și i s-a interzis accesul în Rusia. În luna iunie a anului următor, după cum susține Hermitage, câțiva ofițeri anticorupție au făcut o serie de descinderi la birourile din Moscova ale companiei, folosind documentele fiscale și ștampilele acesteia pe care le-au sustras pentru a săvârși un furt extraordinar din bugetul de stat rus. Ancheta desfășurată de Magnițki a scos la iveală membrii unei organizații criminale care în colaborare cu niște oficiali corupți au folosit documentele furate pentru a recupera în mod fraudulos suma de 230 de milioane de dolari din taxele plătite de trei filiale ale Hermitage. Când Magnițki i-a acuzat în

mod oficial de fraudă pe ofițerii care descinseseră la birourile Hermitage, aceiași polițiști l-au arestat pe loc și l-au aruncat în închisoarea Butîrka, unde a fost reținut fără proces timp de 11 luni în condiții mizere. Magnițki s-a îmbolnăvit grav, fiindu-i refuzat accesul la tratament, și a murit în 16 noiembrie 2009. Nu există nici o constatare medicală a ultimei ore din viața sa, iar rudele au descoperit că avea degete rupte și vânătăi pe tot corpul. Conform unui raport efectuat de către Consiliul pentru Drepturile Omului instituit de președintele Medvedev, în ultimele ore din viață, când a avut nevoie de îngrijiri medicale urgente, opt ofițeri l-au încătușat și l-au dus într-o încăpere mică, în care Magnițki a fost bătut și abandonat mai bine de o oră, până când a murit. În acest timp, echipajului ambulanței care aștepta afară i-a fost refuzat accesul.¹⁹⁶

Povestea lui Magnițki pare coșmarul kafkian al unui individ distrus de un sistem nemilos și impenetrabil, în care oamenii care ar trebui să garanteze respectarea legii sunt aceia care o și încalcă, iar infractorii au ocazia de a-l judeca pe cel care i-a acuzat. Hermitage a desfășurat de atunci o serie de anchete detaliate în acest caz și a alcătuit un dosar impresionant de dovezi. Anchetele au scos la iveală sume colosale de bani aflate în conturi din străinătate, aparținând unui anume Vladlen Stepanov, soțul Olgăi Stepanova care, în calitate de șef al Inspectoratului Financiar nr. 28 din Moscova, autorizase „rambursarea taxelor“ către companiile fictive. Averele soților Stepanov este estimată la 39 de milioane de dolari (de 1 000 de ori mai mare decât venitul lor comun declarat). Aceștia dețin vile de lux în Golful Persic și în Marea Adriatică, și încă una în apropierea Moscovei, în valoare de 20 de milioane de dolari. Nu-i rău pentru un simplu funcționar

fiscal de stat. Presupușii lor complici din administrația financiară și poliție au la rândul lor averi fabuloase. Hermitage a reușit să identifice bunuri în valoare de 3 milioane de dolari, obținute, de exemplu, de către familia locotenent-colonelului Artiom Kuznețov (al cărui salariu oficial este de 10 200 de dolari), în anii după arestarea lui Magnițki.¹⁹⁷

În Rusia, acuzațiile aduse de Hermitage au rămas necercetate. În urma raportului întocmit de Consiliul său pentru Drepturile Omului, președintele Medvedev a numit moartea lui Magnițki o „crimă”. Mai mulți ofițeri de rang înalt din închisoare au fost concediați, iar doi medici ai închisorii au fost acuzați într-un final de neglijență. Deși raportul a mai scos la iveală și o serie de nereguli fundamentale din procesul de urmărire a lui Magnițki (inclusiv faptul că acesta fusese anchetat exact de oamenii împotriva cărora depusesese mărturie), cei care se presupune că ar fi responsabili pentru uriașa fraudă pe care i-au înscenat-o au rămas nepedepsiți, ba chiar unii dintre anchetatori au fost recompensați și promovați pentru serviciile aduse. Astfel, inspectorul fiscal acuzat de Hermitage, Olga Stepanova, lucrează acum la Rosoboronpostavka, agenția de achiziții a Ministerului Apărării, al cărui ministru, Anatoli Serdiukov, s-a nimerit să fie un fost șef al Biroului Federal pentru Taxe și Impozite.

În iulie 2011, Departamentul de Stat american a anunțat impunerea unei interdicții de viză pentru acei oficiali de stat ruși despre care se crede că ar avea legătură cu moartea lui Magnițki. Dar, în loc să ancheteze cazul scos la iveală de către Hermitage, Kremlinul a anunțat represalii, trecând pe lista neagră anumiți cetățeni americani. Cât de sus urcă legăturile ticăloșilor Rusiei, care sunt atât de evidente la nivelul de jos și

mijlociu al statului? Pur și simplu, la nivelul de sus al ierarhiei nu există fapte verificabile de corupție, ci doar o sumedenie de speculații, bârfe, acuzații și probe neesențiale. Este drept că Putin nu se sfiește să se afișeze purtând ceasuri extrem de scumpe care sugerează un venit cu mult peste cel oferit de salariul său de la stat, la fel cum nici Dmitri Medvedev nu o face. Mai multe site-uri de internet au publicat fotografiile ale celor doi purtând ceasuri care costă mai mult decât salariul lor pe tot anul.

Este celebră afirmația comentatorului Stanislav Belkovski, cum că ar avea „probe” că averea lui Vladimir Putin s-ar ridica la 40 de miliarde de dolari. Conform lui Belkovski, Putin controlează 37% din acțiunile companiei de extracție a petrolului, Surgutneftegaz, ar deține 4,5 % din Gazprom și cel puțin 75% dintr-o companie secretă cu sediul în Elveția, care se ocupă cu comercializarea petrolului, Gunvor, fondată de un prieten de-al său, Ghennadi Timcenko.¹⁹⁸ Din păcate nu există nici o modalitate de a verifica aceste afirmații, iar Belkovski este cunoscut ca fanfaron din fire. Însuși Putin a descris aceste afirmații ca fiind „doar niște mizerii culese din nasul cuiva și mânjite pe bucăți de hârtie”. Un important om de afaceri rus, care îi cunoaște atât pe Putin, cât și pe Timcenko, mi-a spus că aceste sume sunt absurde și că Putin nici măcar nu are nevoie de asemenea sume uriașe de bani deoarece, asemenea unui boss mafiot, poate să *aibă* pur și simplu tot ce își dorește. Importantă nu este deținerea unor bunuri, ci controlul, rețeaua de relații.

Este de netegăduit, desigur, că a existat un cerc de oameni de afaceri apropiați lui Putin care au acumulat averi uriașe în timpul mandatelor lui de președinte.¹⁹⁹ Și ar fi surprinzător

dacă prietenii nu s-ar simți îndatorați față de el.

Conform unui clasament al celor mai bogați oameni din Rusia publicat de revista *Finans* în februarie 2011, Ghennadi Timcenko se situează pe locul al 17-lea, cu o avere personală de 8,9 miliarde de dolari. Compania acestuia, Gunvor, a devenit cea de-a treia companie ca mărime care se ocupă de comercializarea petrolului, livrând o treime din exporturile Rusiei, inclusiv acelea ale celor mai mari companii de stat, Rosneft și Gazprom Neft. Timcenko și Putin se cunosc încă de pe vremea când acesta din urmă lucra la primăria orașului Sankt-Petersburg. Conform ziarului *Financial Times*, arhivele companiilor arată că cei doi au lucrat împreună la începutul anilor '90 într-o companie cunoscută sub numele de Golden Gates, înființată pentru a construi un terminal petrolier în portul din Sankt-Petersburg, dar care a pierdut în fața crimei organizate. Arhivele parlamentare locale arată că o companie deținută de Timcenko mai era și „beneficiara, sub o schemă învăluită în scandal, a unei cote mari pentru export de petrol contra alimente, orchestrată de Putin pe când lucra ca șef al comitetului de relații economice externe din cadrul administrației primăriei, în 1991“. De asemenea, se mai spune și că Timcenko ar avea legături apropiate cu Surgutneftegaz, compania petrolieră loială Kremlinului a cărei structură partenerială nu se cunoaște.²⁰⁰

Arkadi și Boris Rotenberg, partenerii de judo ai lui Putin din tinerețe, au fiecare o avere estimată la 1,7 miliarde de dolari. Una dintre companiile lui Arkadi a primit o serie de contracte importante pentru pregătirea Jocurilor Olimpice de la Soci din 2014, iar alta este implicată în construirea gazoductului Nord Stream care trece pe sub Marea Baltică.

Frații Rotenberg, în schimb, au fondat împreună cu Ghennadi Timcenko clubul de judo Iavara-Neva, al cărui președinte onorific este chiar Putin (printre managerii săi numărându-se, întâmplător, viceprim-ministrul Viktor Zubkov).

Iuri Kovalciuk, vecinul lui Putin în cooperativa de vile Ozero, din anii '90, este acționarul majoritar al Băncii Rossia și al National Media Group, având o avere estimată la 970 de milioane de dolari. În februarie 2011, grupul său media, care controla deja două posturi naționale de televiziune, RenTV și Kanal 5, a cumpărat de la Roman Abramovici 25% din acțiunile unuia dintre cele mai populare posturi rusești, Kanal 1, pentru doar 150 de milioane de dolari. Conform unui raport despre corupție întocmit de opoziție, activele Băncii Rossia au crescut de la 236 de milioane de dolari la începutul lui 2004, la 8,2 miliarde de dolari în octombrie 2010, fiind obținute în special prin achiziționarea, la prețuri reduse, a unor active importante ale Gazpromului.²⁰¹

Nikolai Șamalov, un alt vecin de vilă și coproprietar al Băncii Rossia, deține o avere de 590 de milioane de dolari. Numele său a ajuns în atenția presei la finalul lui 2010, în legătură cu niște zvonuri de senzație, cum că, în sudul Rusiei, într-o localitate numită Ghelendjik, lângă Soci, s-ar fi construit un „palat“ pentru Putin. Pe internet au apărut o serie de fotografii făcute din avion cu un palat asemănător cu cel de la Versailles, indicându-se și locul unde era situat – la capătul unui drum izolat de lângă coasta Mării Negre. Șamalov s-a dovedit a fi proprietarul oficial al „vilei“. Cu toate acestea, unul dintre foștii săi parteneri de afaceri, Serghei Kolesnikov, susținea că ar fi deținut dovezi cum că palatul fusese de fapt comandat de către Departamentul pentru Proprietăți al

Kremlinului, în 2005, când era Putin președinte, și că fusese construit pentru folosința sa personală. *Novaia Gazeta* a publicat ulterior ceea ce susținea că ar fi o copie autenticată a contractului original pentru construirea palatului, semnată de Vladimir Kojin, administratorul proprietăților Kremlinului. Când jurnaliștii de investigații au încercat să viziteze palatul, agenți de pază ai statului le-au interzis accesul, chiar dacă locul se presupunea a fi proprietatea personală a lui Șamalov. Întreaga poveste a ieșit la iveală după ce Kolesnikov i-a adresat o scrisoare deschisă președintelui Medvedev prin care îi cerea să ancheteze reclamațiile sale. El fusese implicat personal în proiect până în 2009, când a fost înlăturat pentru că ar fi atras atenția asupra unor acte de corupție. Kolesnikov susținea că la ridicarea palatului se folosea o companie de construcții de stat și că o serie de fonduri de stat fuseseră direcționate în mod ilegal înspre acest proiect. Kremlinul și purtătorul de cuvânt al lui Putin au negat, desigur, afirmațiile acestuia. În martie, în încercarea, se pare, de a înăbuși scandalul, Șamalov a vândut palatul unui alt om de afaceri, Aleksandr Ponomarenko, un partener de-al lui Arkadi Rotenberg, fără a fi, însă, un apropiat de-al lui Putin.

Rețeaua de corupție care înghite atât de mult din averea țării influențează viața fiecărui cetățean rus, de la șoferul care mituiește un polițist de circulație la micul proprietar de magazin care oferă bani unui agent de la Direcția de Sănătate Publică pentru obținerea unui aviz fals de salubritate și până la funcționarul de la Kremlin care escrochează cu milioane de dolari vreo companie comercială străină.

Procurorul spaniol José Grinda Gonzalez, care a condus o lungă anchetă cu privire la mafia rusească din Spania, soldată

cu 60 de arestări, a ajuns la concluzia că era imposibil să deosebești activitățile guvernului de cele ale grupărilor criminale. Conform unei telegrame publicate pe site-ul de internet Wikileaks, acesta le-a mărturisit diplomaților americani că Rusia devenise practic un „stat mafiot“ și că existau „legături dovedite între partidele politice ruse, crima organizată și traficul de arme“, arătând că autoritățile recurgeau la grupările de crimă organizată pentru a desfășura operațiuni pe care „guvernul nu s-ar fi convenit să le facă“, cum ar fi vânzarea de arme kurzilor pentru destabilizarea Turciei. Orice șef de clan interlop care sfida FSB-ul ar fi putut fi „eliminat“ fie prin omorâre, fie prin „aruncarea lui după gratii pentru a nu mai concura la deținerea influenței“.²⁰²

Corupția nu este doar o piedică în calea investițiilor și un distrugător al economiei, ci este controversată și din punct de vedere politic. Opoziția a denumit partidul lui Vladimir Putin, Rusia Unită, „partidul escrocilor și al hoților“, un slogan pe care sunt siguri că majoritatea rușilor îl recunosc, cu atât mai mult cu cât Rusia Unită a încercat să-l dea în judecată pe inițiatorul ei, Aleksei Navalni, pentru calomnie.

Navalni este avocat, om de afaceri și activist politic de vreo 35 de ani, iar misiunea lui este să elimine unul câte unul straturile de mizerie din lumea afacerilor corporatiste ruse. El a descoperit acte de corupție de proporții fabuloase, fiind în același timp unul dintre cei mai populari bloggeri din internetul rusesc. Navalni a cumpărat acțiuni în companii controlate de stat precum Gazprom, Rosneft și Transneft (care administrează conductele de petrol ale statului) și a început să ancheteze situația lor financiară. Unele dintre descoperirile sale au dus la începerea unor anchete penale, provocând însă

furia autorităților. Într-un caz, a descoperit că Gazpromul cumpăra gaze de la o întreprindere mică, Novatek, printr-un intermediar, Transivenstgas, deși ar fi putut să le cumpere direct la un preț cu 70% mai mic. Intermediarul a direcționat cel puțin 10 milioane de dolari din diferență către o companie frauduloasă de consultanță. Într-un alt caz, VTB, o importantă bancă de stat, a cumpărat 30 de instalații de foraj din China, din nou la un preț foarte umflat, printr-un intermediar care a păstrat diferența de 150 de milioane de dolari. Cea mai senzațională afirmație a sa este că Transneft ar fi delapidat „cel puțin 4 miliarde de dolari“ în timpul construirii unei conducte de petrol lungă de 4 000 de kilometri, din Siberia de Est până la Oceanul Pacific.²⁰³

Navalni își publică anchetele pe un blog rusesc, Live Journal, și are nenumărați fani pe Twitter. Recent a fondat un nou site, RosPil.info, „de luptă împotriva birocratilor care se folosesc de sistemul de achiziții de stat pentru a se îmbogăți“. Site-ul valorifică o decizie mai veche de-a președintelui Medvedev de a posta toate licitațiile publice pe internet. Navalni își roagă, așadar, cititorii să semnaleze orice act care trezește suspiciuni („de exemplu, un contract de 5 milioane de ruble pentru crearea unui site guvernamental, cu un termen limită de depunere a înscrierilor de o săptămână“), astfel încât experții să le poată analiza și verifica mai apoi. În urma unor asemenea denunțuri, zeci de licitații dubioase au fost deja anulate: site-ul susținea în august 2011 că ar fi dejucat contracte corupte în valoare de 7 miliarde de ruble²⁰⁴, printre care cererea unui guvernator regional de a cumpăra 30 de ceasuri de mână din aur și diamante („un cadou pentru a ne onora profesorii“), o comandă a Ministerului de Interne pentru

un pat din lemn rar suflat cu aur și sculptat manual, dar și o comandă de la autoritățile din Sankt-Petersburg pentru blană de nurcă în valoare de 2 milioane de ruble pentru 700 de pacienți internați într-o clinică de psihiatrie.²⁰⁵

[181](#) Interviu cu Aleksei Kudrin, 14 decembrie 2010

[182](#) Interviu cu Gherman Gref, 7 decembrie 2010

[183](#) Serghei Guriev și Aleh Țivinski, 'Challenges Facing the Russian Economy after the Crisis', în Sergei Guriev, Anders Aslund și Andrew Kuchins (ed.), *Russia After the Global Economic Crisis* (The Peterson Institute for International Economics, 2010), p. 21

[184](#) Interviu cu Arkadi Dvorkovici, 29 iunie 2011

[185](#)* Cartea lui Angus Roxburgh a apărut în anul 2012. (n.red.)

[186](#) *Kommersant*, nr. 124, 13 iulie 2010

[187](#) Disponibil la momentul actual numai în rusă și suedeză

[188](#) <http://www.doingbusiness.org/rankings> (ultima accesare 7 septembrie 2011). Primele zece țări în ordinea ușurinței cu care se fac afaceri sunt, în ordine: Singapore, Hong Kong, Noua Zeelandă, Marea Britanie, Statele Unite, Danemarca, Canada, Norvegia, Irlanda, Australia.

[189](#) http://www.gazeta.ru/politics/2011/05/24_a_3627341.shtml (ultima accesare 7 septembrie 2011).

[190](#) <http://news.kremlin.ru/transcripts/9368> (ultima accesare 7 septembrie 2011)

[191](#) Raport întocmit de către fundația INDEM, citat în V. Milov, B. Nemțov, V. Rîjkov și O. Șorina (ed.), *Putin. Korupția. Nezavisimîi ekspertnîi doklad* (Moscova, 2011)

[192](#) <http://eng.kremlin.ru/news/752> (ultima accesare 7 septembrie 2011)

[193](#)

http://www.vedomosti.ru/politics/news/1247042/skandal_s_zakupkami_tomografov (ultima accesare 7 septembrie 2011)

[194](#) http://ria.ru/trend/belevitin_case_02062011/ (ultima accesare 7 septembrie 2011).

[195](#) *Financial Times*, 12 noiembrie 2010

- [196](http://en.rian.ru/russia/20110706/165063309.html) <http://en.rian.ru/russia/20110706/165063309.html> (ultima accesare 8 septembrie 2011)
- [197](http://russian-untouchables.com/eng/) Vezi <http://russian-untouchables.com/eng/> (ultima accesare 7 septembrie 2011).
- [198](#) *Guardian*, 21 decembrie 2007. Într-un alt interviu acordat ziarului *Die Welt*, Belkovski a susținut că Putin deținea 50% din Guvnor, mai degrabă decât 7%.
- [199](#) Propriul site de internet al lui Putin reeditează un articol din ziarul de opoziție *Novaia Gazeta* despre rețeaua de prieteni de afaceri și interese ale premierului: <http://premier.gov.ru/pda/eng/premier/press/ru/4558/> (ultima accesare 7 septembrie 2011).
- [200](#) *Financial Times*, 15 mai 2008
- [201](#) Milov, Nemțov, Rîjkov și Șorina (ed.), *Putin. Korupția. Nezavisimîi expertnîi doklad*
- [202](#) *Guardian*, 1 decembrie 2010
- [203](http://navalny.livejournal.com/526563.html) <http://navalny.livejournal.com/526563.html>
- [204](http://rospil.info/results) <http://rospil.info/results>
- [205](#) Vezi descrierea excelentă oferită de Julia Joffe despre munca lui Navalni în *The New Yorker*, 4 aprilie 2011.

CAPITOLUL 13

TANDEMOLOGIE

O bicicletă construită pentru doi

Încă de la instalarea lui Medvedev în funcția de președinte și a lui Putin în cea de prim-ministru, rușii și străinii deopotrivă au căutat semne care să indice posibile diferențe între cele două jumătăți ale „tandemului” conducător. Deosebirile dintre ei sunt mai mult de ordin stilistic decât de substanță. Căutările atât de meticuloase au dat naștere echivalentului modern al kremlinologiei, analizarea fotografiilor și a frazelor în speranța de a desluși ce se petrece în cotloanele ascunse ale Kremlinului (sau în mințile lui Putin și lui Medvedev) putând fi numită „tandemologie”.

Diferențele dintre cei doi bărbați sunt minimizezate adesea din cauza lipsei unei schimbări reale de la venirea la putere a lui Medvedev, dar, desigur, lipsa de rezultate nu înseamnă implicit că nu se dorește o schimbare. Aș putea argumenta că, deși în privința politicii externe, așa cum am putut vedea, nu exista aproape nici o diferență între cei doi politicieni, în privința economiei și drepturilor omului, erau diferențe de opinie. Mai mult, aceste diferențe au devenit mai pronunțate în cea de-a doua jumătate a mandatului lui Medvedev, când s-a creat o anumită rivalitate între cei doi, fiecare părând să facă

manevre pentru a deveni candidatul „puterii“ la președinție în alegerile din 2012. Cert este că cei doi bărbați și-au creat două cercuri separate de susținători, lucru care nu ar fi fost posibil dacă părerile lor ar fi fost identice. Ei ar fi putut, de fapt, să formeze nucleeele a două partide politice diferite, oferind soluții alternative pentru viitorul Rusiei. Motivul pentru care nu s-a întâmplat acest lucru este acela că Putin a ținut de fiecare dată strâns frâiele situației, plecând rareori urechea la soluțiile lui Medvedev. Acesta a devenit tot mai frustrat să stea pe scaunul din spate și s-a hotărât să candideze pentru un al doilea mandat prezidențial. Dar cei doi căzuseră de acord dinainte să nu candideze unul împotriva celuilalt, iar Medvedev știa că dacă Putin se hotăra să se întoarcă la Kremlin, atunci sigur s-ar fi întors. De data aceasta, miza era mai mare ca niciodată: la sfârșitul lui 2008, Medvedev prelungise durata mandatului de președinte de la patru la șase ani.

Printre primele gesturi de sfidare ale lui Medvedev, cel mai simbolic a fost acela de a-l primi în audiență, în ianuarie 2009, pe editorul ziarului de opoziție, *Novaia Gazeta*, la zece zile după ce unul dintre jurnaliștii săi fusese împușcat de un asasin plătit. Pentru a înțelege greutatea acestui fapt, trebuia să-i auziți, așa cum am făcut-o eu, pe membrii echipei lui Putin cum tunau și fulgerau împotriva ziarului, pe care îl considerau ca inacceptabil. Este vorba despre același cotidian care publica înainte atacurile viguroase ale Annei Politkovskaia împotriva sistemului lui Putin. Chiar și oamenii prim-ministrului foloseau un limbaj obscen la adresa lui, susținând că și Putin era de aceeași părere. Ziarul, deținut de către fostul președinte sovietic Mihail Gorbaciov în parteneriat cu proprietarul

gazetelor londoneze *Evening Standard* și *Independent*, Aleksandr Lebedev, este un combatant mic, dar răsunător, împotriva corupției și a conducerii autoritare. Unul dintre tinerii săi reporteri, Anastasia Baburova, mergea pe o stradă din Moscova împreună cu un avocat pentru drepturile omului, Stanislav Markelov, când au fost amândoi împușcați mortal. Markelov, care apăra victimele atrocităților comise de ruși în Cecenia și activiștii antifasciști, colaborase strâns cu ziarul și se crede că el ar fi fost ținta principală a asasinului, în timp ce Baburova a fost omorâtă pentru eliminarea martorilor.

După asasinat, într-o acțiune ce contrasta puternic cu reacția blândă a lui Putin legată de moartea Annei Politkovskaia, președintele Medvedev l-a sunat pe Dmitri Muratov, editorul ziarului, care povestește: „Ne-a invitat pe mine și pe Gorbaciov la Kremlin să discutăm situația. Nu mă așteptam la asta. Când ne-am întâlnit, și-a exprimat condoleanțele și chiar a și menționat numele părinților Anastasiei fără să consulte vreo notiță“. Muratov susține că Medvedev i s-a părut complet sincer, și mi-a amintit: „Când a fost ucisă Anna Politkovskaia, Putin a declarat că moartea ei a afectat mai mult decât viața ei țara!“ Muratov subliniază faptul că, spre deosebire de ucigașii Annei Politkovskaia, cei care i-au asasinat pe Baburova și Markelov, membri ai unei grupări neonaziste, au fost descoperiți și condamnați la închisoare pe viață. [206](#)

Când Muratov i-a mărturisit că uciderea a patru dintre jurnaliștii săi, începând cu anul 2000, l-au făcut să se întrebe dacă nu ar fi mai bine să desființeze ziarul, Medvedev i-a răspuns: „Slavă Domnului că există acest ziar“. A fost chiar de acord să ofere presei ruse primul său interviu în calitate de

președinte, în *Novaia Gazeta*, cel mai urât ziar de către Putin, și i-a spus lui Muratov: „Știți de ce? Pentru că nu ați încercat niciodată să lingușiți pe nimeni“. În interviul acordat trei luni mai târziu, Medvedev s-a distanțat în mod public de ideea lui Putin de „contract social“ prin care statul oferea stabilitate cetățenilor săi și un anumit grad de prosperitate în schimbul docilității politice. „Nu poți să pui în balanță democrația cu bunăstarea“, a declarat Medvedev. El avea să-i ofere Rusiei atât libertatea, cât și prosperitatea.

Chiar în ziua publicării articolului, 15 aprilie, Medvedev a ținut o ședință extraordinară a Consiliului Prezidențial pentru Drepturile Omului. Întâlnirea a durat mai multe ore, dar Medvedev a dat dispoziție echipei sale să publice desfășurarea acesteia pe etape pe site-ul său, o idee fără precedent până atunci, care garanta transmiterea în întregime a cuvintelor sale și a orice aveau de spus activiștii pentru drepturile omului.

Medvedev i-a criticat pe acei oficiali care încercaseră să împiedice dreptul la protest sau care anchetaseră ONG-urile, recunoscând că „mașinăria guvernamentală“ era „impregnată de corupție“. O parte din discuție s-a concentrat pe evocarea oficială a istoriei ruse, într-un moment în care democrații erau îngrijorați de tendința tot mai accentuată de minimalizare a monstruoșității reprezentată de stalinism. Unul dintre vorbitori, Irina Iașina, fost vicepreședinte al Fundației Rusia Deschisă a lui Mihail Hodorkovski, a vorbit foarte direct despre moștenirea comunistă: „Țara noastră a primit o moștenire teribilă. Pe tot parcursul secolului XX, valoarea vieții umane a fost negată, iar drepturile omului au fost călcate în picioare, ca să mă exprim blând. Dar acum noi, copiii și

nepoții celor care au trăit în acest secol, trebuie să încercăm să schimbăm cumva situația“.

Medvedev a replicat: „Trebuie să-i dau dreptate domnișoarei Iașina, spunând că tot secolul XX a reprezentat un refuz al valorii vieții umane“.

Șase luni mai târziu, într-un videoblog publicat de Ziua Comemorării Victimelor Represiunilor Politice, președintele Medvedev părea să lovească în autorii noilor manuale școlare, care încercau să-l prezinte pe Stalin într-o lumină mai bună, spunând: „Haideți să ne gândim puțin: milioane de oameni au murit în urma terorii și a falselor acuzații, milioane. Acești oameni au fost privați de toate drepturile, chiar și de dreptul la o înmormântare decentă și omenosă; ani de zile numele lor au fost pur și simplu șterse din istorie. Din păcate, și astăzi mai poți auzi voci care susțin că acele victime nenumărate au fost justificate de vreun scop național suprem. Sunt de părere că nu se poate înregistra nici un fel de progres, succes sau aspirație națională cu prețul suferințelor și pierderilor umane. Nimic nu poate fi mai presus de valoarea vieții umane. Și nu există nici o scuză pentru represiune“.

Aceste declarații se diferențiază mult de cele ale lui Putin care, în timpul mandatului său de președinte, a reinstaurat vechiul imn național sovietic, a cerut reintroducerea în școli a orelor de antrenament militar elementar din perioada sovietică și a permis publicarea unui manual pentru profesorii de istorie, în care Stalin era descris drept un „administrator eficient“. Unul dintre motivele represiunilor lui Stalin, în timpul căruia milioane de oameni au fost încarcerați sau uciși, era prezentat ca fiind „obiectivul de a garanta eficiența maximă a aparatului de guvernare“, în timp ce Marea Teroare

din anii '30 reușise „crearea unei noi clase de guvernare potrivite pentru sarcina de modernizare în condițiile unor resurse limitate“.

Acțiunile lui Medvedev nu s-au redus doar la „vorbărie de tip liberal“. El a făcut pași mici, dar reali, care le-au ridicat moralul democraților. În ianuarie 2009, de exemplu, a blocat discret un proiect de lege susținut de Putin, care ar fi extins definiția trădării, incluzând aproape orice formă de critică adusă guvernului sau orice fel de contact cu străinii. Medvedev a declarat că a fost influențat de protestele din mass-media și societate împotriva schimbării propuse.

De asemenea, a mai luat măsuri și pentru apărarea dreptului la protest. Încă din iulie, activiștii din opoziție începuseră să organizeze mitinguri neautorizate în ultima zi a fiecărei luni cu 31 de zile, pentru a atrage atenția asupra Articolului 31 din Constituție, care garantează dreptul la întrunire. Mitingurile au fost sparte invariabil la numai câteva minute de către jandarmi, iar protestatarii au fost arestați. Duma a trecut apoi o lege prin care protestele în stradă erau și mai mult restricționate, dar în noiembrie, Medvedev a respins-o. Putin a declarat, în schimb, că este normal ca poliția să „bată demonstranții în cap cu bastonul, dacă se află în locul nepotrivit“.

În iunie 2010, o lege a Dumei a extins atribuțiile serviciilor de securitate pentru a „lupta împotriva extremismului“. Legea ar fi permis FSB-ului să emită avertismente persoanelor despre care credea că „sunt pe cale“ să comită o infracțiune, și să le amenințe cu pedeapsa, să le amendeze sau chiar să le rețină până la 15 zile pentru nerespectarea ordinelor. După ce Consiliul său pentru Drepturile Omului s-a plâns că legea

„readucea la viață cele mai rele practici ale statului totalitar“, președintele Medvedev a reușit să o atenueze, insistând: „Vreau să știți că acest lucru a fost făcut din ordinele mele directe“.

În acest stadiu, Putin și Medvedev nu s-au contrazis niciodată în mod deschis. Reprezentanții lor se aflau însă într-o continuă bătălie a ideilor. Imediat după alegerea lui Medvedev în funcția de președinte, a fost instituită o echipă de experți liberală, Institutul pentru Dezvoltarea Contemporană (INSOR), acesta devenind președintele consiliului de administrație. Directorul institutului, Igor Iurgens, susține că președintele este de acord cu „unele, dar nu cu toate“ părerile sale și că în timp, Medvedev a virat, de fapt, tot mai mult în direcția ideilor INSOR. În februarie 2010, institutul a publicat un lung raport intitulat „Rusia în secolul XXI: o viziune pentru viitor“, care sugera anularea multora dintre reformele politice ale lui Putin, propunând un sistem de tip occidental format din două partide, o presă fără imixtiunea statului, instanțe judecătorești independente, guvernatori regionali aleși în mod direct și un serviciu de securitate redus. Raportul a fost criticat imediat de către consilierul de imagine al lui Putin, Vladislav Surkov, care a declarat: „Nu puteți crea democrația în trei zile, nu puteți transforma un copil în adult așa, pur și simplu“.

Dar în noiembrie, însuși Medvedev și-a întors armele împotriva mult-lăudatei „stabilități“ a lui Putin, cuvintele sale amintind de acelea ale lui Gorbaciov, care numise perioada de guvernare comunistă de dinaintea venirii lui la putere „ani de stagnare“. Într-un videoblog, Medvedev părea să condamne guvernarea *de facto* monopartidă a partidului Rusia Unită al lui Putin: „Nu e nici un secret că deja de mai mult timp încoace

au început să apară semnele unei stagnări în viața noastră politică, însăși stabilitatea părând să se transforme într-o stagnare. O astfel de stagnare este la fel de dăunătoare atât pentru partidul de la conducere, cât și pentru forțele din opoziție. Dacă opoziția nu are nici o șansă de a câștiga o luptă cinstită, atunci poate să decadă și să devină marginală. Dacă partidul de la conducere nu pierde niciodată nici o alegere, nu face decât să se plafoneze, ajungând la rândul lui să decadă, la fel ca orice organism viu static. Din aceste cauze, a ajuns să fie necesară ridicarea nivelului de competiție politică“.

În ciuda încurajărilor aparente ale lui Medvedev adresate presei de a risca, Kremlinul și-a păstrat controlul total asupra posturilor centrale de televiziune. La sfârșitul lui noiembrie, replicile de încheiere ale emisiunii săptămânale moderate de renumitul prezentator Vladimir Pozner au fost cenzurate deoarece făceau referire la moartea în închisoare a lui Serghei Magnițki. Un alt jurnalist de televiziune respectat, Leonid Parfionov, a profitat de o ceremonie de premiere pentru a lansa un atac tăios împotriva felului în care erau controlate buletinele de știri televizate, în mare parte tocmai de către cei prezenți la ceremonie. Acesta a declarat că buletinele de știri începuseră să semene cu propaganda sovietică, fără să lase loc comentariilor critice, sceptice sau ironice despre prim-ministru sau președinte. „Correspondentul... nu este un jurnalist, ci un birocrat care urmează legile și logica ascultării“, a susținut Parfionov.

Ironia făcea ca însuși Medvedev să se fi folosit chiar în septembrie de controlul asupra televiziunii de stat, recurgând la tehnici de propagandă falsă, luate parcă direct din manualul Partidului Comunist, pentru a-l discredita și apoi a-l înlătura

de la putere pe primarul corupt al Moscovei, Iuri Lujkov, gest care nu mai făcea nici o aluzie la înclinațiile lui democrate. Încă de la abolirea de către Putin a alegerilor primarilor, nu se mai puneau problema descotorosirii de Lujkov prin intermediul urnelor de vot, acest lucru trebuia făcut prin decret prezidențial. Era însă nevoie de un motiv întemeiat, cu atât mai mult cu cât era vorba de un primar puternic, precum Lujkov. Practicile sale corupte nu puteau fi mai clare de atât: toată lumea știa că soția acestuia devenise cea mai bogată femeie din Rusia, odată cu obținerea celor mai importante contracte de construcții din Moscova pentru propria companie. Lujkov avea însă rădăcini puternice la Kremlin, fiind în funcție încă de pe vremea lui Elțin. Era încă foarte popular; în plus, transformase Moscova într-un exemplu strălucitor de renaștere postcomunistă, bucurându-se, pe deasupra, și de sprijinul lui Putin. Dar Medvedev își dorea să se descotorosească de el, ultima picătură fiind criticile publice aduse de Lujkov deciziei președintelui de a opri construirea unei autostrăzi controversate care avea să treacă printr-o pădure seculară a Moscovei. La o ședință cu niște jurnaliști din Sankt-Petersburg, Medvedev a adoptat limbajul lui Putin pentru a-l acuza pe Lujkov că „își zdrăngăne ouăle“, o expresie rusească bizară care înseamnă să vorbești prostii.

Medvedev a pus în funcțiune vechea mașină de propagandă, iar jurnaliștii „birocrati“ descriși de Parfionov au fost rugați să asculte de stăpânii lor. Toate cele trei posturi principale de televiziune au transmis documentare care puneau într-o lumină proastă caracterul lui Lujkov. A fost criticată politica sa de „restaurare“ a patrimoniului arhitectural al Moscovei, prin care permisesse dezvoltatorilor

să păstreze doar fațadele clădirilor din secolul al XVII-lea, demolând însă interioarele. De asemenea, l-au mai învinuit și pentru ambuteiajele din trafic și au prezentat averea fabuloasă a soției sale. În plus, l-au ridiculizat că își petrecuse vara caniculară a lui 2010, pe când Moscova era acoperită de un smog toxic provenit de la incendiile de turbă, în străinătate sau îngrijindu-se de stupii săi de albine, în loc să-i asiste pe moscoviți în suferințele lor.

În 17 septembrie, Lujkov a fost chemat la Kremlin, unde șeful de cabinet al lui Medvedev i-a cerut să „plece fără scandal“. Dar Lujkov nu a plecat fără scandal. Mai întâi și-a petrecut o vacanță de o săptămână în Austria, după care, în 27 septembrie, i-a scris o scrisoare lui Medvedev în care i-a criticat pretențiile de a fi un democrat, acuzându-l de lansarea unei „campanii de defăimare fără precedent“ pentru a se descotorosi de un primar „mult prea independent și mult prea incomod“. Lujkov a cerut restabilirea alegerilor pentru primărie și a susținut că singurul motiv pentru care Medvedev voia să se descotorosească de el era să își pună unul dintre propriii aliați în scaunul de primar, sporindu-și astfel șansele la viitoarele alegeri prezidențiale. „Aveți două opțiuni“, i-a scris Lujkov: „concediați-mă, dacă aveți motive suficiente de întemeiate, ori distanțați-vă public de aceia care v-au făcut această favoare [a campaniei false de propagandă]“. În dimineața următoare, Medvedev l-a dat afară pe primar, invocând drept cauză „pierderea încrederii“.

A fost, totuși, nevoie de încă două săptămâni pentru desemnarea unui alt primar, semn că Putin și Medvedev nu au putut să cadă de acord asupra unui candidat. Într-un final, a fost ales Serghei Sobjanin, mâna dreaptă a lui Putin, care era și

șeful său de cabinet, datorându-i întreaga sa carieră. Întâmplător, Sobianin cunoștea foarte puține lucruri despre capitala pe care trebuia să o conducă, deoarece locuise la Moscova doar cinci ani, timp în care observase faimoasele ambuteiaje din trafic exclusiv prin geamurile fumurii ale limuzinei oficiale, în timp ce gonea prin coloana specială rezervată elitelor. Și dacă Lujkov avea dreptate să bănuiască că Medvedev își dorise să-și instaleze unul dintre susținători în scaunul de primar, atunci el pierduse în fața lui Putin această bătălie importantă, și avea să mai piardă multe altele pe viitor.

Încă de la începutul mandatului, încercarea lui Medvedev de a-și crea o imagine liberală fusese subminată de menținerea magnatului petrolului, Mihail Hodorkovski, la închisoare. Pedeapsa sa trebuia să ia sfârșit în 2011, dar dușmanii acestuia (Hodorkovski vorbește explicit de viceprim-ministrul Igor Secin) erau hotărâți să-l țină mai mult timp după gratii. Cu siguranță că nu își doreau să fie eliberat înainte de alegerile parlamentare și prezidențiale. Așa că, în februarie 2009, a fost inițiat un al doilea proces. Noua învinuire care i se aducea nu era deloc plauzibilă. În primul proces fusese condamnat pentru fraudă și evaziune fiscală, dar de data aceasta procurorii își doreau să dovedească că el, împreună cu unul dintre apărătorii săi, Platon Lebedev, furaseră toată cantitatea de petrol produsă de Iukos între 1998 și 2003, petrol pe care înainte procurorii susținuseră că Iukos îl vânduse, fără ca să plătească taxele aferente. Cum ar fi putut Hodorkovski să „fure“ petrolul, dacă se stabilise că îl „vânduse“ deja?

Apărarea a părut să câștige teren atunci când au venit să depună mărturie ministrul Industriei, Viktor Hristenko, și fostul ministru al Economiei, Gherman Gref, aruncând îndoieli

asupra acuzațiilor aduse. „Dacă s-ar fi descoperit vreun act de delapidare, aş fi fost pus la curent“, a declarat Gref. Hristenko a recunoscut că nu avea cunoștință de dispariția a milioane de barili de petrol.

Speranțele avocaților lui Hodorkovski nu au durat însă prea mult. Judecătorul trebuia să dea verdictul în 15 decembrie, dar reporterii veniți la tribunal în acea dimineață au găsit afișată pe ușă o notă prin care se anunța, fără nici un fel de explicație, că sentința fusese amânată până în ziua de 27. Poate că exista, totuși, o explicație: a doua zi, 16 decembrie, prim-ministrul era așteptat să ia parte la emisiunea anuală televizată, în care oferea răspunsuri întrebărilor primite prin telefon de la telespectatori, și era foarte posibil să fie întrebat și despre proces. Putea să fie foarte dificil și mult prea târziu pentru ca Putin să mai poată influența verdictul. Dar a folosit totuși întrebările puse la telefon pentru a interveni destul de neobrăzat în desfășurarea procesului. Când a fost întrebat despre caz, Putin a declarat: „locul unui hoț este la închisoare“. Această frază suna ca un ordin direct dat judecătorului Danilkin, care tocmai în acel moment trebuia să ia o hotărâre. Chiar și președintele Medvedev s-a opus unei astfel de intervenții ostentative, declarând într-un interviu televizat: „Nici un oficial de stat nu are dreptul să își exprime poziția referitor la vreun caz, înainte ca instanța de judecată să fi emis verdictul“. Era pentru prima dată când Medvedev făcea mai mult decât să-și exprime părerile care difereau de cele ale lui Putin; această declarație reprezenta, de fapt, o muștrare publică.

Sugestia lui nu a produs însă nici o schimbare asupra rezultatului procesului-spectacol. Judecătorul Danilkin l-a găsit

pe Hodorkovski vinovat, așa cum își doreau *siloviki*-i, fiind condamnat la 14 ani în spatele gratiilor. Pedeapsa a fost contopită cu prima și s-a aplicat retroactiv, de la arestarea lui în 2003. Astfel, Hodorkovski avea să fie eliberat abia în 2017.

Dacă în 2009 și în 2010 președintele Medvedev a vorbit mult despre democrație și drepturile omului, luând ocazional și măsuri pentru sprijinirea acestora, atitudinea prim-ministrului a devenit una din ce în ce mai bizară. Vladimir Putin a început să găsească tot mai mult timp în programul său foarte încărcat pentru acrobații în fața presei, recurgând la o serie de ipostaze de etalare a virilității ce păreau să fie concepute pentru a demonstra că, în ciuda faptului că era cu 13 ani mai în vârstă decât Medvedev, era mai în formă și mai puternic.

În august 2009, Putin a înotat la bustul gol în stil fluture la temperaturi foarte scăzute într-un râu siberian. A pozat îndelung în timp ce mergea la pescuit sau la călărie. În 2010, nu trecea nici măcar o lună fără o ședință foto – punând un dispozitiv de urmărire unui urs polar; conducând o motocicletă Harley Davidson la un raliu al motocicliștilor; stingând incendiile și stropind cu apă din avion; trăgând cu arbaleta într-o balenă în marea învolburată; conducând o mașină de Formula 1 cu 240 de kilometri la oră. Presa nu a conținut din speculații, spunând că mersese prea departe în încercarea de a-și întineri imaginea, după ce în luna octombrie apăruse la Kiev cu fața umflată și vânătă, purtând un strat gros de machiaj. „Nu are nici o vânătaie“, a declarat purtătorul său de cuvânt. „A fost doar foarte obosit după o serie îndelungată de călătorii și ședințe. În plus, este posibil să-l fi dezavantajat lumina“. Presa se întreba însă dacă nu își făcuse un face lift

sau injectii cu botox, asemenea prietenului său, veșnic tânărul Silvio Berlusconi.

Medvedev nu a încercat să se ridice la nivelul aparițiilor în posturi de om puternic ale lui Putin, deși a început să meargă într-o manieră exagerat de țănoșă și să facă niște mișcări oarecum agresive ale gurii când vorbea, nu foarte diferite de cele ale lui Putin. Recuzita lui nu era alcătuită din mașini rapide și animale sălbatice, ci din iPad-uri și mesaje pe Twitter.

Imaginea era vitală pentru cei doi bărbați, întrucât făceau apel la două tipuri diferite de alegători. Până la sfârșitul lui 2010, cu doar un an înainte de alegerile parlamentare și prezidențiale, două lucruri au devenit cât se poate de clare: faptul că amândoi își doreau să fie următorul președinte al Rusiei și că Putin avea să decidă care dintre ei să meargă mai departe. Tandemul a devenit, până la urmă, un velociped.

2011: Blocaj din nou – campania falsă

Într-o anumită privință, întregul mandat al lui Medvedev a fost o campanie la foc mic pentru următoarele alegeri. Odată cu anul premergător alegerilor a început și blocajul care a afectat Kremlinul condus de președinte și Casa Albă condusă de prim-ministru, la fel cum se petrecuse și înainte de ultimele alegeri. Abordarea asupra căreia se căzuse de acord era ca cei doi bărbați să „decidă împreună” care dintre ei va candida în 2012, și să-și anunțe decizia la momentul oportun. Oficialii ambelor campanii și-au început manevrele, neștiind cum aveau să evolueze lucrurile. În cercurile cele mai înalte, purtătorii de cuvânt ai lui Medvedev și ai lui Putin cântăreau fiecare cuvânt ca pe un diamant brut care să poată înclina

balanța într-o parte sau alta. În cercurile inferioare, însă, birocrații se pregăteau să abandoneze nava dacă era necesar, atunci când situația avea să devină mai clară. În toate cercurile, oficialii se temeau să spună orice le-ar fi putut dăuna în viitor.

Mihail Dvorkovici (fratele lui Arkadi, consilierul economic al președintelui) scria pe blogul său: „Miniștrii, neștiind cine este șeful lor adevărat, se fâstâcesc, în încercarea de a îndeplini ordine adesea contradictorii. Nu-i de glumit când vine vorba să alegi între doi oameni, fiecare dintre ei putând să devină președinte în 2012. Este suficientă o greșeală ca să devii un «cadavru politic» peste un an“.

La sfârșitul lui februarie, Peskov mi-a mărturisit că se aștepta la o „isterie“ de mari proporții peste numai câteva luni. Asta însemna că Putin era pe cale să-și anunțe intenția de a candida la președinție. Dar nimic nu fusese încă făcut public și starea de nesiguranță a continuat.

Ambii „candidați“ au pornit o campanie nedeclarată, începând cu o dispută caraghioasă despre alegerea mascotei pentru Jocurile Olimpice de la Soci. Putin s-a gândit să-și dovedească abilitatea de a influența orice fel de decizie luată în țară, prin simpla exprimare a unei opinii. Așa cum îl pusese pe judecătorul din cazul lui Hodorkovski într-o poziție imposibilă, declarând că „locul unui hoț este la închisoare“, la fel a sugerat întâmplător că leopardul zăpezilor ar fi o mascotă potrivită pentru Jocurile Olimpice, la doar câteva ore înainte ca națiunea să-și exprime părerea în această privință printr-un vot televizat. Evident că leopardul zăpezilor a fost cel ales. Medvedev nu a fost încântat de asta. Două zile mai târziu, în timp ce vorbea despre ceva complet diferit, și anume faptul că

alegerea modelelor pentru o nouă carte de identitate universală în format electronic ar trebui să fie dezbătută pe internet, a adăugat caustic: „Sper că aceste dezbateri vor fi mai cinstite decât cele despre mascota Jocurilor Olimpice“.

Aveau să apară însă și certuri mult mai serioase. În martie a izbucnit o neînțelegere deschisă între cei doi „candidați“ despre reacția lumii la represiunea dictată de colonelul Gaddafi asupra disidenților libieni. La ședința ONU ținută pe această temă, Rusia s-a abținut de la vot în privința Rezoluției 1973, care autoriza atacurile aeriene împotriva forțelor lui Gaddafi. Poziția Rusiei era una de compromis: Medvedev își dorise să sprijine punctul de vedere al Occidentului, în timp ce Ministerul său de Externe era împotriva. Dar Putin a fost revoltat de această decizie, exprimându-și opinia în mod public. În timpul unei vizite la o fabrică de rachete balistice din Republica Udmurtia, a asemuit rezoluția ONU cu un „apel medieval la pornirea unei cruciade“. Putin a afirmat că era preocupat de „ușurința cu care erau luate deciziile de folosire a forței în politica internațională“, văzând în asta o continuare a tendinței din politica Statelor Unite: „Pe vremea lui Clinton, au bombardat Belgradul, Bush și-a trimis forțele armate în Afghanistan și apoi, sub un pretext inventat, fals, și-a trimis forțele în Irak. Acum e rândul Libiei, sub pretextul apărării populației pașnice. Dar tocmai populația civilă este cea care ajunge să fie ucisă în atacurile aeriene. Unde sunt logica și conștiința aici?“

La auzul cuvintelor lui Putin, o critică directă asupra propriilor decizii de a permite lansarea atacurilor aeriene occidentale, Medvedev și-a ieșit din minți. Politica externă era domeniul său, nu al prim-ministrului. La numai câteva ore

după aceea, a chemat câțiva jurnaliști ruși la vila sa și a ieșit în grădină pentru a ține un discurs lung și ferm prin care dezaproba remarcile făcute de premier. Medvedev părea agitat, înghițea cu greu și smucea din umeri, în timp ce cataloga remarcile lui Putin ca „inacceptabile“. Comparația cu „cruciadele“, susținea acesta, ar putea duce la un conflict între civilizații. „Să nu uităm“, a continuat, „care sunt, până la urmă, motivațiile din spatele rezoluțiilor luate de Consiliul de Securitate. Aceste rezoluții au fost aprobate ca reacție la acțiunile autorităților libaneze. De aceea am luat aceste decizii. Sunt de părere că e vorba despre niște decizii echilibrate și care au fost analizate cu foarte mare grijă. Am sprijinit prima rezoluție a Consiliului de Securitate și ne-am abținut de la vot la a doua. Am luat aceste decizii în mod conștient, cu scopul de a preveni escaladarea violențelor... Ar fi greșit să începem să ne agităm acum și să spunem că n-am știut ce facem. Am hotărât în deplină cunoștință de cauză. Acestea au fost instrucțiunile pe care le-am dat Ministerului de Externe și pe care acesta le-a și îndeplinit“.

Era a doua oară (după incidentul cu Hodorkovski), când președintele Medvedev îl puneă cu fermitate la punct pe prim-ministrul Putin. Nu a fost nici o surpriză când, peste o săptămână, secretara de presă a lui Medvedev, Timakova, a făcut un apel de urgență la toate posturile de televiziune, interzicându-le să transmită imaginile în care Putin apare conducând o nouă mașină experimentală în care era și Medvedev. Campania falsă era acum în plină desfășurare: nu aveau să mai apară imagini cu Putin pe locul șoferului.

Bătălia părea din altă lume: singurele persoane care trebuiau să fie într-adevăr convinse erau chiar Putin și

Medvedev, ei erau cei care aveau să decidă care dintre ei să candideze (după cum s-a exprimat un comentator, singurele alegeri care se țineau erau cele din capul lui Putin.) Medvedev s-a hotărât însă să-și prezinte punctul de vedere în fața publicului, sperând, probabil, să obțină sprijinul presei și să-l preseze pe Putin să-i permită să rămână în funcția de președinte. În ziua de 3 martie, a profitat de discursul ținut la comemorarea a 150 de ani de la abolirea iobăgiei în Rusia de către țarul Aleksandru al II-lea, pentru a-și prezenta poziția ideologică, susținând că „libertatea nu poate fi amânată“. Câteva luni mai târziu, ca să nu se lase mai prejos, Putin și-a ales propriul personaj istoric ca model de urmat – nu pe „Țarul eliberator“, ci pe Piotr Stolîpin, prim-ministrul reformator, dar opresiv, de pe vremea ultimului țar, Nicolae al II-lea. Stolîpin desfășurase o serie de reforme agrare liberale, însă comandase executarea a atât de multor disidenți, încât lațul ștreangului ajunsese să fie cunoscut drept „cravata lui Stolîpin“. Putin l-a lăudat în termeni pe care ar fi putut să-i folosească pentru el însuși, și a cerut ridicarea unui monument dedicat lui Stolîpin în fața sediului guvernului, la Casa Albă.

Medvedev și-a continuat apelul la libertate cu propuneri de ordin economic. Într-un discurs ținut la Magnitogorsk, a enumerat zece priorități pentru îmbunătățirea climatului investițiilor. În mod senzațional, le-a cerut miniștrilor care dețineau conducerea unor companii de stat să renunțe la aceste funcții. Printre ei se număra și cel mai apropiat aliat al lui Putin, Igor Secin, președintele Rosneft. Medvedev (care fusese la rândul lui atât prim-ministru, cât și președinte al Gazprom) a afirmat că nu se mai putea ca „liderii de stat care erau responsabili pentru regulile și reglementările dintr-o

anumită ramură a industriei să facă parte din consiliul de administrație al unor companii concurente“. Ziarul *Kommersant* a apreciat propunerea de înlocuire a oficialilor de stat cu directori independenți ca fiind una revoluționară: „Dmitri Medvedev a cerut, practic, desființarea capitalismului de stat“.

Arkadi Dvorkovici susține că a fost „un pas dificil“ asupra căruia să cadă de acord *guvernul* (adică pentru Putin).²⁰⁷ Olga Krîștanovskaia, un sociolog specializat în studierea componentei elitelor, este de părere că această mișcare făcea, totuși, parte dintr-o orientare care dusesse la slăbirea prezenței *siloviki*-lor în structurile de stat, odată cu începerea mandatului de președinte al lui Medvedev. În perioada lor cea mai bună, în 2007, oficialii din serviciile de securitate și cele militare reprezentau 47% din elita de la guvernare, în timp ce după vara lui 2007, această cifră s-a redus la 22%. Asta nu înseamnă, totuși, că Putin și-a pierdut puterile în fața noului președinte. Krîștanovskaia susține că dintre cele 75 de „personaje-cheie“, toate, cu două excepții, rămân „oamenii lui Putin“.²⁰⁸

Drept dovadă, cea mai mare companie controlată de stat, Gazprom, cu rețeaua sa de legături politice, de afaceri și de presă, a fost scutită de a se supune noii cerințe prin care miniștrii nu mai aveau voie să îndeplinească funcții de conducere în companii (la fel cum supraviețuise și încercărilor reformatorilor de a o demonopoliza, un deceniu mai devreme). Așadar, la sfârșitul lui august s-a anunțat că viceprim-ministrul Viktor Zubkov avea să rămână la conducerea Gazprom (deși renunțase la toate celelalte funcții de conducere). Zubkov era fostul luptător al lui Putin împotriva infracțiunilor fiscale,

prieten încă de pe vremea când era în Sankt-Petersburg, precum și membru în consiliul de administrație al clubului său de judo. Dvorkovici a explicat că directorii Gazprom aveau acces la o sumedenie de „informații secrete“, care făcea ca numirea unor directori independenți să fie „complicată“.²⁰⁹ Această știre părea să confirme statutul intangibil al Gazprom, chiar în centrul sistemului lui Putin, obișnuit cu controlarea presei, exercitarea presiunii asupra unor state străine și umplerea buzunarelor rețelei de prieteni apropiați.

Putin a dat o replică la „discursul-manifest“ al lui Medvedev de la Magnitogorsk, printr-un discurs propriu ținut în Duma de Stat în data de 20 aprilie, în care a recomandat folosirea cu precauție a „salturilor bruște sau a experimentelor pripite bazate pe liberalism“ în economie. Putin părea să nu mai aibă încredere totală că protejatul său va rămâne pe calea cea bună.

Pentru o vreme, în primăvară, s-a dat impresia că Putin, și posibil și Medvedev, începeau să caute și alte soluții politice. Oficial, a avut loc încercarea de cooptare a unui mic partid de centru-dreapta, numit Cauza Dreaptă, în rolul de „opозиție“ liberală aprobată. Viceprim-ministrul Igor Șuvalov și ministrul de Finanțe Aleksei Kudrin au fost curțați inițial în calitate de potențiali lideri ai partidului, dar după aproape o săptămână de intrigi, au refuzat amândoi oferta. Ulterior, unul dintre cei mai bogați oameni din țară, oligarhul Mihail Prohorov, a devenit liderul partidului. Acesta a jurat însă să transforme partidul într-o alternativă reală pentru Rusia Unită, și a început să critice aspru Kremlinul. Nu era deloc opозиția „loială“ care se dorise, iar la o conferință de fațadă a partidului, din septembrie, Prohorov a fost înlăturat. El l-a

acuzat pe „păpușarul“ partidului, Vladislav Surkov, de „privatizarea sistemului politic“.

Într-un final, în ziua de 6 mai, a sosit un anunț care amintea atât de tare de trecutul sovietic, încât s-a renunțat la toate pretențiile de democrație. Fără nici un fel de consultare publică sau discuție prealabilă, Putin a anunțat în timpul unui discurs ținut la Volgograd că intenționa să înființeze o nouă organizație, Frontul Popular Rus, și că „susținătorii apartinici“, precum organizațiile și persoanele independente, erau invitate să i se alăture. Până a doua zi, Frontul Popular avea deja un consiliu de coordonare, care s-a întrunit la vila lui Putin pentru a-și planifica campania electorală. De-a lungul săptămânilor ce au urmat, au fost recrutate mii de persoane și organizații. Străzi întregi se alăturau partidului, dar și fabrici și birouri, grupări de tineret și veterani de război, asociații de producători muzicali și proprietari de reni. S-au înscris sindicate întregi, adesea fără a-și consulta măcar membrii. Unii au refuzat, însă, să fie îngrădiți în felul acesta. Uniunea Arhitecților a votat ulterior revocarea deciziei care se luase în numele ei. Membrii Uniunii Compozitorilor au protestat cu vehemență, insistând că nu intenționau să-l ajute pe Putin să orchestreze niște „alegeri fictive“.²¹⁰

Aparent, Frontul Popular fusese creat pentru a ajuta Rusia Unită să lupte în alegerile parlamentare din decembrie. Sondajele arătau că popularitatea partidului era într-o cădere atât de spectaculoasă, încât aceasta ar fi putut fi singura cale de a-i asigura victoria. Dar purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, a dezvăluit adevăratul scop al organizației. Frontul „operează deasupra partidului, nu se întemeiază pe partid“, a declarat el în fața reporterilor. „Se va organiza cel

mai probabil în jurul lui Putin, care a și venit cu ideea creării lui.“

Inițiativa lui Putin părea să ia în derândere sistemul partinic rusesc și așa lipsit de orice fermitate. În locul unei serii de partide politice normale, care să reprezinte diferite orientări din spectrul politic, Putin își imagina Rusia Unită drept o organizație de masă amorfă, reprezentând toate tipurile de grupări. Merită amintit că nici Partidul Comunist din perioada sovietică nu „lupta“ în campaniile electorale de unul singur, ci făcea parte din „blocul indestructibil, format din comuniști și persoane apartinice“, susținând, cu alte cuvinte, că reprezenta pe toată lumea.

În discursul său ținut în fața membrilor Rusiei Unite la Volgograd, Putin și-a prezentat ideea astfel:

Am unele sugestii pe care vi le voi explica în cele ce urmează. Doresc să vă anunț că selecțiile pentru candidatura în Duma de Stat trebuie să fie realizate înainte de luna august. Apoi trebuie să discutăm despre candidați, astfel încât lista electorală să poată fi finalizată în septembrie, la congresul partidului. Procedura de selecție nu ar trebui să îi implice numai pe membrii de partid, ci și pe susținătorii neafiliați ai Rusiei Unite, pe membrii sindicatelor, pe membrii organizațiilor de femei și de tineret, asociațiile publice, cetățeni cu inițiativă, care se implică în mod activ. Pe scurt, toți cei dornici să aibă o influență directă asupra politicilor statului prin intermediul Rusiei Unite în Duma de Stat.

Ce vreau să sugerez și cum propun să facem acest lucru? În esență, propun crearea a ceea ce în practica politică se numește un front popular larg.

[Aplauze]

Vă mulțumesc foarte mult pentru această reacție, pentru sprijinul vostru.

Această unire a eforturilor unui spectru larg de forțe politice, înaintea evenimentelor politice importante, a fost întrebuințată și în trecut și încă se mai practică în diferite țări de către mai multe tipuri de forțe politice: de stânga, liberali de dreapta, naționaliști, dar și forțe patriotice.

Nu este important cum se numește el. Important este felul în care îl conceptualizăm și ce dorim să obținem. Acesta este un instrument pentru adunarea laolaltă a unor forțe politice ce gândesc la fel.

Mi-aș dori foarte tare ca Rusia Unită și alte partide politice, sindicate, organizații de femei, organizații de tineret, organizații ale veteranilor – veterani din al Doilea Război Mondial, cât și veterani din războiul din Afghanistan –, toți cei care sunt uniți de dorința comună de a ne întări țara, uniți de ideea de a găsi cele mai bune soluții pentru provocările cu care ne confruntăm, să beneficiem de o singură poziție. Haideți să o numim, să zicem, „Frontul Popular Rus“, deoarece după 9 mai și Stalingrad, acest gen de retorică este în atmosferă, iar numele de „Frontul Popular Rus“ pare chiar potrivit...

[Aplauze]

Vă mulțumesc.

Bănuiesc că acesta este evenimentul despre care Peskov prezisese că avea să provoace „isterie“, deoarece țintea evident la marginalizarea președintelui Medvedev și la poziționarea lui Putin drept „lider național“, nu doar în calitate de șef al unui partid în decădere, ci al omniprezentului Front Popular. Viitoarele alegeri pentru Dumă aveau să fie dominate de afișele Frontului Popular și de imaginea lui Putin.

Medvedev a reacționat inițial cu calm, descriind pur și simplu ideea ca fiind una „legitimă“, dar curând a venit și reacția ostilă: la o săptămână după anunțul premierului, a declarat unui grup de „tineri parlamentari“ din diferite partide: „Încercările de a croi sistemul politic după un anumit individ sunt periculoase... Concentrarea excesivă a puterii este cu siguranță un lucru periculos care s-a întâmplat în repetate rânduri în țara noastră... Și ca regulă generală a dus la stagnare sau la război civil“.

Până în vară, Medvedev începea deja să pară defetist. Într-un interviu acordat ziarului *Financial Times*, el a recunoscut

pentru prima oară că își dorea cu adevărat să candideze a doua oară: „Cred că orice lider care ocupă o funcție precum cea de președinte trebuie să își dorească pur și simplu să mai candideze încă o dată. O altă problemă este dacă va lua acea decizie sau nu, decizie care este oarecum diferită de dorința de a candida“.²¹¹ A fost o mărturisire umilitoare pe care nici un președinte care deține controlul complet asupra țării sale nu ar face-o vreodată: Îmi *doresc* să candidez, dar nu este decizia mea, sau nu doar a mea.

Medvedev încă mai era în „campanie“. La o conferință de presă imensă, în stilul lui Putin, și-a arătat latura liberală: dacă ar fi eliberat din închisoare, Hodorkovski nu ar reprezenta „absolut nici un pericol pentru societate“, a declarat el. Într-un interviu acordat la marcarea a trei ani de la războiul împotriva Georgiei, a demonstrat că poate fi la fel de dur ca Putin, insistând că a luat decizia de a invada Georgia de unul singur. La Forumul Economic de la Sankt-Petersburg a declarat că reformele lui Putin, deși erau necesare, își atinseseră scopul: „Într-adevăr, a fost o etapă de dezvoltare care este asociată cu un rol sporit al statului în economie. După haosul din anii '90, era importantă stabilizarea situației, dar acum esența acestei abordări s-a epuizat... Un asemenea model economic este periculos pentru viitorul țării“. La o întâlnire restrânsă cu o serie de lideri din mediul afacerilor, se pare că ar fi făcut apel la aceștia pentru a sprijini politicile *lui* economice, mai degrabă decât pe cele ale predecesorului său. În plus, le-a declarat șefilor partidelor politice că își dorea să schimbe mai multe dintre reformele politice ale lui Putin: coborârea pragului de intrare în Dumă de la 7 la 5%, „descentralizarea“ puterii, promițând și alte schimbări nespecificate.

Unii dintre comentatori au sugerat că Medvedev și Putin de fapt chiar lucrau în tandem: unul era la cârmă, insistând pentru reformă, pe când celălalt, din spate, făcea apel la precauție pentru a împiedica ieșirea procesului de sub control.²¹² Nu se ținea cont însă de un fapt irefutabil: și anume că se apropiau alegerile și că doar unul dintre ei avea să fie candidatul elitei conducătoare. Nici unul dintre cei doi nu era nepăsător în privința candidatului care avea să fie ales.

S-ar fi zis că Medvedev se apropia de un moment umilitor, când avea să „iasă în vârful degetelor din Kremlin“, ca să folosesc cuvintele unui consilier veteran la Kremlin, Gleb Pavlovski, confirmând întregii lumi că nu făcuse altceva decât să-i păstreze locul cald lui Putin. Mandatul său de patru ani ca președinte avea să pară o farsă, menită să păstreze Constituția intactă din punct de vedere formal, întărind în același timp guvernarea autocrată a lui Putin.

În august, Putin a făcut scufundări în Marea Neagră, deasupra unui sit arheologic străvechi, și a ieșit din apă ținând în mâini două amfore grecești care stătuseră confortabil pe fundul mării, reușind să treacă neobservate pentru mii de alți scufundători secole la rând. Scamatoriile sale păreau să nu aibă limite. Cu siguranță, întoarcerea în scaunul de președinte nu avea să fie mai grea de atât.

²⁰⁶ [Interviu cu Dmitri Muratov, 14 decembrie 2010](#)

²⁰⁷ [Interviu cu Arkadi Dvorkovici, 29 iunie 2011](#)

²⁰⁸ [Interviu cu Olga Krîștanovskaia în Svobodnaia pressa, 8 februarie 2011, svpressa.ru/politic/article/38451 \(ultima accesare 7 septembrie 2011\).](#)

²⁰⁹ <http://www.bfm.ru/news/2011/08/29/dvorkovich-zubkov-ne-ujdet-iz-gazproma->

do-1-oktjabrja.html (ultima accesare 7 septembrie 2011).

[210](#) *Guardian*, 1 iulie 2011

[211](#) *Financial Times*, 20 iunie 2011

[212](#)

http://www.rferl.org/content/medvedev_talks_reform_in_st_petersburg/24238558.ht
(ultima accesare 7 septembrie 2011)

CAPITOLUL 14

PUTIN III

Regele, turnul și pionii

În dimineața zilei de sâmbătă, 24 septembrie 2011, mii de oameni au năvălit din stația de metrou Sportivnaia, din cartierul Lujniki al Moscovei. Agenți de poliție călare, majoritatea dintre ei femei, i-au condus de-a lungul bulevardelor înspre Palatul Sporturilor. Alții au sosit în limuzine negre cu lumini albastre de semnalizare. Aproape 11 000 de delegați din toată Rusia se îndreptau spre cel de-al XII-lea Congres al partidului Rusia Unită.

Pe ordinea zilei erau trecute discuții despre programul partidului pentru viitoarele alegeri în Dumă și aprobarea listei cu cei 600 de candidați ai partidului. „Principala provocare“, potrivit spuselor lui Boris Grîzlov, președintele Dumei și liderul de zi cu zi al partidului, era „cine va fi mai exact pe lista candidaților“. A reieșit însă că exista o provocare mult mai mare. Președintele Medvedev și premierul Putin (liderul formal al Rusiei Unite) fuseseră „invitați“ să vorbească în fața adunării și erau pe cale să dezvăluie un secret uimitor.

Putin a fost primul care s-a îndreptat spre podium, atât de dornic să divulge secretul, încât a uitat că mai întâi trebuia să se cânte imnul național. S-a oprit la jumătatea drumului, în

timp ce vechiul imn sovietic răsuna din difuzoare, iar camerele de televiziune se plimbau deasupra vastei mulțimi de delegați, la fel de patrioți, neputincioși și supuși ca la orice alt congres al Partidului Comunist din trecut.

A dezvăluit apoi cu calm că, în ciuda afirmațiilor din ultimul an, cum că el și Medvedev aveau să decidă care dintre ei urma să candideze pentru președinție „la momentul potrivit“, luaseră această decizie, de fapt, „cu mult timp în urmă“. Disputele nu fuseseră altceva decât o farsă elaborată.

„O să v-o spun p-aia dreaptă“, a declarat Putin cu un ușor zâmbet. „Am căzut de acord asupra a ceea ce o să facem, asupra căror posturi să le ocupăm pe viitor, cu mult timp în urmă... acum mulți ani.“ Cei prezenți au aplaudat, cu prudență, însă, nefiind încă prea siguri care era exact înțelegerea. Putin și Medvedev își elaboraseră anunțul cu mare grijă, pentru a garanta crearea unui suspans de intensitate maximă. Putin i-a propus inițial lui Medvedev să fie în fruntea listei de candidați pentru Rusia Unită. Medvedev i-a propus apoi lui Putin să fie candidatul partidului la președinție, și a confirmat faptul că acest scenariu fusese „discutat“ (deși nu „decis“, așa cum se exprimase Putin) cu patru ani în urmă. După aceea, Putin s-a întors la tribună pentru a declara că dacă ar fi să devină președinte, atunci îl va invita pe Medvedev să fie prim-ministrul său.

Decizia în sine nu a fost o surpriză, și totuși, din cauza implicațiilor și manierei în care a fost anunțată, a venit ca un șoc răsunător. După toate declarațiile politice ale lui Medvedev despre stagnarea economică și nevoia de reformă, Rusia era pusă în fața eventualității altor două mandate – 12 ani – ale lui Putin. Visurile din articolul „Hai Rusia!“ al lui Medvedev se

spulberaseră. Zâmbetul care se întindea pe fața președintelui-dublură, în timp ce propunea candidatura lui Putin, nu-i putea ascunde umilința.

Cei prezenți au sărit desigur în picioare și au aplaudat, dar erau la fel de șocați ca oricine altcineva din țară. Dmitri Peskov, purtătorul de cuvânt al lui Putin, omul despre care ne-am putea aștepta să fi pregătit o strategie prin care să manipuleze un astfel de anunț, a recunoscut că aflase această veste odată cu toți ceilalți. Este posibil, sau mai bine zis probabil, ca nimeni altcineva în afară de Putin și Medvedev în persoană să nu fi știut dinainte despre acest anunț.

Ce a dus, așadar, la capitularea dramatică a președintelui? Într-un interviu de televiziune acordat la câteva zile după congresul Rusiei Unite, Medvedev părea să confirme că toată campania sa timidă din 2011 fusese gândită să îi crească popularitatea în sondajele de opinie până la nivelul la care să pună la îndoială prezumția că Putin se va întoarce la președinție. „Premierul Putin este, desigur, politicianul cu cea mai mare autoritate din țara noastră în momentul de față, iar nivelul său de popularitate este puțin mai ridicat decât al meu“, a declarat el. Dar dacă nivelul său de popularitate ar fi ajuns să fie mai mare decât cel al lui Putin, atunci, poate că el ar fi fost acela care să aibă de ales. „Totul e schimbător în viață. Într-adevăr am avut niște idei despre cum să configurăm asta [conducerea]... și am vorbit despre acest lucru la congres. Dar, pe de altă parte, viața ar fi putut să schimbe lucrurile într-un mod complet diferit, chiar paradoxal. Ce-ar fi fost dacă s-ar fi schimbat preferințele electorale ale poporului dintr-un motiv sau altul?“

Asta a încercat să facă Medvedev pe tot parcursul lui 2011,

să schimbe sondajele de opinie pentru a obține dreptul de a concura cu Putin. Chiar și spre sfârșitul lui iulie, Medvedev încă mai insista, în conversațiile purtate cu ministrul de Finanțe, Aleksei Kudrin, și cu alții, că își dorea să candideze pentru un al doilea mandat. Dar popularitatea lui Medvedev nu a crescut, iar când s-a întâlnit cu Putin la Soci în august, nu a avut nici un argument cu care să contraatace loviturile tiranului.

Medvedev a încercat să se prefacă că situația semăna cu cea din America, unde spunea că Barack Obama și Hillary Clinton hotărâseră care dintre ei să candideze la președinție „...în funcție de cine ar fi obținut cele mai bune rezultate. Tot așa am ajuns și noi la o hotărâre“. A trecut totuși peste faptul că Obama și Clinton concuraseră unul împotriva celuilalt, în mod deschis și public, la alegerile primare ale Partidului Democrat, înainte ca unul dintre ei să fie ales, în mod cinstit, în detrimentul celuilalt. Liderii ruși au optat, în schimb, pentru luarea unei decizii în secret, ratând șansa de a transforma Rusia într-o democrație. Nu există nici un dubiu că existau suficiente diferențe între cei doi pentru ca să poată candida unul împotriva celuilalt, așa cum făcuseră Obama și Clinton. Sistemul nu ar fi fost doborât, ci doar le-ar fi dat oamenilor posibilitatea de a alege felul în care să fie condus.

Primul premier al lui Putin, Mihail Kasianov, a remarcat că președintele își organizase întoarcerea ca și cum ar fi fost o *spețoperația*, o „operațiune specială“ secretă, în stil KGB. Se pare că nici Putin, nici Medvedev nu au înțeles cât de arogant avea să pară anunțul lor făcut la congresul Rusiei Unite sau ce repercusiuni urma să aibă. A fost un moment de o mândrie nemăsurată, momentul în care milioane de ruși și-au dat

seama de neputința și irelevanța lor în procesul politic. Fiind o națiune pasionată de șah, rușii au descris cu ironie manevra liderilor lor drept o *rokirovka*, o „rocadă“, prin care regele și turnul și-au schimbat pozițiile pentru a-l proteja pe primul. Pionii nu au fost consultați... dar în curând aveau să ceară să fie auziți.

Poporul își găsește vocea

Prima persoană care s-a revoltat a fost Aleksei Kudrin, ministrul de Finanțe de încredere al lui Putin. Aflându-se la Washington în ziua în care șefii săi își anunțaseră planurile, el a declarat imediat că avea să refuze să lucreze într-un cabinet condus de Medvedev. Toată lumea știa că Kudrin sperase să devină chiar el prim-ministru, odată cu realegerea președintelui Putin, dar la Washington a declarat că dezacordul său în privința lui Medvedev era cauzat de unele neînțelegeri politice, în special de faptul că nu era de acord cu planul președintelui de a crește bugetul apărării cu 65 de miliarde de dolari.

Kudrin s-a întors, așadar, în Rusia pentru a participa la o conferință despre modernizare, moderată de către un președinte Medvedev înfuriat. Zvâcnind de indignare și scuipând vorbele cu sarcasm, Medvedev a început prin a remarca că „anumitor categorii de cetățeni“ le place să meargă în străinătate pentru a face declarații importante. „Aleksei Kudrin a anunțat vestea minunată că nu intenționează să lucreze în noul guvern și că are păreri foarte diferite legate de practicile președintelui actual, în privința bugetului alocat armatei, printre altele.“ Purtându-se brusc ca și cum ar fi fost

autorizat de noul său statut de președinte nereales, Medvedev (care citea din notițele sale de pe iPad) i-a amintit lui Kudrin că disciplina și subordonarea în cabinet nu au fost abolite și că „dacă nu sunteți de acord cu modul de a acționa al președintelui, atunci nu aveți decât o singură opțiune, aceea de a demisiona“.

Kudrin a ascultat această tiradă cu buzele țuguiate, și apoi a replicat liniștit: „Chiar am niște neînțelegeri cu dumneavoastră, așa că voi lua decizia legată de sugestia dumneavoastră după ce îl voi consulta pe domnul prim-ministru [Putin]“.

Medvedev de-abia dacă putea vorbi de furie după această insultă supremă, care sugera că el este un pământău în toată regula, neînsemnat în funcție. „Puteți să consultați pe cine vreți, inclusiv pe domnul prim-ministru“, a răspuns, „dar atâta vreme cât eu sunt președinte, tot eu sunt și cel care ia aceste decizii“. Până la lăsarea serii, Kudrin a și fost eliminat din cabinet.

Gestul lui a fost o manifestare rară de sfidare, întrucât majoritatea membrilor elitei își țineau capetele plecate. Consilierul economic liberal al lui Medvedev, Arkadi Dvorkovici (care vorbise public despre dorința șefului său de a rămâne președinte), a privit la televizor anunțurile uimitoare făcute la congresul Rusiei Unite și a trimis imediat o serie de mesaje nu foarte criptice pe Twitter: „Da, nu-i nici un motiv de bucurie“, și „E timpul să schimb pe canalul de sport“. Apoi a postat niște imagini cu micul său dejun, ca și cum politica era un subiect mult prea dureros pentru a fi discutat.

În curând aveau să se petreacă însă niște lucruri care păreau să indice că unii ruși nu erau deloc încântați să fie

tratați cu dispreț de către liderii lor. Probabil că Putin a presupus că se afla în mijlocul unora dintre cei mai loiali susținători ai săi când a participat la un eveniment de arte marțiale în 21 noiembrie: un bărbat macho la un sport de bărbați macho. Dar când a urcat pe ring pentru a-l felicita pe câștigător, a fost huiduit atât de tare de către mulțime, încât cu greu s-a putut face auzit.

În loc să țină cont de atmosfera în schimbare, Kremlinul a continuat cu toată viteza pregătirile pentru a se asigura că alegerile din Dumă, stabilite în 4 decembrie, aveau să aducă o victorie răsunătoare Rusiei Unite, chiar dacă acest lucru ar fi cerut falsificarea cu neobrăzare a rezultatelor. Ziua alegerilor a început prost, cu atacuri cibernetice pe site-urile de internet ale ziarului *Kommersant*, postului de radio Eko Moskvî și al Golos, o organizație de monitorizare a alegerilor finanțată în parte de către guvernul SUA. Observatorii independenți au asistat la mai multe cazuri de votare de tip „carusel“, prin care mai multe grupuri de alegători erau duși cu autocarul de la o secție de votare la alta pentru a vota de mai multe ori pentru candidații Rusiei Unite, folosind buletinele de vot false ale absenților. Și mai urât a fost faptul că au fost publicate pe internet filmări care arătau acțiuni evidente de falsificare a buletinelor, care se făcea prin mai multe metode. În unele cazuri, oficiali ai alegerilor erau filmați cum completau pur și simplu mai multe buletine de vot, bifând căsuțele împotriva candidaților Rusiei Unite. În altele, au fost găsite buletine completate deja în urnele de vot înainte chiar să se înceapă votarea.

Dmitri Finikov, un membru al comisiei electorale de la secția de votare numărul șase din cartierul Arbat al Moscovei,

a asistat la o acțiune masivă de fraudă, pe care a făcut-o cunoscută cu ajutorul fotografiilor și filmărilor video.²¹³ De-a lungul zilei, votarea s-a desfășurat însă fără incidente, iar la închiderea secției, buletinele au fost împărțite în două grămezi în funcție de partid, numărate și puse în plicuri sigilate, cu numărul total înregistrat pe ele. Aceste cifre au fost introduse și în protocolul oficial al secției de vot. Rezultatul a fost după cum urmează: numărul total de voturi exprimate – 679; pentru Partidul Comunist – 202; pentru Iabloko – 134; pentru Rusia Unită – 128; pentru Rusia Corectă – 113, urmate de celelalte partide. Partidul lui Putin, cu alte cuvinte, era al treilea în clasament, cu 18,9 % procente din voturi. Președintele comisiei a părăsit apoi clădirea, luând cu el singurele două copii ale protocolului (pe care observatorul le fotografiase, totuși), după ce încuiase plicurile sigilate conținând buletinele de vot într-un seif. În dimineața următoare, la prima oră, un oficial însoțit de doi ofițeri de poliție au luat plicurile din seif și le-au dus la comisia electorală a raionului, unde oficialii le-au pus cu calm în saci negri de gunoi, în fața unei camere video care filma. Camera se plimbă apoi pe protocolul cu rezultatele afișat pe perete. Aici, rezultatele „oficiale” pentru secția de votare numărul șase se transformaseră: Rusia Unită – 515 voturi, Rusia Corectă – 83, Partidul Comunist – 29, Iabloko – 4.

La o secție vecină de votare, numărul nouă, voturile pentru Rusia Unită au făcut un salt în drumul de la secția de votare la înregistrarea oficială, de la 208 voturi la 888. În Cecenia, 99,5% din alegători au votat cu Rusia Unită. Guvernatorilor regionali li s-au stabilit niște norme de îndeplinit pentru partid, și toți și le-au îndeplinit.

În ciuda tuturor acestor eforturi de a-și asigura victoria,

chiar și rezultatele oficiale poziționau Rusia Unită la doar 49,32% dintre voturi, ceea ce se traducea într-o majoritate mică de locuri în Dumă, adică 238, din 450 (cu patru ani în urmă, obținuseră 64,3% și 315 locuri). Supraveghetorii alegerilor au susținut că era posibil ca cifrele reale să fie cu 15–20 de procente mai mici.

Această dovadă de falsificare în masă, fără de care Rusia Unită ar fi putut foarte bine să nu reușească să obțină o majoritate în Dumă, a sporit și mai mult senzația de neputință pe care o aveau deja mulți dintre ruși din cauza rocadei Putin–Medvedev, declanșând una dintre cele mai profunde crize de când Putin se afla la putere.

În seara de 5 decembrie, după ce manipularea cinică a alegerilor devenise evidentă, 5 000 de protestatari au ieșit pe străzile Moscovei. Au fost aduși jandarmi, au existat ciocniri și 300 de demonstranți au fost arestați. Aleksei Navalni, blogger și liderul opoziției, a fost ținut în arest timp de 15 zile. A doua zi, 2 000 de protestatari au fost împrăștiți din nou cu brutalitate. Trupele au blocat principalele piețe din centrul capitalei.

Dar apoi, în timp ce mii de oameni se angajau pe rețelele de socializare să apară la demonstrațiile din sâmbăta următoare, în 10 decembrie, Kremlinul s-a retras brusc de la alte confruntări, temându-se, se pare, să nu provoace proteste și mai mari. Schimbarea aceasta de atitudine a fost subiectul multor speculații, dar concluzia la care a ajuns toată lumea a fost că cel care luase această hotărâre fusese mai degrabă președintele Medvedev împreună cu echipa sa, decât Putin. Oficial, cel care autorizase mitingul fusese primarul Moscovei, Serghei Sobianin, dar unul dintre liderii opoziției susține că se

afla în biroul șefului-adjunct de cabinet al lui Medvedev, Vladislav Surkov, când acesta a primit un telefon de la viceprimar în care îi cerea sfaturi cu privire la demonstrații. Surkov (considerat cândva drept consilierul ideologic al lui Putin, iar acum al lui Medvedev) a spus că protestele arătau nevoia de a deschide sistemul politic, pentru a cuprinde un „partid liberal de masă“ care ar fi trebuit să „reprezinte comunitățile urbane iritate“. Se pare că președintele Medvedev l-ar fi rugat pe șeful poliției, Vladimir Kolokolțev, să se asigure că mitingul se va termina în mod pașnic.

Așa s-a întâmplat ca în 10 decembrie, în Piața Bolotnaia din centrul Moscovei, imediat la sud de Kremlin, să aibă loc un protest fără precedent, la care au participat aproximativ 50 000 de oameni. Protestatarii purtau panglici albe și fluturau pancarte în care cereau demisia lui Putin și reluarea alegerilor, fiind de departe cea mai mare manifestare de nemulțumire din Rusia, începând cu anii '90. În interiorul unei păături sociale care clocotea de supărare și care își înăbușise până în acel moment disprețul față de politica lui Putin izbucnise revolta și se transformase în ceva ce în epoca comunistă se numea „opoziție interioară“, care nu însemna apatie, ci o respingere voită a politicii. Clasa de mijloc și intelighenția liberală, simțindu-se private acum de drepturile lor civice, au reușit să-și găsească o voce și un scop comun. „Mulțimea părea electrizată“, a declarat unul dintre participanți. „Era un zumzet în atmosferă, un sentiment că toată lumea de acolo împărtășea aceleași opinii, aceleași sentimente... era fantastic.“

Mulți dintre protestatari erau oameni care se simțiseră încurajați de promisiunea vagă de reformă de sub Medvedev,

dezamăgiți acum de eșecul acestuia și demoralizați de felul laș prin care cedase puterea. Așa că nu a fost nici o surpriză, poate, că Medvedev și Putin au avut reacții diferite în privința demonstrațiilor.

Putin a dat impresia că nu mai era la curent cu noua stare de fapt, de parcă și-ar fi pierdut cunoașterea instinctivă a societății sau ar fi fost luat prin surprindere de existența unui grup puternic pe care îl ignorase vreme de zece ani. Mai întâi își aranjase întoarcerea la Kremlin, apoi aranjase alegerile în Dumă, iar acum, într-o transmisiune maraton lungă de patru ore și jumătate, în care a răspuns întrebărilor venite din toată țara, avea să respingă demonstrații în termeni surprinzători.

Este drept, totuși, că a făcut un gest de împăciuire a protestatarilor, propunând ca la alegerile prezidențiale din martie să fie instalate camere de supraveghere în toate secțiile de votare, pentru a preveni fraudă. În plus, le-a recunoscut dreptul de a protesta, susținând chiar că aceasta era o reușită a „regimului Putin“. Dar, în același timp, i-a luat în derâdere, în stilul lui tipic grosolan, glumind că atunci când a văzut pentru prima oară panglicile albe prinse la piept a crezut că sunt prezervative, adăugând cu un zâmbet compătimitor: „Pur și simplu nu înțelegeam de ce le-au rulat“. Într-un discurs ținut înainte, Putin acuzase Statele Unite, și în mod special pe secretarul de stat Hillary Clinton, că s-ar fi aflat în spatele protestelor, susținând că aceasta „le dăduse tonul unora dintre activiștii din opoziție“ și chiar că le-ar fi „dat un semnal“. Acum mergea chiar mai departe, vorbind despre niște „persoane care dețin pașaport rusesc, dar care acționează în interesele unui stat străin și cu bani străini“. Încercarea de a ajunge la un numitor comun cu astfel de persoane era adesea

„inutilă sau imposibilă“.

În final, afirmația cea mai grăitoare a fost aceea prin care a asemuit demonstranții cu niște maimuțe „Bandar-Log“ din *Cartea junglei* a lui Kipling. Această descriere era una cât se poate de gândită, întrucât maimuțele Bandar-Log nu erau doar niște simple primate, ci Kipling le descria ca fiind indisciplinate, fără un conducător, palavragioaice, pline de idei bune, dar incapabile să le canalizeze către ceva concret, exact felul în care privea Putin opoziția. Apoi, a mai remarcat: „Mi-a plăcut Kipling încă de când eram copil“, dar bănuiesc că, asemenea majorității rușilor, cunoștea scena cu maimuțele Bandar-Log mai ales dintr-un desen animat din perioada sovietică, în care maimuțele fac gălăgie și singurul care le poate calma este pitonul uriaș Kaa, hipnotizându-le și chemându-le să vină mai aproape de el... ca să le poată mânca la cină. Kipling scrie așadar:

– Bandar-Log, grăi în cele din urmă vocea lui Kaa, puteți mișca mână sau picior fără porunca mea? Vorbiți!

– Stăpâne Kaa, fără porunca ta nu putem mișca mână sau picior!

– Bine! Faceți toți un pas spre mine.

Maimuțele se legănară neputincioase înainte.

– Mai aproape! șuieră Kaa, și se mai mișcă iară toate.

În apariția sa la televizor, Putin a citat cuvintele șarpelui Kaa cu un zâmbet prefăcut pe buze: „Veniți la mine, Bandar-Log!“ Le-a spus de parcă chiar ar fi crezut că „maimuțele“ gălăgioase sunt sub controlul său.

Dar „clasele palavragioaice“ din Moscova erau convinse că scena politică din Rusia se schimbă în mod dramatic și la fel credea și președintele Medvedev. În primele sale comentarii despre această situație, Medvedev a declarat în Parlament că

intenționa să desfășoare o serie de reforme politice în ultimele sale luni de mandat, deoarece „Îi aud pe cei care vorbesc despre nevoia de schimbare și îi înțeleg“. A propus reintroducerea alegerilor directe pentru guvernatorii regionali (o posibilitate pe care o exclusese cândva „pentru 100 de ani“). Înregistrarea partidelor politice avea să fie simplificată, nemaifiind necesară adunarea de semnături pentru a candida la alegeri. Aveau să se facă o serie de schimbări și în sistemul electoral și în Comisia Electorală Centrală, care își pierduse încrederea electoratului.

Însă declarațiile sale nu au reușit să oprească valul de nemulțumiri, astfel că, două zile mai târziu, în 24 decembrie, a avut loc un al doilea miting autorizat (și pașnic) pe bulevardul Saharov, care a strâns de data aceasta nu mai puțin de 80 000 de protestatari. Intuind puterea pe care o avea o asemenea mulțime, bloggerul și militantul anticorupție Aleksei Navalni a luat cuvântul și a remarcat: „Observ că sunt destui oameni aici ca să pună stăpânire pe Kremlin. Dar noi suntem o forță pașnică și nu vom face așa ceva acum. Însă dacă acești escroci și hoți mai încearcă să ne înșele, dacă mai continuă să ne mintă și să ne fure, atunci ne vom lua ce ne aparține cu mâinile noastre“.

Protestul a atras persoane din toate clasele sociale, iar printre vorbitori nu s-au numărat numai lideri protestatari obișnuiți, ci și scriitori precum Boris Akunin și Dmitri Bîkov, neocomunistul ras în cap Serghei Udaltov și renumita vedetă și prezentatoare TV Xenia Sobceak (fata fostului mentor al lui Putin, primarul Sankt-Petersburgului, Anatoli Sobceak). Aleksei Kudrin, care fusese dat afară din funcția de ministru de Finanțe, a sprijinit cererile pentru reluarea alegerilor în

Dumă și demiterea lui Vladimir Ciurov, șeful Comisiei Electorale. El a făcut de asemenea apel la un dialog între protestatari și autorități, pentru a „evolua” către o nouă conducere.

Kudrin i-a transmis apoi personal același mesaj lui Putin. Într-o serie de întrevederi particulare, l-a îndemnat pe premier să înceapă dialogul cu protestatarii. Dar, a declarat ulterior într-un interviu: „Putin nu înțelege cine sunt acești protestatari și nu are încredere în acel grup care încearcă să se declare drept reprezentantul lor”.²¹⁴ Cu alte cuvinte, Putin nu avea încredere în liderii protestatarilor, nici în foștii politicieni de la conducere, precum Mihail Kasianov, Vladimir Rîjkov și Boris Nemțov, dar nici în nou-veniții Navalni și Udaltov. Kudrin i-a explicat lui Putin că oamenii care participau la demonstrații făceau parte din noua clasă de mijloc în formare, provenind în parte din mediul afacerilor, dar și dintr-un nou segment creativ al societății, și că era nevoie ca autoritățile să lucreze cu ei, găsind niște reprezentanți ai mișcării cu care să poată începe un dialog imediat.

Eminența cenușie a Kremlinului, Vladislav Surkov, susținea cu tărie același lucru. Într-un interviu acordat ziarului *Izvestia*, cu doar o săptămână înainte de mitingul de pe bulevardul Saharov, omul care clasificase cândva sistemul lui Putin drept „democrație suverană” recunoștea acum că acesta nu era „deloc apreciat” de multă lume, pe care a descris-o ca fiind „cea mai bună și mai productivă parte a societății noastre”.²¹⁵

Câteva zile mai târziu a fost dat afară din funcția de ideolog-șef al Kremlinului. Cineva din interior a declarat că: „Putin nu mai vrea să lucreze cu Surkov”. Surkov s-a descris

sarcastic drept o victimă a sistemului la crearea căruia ajutase: „Stabilizarea își mănâncă propriile odrasle“.

Protestele s-au înmulțit, așa că în ziua de 4 februarie 2012, în ciuda temperaturilor de minus 20 de grade Celsius, aproape 100 000 de persoane s-au adunat în Piața Bolotnaia. În același timp, un miting și mai mare format din demonstranți pro-Putin se întrunea altundeva în Moscova, declarându-și rezistența în fața unei „revoluții portocalii“ în Rusia. Modul în care au fost organizate aceste proteste a primit acuzații din ambele direcții. Protestatarii anti-Putin susțineau că guvernul a plătit și a adus cu autocarele mii de persoane pentru a participa la mitingul pro-Putin; susținătorii Kremlinului afirmau că protestul din Piața Bolotnaia era orchestrat de către Statele Unite.

În această perioadă dintre alegerile în Dumă și cele prezidențiale, oamenii vorbeau despre un dezgheț politic în Rusia, despre o nouă eră. Liderii opoziției, având interdicție de ani de zile să apară pe posturile centrale de televiziune, au început să fie invitați în talk-show-uri. Xenia Sobceak, prezentată adesea drept „starleta“ Rusiei sau „Paris Hilton“, datorită carierei sale deșănțate la începuturi, s-a folosit de propriul său talk-show și de celebritatea sa, pentru a critica Kremlinul și a intervieva politicieni din tot spectrul politic.

Încă o dată părea să se deschidă un gol între Medvedev și Putin. Dialogul autorităților cu opoziția, așa cum a fost el, s-a ținut numai în prezența președintelui, care i-a invitat pe liderii protestatarilor la Kremlin și a flirtat cu studenții care studiau jurnalismul la Universitatea din Moscova, susținând că printre demonstranți se aflau oameni care și-ar fi dorit să candideze din nou pentru președinție. Putin, în schimb, părea tot mai

izolat, participând rareori la evenimente pentru campanie și preferând să publice o serie de articole lungi în care își însușise unele dintre ideile lui Medvedev despre democratizare și modernizare, fără să menționeze vreodată numele protejatului său.

Posturile centrale de televiziune nici măcar nu s-au prefăcut că oferă o imagine echilibrată tuturor candidaților la președinție. În 23 februarie, când Putin și-a făcut singura apariție importantă în public, la un congres pentru campanie în stil american, desfășurat pe uriașul stadion de fotbal Lujniki, știrile de seară de pe Kanal 1 au dedicat nouă minute evenimentului și doar patru minute celorlalți patru candidați. Putin a ținut un discurs exagerat de patriotic, vorbind urât despre „trădători“ și îndemnându-și susținătorii să nu cedeze în fața puterilor străine care voiau să-și „impună vrerea“ asupra Rusiei. În ajunul alegerilor, telespectatorii au fost tratați cu un lung documentar hagiografic despre omul care „salvasse Rusia“ de la haosul intern și de dușmanii externi, existând șanse slabe ca, odată revenit la Kremlin, Putin să nu fie la fel de combativ și intransigent precum se arătase în singurul său discurs de campanie.

Tiranul se întoarce

Camerele de supraveghere instalate în secțiile de votare pentru alegerile din 4 martie 2012 au avut un efect neașteptat. Pe lângă reducerea posibilităților de fraudare, acestea au mărit și numărul de voturi în favoarea lui Putin, deoarece mulți alegători, în special cei în vârstă, au presupus, se pare, că instalațiile video îi spionau în timp ce își ștampilau buletinele

de vot. Supraveghetorii alegerilor au asistat din nou la o votare de tip carusel și la alte nereguli, dar la un nivel mai scăzut decât în decembrie. Numărul de voturi pentru Putin a scăzut drastic de la 72% în 2004 la 64%, iar în Moscova, focarul nemulțumirii clasei de mijloc, chiar și cifrele oficiale îl clasau cu mai puțin de 50% din voturi. Miliardarul Mihail Prohorov a obținut cifra rezonabilă de 20% în Moscova, atrăgând sprijinul multora dintre protestatarii din iarnă.

Cu toate acestea, liderii opoziției au acceptat faptul că Putin câștigase și probabil că la fel s-ar fi întâmplat și fără neregulile din ziua alegerilor. Propaganda necinstită a transmisiunilor televizate și lipsa efectivă a unei alternative din opoziție au garantat acest lucru.

Așa că, în sâmbăta ce a urmat, deși se strânseseră 20 000 de protestatari la un miting pe bulevardul central al Moscovei, Novîi Arbat, atmosfera generală era una de înfrângere și epuizare. Euforia din iarnă a cedat locul oboselii și spaimei că odată reale, Putin avea să înăbușe alte posibile proteste.

Cei mai mulți dintre principalii lideri ai opoziției s-au ținut departe de miting, chipurile pentru a-i lăsa să vorbească pe observatorii alegerilor, care depuseseră o muncă eroică pentru a preveni repetarea dezastrului din decembrie. Însă din punct de vedere tactic, aceasta a fost o greșeală. Vorbitorii au strigat sus și tare despre votările carusel și despre votarea multiplă, când de fapt adevăratul obstacol cu care se confrunta opoziția era sprijinul monolitic pe care presa de stat îl acorda lui Putin. Alegerile fuseseră câștigate cu mult înainte de ziua votării, așa că ar fi fost mai bine dacă și-ar fi vărsat furia pe televiziunea de stat și nu pe Comisia Electorală.

Alegerile au mai scos la iveală și propria slăbiciune a

opozitiei. În afară de ura comună pentru Putin, nu erau multe lucruri care să unească oameni atât de diferiți precum spilcuitul și arogantul Kasianov, demagogul ras în cap Uralțov și naționalistul Navalni. Nu exista nici un program comun, nimic care să poată fi prezentat concret drept o alternativă practică. Încă de la căderea comunismului, politicienii din Rusia au avut dificultăți în a-și uni forțele, fiecare preferând să fie șeful propriului său partid mititel, iar situația nu era cu nimic schimbată acum. În timp ce priveam chipurile demoralizate care defilau pe Novii Arbat în acea după-amiază de sâmbătă, m-am gândit că dacă intenționau să doboare putinismul, ar fi trebuit, în primul rând, să-și aleagă un lider charismatic, un Elțin sau un Saharov și, în al doilea, să distrugă monopolul pe care îl deținea elita conducătoare asupra televiziunii de stat. Nici unul dintre aceste obiective nu părea, însă, realizabil în acel moment.

Între timp, *siloviki*-i, și nu reformatorii, erau cei care aveau acum avantaj la Kremlin. Dovada acestui lucru a venit în 6 mai, ziua investirii lui Putin în funcție. Deși se obținuse autorizație pentru ceea ce opoziția numise în mod optimist „marșul milioaneilor”, abordarea cuminte din lunile de iarnă dispăruse acum. Circa 20 000 de protestatari s-au adunat în Piața Bolotnaia, dar de data aceasta au izbucnit încăierări violente care au fost potolite cu ajutorul jandarmilor, fiind arestate în jur de 650 de persoane. Zeci de demonstranți și 30 de polițiști au fost răniți. Peste noapte și pe tot parcursul zilei ce a urmat, Moscova a fost golită de protestatari. Oricine purta o panglică albă era reținut, poliția efectuând razii prin cafenele pentru a-i vâna pe suspecti și escortându-i pe tinerii care se opuneau arestului la birourile de recrutare militară.

Întrebat de către un deputat din Dumă dacă poliția nu cumva fusese prea violentă, purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, a replicat că fusese mult prea blândă, adăugând: „Protestatarilor care îi agresează pe polițiști ar trebui să li se întindă ficiații pe asfalt“. Poate că a fost doar o încercare a unui purtător de cuvânt loial de a imita cu succes vestitul umor crud al șefului său. Nu pot însă să nu mă gândesc că a reușit să spulbere dintr-o singură lovitură orice beneficiu obținut din zecile de milioane de dolari cheltuite în anii precedenți în campania realizată de consultanți occidentali de „îmbunătățire a imaginii Rusiei“.

Drept rezultat al acestei înăbușiri a protestului, cea de-a treia ceremonie de învestire a lui Putin a avut loc într-o Moscovă din altă lume, coloana sa de mașini blindate deplasându-se spre Kremlin de-a lungul unor străzi golite de oameni și înspăimântător de liniștite, cu fiecare intersecție păzită de polițiști. În interiorul Kremlinului, ceremonia pompoasă a fost urmată de un banchet somptuos, în timp ce afară poliția se juca de-a șoarecele și pisica cu protestarii. În săptămânile ce au urmat, a apărut o formă stranie de disidență, alcătuită din „protestatari hoinari“ care apăreau din senin, se mișcau prin jur și apoi dispăreau pentru a evita persecuțiile poliției. Astfel, scriitori și artiști au condus mii de „plimbări“ prin centrul orașului. O demonstrație ținută în jurul statuii poetului kazah Abai Kunanbaev a devenit cunoscută drept „Occupy Abai“, după modelul „Occupy Wall Street“ și a durat opt zile înainte de a fi împrăștiată de poliție.

A fost nevoie de două săptămâni pentru ca președintele Putin și premierul Medvedev să cadă de acord asupra unei remanieri a guvernului, iar la final, mare parte din acesta

părea conceput pentru a-i permite fiecăruia să-și păstreze proprii executanți loiali. Medvedev a păstrat o echipă liberală care să se ocupe de economie, mai puțin arhi-silovik-ul Igor Secin, pe care îl disprețuia. În mod surprinzător, Secin nu a primit nici o funcție nici în administrația prezidențială, dar părea să fie menit să aibă controlul asupra politicilor energetice în calitate de șef al noii „comisii prezidențiale“ pe probleme de energie și de director general al companiei petroliere de stat, Rosneft.

Serghei Ivanov, fostul agent KGB care fusese refuzat cu patru ani în urmă ca succesori al lui Putin, fusese deja numit încă din decembrie în funcția influentă de șef de cabinet al președintelui, pentru a pregăti întoarcerea lui Putin la Kremlin. Acum avea să joace rolul-cheie de împuternicit al lui Putin, întâlnindu-se cu parlamentarii Rusiei Unite în fiecare luni pentru a asigura disciplina în Dumă și a aranja aprobarea unei serii întregi de legi menite să înceapă mult temuta acțiune de înăbușire a protestelor.

Pe parcursul verii, Duma a grăbit aprobarea a patru legi de reprimare, prima pedepsind defăimarea (fie ea scrisă sau verbală), care fusese decriminalizată de Medvedev, a doua obligând ONG-urile care primeau fonduri străine și desfășurau activități politice să se înregistreze drept „agenți străini“, o sintagmă care are aceeași conotație sinistră în rusă ca și în alte limbi, și să trimită rapoarte ale activităților lor. A treia lege impunea amenzi uriașe pentru organizarea unor demonstrații neautorizate care provocau dezordine publică, de până la 9 000 de dolari pentru persoanele fizice și 32 000 de dolari pentru organizații. Putin susținea că această lege nu era mai dură decât legi echivalente din alte țări. O a patra lege le

permitea autorităților să interzică anumite site-uri de internet. Deși fusese amendată pentru a se referi în mod specific la site-urile care conțineau pornografie infantilă, instrucțiuni pentru sinucidere și reclamă pentru droguri, organizațiile pentru drepturile omului se temeau că aria ei de acoperire ar putea fi extinsă.

În ziua de 11 iunie, în ajunul unui protest plănuit pentru a marca ziua națională a Rusiei, poliția a descins în casele mai multor lideri din opoziție, precum Navalni, Udaltov, Mențov și Sobceak și a confiscat documente, computere și bani, sub pretextul anchetării unor tulburări de la protestul din 6 mai. În total, 18 persoane au fost arestate și acuzate de tulburarea liniștii publice și alte abateri în ajunul ceremoniei de investire în funcție a lui Putin. Primul care a fost condamnat, un tânăr care pledase vinovat și își ceruse iertare pentru faptele sale, a fost trimis la închisoare în noiembrie pentru patru ani și jumătate. Mai mulți lideri din opoziție, printre care și Navalni și Udaltov, au fost la rândul lor acuzați pentru o serie de infracțiuni care ar fi putut atrage după sine ani buni de închisoare, dacă inculpații ar fi fost găsiți vinovați.

Descinderile au fost comandate de către Aleksandr Bastrîkin, un fost coleg de universitate al lui Putin, devenit acum șeful Comitetului de Investigații, echivalentul rusesc pentru FBI. Starea sa de spirit la lansarea vânătorii de vrăjitoare a lui Putin ar fi putut fi ghicită după comportamentul său straniu din săptămâna precedentă, când un jurnalist de la cotidianul *Novaia Gazeta*, Serghei Sokolov, a scris un articol în care îl acuza implicit pe Bastrîkin de protejarea unui criminal care era un deputat regional din Rusia Unită. Bastrîkin l-a invitat pe Sokolov la o conferință

despre securitate în orașul Nalcik, unde Sokolov și-a cerut scuze, dar și-a menținut ideea că anchetatorii erau niște ticăloși. Bastrîkin apare într-o filmare în care îl înjură și îl dă afară din încăpere. La întoarcerea la Moscova, Sokolov se pare că ar fi fost condus într-o pădure și lăsat singur cu Bastrîkin, care l-a amenințat cu moartea și a „glumit“ că el însuși va fi cel care se va ocupa de anchetă. După ce acest incident a devenit cunoscut publicului larg, cei doi bărbați și-au cerut scuze unul celuilalt, iar chestiunea a fost considerată „încheiată“. Acțiunile lui Bastrîkin și tot acest episod înfiorător au fost pur și simplu ascunse sub preș. În Rusia lui Putin, un șef al organelor juridice poate să amenințe un jurnalist cu moartea fără ca măcar să fie supus unei anchete.

Când a venit prima dată la putere, Putin a promis să aducă cu el „dictatura legii“, o expresie cu iz stalinist care se presupunea, totuși, că va însemna „guvernarea legii“. Medvedev a venit cu o altă denumire: avea de gând să pună capăt „nihilismului legal“. Dar în vara lui 2012, legea a devenit un instrument de represiune politică.

La sfârșitul lui iulie, Aleksei Navalni a fost acuzat nu de crime politice, ci de delapidare pe când fusese consilier voluntar pentru un guvernator regional. Acest lucru s-a petrecut la câteva zile după ce îl acuzase pe Bastrîkin că ar fi deținut în mod ilegal o proprietate în Republica Cehă.

În același timp, judecătoria raionului Hamovniki din Moscova și-a deschis ușile pentru un proces-spectacol politic, criticat în toată lumea, în care inculpații (și activitățile lor) se situau la o distanță uriașă de cunoscuta tradiție rusească a „disidenței“. Nadejda Tolokonnikova, Maria Aliohina și Ekaterina Samuțevici erau membre a ceea ce ele susțineau a fi

o formație de punk-rock feminină, numită Pussy Riot, care apăruse în toamna lui 2011, la scurt timp după ce Putin și Medvedev își anunțaseră planul de a face schimb de funcții. Ele se prezentau într-o manieră foarte provocatoare, purtând colanți în culori aprinse, rochii țipătoare și cagule cu tăieturi pentru ochi și gură, cântând cântece hârâite cu voci stridente și versuri vulgare cu conotații politice. Într-un interviu acordat presei, componentele trupei și-au descris ideologia după cum urmează: „Feminismul, opoziția față de regimul lui Putin și puterea lui verticală, antiautoritarismul și ideile de stânga sunt cele ce ne unesc. Unele dintre noi sunt anarhiste, altele au opinii liberale de stânga”.²¹⁶ Spectacolele lor erau de obicei scurte, dar filmate și publicate pe internet. Pussy Riot a atras atenția în ianuarie 2012, când fetele s-a așezat în fața unui zid acoperit cu zăpadă în Piața Roșie și, privind spre Kremlin, au strigat în gura mare un cântec numit „Revoltă în Rusia – Putin s-a pisat pe el”. Spectacolul a inclus bombe fumigene cu fum violet și acorduri scârțâite de chitară și s-a soldat cu arestarea celor trei femei și mici amenzi pentru „abateri administrative” ne semnificative.

Dar următorul lor spectacol, cel din 21 februarie, a făcut să se răsfrângă asupra lor întreaga forță a legii, și nu pentru că era mai vulgar sau mai critic în privința lui Putin, ci pentru că fusese realizat în cea mai importantă catedrală din Moscova, Catedrala Hristos Mântuitorul. Conform punerii sub acuzare, reprezentația a fost defăimătoare la adresa Bisericii și o insultă adusă credincioșilor. Biserica și statul sunt două entități separate în Rusia, dar în acest caz, instanța a găsit de cuviință să judece cele trei femei doar pe temeuri religioase.

Reprezentația propriu-zisă, susținută într-o catedrală

aproape goală, a durat numai un minut și a constatat în salturile tinerelor care se prefăceau că ar fi cântat la chitară și care mimau versurile melodiei. Ulterior au adăugat sunetul și mai multe imagini de la o reprezentatie similară filmată într-o altă biserică, creând un videoclip care a fost postat pe internet. Cântecele era menit să ridiculizeze Biserica pentru sprijinul pe care i-l acorda lui Putin în alegerile ce urmau să vină. Patriarhul Chiril descriese guvernarea lui Putin drept un „miracol de la Dumnezeu“, așa că melodia celor de la Pussy Riot, sau „rugăciune punk“, intitulată „Maica Domnului, alungă-l pe Putin“, făcea aluzie la apropierea dintre Biserica și KGB – „veșminte negre, epoletii aurii“ – și includea refrenul: „Rahat, rahat, sfânt rahat“.

Cele trei tinere au fost arestate și, după cinci luni petrecute la închisoare, acuzate de „huliganism motivat de ura împotriva religiei“, o infracțiune ce putea fi pedepsită cu până la șapte ani de închisoare. Părerile despre acest incident erau împărțite atât în Rusia, cât și în restul lumii. Susținătorii celor trei fete au considerat că sunt niște eroine ale democrației și că acest caz era clar de natură politică, iar sentința disproporționată comparativ cu infracțiunea comisă, nimic altceva decât o farsă, de prost gust, chiar jignitoare, dar totuși o formă de protest pașnic, în care nici o persoană sau proprietate nu a avut de suferit. Alții considerau comportamentul lor ca fiind scandalos și susțineau că acțiunile lor ar fi constituit abateri serioase în cele mai multe țări.

În timpul unui proces lung de o săptămână, care a ajuns de multe ori la limita bătăii de joc, judecătoria, Marina Sîrova, era hotărâtă să demonstreze că motivele lor fuseseră de natură religioasă și nu politică. Ea le-a întrerupt în mijlocul

propoziției, le-a respins întrebările nepotrivite, conducând martorii către declarația dorită. Martorii (sau „victimele”) – o doamnă în vârstă care vindea lumânări în biserică, o alta care lucra ca portăreasă și un paracliser – au susținut cu toții că ar fi rămas traumatizați de acțiunile tinerelor (declarațiile lor scrise conțineau fraze identice, care păreau copiate întocmai din lista de delikte a acuzării).

„Și-au făcut cruce [fetele] ca toți cetățenii?”, a întrebat judecătoarea, un inchiuzitor medieval. Să fie oare posedate de diavol? „Ei bine”, a declarat un martor, „își fluturau neconținut mâinile și picioarele ca și cum ar fi fost posedate” (în pledoaria oficială a acuzării, era scris că acestea „au început să se miște drăcește în jur, să sară, să fugă, să lovească în aer cu picioarele, să-și învârtă capul în timp ce strigau cuvinte injurioase și blasfematoare”).

Dar cum putea fi oare martorul sigur că Tolokonnikova fusese într-adevăr una dintre cele trei tinere care profanaseră lăcașul de cult? La urma urmei, purta o cagulă pe față. La care martorul a răspuns: „Puteai să o identifici după structura mușchilor gambei!”

Multă lume s-a întrebat de ce au insistat autoritățile să continue cu procesul, care provoca zi după zi numai batjocură și critici în presa internațională. Dacă cele trei tinere ar fi primit o mică amendă, s-ar fi putut evita toată această publicitate negativă. Unii au speculat chiar că era mâna Bisericii și că instanța era dispusă să meargă înainte pentru a-i „face pe plac” lui Putin. Alții susțineau că Putin era direct implicat, folosind „procesul-spectacol” ca avertisment pentru mișcările de protest care se intensificau. La un moment dat (la Londra, în timp ce vorbea în fața unor străini), Putin a sugerat

că femeile „nu ar trebui să fie judecate prea aspru“, dar după ce judecătoarea Sîrova a emis o condamnare de doi ani (suspendată ulterior pentru una dintre fete), a declarat că au primit ceea ce meritau.

Imaginea emblematică a celor trei tinere care trimiteau priviri angelice din spatele gratiilor în sala de judecată le-a făcut să fie îndrăgite de presa din toată lumea. Politicieni din lumea întreagă și celebriți precum Sting, Paul McCartney și Madonna au cerut eliberarea lor. Dar în Rusia, reacția a fost foarte diferită, din moment ce până și unii dintre liderii opoziției, care criticaseră procesul ca fiind motivat politic, erau dezgustați de reprezentarea celor trei. Aleksei Navalni s-a opus verdictului, dar a descris fetele ca fiind niște „proaste care au comis niște infracțiuni mărunte de dragul publicității“.

Milioane de ruși de rând care nu luaseră niciodată contact cu spectacolele de punk-rock occidentale au considerat gestul lor ca fiind unul dezgustător și blasfemator. Autoritățile au scos în evidență activitățile anterioare a două dintre fete, foste membre ale unui colectiv artistic radical cunoscut sub numele de Voina (Război), care publica filmări cu ele în timp ce făceau sex în grup într-un muzeu și acte indecente cu un pui congelat. Pentru majoritatea, manifestările lor arătau mai mult a exhibiționism decât a protest politic.

Procesul împotriva formației Pussy Riot a scos încă o dată la iveală diferențele dintre Putin și Medvedev, care declarase în repetate rânduri că nu credea că tinerele ar trebui să fie închise. Ca de obicei, Putin a fost cel care s-a sincronizat mai bine cu opinia din țară, iar Medvedev cel care a susținut vederile liberale occidentale.

Dar opinia fostului președinte nu avea prea mare

importantă în timp ce țara intra în ceea ce comentatorul Gleb Pavlovski a numit „perioada de demedvedevizare“. Hotărârea de a reinstaura alegerea guvernatorilor regionali a fost atenuată de introducerea unui „filtru prezidențial“ pentru aprobarea candidaților. Vârsta de pensionare pentru oficiali, redusă de Medvedev la 60 de ani (sau la 65, în cazurile speciale), a fost ridicată la 70. Contrazicând fără menajamente felul în care Medvedev s-a ocupat de războiul din Georgia în 2008, luând toate deciziile importante de unul singur, Putin a susținut că i-a telefonat de două ori de la Beijing la începutul operațiunilor militare. Putin a pus la îndoială până și înțelepciunea deciziei lui Medvedev de a modifica fusurile orare ale Rusiei, trecând definitiv la ora de vară.

Scurta lună de miere a opoziției luase acum sfârșit. NTV a transmis o serie de documentare în stil sovietic, care își propuseseră să demonstreze că protestatarii nu erau decât niște marionete ale Occidentului. În urma procesului împotriva formației Pussy Riot, Duma a propus condamnarea penală pentru blasfemie.

În Occident, guvernele se întrebau dacă nu cumva următoarea victimă avea să fie mișcarea de „resetare“.

Rusia și Occidentul

Rușii au avut dintotdeauna atitudini contradictorii în privința Occidentului. În anii comunismului, deși erau învăluiți într-o ceață propagandistică despre sărăcia și înapoierea din Occident, tinerii ruși îi băteau totuși la cap pe vizitatorii străini să le facă rost de fructele oprite ale capitalismului – orice de la gumă de mestecat la blugi. Astăzi, tinerii merg la McDonalds

sau la Starbucks purtând ultimul model de încălțăminte Nike și tastând câte un iPhone, în timp ce îți povestesc cu o convingere absolută că evenimentele din 11 septembrie 2001 au fost un complot al CIA sau că SUA este hotărâtă să stăpânească lumea. Care este așadar tema comună? Faptul că Occidentul, și în special SUA, este prosper și înfloritor, dar este totodată și malefic.

Această gândire se potrivește mult mai bine cu viziunea lui Vladimir Putin asupra lumii. Analistul rus pe probleme de securitate Andrei Soldatov susține că mai bine de un deceniu sub conducerea lui Putin și a foștilor săi colegi de la KGB a transformat cultura politică din Rusia în ceva mult mai închis și bănuitor decât fusese în vremea *glasnost*-ului lui Mihail Gorbaciov. „Dar“, adaugă acesta, „cel mai surprinzător lucru este faptul că ansamblul clasei de mijloc, orașele cosmopolite precum Sankt-Petersburgul și Moscova, care au fost lăudate pentru recentele proteste democratice, împărtășesc de fapt multe dintre prejudecățile Kremlinului despre America, iar asta se întâmplă pur și simplu pentru că Rusia este îngropată în informații eronate, pe când presupusul autoritarism al președintelui Vladimir Putin este doar parțial de vină“.

Părerea pe care Putin s-a dovedit foarte dornic să o răspândească (și să o exagereze, pentru a obține sprijinul celor care erau de acord cu atitudinea lui antioccidentală) a fost că Occidentul nu a sprijinit opoziția doar cu niște simple vorbe sau sfaturi, ci chiar a finanțat-o și a dirijat-o spre o „revoluție colorată“ care să impună un sistem în stil american, permițând multinaționalelor să devoreze resursele Rusiei. În timp ce Medvedev încercase să valorifice potențialul pozitiv al influenței americanilor, dovezile de la începutul celui de-al

treilea mandat al lui Putin sugerează că acesta intenționa să construiască un zid legislativ în jurul Rusiei pentru a o ține departe de rău.

Pentru a se feri de „promovarea [dăunătoare] a democrației“, Duma decretase deja ca toate ONG-urile care primesc fonduri din străinătate să se înregistreze ca „agenți străini“ (în ziua în care a intrat în vigoare această lege, fanaticii au pictat cu spray ușile unor astfel de organizații cu inscripția „agent străin“). Între timp, Kremlinul a pus brusc capăt activităților USAID, o agenție guvernamentală americană care sprijinise timp de două decenii proiecte din domeniul sănătății și al mediului, precum și organizații ale societății civile. Aceasta asigură aproape întregul buget al unor organizații precum Memorial, care cercetează atrocitățile comise în perioada comunistă, Transparency International, care monitorizează corupția, și Golos, cel mai mare grup independent de monitorizare a alegerilor. Fiind private de subvenții în valoare de aproape 50 de milioane de dolari, aceste organizații aveau să reușească cu greu să își continue funcționarea.

Nodul a fost strâns și mai tare când Putin a semnat o lege sprijinită de FSB privind trădarea (amânată anterior de către Medvedev), care extindea considerabil definiția de trădător, incluzând pe aproape oricine deținea informații cu posibil caracter secret și care intra în contact cu cetățeni străini. Acordarea de consultanță unei organizații internaționale putea fi considerată o formă de spionaj sau trădare, fiind pedepsită cu până la 20 de ani de închisoare.

Toate aceste acțiuni puneau la îndoială viabilitatea politicii referitoare la Rusia a președintelui Obama. „Resetarea“

produse rezultate numai datorită sprijinului acordat de președintele Medvedev, care înțelegea că proiectele sale preferate de modernizare, cum ar fi Centrul de inovație de la Skolkovo, depindeau de schimbul liber de idei și oameni cu Occidentul. Acest spirit de împărtășire pe care îl presupunea resetarea permisesse conturarea Tratatului New Start, însă, odată cu întoarcerea lui Putin la conducerea tandemului, era posibil ca obiectiile Rusiei la sistemul de apărare antirachetă american să devină și mai intransigente, și chiar și mai puțin probabil să fie luate în considerare. Când Medvedev s-a întâlnit cu Obama la Seul, în martie 2012, microfoanele l-au surprins pe american șoptindu-i partenerului său că avea să obțină o „flexibilitate mai mare“ în legătură cu chestiunea sistemului antirachetă, anul următor, când avea să fie reale. Replica lui Medvedev a fost: „Îi voi transmite asta lui Vladimir“, amintindu-i clar lui Obama că el, Medvedev, nu mai avea nici un cuvânt de spus în politica externă a Rusiei.

Putin III și Obama II trebuiau amândoi să se gândească dacă resetarea a luat sfârșit sau trebuia să meargă înainte. Această politică era în mare măsură născocirea consilierului lui Obama în probleme legate de Rusia, Michael McFaul, care a devenit ambasador la Moscova în ianuarie 2012. Fiind mai degrabă un intelectual decât un diplomat de carieră, abordarea sa în noua funcție a fost una inovatoare, și deloc înțeleasă pe coridoarele cu aer închis de fum de țigară ale Ministerului rus de Externe. McFaul era o persoană degajată și neprotocolară, postând constant mesaje pe Twitter, întâlnindu-se atât cu grupările din opoziție, cât și cu diferiți diplomați, și inițiind un fel de diplomație publică nemiîntâlnită la Moscova. Un discurs adresat studenților ruși, care conținea

glume și digresiuni ce au fost luate foarte în serios de către Ministerul de Externe, i-a adus lui McFaul o critică aspră. Televiziunea rusă l-a acuzat că ar fi încercat să instige la revoluție. Până și comentatorii ruși mai receptivi au început să sugereze că ar fi mai bine să-și „sacrifice faima personală” și să se limiteze la „diplomația clasică”.²¹⁷

Pe scurt, McFaul a devenit simbolul tocmai a ceea ce nu le plăcea rușilor în privința resetării, abordarea pe „două linii” ce însemna implicarea atât a guvernului rus, cât și a societății ruse fără să coreleze chestiuni fără legătură. Kremlinul nu a avut nici o problemă cu prima parte, care însemna obiective comune și rezultate reciproce acceptabile, văzând în asta un mare progres față de abordarea încăpățânată a Administrației Bush. Dar cea de-a doua parte, „implicarea societății ruse”, însemna să le ofere politicienilor americani dreptul de a ține prelegeri despre drepturile omului, în timp ce Kremlinul nu avea prea multe ocazii de a „implica” societatea americană, sau cel puțin nu într-o manieră credibilă.

Deși atacurile împotriva lui McFaul au luat sfârșit după aproape jumătate de an, primirea inițială dură a semănat cu un avertisment să nu se „amestece”, iar când l-am întâlnit la sfârșitul lui 2012, ambasadorul părea șocat și bulversat de gradul de hărțuire la care fusese supus. Și predecesorul său luase contact cu personaje din opoziție, președintele Obama întâlnindu-se cu acestea în timpul vizitei sale la Moscova, dar asta nu fusese o problemă pentru Kremlin. Lucrurile stăteau astfel înainte ca opoziția să devină însă o mișcare de protest în masă.

În opinia analistului Dmitri Trenin, guvernele se pricep cel mai bine să relaționeze cu alte guverne și societățile cu alte

societăți. „Societatea americană este deja prezentă în Rusia într-un milion de moduri. Dar sprijinul guvernului SUA pentru societatea rusă, atunci când atinge chestiuni de natură politică, este controversat nu numai pentru Kremlin, ci și pentru părțile mai conservatoare, mai înclinate înspre comunism sau mai naționaliste ale societății ruse“.²¹⁸

Discuțiile referitoare la rezultatele resetării au fost nenumărate. Fiecare tabără putea demonstra un bilanț foarte diferit. Câștigurile de partea americană includeau Tratatul New Start, o nouă bază de tranzit în Rusia centrală pentru susținerea trupelor din Afghanistan și abordarea mai dură a Rusiei referitoare la Iran (inclusiv anularea contractului de un miliard de dolari pentru furnizarea unui sistem de apărare aeriană). Pe de altă parte, resetarea nu a reușit să convingă Rusia să-și modereze sprijinul pentru regimul lui Bashar al-Assad din Siria, lăsând comunitatea internațională neputincioasă în timp ce trupele guvernamentale masacrau civili. Crezând că obiecțiile Kremlinului față de o posibilă intervenție se datorau temerilor acestuia legate de interesele militare din Siria, Washingtonul s-a oferit în secret să garanteze supraviețuirea bazei rusești din teritoriu. Dar obiecțiile Rusiei erau mult mai elementare: opoziția sa din principiu (din motive evidente) față de schimbarea de regim și față de intervenția în afacerile interne ale altor state, convingerea că revoluția din Siria avea să ducă la haos și la posibila venire la putere a unui regim islamist fundamentalist periculos.

Din punctul de vedere al Kremlinului, resetarea l-a ajutat în cadrul negocierilor cu OMC (în care a și intrat în sfârșit, în august 2012) și i-a adus recunoașterea *de facto* a ceea ce îi

place să numească „interesele [sale] privilegiate“ în propria curte din spate, în special Ucraina. Pe de altă parte, resetarea a încurajat „amestecul“ constant al Americii, așa cum l-a privit Rusia, în afacerile sale interne. La sfârșitul lui 2012, când Congresul a anulat în sfârșit Amendamentul Jackson-Vanik, deși inițial s-a simțit o destindere, aceasta a fost imediat contrabalansată de furia cauzată de aprobarea așa-zisei Legi Magnițki. Legea presupunea crearea unei liste negre a rușilor care violau drepturile omului, inclusiv a celor implicați în moartea în închisoare a lui Serghei Magnițki, care și-ar fi văzut averile înghețate și cererile de viză pentru SUA respinse.

În anumite privințe, aprobarea Legii Magnițki vestea sfârșitul politicii de resetare. A fost o inițiativă a Congresului respinsă la început de către Administrația Obama. Un oficial american de rang înalt mi-a mărturisit că administrația avea îndoieli în legătură cu publicarea unei liste de preținși infractori, din moment ce presupunea acordarea de pedepse unor persoane care, oricât de justificat ar fi părut motivul suspectării lor, nu fuseseră supuse unei judecăți oficiale. Pe de altă parte, a declarat acesta, fiecare guvern în parte avea dreptul să pună sub interdicție orice persoană considera de cuviință, fără un act legislativ. Într-adevăr, Obama însuși emisese deja în august 2011 o declarație prin care interzicea accesul în Statele Unite al unor persoane suspectate că ar fi violat drepturile omului, inclusiv cele 60 aflați pe lista (secretă) a Legii Magnițki. Unii au remarcat că această lege discrimina Rusia, fără ca împotriva altor state care violau drepturile omului să fie luată vreo măsură.

Dacă legiuitorii americani se așteptau ca această lege să ajute la aducerea ucigașilor lui Magnițki în fața justiției, atunci

se amăgeau singuri. Procurorii ruși au retras repede acuzațiile împotriva singurei persoane care era judecată în legătură cu moartea avocatului și au continuat cu urmărirea penală postumă, macabră și absurdă chiar a lui Magnițki, pentru acuzația de evaziune fiscală. Legea Magnițki a provocat în Dumă și la Kremlin o mare de nemulțumire față de americani, concretizată într-o lege de „răzbunare“ care interzicea adoptarea copiilor ruși de către americani. Această lege a fost numită „Legea Dima Iakovlev“, după numele unui copil rus care murise în urma unui infarct, în iulie 2009, după ce tatăl său adoptiv, american, îl uitase nouă ore în mașina parcată. Tatăl a fost achitat de acuzația de omor prin imprudență. Circa 60 000 de copii ruși, mulți dintre ei cu nevoi speciale, au fost adoptați de către familii americane în ultimii 20 de ani, și majoritatea dintre aceștia se bucură de o viață normală și fericită. Totuși, în îndârjirea lui de a pedepsi Washingtonul pentru Legea Magnițki, Putin a semnat o lege atât de prost concepută, încât singurele sale victime reale aveau să fie miile de copii abandonați și cu dizabilități, mulți dintre ei condamnați pe mai departe să trăiască în orfelinatele din Rusia, în condiții adesea foarte precare.

Washingtonul sperase ca resetarea să ducă la o cooperare mai puternică cu Kremlinul în privința unui spectru foarte larg de probleme internaționale. Cei care se opuneau acestei politici au susținut că dăduse greș și că venise vremea de a-l „înfrunța“ pe Putin. Și cei care se opuneau resetării în Rusia au susținut că aceasta eșuase nu numai din cauza componentei referitoare la drepturile omului, ci și pentru că Obama pune la cale un plan de apărare antirachetă pe care aceștia îl considerau a nu fi foarte diferit de cel al lui Bush.

Kremlinul a continuat să prezinte sistemul antirachetă drept o amenințare vitală pentru propria securitate. În mai 2012, generalul Nikolai Makarov, șeful Statului-Major al armatei ruse, le-a prezentat oficialilor NATO o analiză detaliată prin care susținea că sistemul occidental, în ciuda modificărilor aduse de Obama și a insistențelor continue cum că era conceput doar ca metodă de apărare împotriva unei amenințări din partea Iranului, avea să intercepteze rachetele balistice strategice ale Rusiei până în 2017–2018. El a arătat că dacă tensiunile cu Occidentul vor crește în viitor, Rusia va lansa un atac preventiv împotriva componentelor din Polonia și România ale sistemului. Condițiile impuse de Moscova pentru acceptarea sistemului presupuneau controlul comun și semnarea unei garanții NATO cum că acesta nu avea să fie folosit împotriva rachetelor rusești. NATO a respins ambele cereri. „Nu avem încredere în ei“, mi-a mărturisit un oficial de rang înalt, „și care este rostul unor «garanții» scrise? Cine o să-și mai amintească de ele, când un ICBM^{*219} o să se îndrepte spre Washington?“ Alianța a lansat în mod oficial prima etapă a sistemului la summitul de la Chicago din mai 2012.

Obama promisese „flexibilitate“ dacă avea să fie reales, dar părea puțin probabil că o să se afle vreodată în situația de a satisface preocupările Moscovei. Așa cum am văzut în capitolul 9, când Robert Gates le-a oferit rușilor suficientă flexibilitate pentru a le potoli temerile, concesiile lui au fost respinse imediat de către conducerea militară de la Washington. Iar în ceea ce privește flexibilitatea din partea Kremlinului, și aceasta părea la fel de puțin probabilă.

Cititorii cu o cunoaștere mai aprofundată a istoriei își vor aminti că ne-am mai aflat o dată în această situație. În 1986, la

o întâlnire ocazionată de summitul de la Reykjavik, liderul sovietic Mihail Gorbaciov și președintele Ronald Reagan au căzut de acord asupra reducerii armelor de distrugere în masă, care ar fi putut să *elimine* armele nucleare în totalitate. Această înțelegere epocală a eșuat însă din cauza insistenței lui Reagan de a crea un scut de apărare antirachetă (cunoscut pe atunci sub numele de Inițiativă Strategică de Apărare sau „Războiul Stelelor“) și a refuzului lui Gorbaciov de a-l aproba.

Am evidențiat mai devreme în această lucrare că politica externă rusă tinde să fie una reactivă: a fost nevoie de apariția lui Obama, cu o atitudine nu atât de combativă precum cea a lui George W. Bush, pentru a obține o reacție pozitivă din partea Kremlinului. Dar acest lucru depinde și de cel care este responsabil pentru aceste reacții. Medvedev a văzut beneficiile resetării și a fost de părere că ea a produs rezultate concrete. Dar în timp ce Obama era ales a doua oară consecutiv ca președinte, Putin, și nu Medvedev, era cel care se pregătea pentru șase ani de mandat la Kremlin. Rusia părea să fi intrat pe calea unei izolări și mai mari, iar resetarea era aproape moartă.

[213](http://vyrodok.livejournal.com/1600.html) <http://vyrodok.livejournal.com/1600.html> (ultima accesare 18 noiembrie 2012)

[214](http://www.kommersant.ru/doc/1856438) <http://www.kommersant.ru/doc/1856438> (ultima accesare 20 noiembrie 2012)

[215](http://izvestia.ru/news/510564) <http://izvestia.ru/news/510564> (ultima accesare 20 noiembrie 2012)

[216](http://www.webcitation.org/mainframe.php) <http://www.webcitation.org/mainframe.php> (ultima accesare 21 noiembrie 2012)

[217](#) Fiodor Lukianov, „What’s the Problem with the US Ambassador?“ Russia Today, 6 aprilie 2012

[218](#) Interviu cu Dmitri Trenin, 25 noiembrie 2012

[219](#)* Rachetă balistică intercontinentală (în engleză *Intercontinental Ballistic Missile*)
(n.tr.)

CONCLUZII

Am încheiat prima ediție a acestui volum citându-l, cu aprobarea sa, pe Sir Rodric Braithwaite, fost ambasador britanic în Uniunea Sovietică, a cărui afecțiune pentru această țară și pentru poporul ei l-a condus spre o înțelegere foarte rară a situației din Rusia. „Există multe hibe în sistemul lui Putin“, a scris acesta. „Dar el le-a redat rușilor respectul de sine și a pregătit terenul pentru prosperitate și reformă pe viitor. Pe măsură ce acest proces înaintază, ar fi mai bine dacă cei mai mulți dintre noi am tăcea din gură decât să oferim sfaturi care uneori sunt arogante și jignitoare, adesea irelevante sau inutile“.²²⁰

La numai câteva luni, m-am trezit că îmi încalc propria regulă, oferind în mod public niște sfaturi care meritau toate aceste attribute! Vă voi povesti această întâmplare deoarece reacția Kremlinului la intervenția mea reprezintă o lecție folositoare, care îmi întărește în totalitate părerea inițială.

Era aprilie 2012, și tocmai vizitasem Moscova, când am asistat la mitingul lipsit de vigoare care a urmat realegerii lui Putin ca președinte. Mi se părea că opoziția era prea fragmentată și ducea lipsă de un lider real, pentru a putea reprezenta o provocare serioasă. Cauza care stătea la baza acestui eșec era însă controlul total al Kremlinului asupra televiziunii de stat, care redusese la tăcere politicienii din

opozitie ani la rând și care asigurase în mod absurd o propagandă unilaterală pentru Putin pe perioada campaniei. Președintele Medvedev lansase deja propunerea de a crea un nou post de televiziune „publică“, așa că m-am hotărât să contribui la dezbateri publicând o scrisoare deschisă adresată lui Dmitri Peskov, purtătorul de cuvânt al lui Putin, pentru care lucrasem în calitate de consultant, în ziarul *Kommersant*. Ziarul mi-a publicat scrisoarea împreună cu reacția lui Peskov.²²¹

Ideea principală a articolului meu era că existența unei televiziuni fără cenzură era o parte inalienabilă a oricărei democrații reale. Poziția lui Putin referitoare la televiziune era aceeași cu cea a vechiului Partid Comunist, și anume că ea trebuia să „explice planurile guvernului“ mai degrabă decât să le dezbată sau să critice propunerile înainte de a deveni decizii politice. În democrație nu era nici un fel de loc, am scris eu, pentru televiziunea „de stat“. Guvernele nu ar trebui să aibă propriile lor posturi de televiziune. Până și ideea lui Medvedev despre un post „public“ suplimentar era total nepotrivită deoarece „încă ar mai fi rămas trei posturi de stat care să pompeze propaganda susținută de guvern. Un asemenea sistem există doar într-o dictatură, nu într-o democrație“. Am descris apoi felul în care funcționează BBC-ul și am sugerat că ar putea fi luat ca exemplu. Cenzura impusă de Kremlin ar trebui să fie abolită în întregime. Televiziunea rusă ar trebui să fie folosită pentru prezentarea unor păreri diferite, pentru discuții și analiză, mai degrabă decât pentru promulgarea unor hotărâri, și ar trebui să reintroducă programele satirice, deoarece într-o democrație poporul trebuie să și râdă de liderii săi.

Peskov s-a înfuriat și a declarat că scrisoarea mea era „absurdă“. Ziarul îi citase declarația cum că el nu are nimic a face cu televiziunea publică (deși peste aproximativ o lună, Putin avea să-l numească șeful ei). Peskov ar fi tunat și fulgerat susținând, iar acesta este cel mai important punct, că „un străin... nu are nici un drept să folosească cuvinte precum «ar trebui» să facem asta sau «ar trebui» să facem ailaltă“.

Cu alte cuvinte, făcusem exact ceea ce îi sfătuisem pe occidentali să nu facă și provocasem exact reacția pe care ar fi trebuit să o prevăd, și anume nu mulțumiri pentru ajutorul oferit, ci indignare pentru că îndrăznisem să-l ofer. Aceasta este o lecție care ar putea fi foarte folositoare pentru persoanele din exterior care încearcă să țină o predică Rusiei despre cum să se comporte. Poate noi ne simțim mai bine, însă dacă reușește totuși să aibă vreun efect, atunci tinde să fie unul exact opus.

Cum ar trebui să se comporte așadar Occidentul cu Rusia? Și are oare presiunea exercitată de Occident vreun efect real asupra politicilor Kremlinului? Această carte a prezentat reușitele și eșecurile mai multor strategii diferite de-a lungul ultimelor decenii.

În capitolul 1 am văzut cum abordarea președintelui Clinton, deși bine intenționată, a dat greș. Occidentul a pierdut orice șansă de a scoate Rusia din îngheț, nereușind să-i înțeleagă temerile și aspirațiile în urma căderii comunismului. Cu siguranță, în anii '90 a existat mai multă libertate decât oricând, dar acel Elțin lăudat de Occident a fost cu puțin mai democrat decât Putin: a măsluit alegerile cu nerușinare, a folosit armata pentru a-și bombarda propriul Parlament și a

comis o sumedenie de atrocități în Cecenia. Statele Unite îi laudau politicile interne, care provocau dezordine în Rusia, dar au refuzat să-l trateze pe Elțin drept un jucător serios pe scena mondială, sporind așadar senzația de umilință pe care mulți din țară o simțeau.

Principala parte a cărții a surprins începerea unui nou Război Rece în anii 2000, susținând că acest lucru s-a datorat la fel de mult indiferenței Administrației lui George W. Bush față de grijile Rusiei în privința securității, cât și insistenței lui Putin de a căuta obiectivul perfect legitim de a readuce la viață mândria și statutul Rusiei. În același timp, Putin nu a reușit să priceapă că această politică agresivă făcea ca Occidentul să fie precaut și puțin interesat să-l considere un partener serios.

Reușitele modeste ale „resetării“ de după 2009 au fost rezultatul unei *scăderi* a tensiunilor și a confruntărilor. Eșecul său ulterior nu a fost provocat de faptul că Occidentul ar fi fost „prea blând“, ci de impresia pe care o avea Rusia cum că SUA ridică miza, insistând să construiască un scut antirachetă fără includerea Rusiei și „promovând democrația“ fără să i se fi cerut.

De fapt, singura perioadă în care relațiile dintre Rusia și Occident s-au îmbunătățit considerabil a fost cea premergătoare evenimentelor descrise în această carte – cele de la sfârșitul anilor '80 din vremea lui Mihail Gorbaciov, când starea de detensionare dintre Est și Vest a venit la pachet cu o slăbire a controlului în interiorul Uniunii Sovietice.

Cât privește relația dintre presiunea externă și liberalizarea din interiorul țării, istoricul Archie Brown arată că „pe tot parcursul perioadei de după război, cu cât Războiul Rece devenea mai glacial, cu atât era mai puternică poziția

liniei dure din conducerea Uniunii Sovietice“.²²² Opoziția vehementă a Occidentului față de comunism nu a reușit în nici un fel să ajute la respectarea drepturilor omului (acest lucru nu s-a întâmplat nici sub guvernarea lui Leonid Brejnev și nici a liniei dure din partid care i-a succedat). Amendamentul Jackson-Vanik, introdus în 1974, nu a convins URSS să le permită evreilor să emigreze liniștiți (de fapt, rata emigrării a scăzut dramatic în următorii ani) sau să elibereze disidenții din închisoare.²²³ Acest lucru s-a întâmplat numai odată cu venirea lui Gorbaciov la putere și a coincis cu o perioadă de apropiere și nu de confruntare.

Într-adevăr, în ultimii 60 de ani, reformele progresive sau de liberalizare din Rusia au pornit întotdeauna din interiorul clasei conducătoare, nu din stradă, și în mod sigur nu sub presiunea Occidentului. Hrușciov era un om al Partidului Comunist din cap până în picioare, dar el a fost cel care a eliminat ce era mai rău din stalinism. Gorbaciov a escaladat rangurile partidului și, odată ajuns secretar general, și-a lingușit și uneori chiar și-a păcălit colegii reacționari, ca să-i accepte planul său legat de *perestroika*. A fost ajutat, este clar, de presiunea exercitată de opinia publică, dar chiar și aceasta (mitingurile în favoarea democrației, nou-descătușata presă și organizațiile publice) a fost posibilă doar datorită propriilor reforme. Nu disidenții sau persoane din afară au determinat prăbușirea sistemului. Atacul final a fost dat de către Boris Elțin, provenit, la rândul lui, din rândurile conducerii comuniste. Putem, așadar, să considerăm drept realistă speranța ca forțele care conduc protestele împotriva lui Putin să-l dea jos de la putere? Sau schimbarea va trebui să vină încă o dată din interior? Și dacă va fi așa, cine va fi personajul-cheie

care o va provoca? Dorindu-și o reformă din interior, Dmitri Medvedev mi-a amintit uneori de Gorbaciov, însă a fost mult prea slab și lipsit de strălucire ca să reușească prea multe. Spre deosebire de Gorbaciov, Medvedev nu a devenit niciodată conducătorul suprem, Putin mai ocupa poziția asta, așadar nu a avut niciodată avantajul asupra situației. În plus, Medvedev nu a reușit să înlocuiască reacționarii din conducere cu reformatori cu păreri asemănătoare cu ale lui și nici nu a reușit să obțină prea mult sprijin din partea poporului. Pentru Putin a fost ușor să se întoarcă la președinție și să înceapă distrugerea chiar și a celor mai ne semnificative reforme din vremea lui Medvedev. Eșecul său ne amintește sumbru de controlul pe care îl are Putin asupra sistemului rusesc, cu ajutorul unei rețele de oameni ai KGB-ului, parteneri de afaceri și acoliți.

Încă mai rămâne valabilă, totuși, posibilitatea ca schimbarea din Rusia să înceapă din interiorul clasei conducătoare, mai degrabă decât din exterior, și este probabil ca ea să fie determinată nu de protestele politice din stradă, ci de o viitoare criză economică, poate o prăbușire a prețului petrolului, pentru ca nevoia de reformă să devină incontestabilă. S-ar putea oare ca acest personaj-cheie să fie Aleksei Kudrin, fostul ministru de Finanțe? Kudrin este un om din interior, un coleg apropiat de-al lui Putin, care se bucură de respect din partea opoziției. Sau va fi Mihail Prohorov, miliardarul care l-a sfidat pe Putin, reușind să scape totuși de represiuni, deși nu este tocmai un om din interior? Să-i revină din nou șansa unui Medvedev mai îmbărbătat? Sau unui alt personaj, încă nerecunoscut drept reformator, din anturajul lui Putin?

Deși susțin că este imposibil (ca să nu mai vorbim că ar fi și o mare îngâmfare) ca Occidentul să schimbe politicile interne sau liderii Rusiei, aș vrea să adaug că *până* nu se schimbă Rusia, relațiile dintre Est și Vest nu se vor putea îmbunătăți. Așa cum explica și disidentul din perioada sovietică, Andrei Saharov: „O țară care nu respectă drepturile propriului său popor nu le va respecta nici pe acelea ale vecinilor săi“. Și aici există o paralelă istorică: reformele masive ale lui Gorbaciov de la sfârșitul anilor '80 au fost cele care l-au determinat pe anticomunistul convins Ronald Reagan să-l ia în serios, începând o prietenie apropiată care a dus la înțelegerile privind controlul armelor și la încheierea efectivă a Războiului Rece. În răstimpul perioadei în care am lucrat în calitate de consultant media la Kremlin, Dmitri Medvedev – aproape imediat după investirea în funcție – a dezvăluit o propunere radicală de a reforma structurile de securitate ale Europei. Le-am trimis un memoriu consilierilor lui (amintind de „Gorbymania“ și de motivele din spatele ei) prin care susțineam că inițiativele lui Medvedev nu aveau să fie luate în serios decât dacă ar fi dovedit *mai întâi* că avea o atitudine democratică în țară. Este inutil să adaug că memoriul meu nu a fost luat în considerare.

Pe scurt, Occidentul trebuie să înceteze să mai creadă că poate influența afacerile interne rusești, iar rușii trebuie să înceteze să-și mai imagineze că vor fi acceptați drept parteneri egali la nivel internațional, atâta vreme cât calcă în picioare drepturile omului. „Resetarea“ poate că a încercat să separe aceste două chestiuni, dar ele sunt invariabil corelate în mințile tuturor.

Cu siguranță că imaginea Rusiei din acest volum este una cumplită și deloc cea la care sperasem acum 20 de ani, odată cu ieșirea țării de sub comunism.²²⁴

După un început promițător, în care a curtat Occidentul și a făcut pași înainte pentru stimularea economiei, Vladimir Putin a supravegheat de la înălțime sugrumarea libertății presei și a democrației, și și-a dezvoltat un cult al personalității, făcând uz de toate mijloacele moderne de comunicare. Economia rămâne aproape în totalitate dependentă de exportul de materii prime, fără absolut nici o bază modernă de producție. Angajamentul lui Putin de a lua măsuri drastice împotriva oligarhilor s-a aplicat doar în cazul acelor care i s-au opus din punct de vedere politic, în timp ce averea țării încăpea pe mâinile unor magnați extrem de bogați și ale unor birocrați de stat. Deși e o țară cu resurse umane și naturale nelimitate, eliberată în urmă cu două decenii din strânsoarea totalitarismului, Rusia nu a reușit să înflorească la adevărata ei valoare. Conform unui sondaj, circa 40% dintre tineri ar prefera să trăiască în altă țară.²²⁵ Oamenii de afaceri ruși preferă să-și ducă banii în altă parte: refluxul de capital a atins circa 57 de miliarde de dolari în 2012, în timp ce în 2011 au ieșit din țară 80 de miliarde de dolari, conform Băncii Centrale. Corupția este, după cum declară însuși guvernul, copleșitoare și în creștere, fiind liantul care ține unit un stat de tip mafiot, dominat de cercul format din prietenii și colegii lui Putin din KGB, Sankt-Petersburg sau chiar din cooperativa sa de vile. Un atac neașteptat împotriva corupției la nivel înalt, de la sfârșitul lui 2012, a dus la demiterea ministrului Apărării, Anatoli Serdiukov, la arestarea mai multor oficiali de rang înalt și la descoperirea a zeci de miliarde de ruble din mite și

bani oferiți în schimbul unor servicii. La apariția acestui volum era mult prea devreme pentru a spune dacă acesta a însemnat începutul unor măsuri mai drastice împotriva corupției majore, la un nivel nemaîntâlnit până în acel moment, sau doar o scurtă campanie menită să distragă atenția opoziției.

Și totuși, în ciuda nenumăratelor probleme care îi pot fi puse în cârcă, Putin rămâne relativ popular în Rusia, chiar și după 12 ani de la venirea la putere. Sondajele realizate de către Centrul Levada arată că nivelul lui de popularitate a scăzut constant de la un nivel maxim de 88% în 2008, dar că încă mai rezista la 63%, în noiembrie 2012.²²⁶ Alte sondaje realizate de centrul FOM indică o scădere a încrederii față de Putin de la 70% la 40%, pentru aceeași perioadă²²⁷. Acestea sunt însă niveluri la care majoritatea politicienilor occidentali pot doar să viseze.

O parte din răspunsul la această enigmă îl puteți afla recitind versurile cântecului său preferat, pe care l-am tradus în finalul capitolului 11. Majorității occidentalilor el le poate părea sentimental și ieftin, iar intelectualii ruși sofisticăți și cinici care îl disprețuiesc pe Putin îl pot ridiculiza, însă există milioane de case rusești unde oamenii lăcrimează la auzul șlagărelor din perioada sovietică. Asta nu înseamnă că sunt toți niște bătrâni comuniști, ci că Putin încearcă să facă apel la nostalgia pe care o mare parte dintre ruși o resimt față de zilele mai simple, de „egalitate“, tovărășie, unitate, spiritul din vremea de război, care a durat mult mai mult în Rusia decât în oricare loc. Toate aceste lucruri sunt reale, străine, poate, majorității occidentalilor, dar totuși reale.

Marea masă a poporului rus nu seamănă cu occidentalii

„obișnuiți“. Într-un concurs televizat din 2008, în care se căuta „cea mai importantă personalitate a Rusiei“, Stalin s-a situat pe locul al treilea, dar se pare că s-ar fi clasat pe primul loc, dacă autoritățile nu ar fi măsluit rezultatul pentru a evita o situație stânjenitoare. Putin înregistrează cea mai scăzută popularitate în rândul intelectualilor și al clasei de mijloc din Moscova și Sankt-Petersburg, dar se bucură de cea mai mare apreciere în rândul societății din provincie, al clasei muncitoare și al funcționarilor.

În capitolul 1 am prezentat părerea eronată a occidentalilor (și în special a americanilor) cum că Rusia era doar o țară occidentală care aștepta să fie eliberată. Putin se adresează exact aceluși aspect din gândirea rusească care se împotrivesc instinctiv acestui lucru. El face apel la cei care își doresc o economie de tip occidental și toate beneficiile ei, dar care vor totuși să își găsească propriul drum și să se ferească de unele dintre eșecurile Occidentului. Putin face apel la cei care își doresc ca Rusia să fie o țară respectată în lume și la toate acele milioane de oameni care confundă respectul cu frica. Mai face apel la cei care iubesc pur și simplu Rusia și se bucură de unicitatea ei, cei care îi scot din minți pe occidentalii ca mine, care se străduiesc să o „înțeleagă“, zâmbindu-ne cu superioritate și spunându-ne: „N-o să înțelegeți niciodată sufletul rusesc“.

Dacă Putin ar fi combinat intuiția cu simțul democrației și încrederea în alegerea oamenilor, atunci ar fi devenit un lider excepțional. Dar Putin nu înțelege democrația cu adevărat. Așa cum am putut vedea, el își imaginează că președinții americani pot să înlăture din funcție crainici pisălogi, crede în teoriile

conspirației (cum că războiul din Georgia a fost lansat pentru a-l ajuta pe senatorul McCain) și are încredere în toate absurditățile pe care i le servesc serviciile secrete (de exemplu că America ar avea combinate avicole separate în care produc pui de calitate inferioară pentru a-i vinde în Rusia). Și-a creat un sistem prin care (crede el) nimic nu se va întâmpla cum se cuvine dacă nu este supus controlului său direct: după izbucnirea incendiilor devastatoare din vara lui 2010, a instalat în satele afectate camere video de supraveghere pentru a putea monitoriza din biroul său progresul făcut de lucrările de reconstrucție.

Stilul său de guvernare include mustrarea la televiziune a oficialilor, pe care îi forțează să-și schimbe pe loc politicile, deoarece camerele de luat vederi veghează. Un astfel de exemplu este următorul:

Vladimir Putin: Aș vrea să înțeleg câte aeronave rusești intenționează să achiziționeze Aeroflot. Altfel înseamnă că vreți să controlați piața internă, dar că nu vreți să cumpărați echipament din interior și asta nu e deloc bine.

Vitali Saveliev (directorul general al Aeroflot): Dar cumpărăm avioane construite în Rusia...

Vladimir Putin: Nu suficiente.

Vitali Saveliev: Bine atunci, vom face niște planuri și vă vom ține la curent.

Vladimir Putin: Bine.

Putin a instituit tradiția de a înregistra deschiderea fiecărei ședințe de cabinet și a o transmite la buletinele de știri, convins fiind că astfel dă dovadă de deschidere și democrație. Rezultatul este că ședințele guvernamentale se transformă în spectacol. În schimbul unei discuții normale și poate dificile, în intimitatea sălii de conferințe, Putin ține un discurs și, în cel

mai bun caz, mai are loc și un dialog pompos cu miniștrii. Nici un guvern occidental nu își televizează ședințele de cabinet și nimeni nu s-ar aștepta să se petreacă acest lucru, pentru că hotărârile dificile pot fi luate numai în particular. Putin a preluat, așadar, în mod superficial o idee „democrată“, aceea de a-i filma pe cei ce iau decizii în țară, și a transformat-o într-un instrument de dictatură.

În ciuda tuturor neregulilor pe care le înregistrează sistemul lui Putin, acesta nu este totuși „ca în Uniunea Sovietică“, așa cum se afirmă atât de des la rezezeală. Am rămas surprins de comentariul sarcastic al fostului președinte Bill Clinton făcut în fața lui Putin după prelegerea despre modalitatea de reformare a economiei capitaliste, ținută de acesta la Davos, în ianuarie 2009: „Sunt bucuros să-l aud pe domnul prim-ministru Putin vorbind despre libera inițiativă. Sper să aibă efect asupra dumnealui“. Ziarul Baltimore Sun a publicat în 2011 un articol despre pasiunea rușilor pentru fast-fooduri sub titlul: „Ne place, tovarășe“^{*228}. Tovarășe! Trecuseră 20 de ani de când rușii nu mai erau „tovarășii“, dar se pare că încă mai purtau stigmatul comunismului.

Este suficient să vezi cozile create la aeroportul din Moscova de familiile entuziaste care urmează să-și petreacă vacanțele în străinătate, să vizitezi Muzeul Gulagului cu dioramele sale despre lagărele lui Stalin, să mergi la un spectacol de teatru după romanul lui Soljenițin, *O zi din viața lui Ivan Denisovici* (care se predă în școli), să intri pe site-urile sau blogurile rusești, să iei pur și simplu masa sau să mergi la cumpărături în Moscova din ziua de azi, pentru a înțelege că sistemul comunist este într-adevăr mort și îngropat. Este un deserviciu teribil făcut victimelor stalinismului și

brejnevismului, care au fost ucise sau au sfârșit în lagărele de concentrare și în ospicii, să compari Rusia de azi cu cea din trecut. Libertățile de care se bucură acum poporul rus sunt incomparabil mai multe. Nu mai există un Partid Comunist omniprezent care să dirijeze *orice* aspect al vieții oamenilor (Rusia Unită este un instrument al regimului, dar nu are celule de partid care să ia toate hotărârile la fiecare loc de muncă); nu mai există economia centralizată și dirijată. E drept că unele proteste au fost înăbușite și că televiziunea de stat a fost controlată și viciată, dar fiecare cetățean rus poate accesa surse de informație străine sau aparținând opoziției, prin intermediul ziarelor, radioului și internetului.

Și, mai presus de toate, nu există nici o „ideologie rusească”: dorința de a avea un cuvânt de spus în afacerile internaționale se află la ani lumină de ambiția sovietică de a răspândi comunismul pe tot globul. Și totuși, așa cum am putut observa în această carte, ambele tabere cad prea repede pradă gândirii stereotipe, cu rădăcini într-o epocă când două ideologii se luptau pentru stăpânirea lumii. Gândirea și divergențele din Războiul Rece încă mai bântuie din păcate ambele părți, care se întăresc reciproc, în loc să încerce să-și înțeleagă una alteleia temerile.

Sunt mulți cei de părere că, fiind antidemocratic, Putin ar trebui să „primească un pumn” de la Occident. Dar confruntarea în sine, care nu oferă un stimul pentru cooperare, ar putea duce la pierderea tuturor speranțelor de îmbunătățire a relațiilor pentru următorii șase ani (cel puțin), întrucât, fie că ne place sau nu, Putin este cel cu care trebuie să aibă de a face Occidentul. Am susținut că Putin, cu gândirea sa

din epoca sovietică și kaghebistă, este paranoic în ceea ce privește intențiile Occidentului, și aș îndrăzni să sugerez că cel mai logic ar fi să tratăm o persoană paranoică cu prudență și nu cu amenințări.

Desigur că ne dorim ca Putin să se schimbe și Rusia să devină o țară democrată, însă problema este următoarea: avem de gând să obținem acest obiectiv prin confruntări sau printr-o abordare pragmatică și constructivă? Sau sunt oare eforturile noastre oricum inutile? Așa cum am susținut și mai devreme, istoria ne sugerează că abordarea de tip pragmatic este singura cale de succes, iar în final Rusia se va reforma din interior și nu sub presiunea venită din afară.

În ceea ce privește obținerea cooperării Rusiei în afacerile internaționale, este absurd să ne imaginăm că vreodată Kremlinul va sprijini Occidentul în detrimentul Siriei, de exemplu, câtă vreme Occidentul se opune Rusiei în privința sistemului antirachetă. Toate aceste lucruri vin la pachet în viziunea Moscovei, iar dacă Occidentul își dorește să coopereze cu Rusia, atunci trebuie să ia o hotărâre de ansamblu în privința lor, mai degrabă decât să le excludă.

Oricui îi pasă de democrație este îndreptățit, ba chiar obligat, să critice Rusia referitor la nenumăratele cazuri de violare a drepturilor omului și a autoritarismului în creștere. Așa cum mi-a explicat un diplomat occidental de rang înalt: „Dacă nu vorbești răspicat despre comportamentul scandalos, atunci dai impresia că îl aprobi“. Dar aș îndrăzni să sugerez că deși trebuie să fim critici, în același timp trebuie să fim și conștienți de limitele noastre.

În primul rând, am fi mult mai convingători dacă și noi, la rândul nostru, am fi un etalon de virtute. Mulți dintre ruși nu

înțeleg de ce ar trebui să ia lecții de la niște guverne care, la rândul lor, invadează, torturează și calcă în picioare drepturile omului. Noi cum am reacționa dacă altă țară, chiar și cea mai democrată dintre ele, ne-ar ține o predică despre cine ar trebui să ne fie conducător sau cum ar trebui să ne guvernăm? De ce are toată lumea impresia că rușii ar trebui să se comporte altfel?

În al doilea rând, intervențiile noastre au uneori o valoare discutabilă. Occidentul laudă tot felul de personaje din opoziția rusă, de la naționaliști la comuniști, la personalități din showbiz și interpreți de muzică punk, care, în majoritatea țărilor occidentale, cu greu ar fi acceptate.

În al treilea rând, se poate spune că protestele noastre sunt menite mai mult să ne facă să ne simțim noi înșine bine, decât să schimbe ceva în Rusia. Dar asta nu înseamnă că nu ar trebui să protestăm. Ucigașii lui Serghei Magnițki, de exemplu, trebuie să fie aduși în fața justiției, iar Legea Magnițki este cu siguranță o modalitate importantă de a ne exprima îngrijorarea și revolta. Să sperăm totuși că, spre deosebire de Amendamentul Jackson-Vanik, care nu a avut nici un efect demonstrabil asupra îmbunătățirii respectării drepturilor omului în URSS, Legea Magnițki va opri măcar câțiva infractori să-și cheltuiască averile obținute ilegal la cumpărături în Statele Unite. Dar, în ansamblu, dacă trebuie să fim realiști, este puțin probabil ca această lege să-i stânjenească pe criminalii și delapidatorii protejați de statul rus. În cel mai bun caz, aceste proteste sunt utile pentru a-i aminti constant Kremlinului că „ne pasă“. În anii '80, strada din Washington pe care se afla sediul Ambasadei URSS a fost redenumită „Andrei Saharov Place“. Probabil această acțiune i-a iritat pe diplomați,

dar nu ar fi putut duce la eliberarea disidentului, el fiind chemat din exil numai odată ce noul lider, Mihail Gorbaciov, care a considerat suferințele lui Saharov drept o monstruoasă, a devenit suficient de puternic pentru a-i ține în frâu pe radicalii din conducerea partidului.

Un ultim gând ar fi următorul: dacă Rusia va avea într-un final un lider democrat, și nu există dubii că se va întâmpla astfel, acel lider nu va fi mai încântat decât Putin să primească predici sau lecții din afară. Oricât de democrat va fi el (și nu există dubii că va fi un „el“), oricât de mult l-ar accepta Occidentul, nu va fi un papă-lapte. Liderii ruși vor pune întotdeauna interesul țării mai presus de orice. Pentru că Rusia nu este Occidentul, ci este Rusia.

[220](http://valdaiclub.com/history/29960.html) <http://valdaiclub.com/history/29960.html>, 18 august 2011 (ultima accesare 7 septembrie 2011)

[221](http://www.kommersant.ru/doc/1921892) <http://www.kommersant.ru/doc/1921892> (ultima accesare 1 decembrie 2012)

[222](#) Archie Brown, *The Rise and Fall of Communism* (Londra: Vintage Books, 2010), p. 602

[223](#) Nu există absolut nici o legătură între aprobarea Amendamentului Jackson-Vanik și numărul de vize acordate evreilor din Uniunea Sovietică. În 1973, au fost emise 34 733 de vize, iar în 1974, 20 628; în 1975 (primul an pe toată perioada căruia Amendamentul a fost în vigoare), numărul a scăzut la 13 221, revenind la nivelul de dinainte de Jackson-Vanik de abia în 1978 (cu 28 865 de vize) și atingând punctul maxim în 1979 (cu 51 320 de vize), pentru a scădea apoi la 1 000 pe an la începutul anilor '80. Restricțiile pentru obținerea vizelor au fost ridicate abia sub guvernarea lui Gorbaciov, în 1989, fapt ce a dus la emigrarea a sute de mii de persoane, la începutul anilor '90.

[224](#) Observ că lucrarea mea despre anii de conducere ai lui Gorbaciov s-a încheiat într-o manieră optimistă. Vezi Angus Roxburgh, *The Second Russian Revolution*

(Londra: BBC Books, 1991).

[225](#) *Sunday Times*, 14 august 2011

[226](#) <http://www.levada.ru/indeksy> (ultima accesare 1 decembrie 2012)

[227](#) <http://bd.fom.ru/pdf/d47ind12.pdf> (ultima accesare 3 decembrie 2012)

[228](#)* În textul original „We’re lovin’ it, comrade“, fiind o preluare a celebrului slogan McDonald’s „I’m lovin’ it“ (n.tr.)

INDEX*[229](#)

A

- Abaşidze, Aslan 139–140, 144–146
Abhazia 10, 140, 145–147, 203, 257, 259, 266–273, 279, 281, 283, 288, 289, 413
Abramovici, Roman 84, 96, 105, 314, 335
Akunin, Boris 88, 371
al-Assad, Bashar 387, 415
Alekseeva, Liudmila 14, 179
Aliohina, Maria 379
Andropov, Iuri 43
apărare antirachetă 9, 22, 51, 110, 133, 231–232, 234–235, 237–241, 251, 299–304, 307–308, 385, 389–390, 394, 403
atacurile cu bombă din apartamente 1999 80, 207 atacuri teroriste
Beslan 149–153, 180, 195–196, 207, 227
Budionovsk 29, 39
Dubrovka (Nord-Ost), teatru 92, 195

B

- Babițki, Andrei 90
Baburova, Anastasia 340–341
Baker, James 35
Baltimore Sun 401
Basaev, Şamil 39, 196
Bastrîkin, Aleksandr 378–379
Belkovski, Stanislav 14, 104, 333, 414
Berezovski, Boris 37–38, 42–43, 78–79, 82–84, 95–96, 206–207, 209, 211, 218
Berlusconi, Silvio 111–112, 349
Biden, Joe 300
Bildt, Carl 268, 286

Bin Laden, Osama 56, 59
Blair, Tony 47–49, 84, 108, 110–114, 118, 165, 179, 210
Blix, Hans 127
Bokeria, Giorgi 14, 270, 278, 412
Bolton, John 57, 114, 407
Borodin, Pavel 38
Braithwaite, Sir Rodric 392
Brenton, Tony 14, 176, 410
Brejnev, Leonid 33, 317, 395
Browder, Bill 330–331
Brown, Archie 395, 416
Brown, Gordon 261, 265
Browne, Lord John 14, 49, 106, 408
Bryza, Matthew 14, 259, 286
Budanov, Iuri 92
Burjanadze, Nino 14, 136–138, 270, 289, 409, 412
Burns, Nicholas 14, 114–116, 124, 192–193, 408–410
Burns, William 14, 204–205
Bush, George W. 9, 48–57, 59, 62–64, 77, 85, 108, 113–116, 127–128, 131–134, 144, 156, 170, 178, 184, 188–192, 205, 231–232, 234–238, 242, 256, 258–262, 265, 268, 284, 286, 290, 298–299, 302, 307, 352, 386, 389, 391, 394, 406, 407, 410
Bîkov, Dmitri 371

C

Chapman, Anna 210, 310
Cecenia 9–11, 20, 26, 29, 39, 43, 47, 50, 58, 59, 68–69, 79, 81, 88–92, 94, 108, 113, 117–118, 126, 132–133, 142, 150, 152, 172, 174, 181, 188, 194–195, 198, 206, 227, 253, 340, 367, 394
Cemezov, Serghei 88
Cheney, Dick 114, 132, 190–193
Cernomîrdin, Viktor 93
Chirac, Jacques 47, 117, 119, 127, 129–130, 134, 189, 202–203
Chiril, patriarh 380
Ciubais, Anatoli 37
Ciucenko, Konstantin 329
Ciurov, Vladimir 248, 372
Clinton, Bill 19–24, 27, 30–31, 40, 48–51, 127, 352, 394, 401

Clinton, Hillary 300, 363–364, 370

Cohen, Ariel 228

Cohen, Stephen F 30, 406

corupție 10, 37, 38, 43, 49, 74, 76, 81, 85, 101–103, 135, 140, 152, 171, 184, 187, 196, 254, 297, 321, 322, 328–331, 333, 335–337, 340, 342, 371, 398

D

Dahlgren, Lennart 326–327

Danilkin, judecător 348–349

Deripaska, Oleg 314, 316, 319

Dorenko, Serghei 43, 82, 83

Duma 43, 71, 72, 79, 98–100, 104, 142, 153, 178, 208, 211, 247, 269, 343, 355, 357–358, 361, 366–367, 369, 371, 373, 376–377, 383–384, 389

Dvorkovici, Arkadi 14, 66, 251, 313, 320, 350, 354, 355, 365, 414–415

Dvorkovici, Mihail 350

Diacenko, Tatiana 43

E

Edelman, Eric 14, 233, 238–239, 411–412

Eko Moskvî 275, 313, 366, 413

Eltîn, Boris 17–25, 27, 29–30, 32, 37–39, 42–44, 48, 50–51, 64, 66, 71, 74, 77–79, 85, 87, 89, 93, 95, 97, 117–118, 167–168, 199, 201, 206, 217, 221, 223, 243, 245–246, 252–253, 323, 346, 375, 394, 396

F

Fata, Dan 14

Finikov, Dmitri 366

Fischer, Joschka 118

Fondul de Stabilizare 73, 252, 312

Fradkov, Mihail 243, 245–247

Freeh, Louis 51

Fried, Dan 14, 114–115

FSB (Serviciul Federal de Securitate) 37–38, 40–41, 43, 53, 80, 86, 88, 104, 106–107, 135, 206–208, 211–212, 214–215, 336, 343, 385, 411

G

Gamsahurdia, Zviad 266

Gates, Robert 233, 239–242, 263, 286–287, 334, 390, 412

Gati, Toby 31, 406

Gazprom 72, 74–76, 80–81, 87, 119, 182, 185–186, 201, 218, 248, 254, 293–295, 318, 333–335, 337, 354–355, 415

Georgia 9–12, 14, 135–148, 155–156, 158–159, 177, 180, 190, 199, 202–205, 224, 226, 255, 257–258, 260–261, 263–274, 277–283, 285–286, 289, 292–293, 298–299, 322, 327, 359, 383, 400, 412–413

Goldman, mareșal 228, 407

Golos 366, 385

Gorbaciov, Mihail 34–36, 39, 64, 97, 120, 122, 177, 194, 223, 247, 255, 321–322, 340–341, 344, 384, 390, 395–397, 404, 416

Gore, Al 21

Gourdault-Montagne, Maurice 15, 117, 129–130, 134, 408–409

Gref, Gherman 14, 66–75, 87, 95–96, 99–100, 313, 319, 348, 407–408, 413

Gromov, Aleksei 14, 217, 222–223, 250

Grîzlov, Boris 167–168, 361

Guriev, Serghei 14, 314, 317, 413

Gusinski, Vladimir 79–83, 95–96

H

Hadley, Stephen 14, 51, 63, 114, 189, 237–238, 263–264, 269, 287, 406–407, 410, 412–413

Harding, Luke 218, 411

Havel, Václav 120–121, 123

Herbst, John E. 14, 158–159, 169, 186, 409–410

Hristenko, Viktor 14, 348

Hrușciov, Nikita 33

Hussein, Saddam 126–128, 131

I

Iakobașvili, Temur 14

Iakovenko, Aleksandr 120

Iakunin, Vladimir 88

Ianukovici, Viktor 157–158, 160, 163–164, 166–170, 172, 297

Iașina, Irina 342

IKEA 76, 77, 325–327

Illarionov, Andrei 14, 66–69, 75, 102, 181, 407–408

Institutul pentru Democrație și Cooperare 229–300

Iran 63, 127, 192, 212, 233, 236, 240–241, 295, 300, 303, 306, 309, 387, 390

Irak 9, 63, 126–134, 188, 190, 193, 211, 234, 280, 304, 352

Iumaşev, Valentin 37, 43,

Iurgens, Igor 14, 344

Iuşcenko, Viktor 15, 157–158, 161–164, 166–172, 183–187, 295, 297, 410

Ivanov, Igor 14, 45–46, 52–53, 63–64, 107, 120, 124, 135, 137–139, 141, 145, 203, 406–407, 409–410

Ivanov, Serghei 14, 56–60, 65, 128, 204–205, 243–246, 248, 377, 407, 409–410

Ivanov, Viktor 67, 181

J

Jackson-Vanik, amendamentul 62, 188, 388, 395, 404, 416

Jones General James 14, 305, 307, 413

Jvania, Zurab 137, 139–140

K

Kadîrov, Ahmat 150

Kadîrov, Ramzan 195–198

Karaganov, Serghei 11

Karimov, Islam 57

Kasparov, Garry 224

Kasianov, Mihail 14, 73, 93, 95, 100–101, 103–105, 107–108, 135, 153, 181, 249, 364, 372, 375, 407–408, 410

Ketchum 12, 217–221, 225–226, 255, 299, 411

Kipling, Rudyard 370

Kiseliov, Evgheni 14, 79, 80

Kohl, Helmut 118

Kokoiti, Eduard 14, 147–148

Kolesnikov, Andrei 14, 283, 335–336, 408

Kolokolţev, Vladimir 368

Kommersant, ziar 107, 206, 354, 366, 392, 408, 414–416

Kosacev, Konstantin 14, 21–22, 406

Kosovo 10–11, 20, 256–258, 268, 289, 304

Kovalciuk, Iuri 335

Kucima, Leonid 15, 158, 160, 163, 165, 167, 169–170, 186, 409–410

Kudrin, Aleksei 14, 37, 66–67, 69–71, 73, 87, 95, 99, 313, 355, 363–365, 371–372, 396, 407, 413

Kukli, emisiune TV 78–79, 81

Kunanbaev, Abai 376

Kunin, Daniel 14, 88, 143, 373, 417–418

Kuraşvili, Mamuka 279

Kutelia, Batu 14, 270, 412

Kwaśniewski, Alexander 15, 123, 165, 167–169, 408, 410

L

Lavrov, Serghei 14, 192, 205–206, 212–214, 220, 237–238, 240–242, 272–273, 280, 285–288, 291, 300, 305, 410–413

Lebedev, Platon 105, 340, 348

Legea Dima Iakovlev 389

Legea Magniţki 388–389, 404

Lesin, Mihail 80

Levitte, Jean-David 15, 262, 264, 284, 288, 412–413

Litvinenko, Aleksandr 41, 206–214, 217–218, 255, 411

Lugovoi, Andrei 208, 211

Lujkov, Iuri 42–43, 345–347

M

McCain, John 291, 298, 400

McCartney, Paul 382

McFaul, Michael 14, 253–254, 299–300, 302–305, 386, 412–413

Madonna 382

Magniţki, Serghei 330–333, 388–389, 404

Makarov, Nikolai, general 389

Malaşenko, Igor 80–81

Marghelov, Mihail 14, 49, 406

Markelov, Stanislav 340–341

Markov, Serghei 14, 158, 160, 170–171, 175–176, 410

mass-media 142, 160, 228, 230, 250, 343

Massoud, Ahmed Shah 55

Medvedev, Dmitri 8, 10, 13, 74, 87, 107, 135, 157, 177, 181, 203, 216, 222, 224, 227, 243–251, 254–255, 271–277, 280–281, 284–289, 291–292, 297–310, 313, 315, 320–324, 327–333, 336, 338–355, 358–359, 361–365, 368–369, 371, 373, 376–377, 379, 382–386, 391–393, 396–397, 413, 415

Memorial, organizaţie 178, 197, 385

Merkel, Angela 202, 259–261, 265, 282, 290, 319

Miliband, David 14, 211–214, 291, 411

Miller, Aleksei, 74–76, 87, 294–295

Milov, Vladimir 14, 75, 252, 407, 412, 414

Mitvol, Oleg 14, 200–201, 410

Muratov, Dmitri 14, 341, 415

N

Nabucco, gazoduct 296, 318

Narișkin, Serghei 87

Nași 175–177, 190, 216

NATO 9, 11, 14, 19–21, 34–40, 45–47, 49, 57, 60–61, 64, 73–75, 85–86, 94, 96–97, 99, 108, 110–114, 118–126, 130, 134, 140, 144–145, 153–154, 157, 160, 162, 164, 167, 171–173, 175, 188, 201, 205, 214, 229–230, 232–233, 237, 241, 245, 247–249, 253–255, 258–266, 268–269, 271, 273, 289–292, 297–299, 304, 318, 330, 332, 335, 338–340, 344, 347, 356–357, 362, 367, 371, 374, 378–380, 383–384, 389–390, 396, 398, 400, 411–412, 417

Navalni, Aleksei 337–338, 368, 371–372, 375, 378–379, 382, 415

Nazarbaev, Nursultan 191, 274–275

Nemțov, Boris 96, 252, 372, 412, 414

Nevzlin, Leonid 101, 104–105, 408

New Start, tratat 302, 306, 308, 385, 387

Nord Stream, gazoduct 119, 296, 318, 334

NTV 20, 78–80, 90, 335, 383

Nurgaliev, Rașid 88

O

Obama, Barack 253, 291, 298–309, 314, 363–364, 385–391

Organizația Mondială a Comerțului 62, 133, 323

organizații neguvernamentale (ONG-uri) 158–160, 174, 177–180, 190, 236, 342, 377, 384

Osetia de Sud 10, 140, 145–147, 203, 258–259, 266–267, 269, 271, 276–284

P

Parfionov, Leonid 345–346

Patrușev, Nikolai 88, 104, 135

Pavlovski, Gleb 14, 158–160, 165, 172, 174, 359, 383, 409–410

Peskov, Dmitri 12–14, 100, 198, 209–210, 217, 219, 222–225, 229–230, 249–250, 351,

356, 358, 362, 376, 392–393, 411

Politkovskaia, Anna 41, 89–90, 94, 193–195, 197–198, 202, 208–210, 214–215, 217, 219, 255, 340–341

Potinin, Vladimir 96

Powell, Colin 14, 47–48, 52–55, 63–64, 114, 128, 132, 141, 143, 148, 165–166, 169, 179, 406–407, 409

Powell, Jonathan 112, 179, 408, 410

Pozner, Vladimir 345

Prihodko, Serghei 14, 61, 130, 202, 235, 237, 251, 272, 288, 305, 407, 411–413

Primakov, Evgheni 14, 21, 41–43, 82, 130–131

Prohorov, Mihail 355, 374, 396

Pussy Riot 379–380, 382–383

R

Raduev, Salman 39

Rather, Dan 85, 189, 410

Raymond, Lee 106

Reagan, Ronald 19, 390, 397

„resetare“ 291, 300, 302, 305, 383, 385–389, 391, 397, 413

Riabkov, Serghei 14

Ribaciuk, Oleh 15, 161–162, 164, 166, 185, 187, 410

Rice, Condoleezza 14, 49, 52, 56, 63, 65, 113–114, 130–131, 192, 203–204, 237, 239, 248, 259, 263, 265, 270, 273, 285, 287, 406–407, 409–413

Rîjkov, Vladimir 14, 372

Robertson, Lord George 14, 45, 46, 53, 61, 111–113, 406–408

Roldughin, Serghei 34

Rosneft 87–88, 102–103, 181–182, 254, 293, 314, 334, 337, 354, 377

Rotenberg, Arkadi și Boris 334, 336

Rumsfeld, Donald 60, 114, 127

Rușailo, Vladimir 57, 65, 135

S

Saakașvili, Mihail 14, 136–148,

193, 203, 206, 257–261, 266–269, 271–283, 285–292, 409, 412–413

Sahalin 199–202, 254

Saharov, Andrei 371–372, 375, 397, 404

Samuțevici, Ekaterina 379
Sarkozy, Nicolas 262, 284, 287–289
Saveliev, Vitali 400–401
Schröder, Gerhard 15, 47, 61, 117–119, 127, 129, 168, 169, 189, 407–408
Secin, Igor 87, 102, 181–182, 347, 354, 377
Serdiukov, Anatoli 108, 240, 332, 398
Sikorski, Radoslaw 15, 263, 280, 412–413
Siria 387
Sixsmith, Martin 214, 408
Sîrova, Marina 381–382
Skolkovo, centru de inovație 322, 385
Sobceak, Anatoli 36–38, 247
Sobceak, Xenia 373, 378
Sobianin Serghei 250, 347
Sokolov, Serghei 378
Soldatov, Andrei 384
Soros, George 136, 143
South Stream, gazoduct 296, 318
Stalin 33, 42, 82, 106, 115, 121, 224, 342, 343, 358, 379, 395, 399, 402
Steinmeier, Frank-Walter 15, 263, 412
Sting 382
Surkov, Vladislav 154, 173–175, 177, 181, 196, 250, 251, 322, 327, 344, 355, 368, 372, 409

Ș

Șahnovski, Vasili 99
Șamalov, Nikolai 335–336
Șenderovici, Viktor 14, 79, 81, 409
Șevardnadze, Eduard 135–139, 142, 145
Șevțova, Lilia 228, 411
Șuvalov, Igor 250, 313, 323, 355

T

Talbott, Strobe 22–23, 406
Tatum, Paul 25
Tenet, George 115, 131
Timakova, Natalia 13, 250, 353

Timcenko, Ghennadi 333–334
Timoșenko, Iulia 157, 162, 166, 296–297
Tkeșelașvili, Eka 14, 280
Tolokonnikova, Nadejda 379, 381
Transparency International 328–329, 385
Tratatul ABM 19, 62–64, 188, 304
Tregubova, Elena 53, 207, 406
Trenin, Dmitri 14, 154, 234, 387, 409, 411

U

Udalțov, Serghei 371–372, 378
Ucraina 9, 11, 12, 15, 27,
155–159, 161–163, 167, 169–172, 174, 177–178, 180, 183–187, 190, 205, 216, 218, 255,
260, 262–266, 285, 293–297, 318, 388
Revoluția Portocalie 156, 172, 174, 177, 184, 188, 297
Uniunea Sovietică 12, 27, 35, 37, 58, 63, 108, 114, 122, 144, 180, 185, 266, 295, 356,
392, 401, 416
USAID 159, 384
Ustinov, Vladimir 106
Ușakov, Iuri 14, 52, 131

V

Valdai, club de discuții 227–229, 246, 319, 415
Viķe-Freiberga, Vaira 122
Vișoțki, Vladimir 30
Voina, colectiv artistic 382
Voloșin, Alexander 14, 37, 43, 81, 83, 87, 101, 107, 131, 132, 322, 323

W

Waal, Thomas de 147, 409, 412
Williams, Jon 282
Wilson, Damon 14, 184, 186–187, 190, 258, 261, 264, 268, 410, 412
Woodward, Bob 54, 406–407
Workman, Timothy, judecător 84

Z

Zakaev, Ahmed 84, 208
Ziuganov, Ghennadi 30, 248

[229](#)* Numărul paginilor se referă la ediția tipărită a cărții și la ediția digitală în format PDF.